

3 1761 06354378 9

147

Orion.

Historisk Quartalskrift.

Redigeret

af

T. A. Becker. *h*

Første Bind.

Kjøbenhavn.

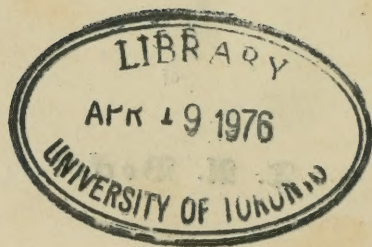
Førlagt af den gyldeendalske Boghandling.

Trykt i det schultziske Officin.

1843.

Library

University of Toronto

brief
DL
0041764
v. 1

1976

Library of the University of Toronto

1976

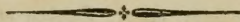
1976

Indhold.

	Side
<p>To danske Adelsmands Rejse til det hellige Land i Aaret 1518, suppleret ved en anden, noget tidligere Rejse</p>	1
<p>Diarium auf das 1698te Jahr, det er: Dagbog over Alt det, som Kong Christian den Femte foretog sig i Aaret 1698.</p>	18
<p>Reiseminder fra Sverrig i Sommeren 1842. Af Anders Fjifer . .</p>	76
<p>Historisk Beskrivelse over Bjerger og Hattings Herreder i Veile Amt. I.</p>	93
<p style="padding-left: 2em;">Hattings Herred</p>	101
<p style="padding-left: 2em;">Hedensted Sogn</p>	109
<p style="padding-left: 2em;">Dalby Sogn</p>	124
<p style="padding-left: 2em;">Engem Sogn</p>	126
<p style="padding-left: 2em;">Herregaarden Tirsbæk</p>	150—273
<p>Tegninger af gamle Slotte, Herregaarde og mærkelige Bygninger.</p>	
<p style="padding-left: 2em;">Af Burman-Becker</p>	159
<p>Overhofmarschal Grev von Harthausens Autobiographie</p>	161
<p>To Breve fra 1655, frevne af den danske Gesandt i Stokholm, Peder Juul til Hundsbed</p>	166
<p>Sørgelige Hændelser, som i Fortiden have ramt Slesvig-holstemske Adelsmænd</p>	175
<p>En Forening af danske Adelsmænd 1527 til fælleds Forsvar imod en Fremmed</p>	232
<p>Bidrag til Historien om Grevens Fejde</p>	236
<p style="padding-left: 2em;">Thyes Skjæbne under Clementsfeiden</p>	238

Landsdommer Jens Hvas til Raas og hans uhykkelige Deeltagelse i Clementsfeiden	245
Indbydelse til Kongehyldingen	266
Brev angaaende Befæstningen af Randers 1534	266
De fangne sjællandske Adelsmænd	268
Borgermester Jørgen Kof, kaldet Mynter, som Journalist under Grevens Feide	270

— — — — —

To danske Adelsmænds Reise til det hellige Land i Aaret 1518, suppleret ved en anden, noget tidligere Reise.

Iblandt Haandskrifterne i det store kongelige Bibliotheks gamle Manuscriptsamling findes en Foliant (N° 844), som indeholder flere mærkelige Sager, hvoraf jeg af og til agter at gjøre Uddrag, da endel af dens Indhold sikkert kan antages at vilde interessere Læsere. Den er efterhaanden sammenfreven af forskjellige Forfattere, — saaledes af den berømte lærde Fru Anna Krabbe, som var gift med Jacob Djørn til Steenalt og døde 17 Febr. 1618¹⁾, af Jørgen Werniksen Kaas²⁾, Dr. Ludvig Pouchs i Ribe³⁾, hans Stedson Omeis o. fl. — og indeholder især Afskrifter af Demme, Documenter og Breve, som have ferekommet vedkommende Forfattere mærkelige, enten i Almindelighed for deres Indholds Skyld, eller ferdi de mere specielt angif deres Slægt og Paarørende eller saadanne Steder (s. Ex. Steenalt), som de særdeles interesserede sig for. Bogen er nu i en meget uheldig Forfatning og mangler baade Begyndelse og Ende, men hvad der er tilbage bliver naturligvis omhyggeligen opbevaret. Nedenstaaende Reiser ere indførte under Titlerne: "Her efter findes en sand Udschriefft aff Her Solger Gregerssens og Hr. Johanni Ovis Reytze thill denn hellige graff, Som de gjorde Anno Christi 1518", samt: "Forteignelse paa en anden Reytze thil den Hellige Graff", og jeg har blet tilladt mig at forandre Begstaveringen og Spregsermen noget, for at gjøre Stykket tilgjængeligt for Nutidens Læsere. — Den Dagbog, hvorefter den første Reise er afskreven, maa isvrigt enten have manglet Begyndelse eller Afskriveren maa have forbigaaet Noget, som man seer af den abrupte Maade, hvorpaa man her føres midt ind i Begivenhederne. De tvende navngivne Rejsende vare Hr. Solger Gregersen Ulfstand til Hillebjerg og Stabersø, Landsdommer i Slaane, og Hr. Johan Ove til Nielstrup paa Lolland, begge Riddere, Rigsraader og anseelige Mænd, og af hvilke den Sidste jaet ved Forfaret for sin Gaard, da denne i Grevens Zeide blev beleiret af de Grevelige; en debbelt Falconet, som han selv vilde affyre, sprang og slog hans Laar over, hvoraf han døde Torsdagen næst for Juul 1534⁴⁾. — Den anden

¹⁾ Schönan om lærde Fruent. pag. 867-68, Marm. Dan. II, 171-172.

²⁾ Ol. MSsaml. in folio paa Kongens Bibl. Nr. 844, pag. 316; det er altsaa urigtigt naar han i Hoffm. Stamt. siges at være fød som Barn.

³⁾ Bekjendt som Deputeret paa Herredagen 1660 for Ribes Domcapitel, jfr. Sthys nye Saml. II, 115, b, Worms Lexicon over lærde Mænd III 615, Nyerups Litt. Lex. pag. 468.

⁴⁾ Peder Ores Levnet ved Rüge pag. 29.

Reise begynder først ved Afsejlingen fra Venedig og maa være foretagen i det mindste en Ences Aar iforveien, thi det er tydeligt at Morea dengang endnu ikke tilhørte Tyrkerne, og dog var det allerede i Krigen 1499—1503, at disse frægte Venetianerne de 4 vigtigste Stæder i dette Land, nemlig Lepanto, Pylus, Koron og Modon.

Drog vi til Lübet, Brunsvig, Koberg (Koburg), Staalborgh (Stolberg), Bamberg og til Nürnberg¹⁾. Anden Vindsedag kom vi til "Venedicnn" (Venedig), der laae vi i 12 Nætter og talte med Patronen (Skibspatronen, Skibsførereren), som pleiede at fare til det hellige Land: han lovede at seile, hvad enten der kom mange eller faa Pillegrimme. Saa reed vi til Rom at bede om Forlob at fare til den hellige Grav²⁾.

Da vi kom igjen, vare der komne Pillegrimme sammen fra alle Lande, og bleve vi da enige med Patronen om vor Underholdning, at han nemlig skulde føre os, og derfor skulde vi give 50 venetianske Ducater for Kost og "Skibslye" til det hellige Land, men hvor vi kom i Havn skulde vi selv betale, og hvad "Soltanem" (Sultanen) paa det hellige Land vilde have, skulde vi og selv betale. I Venedig saae vi "megen Helligdom". Der skete efter vanlig Viis "Process" (Procession) Guds Legems Dag (anden Torsdag efter Pindsje) i St. Marcus Kirke, dertil vare alle vi Pillegrimme indbudne, og fik Hver et Lys i Hænderne. Da Prædiken var ude, "gaves der meget underligt for, af det gamle Testament, og hvor Hedninge havde offret til uskellige Kreatur", og der gif en Herre (Maadsherre) hos hver Pillegrim, ved den venstre Side. Den næste Sendag efter Guds Legems Dag skete efter Messen en lignende Procession med Herrerne og Pillegrimmene af St. Jacobs Kirke, og hver Pillegrim gaves et "St. Jacobs Tegn"³⁾ af Sels. Ottende Dagen efter Guds

¹⁾ Dette var en usædvanlig Reute, jfr. Suhms D. Hist. V, 41-45.

²⁾ Naar Paven ikke havde givet Tilladelse hertil, udfatte man sig for en Banstraale, saaledes som det gif Valdemar Utterdag og den tydske Keiser Frederik den Anden.

³⁾ Disse St. Jacobs Tegne vare vel smaa Billeder af St. Jacob af Compostella.

Regem's Dag, da havde de tydske Kjøbmænd indbudet os til en Procession. Der blev os vist meget underlige Ting, baade St. Marcus's Stat, og den dyrebare Hat, de kronede deres Hertug med, som er besat med Perler og Edelstene, de 12 kongelige Kroner, "skjonne med Alle" ¹⁾, hvormed de i fordums Tid havde kronet deres 12 Konger, da de siges at have havt 12 Kongeriger under sig; dog have de endnu nogle. Det er en "herlig Stad med Alle" ¹⁾, med skjonne Bygninger, Gader og Klostre, ligger udi Havet, en Mil fra "Noenland" (Faslandet) ²⁾, og Vandet flyder i alle Gader.

Dgsaa ligger der en Stad, som hedder Larit (Loretto), 3 Mile ³⁾ fra Venedien, der er et Capel, som blev fert fra det hellige Land, og deri blev det bebudet Jomfru Maria, at hun skulde føde Christus. Der skeer mægtige Terteugn dagligen. En Mand blev ihjelslagen i Tyrkiet, og hans Hjerte, Lever og Lunge skaar af ham; han lovede sig til Capellet til Helligdom og han stod der endnu.

Herefter mangler i den første Reise Alt lige indtil de Reisende efter Ankemsten til Jerusalem besee de hellige Steder. Jeg har derfor her indstødt den anden Reise, som netop begynder med Afreisen fra Venedig.

Om Søndag, som Sancti Viti et Modesti Dag paaafaldt (15 Juni), da seilede vi ud fra Venedig og kom til en Stad, som hedder Ruiman (Rosigno), der ligger den hellige Jomfru Romina med hendes hele ganske Legeme begravet. Om Torsdagen dernæst seilede vi derfra og omkring Venedes Land og Pollarland ⁴⁾ og omkring et, hedder Dalmatien. Om St. Hans-

¹⁾ Denne ældgamle Bending gjenfinde vi endnu i enkelte gamle Viser, især som Omqvæb.

²⁾ Isl.: Meginland; i Aaret 1518 var dette gamle Ord altsaa endnu brugeligt i Danmark.

³⁾ Her, som paa flere Steder, maa i Afskriften Mileantallet være aldeles forvansket.

⁴⁾ Paa Halvgen Istrien, som her emseiles, ligger den for sit Amphitheater og sine Mindesmærker fra Oldtiden bekendte Stad Pelsa, og hele denne Egn beboes af Vender og Slaver, som ere indvandrede i den tidligere Middelalder.

dag Midsommer kom vi ind for 'en fjen Stad, som hedder Ragaus (Ragusa). Denne Stad erlægges til Tyrken hvert Aar 30,000 Ducater til Tribut for Tilladelse til at kjøbe, handle og vandle i Tyrkiet, samt til Kongen af Ungarn hvert Aar 5000 Ducater, da de ogsaa maa besæge hans Land. Samme Stad er en Fristad, som ikke har nogen Konge eller Herre over sig, og der var i det samme Aar en saa stor "Pestilents", at Folkene i Staden næsten vare uddøde; saa kom der et Billede oven fra ned i Staden, og strax er Dødeligheden opbert, saa ikke en Eneste mere døde deraf.

Om Løverdagen seilede vi fra Ragusa og langs med Tyrkiet; der seilede vi saa frem for et lidet Land, hvorpaa der boede Bønder, som vare Christne, men de have ingen andre Huse end smaa Boder, og naar de have ligget i dem to Nætter eller tre, sætte de selv Ild paa dem og løbe derefter bedre ind i Landet; de ere saa "køndu" (listige)¹⁾, at de selv kunne frie sig fra Tyrken, naar han angriber dem²⁾; der seilede vi i en stærk Storm en Klippe saa nær, at Haverne vorte ved samme.

Dernæst kom vi til en Stad, der hedder Karsomme (Koron? eller maaskee Korsu?) og tilhører de "Venetianer" (Venetianer); den ligger i "Græken", og der boer i den ingen andre Folk end Jøder; dette gjøre Venetianerne af den Grund at Grækerne "skulle være i forverde"³⁾, og ere de (nemlig Grækerne) Christne med græske Præster; de sige Messen paa samme Maade som Russerne. Der ligge to mærkelige Slotte paa to Steenklipper ret ovenfor Staden, hvilke Slotte Venetianerne alle Dage holde vel bemandede; disse ere de stærkeste Fæstninger, som ligge i alle græske Lande.

¹⁾ Jæl.: kyndugr, listig, trædsk, svedig.

²⁾ Her maa rimeligviis sigtes til den halynomadiske Befælsning i det gamle Akarnanien, Grændselandet imod Epirus, hvor Pallifarerne altid have vedligeholdt en vis Uafhængighed.

³⁾ Meningen er vel, at Jøderne i Byen skulde bevogte denne og saaledes sikke Venetianerne det omlyggende, af Græker beboede Land.

En Søndag seilede vi ud fra Karsumme og seilede da om imellem Grækenland og det, som ligger til Constantinopel, og om Mandagen kom vi ind for en Stad, der heed Sefant (rimeligheds Sefant, Sifanto). Der ligger ogsaa et Slot ret oven for Staden, som hører Venetianerne til, og fra Karsumme til Sefant er der 200 Uggesøs¹⁾. Derfra seilede vi om Tirsdagen, og om Søndagen næst efter kom vi til en Havn, som heed Iskadem, som er 250 Mile¹⁾ fra Sefant; den Stad, som ligger hos samme, hedder Kadem²⁾, og den har været en mærkelig skjøn Stad, men omtrent for 18 Aar siden er der gaaet et saa stort Jordstjælv over denne Stad, at der ikke blev et eneste Huus staaende, og alle de Kirker og Klostre, som vare i Byen, faldt ned, undtagen vor Frue Capel, som blev staaende og vidunderliggen bestrømedes af Gud og vor Frue; ved denne Leilighed omkom der omtrent 700 Menneſker.

Om Søndagen næst efter foer vi derfra og "oppaa" Veien til Nodes (Rhodus): did havde vi 300 Mile. Paa St. Mariæ Magdalena Dag næst efter (22 Juli, altsaa efter 5 Ugers Rejse) landseilede vi med Galleien, og den næste Søndag kom vi ind for Nodes.

I Nodes blev der vist os megen skjøn Helligdom, hvori blandt var en af de Torne, som have siddet i vor Herres Christi hellige Hoved; samme Torn har den Egenskab, at hver Pangsfredag maae Alle de, som da ere i Nodes, hen for at see at der af Tornen drypper 4 eller 6 Draaber Blod.

Om Søndagen næst efter St. Jacobs Dag (Jacobus Apostolus, 25 Juli) seilede vi fra Nodes med godt Veir, og om Tredagen efter kom vi ind for en Stad, som hedder Thestandt

1) En Uggesøs regnes ellers for en Mil, men selv om man antager italienske Mil, hvorefter der gaae 4 paa een dansk, vil det kun vanskeligen passe, ligesom overhovedet de fleste Veibestemmelser.

2) Dersom der ikke ved Kadem eller Iskadem skal forståes enten Candia eller Canca, — hvilket iøvrigt ikke forekommer mig rimeligt, — veed jeg Intet at gjøre ved dette sikkert forvaskede Navn, og det samme gjælder om de fleste af de andre.

og ligger paa "Cypern" (Cypern); der laae vi fra om Fredagen indtil om Tirsdagen henimod Aften, da vi seilede ud fra Cypern med godt Veir og ud efter det hellige Land, som vi fik i Sigte om Torsdagen næst efter, ved Middags Tid, og da sang alle Pillegrimme: Te Deum laudamus og lovede og takkede den almægtige Gud, at han undte dem at see det hellige Land. Om Aftenen, da Solen var gaaet ned, kastede vi bort Anker to Mile fra Jaffa og sendte 12 Mand i Land for at erholde Leide, og det var den Torsdag næst fer St. Laurids Dag (Larsmisse, 10 August) ¹⁾. Vi foer da hen, 54 Pillegrimme i Antallet for at besee den Steen og det Sted, hvor vor Herre først kom til St. Peder, som fiskede; denne Steen ligger 4 Mile fra Jaffa.

Om Torsdagen næst efter St. Laurids Dag, tidlig om Morgen, bleve alle Pillegrimmene landsatte, og da vare der tilstede Herrerne af Jerusalem, Herrerne af Armon (rimeligviis Armenien) og Herrerne af St. Jorgen; alle vi Pillegrimme bleve da optegnede ved Navn. Om Fredagen næst efter reed vi Alle til den Stad Rama (Ramla, Arimathia); uden for denne Stad ligger et Hospitaal, som en Hertug af "Borgen" (Burgund) ²⁾ Iod bygge til Hjælp for alle Pillegrimme, som foer til den hellige Grav; der laae vi i tre Nætter.

Om Mandagen næst efter reed vi paa Veien til Jerusalem og leed den Dag saa stor Nød af Hede, at vi deraf mistede en Pillegrim. Om Natten kom vi Jerusalem paa en Mil nær og leirede os der til om Morgen; i Dagningen reed vi til Jerusalem og strax hen til Klosteret, saasnart Messen var ude; da havde Munkene os "baade til Middag og Aftenmaal". Om Aftenen fulgde Guardianen os til det Tempel, hvori den hellige

¹⁾ Alifaa næsten to Maanedes var man dengang, under godt Veir, om at tilbagelægge Reisen fra Venedig til Jeppe, iffe 200 geographiske Mile.

²⁾ Hertug Philip den Gode af Burgund stiftede i Ramla et latinsk Kloster med Hospitium.

Grav var; uden for samme Tempel er en Bygning, som blev anbiit vort Selskab til Herberge og hvor vi laae den Nat. Onsdag Morgen før Middag gik alle Pillegrimme til Klosteret til Messe, og, efterat Messe og Prædiken var til Ende, gik vi "udi Bjes" (?); derefter bleve alle de hellige Steder viste os, som findes i Klosteret.

Det første Sted er ret der, hvor Heilalteret staaer; der "aad" vor Herre Christus Nadvere med sine Disciple og indstiftede Sacramentet. 10 Skridt derfra, paa heire Haand, der staaer et Alter, ved hvilket vor Herre toede Apostlenes Fodder. Der efter gik vi ud af Kirken. Paa den heire Haand op til Kirken aabenbarede sig den hellige Aand for Jomfru Maria, Apostlene og Disciplene; over dette Sted stod et Capel, som Hedningerne have nedbrudt, fordi de derunder havde en Kirke og ikke vilde tilstede de Christne at gaae derind.

Den hellige Grav er inde i et andet Capel, og oven paa samme er et Alter; naar Præsten holder Messe derinde, kan der ikke være flere end 5 Mennesker tilstede og der gives ingen Abning eller Vinduer, hvorigjennem der kan komme Lys derind, saa det eneste Lys frembringes ved Lamper, af hvilke der altid brænde 32 over den hellige Grav. Ovenpaa det Capel, hvori Graven er, findes der 7 smaa Piber, og ovenpaa Templet, hvori Capellet og Graven findes, er der et Hul, hvorigjennem Lyset kommer til hele Templet, thi ellers er der ingen Vinduer i samme.

I dette Tempel findes der 7 Slags christne Mennesker, som dog Alle troe paa een Gud, og hvert Slags Folk veed hvad de altid skulle holde ved Magt paa den hellige Grav, og gjere Guds Lob og Tjeneste fyldest, som deres Skik er, uden Forsømmelse.

Det første Slags er de Vandbrodre ¹⁾; de have den største Deel af Graven og ligeledes den Kirke, hvori vor Herre Chri-

¹⁾ Herved menes eienlydigen latinske Christne, endskjendt jeg ingen Forklaring veed paa dette Navn.

flus aabenbarede sig for Jomfru Maria Paaske Morgen, der have de vel faa stort et Num, at de kunne holde 20 Brodre derinde. Samme Munke have ogsaa under deres Befaling Halvparten af Calvarie Bjerg, hvorpaa vor Herre Christus blev piint; her have de et Alter ret op til Calvariebjerget i et Capel, der hvor St. Johannes annammede den hellige Moder Maria til sig efter Christi Befaling, dengang denne blev korsfæstet.

Det andet Slags af samme Folk have Choret i Kirken, og disse ere Grækerne.

Det tredje Slags er af det Landskab Centurion (?).

Det sjerde Slags kaldes Gargeraner¹⁾ og de have den anden Halvpart af Calvariebjerget.

Det femte Slags kaldes Genner (?).

Det sjette Slags ere de Jacobiter²⁾.

Det syvende Slags ere Indenisterionerne³⁾.

Da vi nu havde besøgt disse hellige Steder fra om Fredagen til om Søndagen henimod Aften, satte vi os op og reed ad Veien til Bethlehem. Da vi kom noget fra Jerusalem, erfarede vi, at de Araber (Araber) vare i Veien for os; saa reed vi tilbage igjen til Jerusalem, og Dagen efter fik vi en stærk Veide og reed saaledes til Bethlehem. Disse efterskrebne Steder besaae vi imellem Jerusalem og Bethlehem. Lidt uden for Jerusalem staaer der et Huus, hvori Joderne holdt Raad og kom overeens om at ihjelslaae vor Herre. Der tvært overfor, en vælst Mill, der er St. Simons Huus, som har Kristus i Templet paa sine Arme. Noget længere frem ad Veien staaer der et Olie træ, hvorunder den hellige Jomfru Maria altid sad og hvilede sig, naar hun med vor Herre gik imellem Jerusalem og Bethlehem. Noget bedre frem findes det Sted, hvor de hellige

¹⁾ Byen Gangra laae i Paphlagonien og der holdtes i det 4de Aarhundrede en Synode, maaskee Navnet kan have Hensyn til denne By: her synes at være tænkt paa Armenierne.

²⁾ d: Monophysiter, hvorved her dog maaskee blot menes syriske og ægyptiske Jacobiter, ikke Armenier.

³⁾ Nestorianere, Thomaschristne fra Indien.

tre Konger af Østerland igjen blev Stjernen var, da de reed bort fra Jerusalem fra Kong Herodes for at opsoge Christus. Derefter reed vi til det Sted, hvor Elias blev fød; der staaer nu en Kirke, som Grækerne have inde. Derved staaer et Hus, i hvilket den hellige Prophet **SABAKUK** boede, fra hvem Engelen tog den Gryde, som den bragte til Daniel i Lovegruben. Dernæst kom vi til den Dal, hvori den store Hær havde leiret sig, dengang de Christne havde indtaget Jerusalem, da Guds Engel slog dem Alle med Blindhed, som Skriften videre omtaler (?). Derefter kom vi til Bethlehæm og laae der den Nat; der er og et meget skjont Kloster, som vi besøgte den næste Dag ad Mid- dag til, og da gik vi i Procession; her blev viist os disse efter- skrevne Steder:

Først kom vi til en Dmgang; der saae vi det Sted, hvor St. Jeronimus's Grav er, og strax derhos ligger hans Med- broder St. Eusebius. Derefter gik vi ind i Kirken og saae det Sted, hvor de hellige tre Konger beredede deres Offer til vor Herre Jesu; dernæst gik vi 5 Trappetrin ad det andet Chor, og er samme Trappe 12 Trin at gaae, her findes det Sted, hvor vor Herre Christus blev fød Julenat, og derved staaer et Alter; strax ved er det Sted, hvor vor Herre Christus laae i Krybben, og derved er en Hule ned i Jorden; her siges de Vise at have mistet Stjernen. Derpaa gik vi til det Sted, hvor de uskyldige Børn bleve "Martyrede" af den ugudelige Herodes's Tjenere, og fik derefter den Hule at see, hvori Jomfru Maria skjulte sig med vor Herre den Tid Herodes søgte efter ham for at ihjelslaae ham; i denne Hule staaer nu et Alter. Derefter gik vi til det Sted, hvor Maria og Joseph laae med vor Herre den første Nat, efterat de efter Engelen's Advarsel vare reente for Herodes ad Ægypten til; paa samme Sted kom Guds Engel paa ny til dem og viste dem den rette Wei. Derpaa kom vi til det Sted, hvor Englene aabenbarede sig for Hyr- derne Julenat, dengang da Christus var fød, og de mange Engle sang Guds glædelige Lovsang. Dernæst gik vi ind i Klofret i Bethlehæm og blev der den Nat over, og om Mor-

genen reed vi ud paa Veien til Zacharias's Huus og kom da til et Huus, som de Cremoniter (Armenier) inde have, og der vorte i Kirken under Alteret endeel af det hellige Kors; her fik vi Tidende om, at de Arabider (Araberne) laae i Veien for os, og torde derfor ikke drage frem til Zacharias's Huus, men reed tilbage til Jerusalem.

Om Onsdag Morgen næst efter Bartholomæus's Dag kom vi ind i Templeet til den hellige Grav, og Dagen efter reed vi ud paa Veien til Betania og besøgte efterfølgende Steder:

Først det Sted, hvor Maria Magdalene kom til vor Herre Palme Aften; derpaa den Stad, hvor Lazarus er fød; der staaer en Kirke og ved samme en Hule, i hvilken Maria Magdalene laae og begravd sine Synder; derhos staaer en Steen, paa hvilken Christus sad, da Martha kom til ham og klagede over at hendes Broder Lazarus var død. Derfra reed vi til Jordansfloden og besøgte paa Veien disse efterfølgende Steder:

Først den Brend, som Apostlene selv gjorde; derefter det Sted, hvor den stakkels Mand kom iblandt Noverne, da han vandrede imellem Jerusalem og Jericho; derpaa saae vi det Sted, hvor den blinde Mand raabte efter vor Herre og sagde: Jesu, Davids Søn, forbarm Dig over mig, og ved Midnats Tid kom vi til Jericho, der laae vi uden for om Natten, og det paa samme Sted, hvor Zacharias, Johannes's Fader boede, og hvor vor Herre havde "megit Sinn werilsse" (opholdt sig meget).

Om Fredagen fer Dag reed alle vi Pillegrimme til Jordanen, hvor vi "ferde oss Aff" (afklædte os) og "loffuede os" (badede os¹⁾) i Jordans Flod, paa samme Sted, hvor vor Herre Kristus lod sig døbe.²⁾ Derefter reed vi igjen tilbage til

1) Deraf Løverdags som den Dag, da man tog Bad. *)

2) Herfra pleiede Pillegrimmene gjerne at medtage Palmegrene, og Nordboerne havde desuden ofte for Skik, at svømme over Floden og staae Knuder paa Vidiegrenene paa den modsatte Strandbred. **)

*) Heitfeld de religione veteri. Vedel-Simensens Uds. over Nat. Hist. II, 2, 169 Not. 3.

**) Ibid. I. c. pag. 22 Not. 1, pag. 27.

Jericho, og mellem Jordanen og Jericho staaer det Huus, hvori "St. Hans" boede, og derved et lille Capel, hvori St. Johannes altid prædikede. Derpaa reed vi til det Bjerg, hvor Christus fastede de 40 Dage, og leiede os der den Nat; siden gik vi op paa Bjerget, og midt paa Bjerget er der en Hule, hvori vor Herre laae, da han fastede i de 40 Dage og 40 Nætter; der staaer nu et Capel. At gaae op paa dette Bjerg er farligt, og der komme ikke mange Pillegrimme op, men paa Bjergets Top er det Sted, hvor Satan førte vor Herre op, dengang da han fristede ham; der var paa denne Dag saa svar en Hede, at kun Gaa af os kom derop; samme Dag reed vi til Jerusaleem og det efter Midnat, og da vi kom derind, holdt Arbeiderne ved den anden Port.

• Tirsdagen næst for vor Frue Seiermere (vor Frue Fødselsdag, 8 Sept.), da blev Storstedelen af de Middermands Mænd (Væbnere), som vare med os, slagne til Middere, den tredie Gang, da vi vare ved den hellige Grav, og da vi da kom ud af Templet, fik vi Tidender, at Soldanen ¹⁾ var slagen (ihjel-slagen); da bleve vi Pillegrimme ilde tilfreds, thi vi frygtede for, at vi ikke skulde komme ud af Landet igjen (formedelt den Bergerfrig, man nu snart kunde vente sig). Da gik vi Alle til Raads med Patronen og Guardianen, at vi maatte komme til Skibs igjen; saa gik da vor Patron hen og talde med Herrerne af Jerusaleem om, at de igjen vilde give os Leide ud af Jerusaleem, og de bleve da enige om at vi skulde ride til Jaffa.

Her ender denne Pillegrimsfart, og jeg optager nu igjen den afbrudte Traad i den første eller den, som Hr. Solger Gregersen Ulfstand og Hr. Johan Ope foretog sig, og som har det forud, at man veed, hvem den skal tillægges, thi forresten staaer den, som Læserne ville see, langt tilbage for den anden, baade i Henseende til Klarhed i Fremstillingen og især forsaavidt der i Dagbogen mangler et saa betydeligt Stykke; i selve Beretningerne er den iøvrigt udførligere og jaalidet en Gjentagelse af den først Meddeelte, at de meget vel lade sig læse

¹⁾ Sultanen af Egypten, hvortil Palæstina dengang hørte, forinden Tyrkerne endnu havde erobret det.

Vi saae ogsaa det Sted, hvor Apostlerne gik ud og prædike det hellige Evangelium, efter vor Herres Christi Befaling, ligeledes "St. Staffens" (Stephans) Grav, hvor han ligger, og det Sted, hvor Paaskelammet blev tilberedt, samt endelig to Stene, af hvilke Kristus selv havde siddet paa den ene og hans benedibede Moder Maria paa den anden.

Et Steenkast fra Klosteret er Caiphæs's Huus: der er en Kirke, den have de "Roamonier" (Armenier) inde; der saae vi det Sted, hvor St. Peder sad og varmede sig, dengang da han forsoer sin Mester. Paa Hoialteret i samme Kirke ligger et Stykke af den store Steen, som var væltet for Christi Grav. Ved den høire Side af Alteret er der en Hule, hvor Kristus laae fangen imellem Torsdag og Langfredag; to Steenkast fra samme Hule er Annæ og Caiphæ Huus, en skjon Bygning, og desuden staaer der i samme Kirke et Olietræ, hvortil vor Herre var bunden; ved den høire Side af Alteret fik vor Herre den store Kindhest. Et Armbøstskud fra Tømpet er den Hule, hvori Kong David laae og digtede de 7 Psalmer, som ere Davids Bedepsalmer.

Torsdag Morgen samlede Pillegrimmene atter i Klosteret, og et Armbøstskud derfra er det skeet, at Jøderne vilde tage Marias Legeme fra Apostlene, som begrov det i Josephs Dal. Et Armbøstskud frem, bedre ned af Bjergget, er en muret Hule, lavt ved Jorden, hvor St. Peder begræd sine Synder; end saa langt derfra er det Huus, hvori Jomfru Maria gik til Lære, og det staaer ret ved Salomons Tempel.

Imellem det Bjerg, hvorpaa Jerusalem ligger, og Oliebjerget er en Bro, fra hvilken vor Herre blev udstødt, da han blev fangen; strax derhos er Absalons Grav og St. Jacobs Hule, "som hand Blaa" (hvori han laae), dengang da vor Herre blev fangen; derhos staaer Zacharias's Grav, Johannes Baptistas Fader. Nord ud med Oliebjerget kaldes den gylde Port; derhen maatte vi ikke komme, thi Hedningene ligge der begravede. Jomfru Marias Grav er midt i Josephs Dal, og derover er nu opført en Kirke. Paa det Sted, hvor vor Herre blev fan-

gen i Urtegaarden paa Oliebjerget, er nu en Hule, hvori der kan staae 50 Mennesker; der herde vi Mæsse og Prædiken. Saa gik vi til det Sted, hvor St. Stephan blev stenet ihjel, uden for Jerusalem; paa Veien staaer der en stor Steen, paa hvilken de lagde deres Klæder, og disse forsvarede Saul, der siden heed "St. Pouell". Derefter gik vi til det Sted, hvor de tre Apostle laae, dengang da han gjorde sin Bon i Urtegaarden; dernæst til det Sted, hvor St. Peder hug Dret af Malcho; der har staaet en skjen Kirke, som nu er afbrudt; derfra vendte vi tilbage til vort Herberg og vare der om Natten.

Om Tredagen gik vi til Templet, hvor Christi Grav er i, og derfra ud af en Port, som kaldes St. Staffens (Stephans) Port, og gjennem Dalen op til Oliebjerget, "Denn sted som Engelen forkyndet Jomfru Mariæ Denn sted ihill Galileam som Christus sig offuenbarit I det store Hus der staaer, torde mand icke ind for hedninger", ¹⁾ saa noget i Sønder derfra paa Oliebjerget til det Sted, hvor vor Herre opfoer til Himmels, der stod en skjen Kirke, men Hvælvingen var nedfalden; i et Capel i samme Kirke ligger en Steen, paa hvilken vor Herre stod, dengang da han foer op til Himmelen, og hans hvide Fod synes endnu paa samme, som om den var afstrykt i varmt Vox; der ere (endeel) Pillegrimme begravede i et Capel. St. Armbøjseskud derfra "(Opfarellsens sted)" er det Sted, hvor han Palmesøndag ventede efter Mølet med sit Føl; derefter kom vi til det Sted, "som troenn ved Apostlerne formedelst Guds Aand bleff sammensatt", ¹⁾ og det Sted, hvor vor Herre lærte Apostlene Paternoster (Fadervor). Paa Bjerget er det Sted, hvor han græd over Staden, en Brønd, hvori Jomfru Maria roede Christi Klæder, og det Sted, hvor Esaias blev ihjelslagen og taalte Døden; de Huler, hvori Apostlene skjulte sig for Jøderne, ere tæt derved; Guds Alger er og derved, et lidet Stykke Jord, som er ommuret i en Kvadrant, og hvori der findes 600

¹⁾ Dette, som jeg bogstavret har ladet afstrykke, synes mig meget forvirret og uforstaaeligt.

murede Grave, hver 15 Fod lang; heri kaldes "de Fromonizters" (Armeniers) Begreber.

Til Middag vare vi til Gæst hos Munkene i Klosteret, og om Eftermiddagen gik vi til Templet, hvori den hellige Grav er inde; dernæst til Salomons Tempel, hvori dog ingen Christen maa komme ind; dog en af Pillegrimmene gik derind, men han maatte strax affværge den hellige Christelige Tro; Vorten hedder Phitisi opar. Derpaa kom vi til det Huus, hvor Maria Magdalene fik Forladelse for sine Synder, derefter til det Sted, hvor den rige Mand's Huus stod, han, som ikke vilde "miskunde" (forbarne) sig over Lazarus, saa til det Sted, hvor Dvinderne gravd over Christus, da han gik ud med Korset, og dernæst til det Sted, hvor Christus segnede henad Jorden under Korset, og Simeon blev tvungen til at bære det med ham. Vi saae ogsaa Pilatus's Huus; midt imellem Huset og sernævnte Sted saae Jesus til sin Moder, da hun medte ham i Derren, som han gik ud af. Ogsaa saae vi Huset og Salen, hvori han blev hudflettet, derefter Kong Herodes's Sal og Bygning; paa den østre Ende af Huset staaer vor Herre udbuggen i en stor Steen og Pilatus i en anden, "ynd then meddell som de war",¹⁾ da vor Herre blev udfulgt iblandt Folket, hvor Pilatus sagde: Ecce homo (see hvilket Menneffe). Saa gik vi til det Sted, hvor Verona (den hellige Veronica) medte Christus og "fik hannem" (gav ham) sit Forklode til at trykke sit hellige blodige Ansigt paa; dette Klode er endnu i Rom og "stumis" som om det var trykt i Dag. Derefter saae vi Vorten, hvor Christus gik ud af og bar Korset; deslige det Sted, hvor Kong Herodes fangede St. Peder og Guds Engel forte ham ud; der var en Kirke, men som af Tyrkerne²⁾ var ganske nedbrudt; derefter kom vi igjen til Templet, hvori den hellige Grav var, og derfra til vor Frue Kirke; af Kirken gik vi i Procession omkring den hellige Grav. Derpaa gik vi til det Sted,

1) Betyder rimeligviis: under den Paaskedning.

2) Som to Aar iserveien havde erobret Palæstina og hele Syrien.

hvor vor Herre aabenbarede sig for Maria Magdalene, da hun græd ved Graven; det er 15 Trin tvertover fra Graven. Derefter saae vi det Sted, hvor vor Herre sad, medens de gjorde Korset istand paa Calvariebjerg, og fra dette Sted indtil det, paa hvilket de "doblede" (spillede) om hans Kjortel, er der 34 Trin; der staaer et Oliekr. Og saa gik vi 35 Trin ned i Jorden, der laae St. Kline Dronning¹⁾ altid i sine gudelige Bønner under samme Calvariebjerg, som er "trint" (rundt), og midt deri staaer et Alter, og da de ledte efter Korset, fandt de St. Kline der inde at bede. Saa gik vi 12 Trin længere ned i Jorden, der fandt vi det Sted, hvor Joderne havde nedlagt Korset, som blev gjenfundet, og derovenfor staaer et Capel "och v (5) alne ud med altteritt der i, staaer itt stort stycke Aff denn stotte, wor Herre war Kronit thill".²⁾ Derpaa gik vi paa Calvariebjerg til det Sted, hvor vor Herre taalte sin haarde Død, og der, hvor det hellige Kors havde staaet, der staaer nu en dyb Hule. I Halden hiin haarde staaer der et Alter paa hver Side ved Hulen, og Halden er reynet en Allen bredt igjennem paa den venstre Side ved Korset; det er et Teg, at samme Nerne skete med Guds Naade. Paa samme Bjerg, 22 Trappetrin ned imod Vest, der laae Jesus død i Jomfru Marias Skød, da han var nedtagen af Korset; der hange 7 brandende Lamper; 33 Trin derfra er den hellige Grav.

Derefter gik vi til vor True Kirke, der var Procession, og paa samme Sted aabenbarede Christus sig Paastemorgen for sin hellige Moder, Jomfru Maria; der staaer ogsaa et stort Stykke af den Stotte, han var "hudsleden" (hudflettet) til. Det for Hoialteret, der laae det hellige Kors paa de døde Mennesker, som da fik deres Liv igjen; dette var det første Teg, Gud gjorde med det hellige Kors, efterat det var fundet. Alle disse Steder

¹⁾ Keiserinde Helene, Constantin den Stores Moder, ved hvis Bestræbelser det hellige Kors skal være gjenfundet.

²⁾ Den Stotte, som han var "hudsleden" (hudflettet) til, kaldes den strar nedenfor.

ere inde i den fornævnte Kirke, og Choret staaer midt i Kirken, saa at man kan gaae trindtom det; hele Tæmplet er 100 Fod langt, og paa høire Haand, fra Choret af, er Calvariebjerg, paa den venstre sad vor Herre, medens de lavede Korset istand; samme Kirke vender imod Ost og Vest, og den hellige Grav er nedenfor Korset.

Om Mandagen ved Middags Tid beredte vi os til at ride bort, men da kom der fjerde Gang Tidender, at Hedningerne laae i Veien for os, og paa vor Frue Bebudelses Dag¹⁾ kom vi fjerde Gang til den hellige Grav; det skete ikke ofte, at nogen Pilgrim saa tit besøgte den hellige Grav. Om Morgenen efter, tre Timer før Dag, samlede vi i Klosteret og hørte der Messe, hvorpaa vi reed til en Stad, som hedder Jassa, og Herrerne i Jerusalem lod os leide med 300 Heste og 100 Fodfolk; vi fik da Tidender, at Hedningerne vare ved Haanden for at gjøre os Dødt, hvorfør vi tog af Veien og kom til en Stad, som hedder Gesfara (Gaza), og kom om Aftenen ned imod Stranden; der kom os Hedningerne i Møde og jog os tilbage til Gesfara; vi besøgte da denne Stad og det Huus, som Samson hiin Stærke brod ned over 3000 og flere, som blev der med ham. Om Morgenen reed vi derfra til en By, som hedder Nar, der blæste da en stærk Storm ud fra Landet. Mellem denne Stad og Samagusta (paa Cypren) staaer der et Capel, hvor St. Karine var fangen; sammesteds var og den hellige Ridder St. Jørgen fød.²⁾ En tydsk Mill derfra er der et

1) Dette maa være en Skrivefeil istedetfor vor Frue Fødselsdag, som er den 8 Sept., da derimod vor Frue Bebudelsesdag er den 25 Marts, da de Rejsende formodentlig endnu ikke havde forladt Italien.

2) Herved menes Staden Rama, thi efter Syrienes Fortælling er den hellige Jørgen (St. Georg), — som ellers siges at høre hjemme i Cappadocien, — fød i Rama og ligeledes begravet i dens Nærhed, hvorfør Staden ogsaa efter ham fik Navnet Casale St. Georgii eller Georgia; St. Georgs berømteste Kirke var i Rama og blev ødelagt i Aaret 1011 af Saracenerne, men senere gjenopbygget af Latinerne.*)

*) Acta Sanctorum, Aprilis, III, 103, § IV.

beit Bjerg, paa hvilket der staaer nok et Capel; hertil forte St. Eline Dronning (Keiserinde Helene) det hellige Kors, og deraf skeer mange underlige Terteign; af samme hellige Kors er der endnu et lille Stykke tilbage. Det Kors, hvorpaa Noveren hang ved Kristus's hoire Side, findes ogsaa i samme Capel.

Søndagen før St. Mikkel'sdag, altsaa den 26 Sept., gik vi til Skibs og satte vor "Kaaß" ad Rhodus til. Tirsdag Nat før Dionysius (5 Oct.) blev der en saa stærk Storm, at vi nær vare omkomne, "da faldt Patronen og alle Pillegrim-mene inderligen til Gud", som da "skinnbarlig och vnderlig" hjalp os i denne Storm, saa at vi drev ind til en Stad, som hedder Besar og ligger under Cypern, hvor St. Povel ombendte Indbyggerne; der er en Kirke, i hvilken St. Peder og Povel vare fangne. Staden ligger 400 Mile fra Venedig og der vare ogsaa de syv Sovere. Derfra kom vi til Besarra, hvor vi vare i 8 Dage, og derpaa til en Stad, hedder Sara (Zara i Dalmatien), hvor den hellige Simeons Legeme ligger heelt og holdent, ligesom han var den Dag, da han døde, eller den Dag, da han bar Kristus; derpaa kan man kjende Guds hellige Kraft.

Da vi havde været her i 8 Dage, satte vi vor "Kaaß" til en Stad, som hedder Barons (Barenzo i Illyrien) og er der 200 Mile imellem; vi fik da god Vær, dog maatte vi endnu udstaae en haard Storm, som kastede os tilbage til Zara, hvor vi løb ind i Havn og laae to eller tre Nætter; derpaa kom vi "ind Paa en roffuers baad Aff gallehen" — det vil sige: vi gik fra Gallehen i en Robaad — og roede ind til Venedig, hvor Baaden havde hjemme. Dette var den Onsdag før Kyndelmis'se (27 Januar), da vi havde været 9 Nætter paa Scen; Fredagen før Fastelavn kom vi til Venedig.¹⁾

¹⁾ I over fire Maaneder varede altsaa Tilbagereisen med alle Dy-held, om ellers Dyggivelserne ere noiagtige.

Diarium auf das 1698te Jahr

det er

Dagbog over Alt det, som Kong Christian den Femte foretog sig i Maaret 1698.

I Kammerherre Oldenborgs udmærkede Bogsamling — i historisk, topographisk og juridisk Henseende uden al Tvivl den største Privatsamling af danske Bøger, som nu eksisterer, — findes under ovenstaaende Titel: "Diarium auff das 1698te Jahr" et udmærket smukt Manuscript i Duodez, indbundet i Læderbind, som indeholder en nøiagtig Fortegnelse over Alt, hvad Kong Christian den Femte foretog sig i det nævnte Aar, og som rimeligviis er forfattet af Kongens Kammertjener eller i alt Fald af En, som har været nær om Kongens Person. Da vor Litteratur er saa overordentlig fattig paa alle Slags Memoirer, har jeg anseet det for at være Umagen værd, at meddele et Uddrag af denne Dagbog, hvortil Kammerherre Oldenborgs Velvillie sætter mig istand, men lader dog først til en Breve Januar Maaned aftrykke nøiagtigen efter Originalen for at gjere Læserne bekendte med Forfatterens Stil. Der har oprindelig eksisteret en heel Række af lignende Dagbøger, fra 1681-1699, hvilke den bekendte Kiegels har benyttet til sin Christian den Femtes Historie, men paa sin egen velbekendte Maade, som altfor ofte har været revset til at jeg her videre behøver at omtale den; for blot at anføre eet Exempel iblandt mange, da beskylber han steds Kongen for Mangel paa Arbeidsomhed, men Dagbogens i det mindste hver anden Dag gjentagne: "gingen J. K. Mayt. in Rath" eller "kamen die Hrn. Ministri zu J. K. Mayt." viser fuldkommen det Ugrundede heri; thi Christian den Femte besad netop i en langt høiere Grad, end man i Almindelighed antager, een af den Oldenborgske Stammes Hovedegenskaber, en høi Grad af Arbeidsomhed, skjøndt dermed hos ham, mere end hos de fleste af hans Slægt, igjen var forbunden en stor Lyst til Udspredelser, hvilken dog meest maa skrives paa Tidsalverens Regning. Saadanne Ting, der fuldkommen regelmæssig gjentage sig, som at Kongen dricker Kaffe, gaaer i Maadet, gaaer i Kirke, at Ministre og Gehejmeraadere komme til ham, har jeg i mit Uddrag forbigaaet. Stulde Noget være i Besiddelse af lignende Dagbøger eller Memoirer, vil jeg være meget erkjendelig, om de maatte blive mig overladte til Afbenyttelse; rimeligviis ere ogsaa de andre endnu til, skjøndt man ikke veed hver.

JANVARIUS 1698.

d. 1.
Sonnabend

Wurde der erste Tag dieses durch Gottes Gnade erlebten neuen Jahres mit Kirchengen zugebracht; am Morgen genossen J. K. Mayt. Caffé zum Frühstück; gegen Abend kamen die Herrn Ministri wegen gekommener gestriger Post zu J. K. Mayt.

JANVARIUS 1698.

d. 2. Sonntag	Gebrauchten J. K. Mayt. wegen eingetretnen neuen Mondes das rothe Pulver. trancken hernach Coffé, und giengen Vormittag in die Kirch, Nachmittag passirte nichts.
d. 3. Montag	trancken J. K. Mayt. Coffé, giengen Vormittag in Rath, gegen abend war der Hr. geheime Rath Jessen und der Hr. Estats Rath Meyer bey J. K. Mayt.
d. 4. Dienstag	Trancken J. K. Mayt. Coffé, und eine Stunde hernach Bouillon mit Wallrath ¹⁾ , Vormittag passirte nichts, nachmittag wurde die Post expedirt.
d. 5. Mittwoch	Trancken J. K. Mayt. Coffé, hernach Bouillon mit Wallrath, gegen Abend kamen die Hrn. Ministri zu J. K. Mayt. und, nach der Tafel wurde eine assemblee gehalten.
d. 6. Donnerstag	Trancken J. K. Mayt. Coffé, giengen Vormittag in die Kirch, und gegen Abend wegen gekemener Montags-Post in Rath.
d. 7. Freitag	Trancken J. K. Mayt. Bouillon mit Wallrath, nachdem Coffé, giengen Vormittag in das Rundel ²⁾ , und kamen Ihre Hoheit die Königl. Prinzessin Sophia Hedwig auch dahin, und saßen Ihre Hoheit vor dem Contrefayer ³⁾ Wilckens; gegen Abend war der Hr. Gen. Lieut. Pleß ⁴⁾ bey J. K. Mayt.

1) Balrav, Spermacet.

2) Rundbelen.

3) Maler.

4) Generallieutenant Samuel Christoffer von Plessen af den Musfelmowische Linie, Ridder (o: Storkors) af Dannebrog, var megetyndet af Christian den Femte og døde 1704.

JANVARIUS 1698.

d. 8. Sonnabend	Franken J. K. Mayt. Bouillon mit Wallrath, nachdem Cossé, vormittag waren die Hrn. Ministri bey J. K. Mayt. nachmittag wurde die Post expedirt.
d. 9. Sonntag	Franken J. K. Mayt. Bouillon mit Wallrath, nachdem Cossé, giengen vormittag in die Kirch, und nach der abendpredig wegen gekommener Freytags=Post in Rath.
d. 10. Montag	Franken J. K. Mayt. Bouillon mit Wallrath, nachdem Cossé, gegen mittag waren die Hrn. Ministri bey J. K. Mayt. nachmittag passirte nichts.
d. 11. Dienstag	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen vormittag wegen gekommener gestrigen Post in Rath, nachmittag machte der Herzog Ferdinand Wilhelm von Württemberg ¹⁾ seinen Reverentz, welcher nach geschloßnen Frieden, und auffbruch der Königl. Völcker auß Brabant heute alhier angelanget war, und speisste auch diesen abend bey der Königl. Tafel.
d. 12. Mittwoch	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen vormittag in die Kirch, nachmittag passirte nichts.
d. 13. Donnerstag	Franken J. K. Mayt. Cossé, vormittag waren J. K. Mayt. und J. Hoheit, die Königl. Prinzessin im Rundel, und saßen Ihre Hoheit vor d'agar. gegen Abend ware der Hr. geheime Rath Tessen bey J. K. Mayt.

¹⁾ Hertug Ferdinand Wilhelm af Württemberg-Neustadt, som havde anført de danske Tropper, der i de Allieredes Sold kjæmpede imod de Francke. Han blev endnu i samme Aar overladt til den nye Konge af Polen og gif derefter i hollandsk Tjeneste, hvor han døde 1701: sfr. pag. 30.

JANVARIUS 1698.

- d. 14. Freytag Francken J. K. Mayt. Coflé, vormittag waren die Hrn. Ministri bey J. K. Mayt. nachmittag passirte nichts.
- d. 15. Sonnabend Francken J. K. Mayt. Coflé, giengen vormittag wegen gekommener gestrigen Post in Rath, nachmittag wurde die Post expedirt.
- d. 16. Sonntag Francken J. K. Mayt. Coflé, giengen vor- und nachmittag in die Kirch, weiter passirte nichts.
- d. 17. Montag Francken J. K. Mayt. Coflé, sonsten passirte ganz nichts.
- d. 18. Dienstag Francken J. K. Mayt. Coflé, ließen gegen mittag die Hr. Ministri zu Sich kommen, nachmittag wurde die Post expedirt.
- d. 19. Mittwoch Francken J. K. Mayt. Coflé, giengen Vormittag wegen gekommener Montagß-Post in Rath, nachmittag war der Hr. Admiral von Stöcken bey J. K. Mayt., dießen abend wurde eine assemblee gehalten, und nach der Tafel getanget.
- d. 20. Donnerstag Francken J. K. Mayt. Coflé, Nachmittag war der Hr. Estats Rath Meyer bey J. K. Mayt.
- d. 21. Freytag Francken J. K. Mayt. Chocolate, vormittag war der Hr. geheime Rath Jessen und gegen Abend der Hr. Geheime Rath Zarbo bey J. K. Mayt.
- d. 22. Sonnabend Francken J. K. Mayt. Chocolate, giengen vormittag wegen gekommener gestrigen Post in Rath, nachmittag war der Hr. geheime Rath Jessen bey J. K. Mayt. und nachdem wurde die Post expedirt.
- d. 23. Sonntag Francken J. K. Mayt. Chocolate, gieng vor- und nachmittag in die Kirch, nach der Tafel spielten J. K. Mayt. in der Königin Vorgemach.

JANVARIUS 1698.

d. 24. Montag	Franken J. K. Mayt. Cossé, Vormittag passirte nichts, gegen Abend hatte der Polnische Envoyé, der Hr. von Bose, welcher im Septembri verwichnen Jahrs auff Cronenburg audientz hatte und nach Schweden reisete, nun auff seiner rückreise begrieffen bey J. K. Mayt. wieder audientz.
d. 25. Dienstag	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen Vormittag wegen gekomener gestrigen Post in Rath, nachmittag wurde die Post expedirt.
d. 26. Mittwoch	Franken J. K. Mayt Cossé, vormittag war der Hr. Estats Rath Meyer bey J. K. Mayt. diesen Abend wurde eine assemblee gehalten, und nach der Tafel tanzte die Junge Königl. Herrschaft ¹⁾ . Heute befanden sich J. K. Mayt. im gehen etwas Schwach.
d. 27. Donnerstag	Franken J. K. Mayt. Bouillon, vormittag war der Hr. General Major Münck bey J. K. Mayt. nachmittag passirte nichts.
d. 28. Freitag	Franken J. K. Mayt. Bouillon, giengen vormittag in Rath, nachmittag passirte nichts.
d. 29. Sonnabend	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen vormittag wegen gekomener gestriger Post in Rath, nachmittag wurde die Post expedirt.
d. 30. Sonntag	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen vor- und nachmittag in die Kirch, nach der abendmahl Zeit spielten Sie in der Königin Vorgemach.
d. 31. Montag	Franken J. K. Mayt. Cossé, giengen vormittag in Rath, nachmittag passirte nichts.

¹⁾ Det vil sig: Kronprindsen og Kronprindsessen.

Register des JANVARI.

d. 11.	gelaugete der Herzog von Württemberg zu Copenhagen an.
d. 21.	hatte der Polnische Envoyé der Hr. von Wose audientz.
d. 26.	befanden Sich J. K. Mayt. etwas schwach im gehen.

Februar 1698. Onsdag den 2^{den} blev der om Aftenen ved Taffelet bortspillet 30 Malerier ("Schildereyen").

Torsdag den 3^{die} ankom Hertuginde af Brunsvig-Bevern ¹⁾ med begge sine Prindsfer og en Prindsesse, gjorde om Aftenen Bistt ("machten dero Reverenß") hos de kgl. Herkaber og blev til Taffelet, ved hvilken Leilighed man sad i følgende Orden: Paa den ene Side, nærmest de kgl. Herkaber, Fyrsten af Anhalt ²⁾, begge de fremmede Prindsfer og derefter Prindsen af "Dillenburg" ³⁾; paa den anden Side, nærmest den kgl. Prindsesse, Hertuginde af Bevern, Fyrstinde af Anhalt ²⁾, — hvem Forrangen rigtignok tilkom, men som frivilligt overlod den til den nævnte Hertuginde, — samt endelig Prindsessen af Hom-

1) Enkehertuginde Christine til Brunsvig-Wolfenbüttel-Bevern, Datter af Landgrev Frederik af Hessen-Gschwege, f. 25 Nov. 1667, † 17 Marts 1702 og Enke siden 1687; hun havde 5 Sønner og 1 Datter og var nu paa Reisen til Stokholm, uden Tvivl for at forsøge, hvorvidt hendes 24-aarige Datter kunde gjøre noget Indtryk paa den 16-aarige Konge, den siden saa berømte Carl den Tolvte; har hun havt en saadan Plan, da er den aldeles flaaet seil, thi Kongen gistede sig som bekjendt aldrig, og Prindsessen døde i sit 36te Aar som Stiftsfrøken i Wandersheim.

2) Uden al Tvivl Fyrst Vilhelm til Anhalt-Bernburg (Residents Jaggerode) med sin anden Gemalinde, Prindsesse Sophie Augusta af Nassau-Dillenburg.

3) Den sidstnævnte Fyrstindes Broder, Prinds Vilhelm af Nassau-Dillenburg, som Aaret efter ægtede en Prindsesse af Helsteen-Sonderborg-Bløen.

burg ¹⁾). Hertuginde af Bevern har formedelst Tisgang i store Velt med sit Folge maattet ligge i Nyborg i hele fem Uger og dog endelig under store Farer begibet sig ud paa Isen.

Søndagen den 6te gik Kongen til Alters og lod sig ved denne Leilighed for første Gang bære i Kirke ²⁾). Om Aftenen spiste Hertugen af Würtemberg ved det kgl. Taffel og overlod af Høflighed Fyrsten af Anhalt og begge Prindserne af Bevern Forrang, da han selv dependerede af det kgl. Hof.

Mandag den 7de blev der anlagt Hofforg for den afdøde første Churfyrste af Hannover, Hs. Maj. Kongens Høifalige Fru Moders Broder ³⁾), uden at dette Dødsfald havde været notificeret; ligeledes for den afdøde Hertug af Curland ⁴⁾).

Tirsdag den 8de reiste Hertuginde af Bevern med Folge videre til Stokholm; der blev ikke anskaffet Heste eller Vogne til at befordre hende, hvorvel hun havde boet i Madame Vygangs Gaard (nu Prindsens Palais), og hendes Folge var bleven bebærtet paa kongelig Regning.

Tirsdag den 22de døde om Aftenen Hs. kgl. Høihed Kronprindsens Kammerpage, Spekhan, hvis Fader var død 8 Uger og 2 Dage iforveien ⁵⁾).

Onsdag den 23de blev den afdøde Spekhans Liig i al Stilhed fra Slottet af bragt hen til hans Faders Liig i den runde Kirke.

¹⁾ Wilhelmine Maria Prindsesse af Hessen-Gomburg, f. 7 Jan. 1678 og opbragen i Danmark, hvor hun 1711 blev gift med den sidste Greve af Aldenborg.

²⁾ Dette vedvarede hele Aaret igjennem.

³⁾ Ernst August Hertug af Brunsvig-Lüneberg-Hannover blev 19 Sept. 1692 Churfyrste og døde d. 28 Jan. 1698; hans Søn var Georg den Første, som blev Konge i England 1714.

⁴⁾ Frederik Casimir Hertug til Curland af Huset Kettler døde den 22 Jan. 1698.

⁵⁾ Den 27 Dec. 1697 døde Geheimeraad Spekhan ^{*}), hvis Søn, Pagen Christian Spekhan, var den sidste Mand af denne Familie ^{**)}).

^{*}) Vauvlls maanedl. Relat. for 1697 pag. 186.

^{**)} Ad. Lex. II, 185.

Torsdag den 24de lod Kongen foruden Ministrene ogsaa Geheimeraad Moth og Secretairerne fra Høiefsteret komme til sig.

Om Fredagen den 25de lod Kongen sig om Eftermiddagen bære gjennem Vægtergangen og Bibliotheket ned i Tivhuset for derfra at see, hvorledes Kronprindsen fangede Wildander paa Isen.

Om Søndagen den 27de ned Kongen til Frokost for første Gang Muscateller Viin og Franskbrod, ifødetfor at han hidtil bestandig i dette Aar havde drukket Kaffe, og med denne Forandring vedblev han indtil den 22de Marts.

Register over Februar Maaned: Den 3^{die} ankom Hertuginde af Bevern; den 6te var Kongen til Alters og lod sig for første Gang bære i Kirke, hvilket siden vedvarede; den 7de blev der anlagt Hofforg for den afdøde Churfyrste af Hannover og Hertugen af Curland; den 8de reiste Hertuginde af Bevern herfra til Stokholm; den 22de døde Kronprindsens Kammerpage Spekhan; den 27de ophørte Hs. Majestæt med at drikke Kaffe og ned siden Muscateller Viin og Franskbrod til Frokost.

Marts 1698. Onsdag den 2^{den}: Imorges tog Hs. Kgl. Majestæt formedelst indtruffen Nymaane sit rebe Pulver. I Formiddags fjerte han for første Gang i dette Aar ud, nemlig til Rosenborg, og kom henimod Middag igjen tilbage til Slottet. Om Eftermiddagen fjerte han til St. Anna Bro ved Amalienborg og saae der paa, hvorledes Hr. General-Admiral-Lieutenant 1) seilede paa Isen med en Baad; 2) derefter fjerte han igjen tilbage til Slottet.

1) Kongens naturlige Søn, Ulrik Christian Gyldenløve, fød 1678, altsaa dengang 20 Aar gammel.

2) Dette maa altsaa enten have været en Gynge til at svirre rundt paa Isen, ligesom man endnu hver Vinter seer det, eller, som jeg ifølge de brugte Udtryk finder rimeligere, en ordentlig Baad med Scil, som var sat paa Gænger og af Vinden fertes hen over Isen, saaledes som Kjøbenhavnerne for to Vintre siden saae det udenfor Toldboden.

Fredagen den 4de om Eftermiddagen hjerte Kongen ud af Ofterport og over Isen indtil Gylldenlund, ¹⁾ hvor han besaae de ostindiske Dyr; derfra igjen tilbage langs Stranden over Isen og igjennem Castellet indtil Slottet.

Søndagen den 6te blev der ved Sorgen anlagt broderet Netteldug.

Mandagen den 7de blev der om Aftenen holdt Fastelavns-Loier, saaledes: I det store røde Gemak var der et stort rundt Taffel, med en Plads indvendig, hvori der stod et lille Bord, og ved dette blev der skaaret for og 6 udstoppede Karle i Amager Klædedragt sad ved samme; ved Taffelet sad de (Herstaberne) Parviis og gav hver en Ret, nemlig:

- Hs. Majestæt Kongen En Kalvesteg.
 Hds. Majestæt Dronningen . . Et stegt Lam og ferske Gjedder.
 Hs. Kgl. Hoih. Kronprindsen En Ret Fasaner.
 Hds. Kgl. Hh. Kronprindsessen En Kage.
 Fyrsten af Anhalt Presset Kjød ²⁾ af et Dreboved.
 Den Kgl. Prindsesse Kage.
 Hertugen af Württemberg . . . Marcipan.
 Fyrstinden af Anhalt En Kalkunpostei.
 Prindsen af Nassau Krakmandler.
 Prindsessen af Homburg . . . Rosiner.
 Gen.-Adm.-Ltn. Gyldenløve Kapuner.
 Grevinde Bjelke
 Statholderen ³⁾ og hans Gemalinde vare formedelsi Upas-selighed ikke tilstede.

1) Nu Charlottenlund, hvilket sidste Navn Stedet erholdt efter Frederik den Fjerdes Datter, Prindsesse Charlotte Amalia, som 1733 lod det nuværende Slot opføre*).

2) "Gepreßtes Fleisch", det maa vel have været tillavet som Pressesylte.

3) Ulrik Frederik Gyldenlove, Statholder i Norge, Kongens Halbroder og Stamfader til de paa Mandslinien nu uddøde Grever af

Grev Reventlov	Kogte Kapuner.
Grevinde Gaythausen	Stinke med roget Dretunge.
Geheimeraad Jesfen	Roget Ried med Pelse.
Madame Garbo	Kringler.
Generallieutenant Plessen . .	Citroner.
Madame Brand	Grod.
Geheimeraad Gabel	
Grevinde Friis	
Geheimeraad Ahlesfeld	
Fru Geheimeraadinde Krag . .	Pistacier.
Grev Schak	
Fru Hofmesterinde Bülow	
Marschal ¹⁾ Zahn	
Fr. Hofmesterinde Schmiedberg	
Marschal ¹⁾ von Osten	Salat.

Efter Taffelet gif Enhver hjem.

Torsdag den 10de. Da Høiesteret idag tog sin Begyndelse,²⁾ mødte Hs. Majestæt for første Gang i samme.

Mandag den 14de hjorte Hs. Majestæt ud paa Marken til Ny-Amager³⁾ og derfra igjen tilbage til Slottet; om Aftenen havde den polske Gesandt, ved Navn Wose, Audients hos alle de kgl. Herstaber.

Fredag den 18de hjorte Hs. Majestæt til Rosenborg, Amalienborg og Toldboden og derfra igjen til Slottet; om Aftenen havde den brandenborgske Envoyé Affedsaudients.⁴⁾

Dannekjeld-Laurvigien; hans daværende, tredje, Gemalinde var Antonia Auguste Grevinde af Aldeborg.

¹⁾ Det vil sige Hofmarschal.

²⁾ Altsaa dengang ikke altid den første Torsdag i Marts Maaned.

³⁾ Ny-Amager, Vester-Amager eller Prindsens Amager er den nuværende Frederiksberg By.

⁴⁾ Han heed Falleseau*).

*) Paullis maanedl. Rel. for 1698, pag. 209.

Mandagen den 21de om Morgenen ankom Posten for første Gang igjen til rette Tid, hvilket formedelt Visgangen i Belsterne ikke var skeet siden den 7de December i det forløbne Aar.

Tirsdag den 22de begyndte Kongen igjen at drikke Kaffe og vedblev dermed — blot med fire Dages Afbrydelse — indtil den 16de April; kjerte om Formiddagen til Rosenborg og kom til Middag igjen tilbage til Slottet.

Onsdag den 23de tidlig om Morgenen kjerte Hs. Majestæt til Jagersborg og derfra til Rosenborg, hvor Kongen spiste til Middag hos Hans Kof; ved Tasselet vare tilstede: Hs. kgl. Høihed Kronprindsen; Hertugen af Württemberg; Fyrsten af Anhalt; Prindsen af Tillyburg; Statholder Gyldenløve; Overkammerjunkereren; ¹⁾ Generalmajor Cormaillon og Marschallerne von Osten og Zahn. Efter Tasselet kjerte Kongen igjen tilbage til Slottet.

Torsdag den 24de henimod Middag kjerte Hs. Majestæt til Rosenborg og spiste der til Middag fra det hollandske Kjøkken; til Taffels vare Hds. Majestæt Dronningen; — Deres kgl. Høiheder Kronprindsen og Kronprindsesssen vare ikke tilstede formedelt Landpine; ligeledes Hds. kgl. Høihed den kgl. Prindsesse; — Fyrsten af Anhalt og Gemalinde; Hertugen af Württemberg; Prindsessen af Homburg; Prindsen af Tillyburg; General-Admiral-Lieutenanten og Statholderen Gyldenløve; Grev Reventlov; Generalmajor Cormaillon og Marschal von Osten; efter Tasselet kjerte de igjen tilbage til Slottet.

Lørdag den 26de lod Kongen sig igjennem Vægtergangen bære ned i Leihuset, hvor Hertugen af Württemberg ventede paa ham; de gik derpaa igjennem Leihuset ned til Farteiet, tog ud til Flaaden og besaae Skibene, og derfra igjen tilbage til Slottet.

Om Søndagen gik hendes Høihed den kgl. Prindsesse efter en 14 Dages Upaaseligbed (Schwachheit) igjen ud.

¹⁾ Adam Levin von Knuth til Giesfeld, Asendrup og Nybjerggaard.

Tirsdagen den 29de havde den polske Gesandt Wose Afstedaudients, og om Aftenen ankom Geheimeraad Plesf¹⁾ efter afluttet Fredstractat igjen til Kjøbenhavn fra sit Gesandtsskab til Holland, hvorhen han var reist den 20de April 1697.

Onsdag den 30te kom Geheimeraad Plesf til Kongen; Hs. kgl. Høihed Kronprindsen gik idag for første Gang ud efter sin Landpine.

Torsdagasten tog Fyrsten af Anhalt med sin Gemalinde og Prindsen af Lillenburg Afsted fra de kgl. Herstaber.

Register over Marts Maaned. Den 7de blev der holdt Fastelavn; den 14de havde den polske Gesandt Hr. Wose Audients; den 23de spiste Hs. Majestæt Kongen og den 24de alle Herstaberne paa Rosenborg; den 29de havde samme polske Gesandt Wose Afstedaudients, og samme Dag kom Geheimeraad Plesf tilbage fra sit Gesandtsskab til Holland; den 31te tog Fyrsten af Anhalt Afsted fra de kgl. Herstaber.

April 1698. Den 1de. Fyrsten af Anhalt, som havde været her fra den 2^{den} September i det forløbne Aar af, — alt-
saa i 7 Maaneder, — spiste endnu om Middagen i sit Logis og begav sig derefter paa Reisen. Om Aftenen blev foruden Ministrene ogsaa Dr. Frankenau kaldt ind til Hs. Majestæt.

Mandag den 4de nød Hs. Majestæt Muscateller Viin og Fransbrød til Frokost og vedblev dermed i fire Dage. Om Eftermiddagen kjerte Kongen til Rosenborg Have.

¹⁾ Christian Siegfried von Plessen til Paris og Haidendorff, — af den Steinhaußsche Linie, — Geheimeraad, Ridder af Elephanten, Præsident i Rentekamret (2: tillige Finantsminister), fra hvem den endnu blomstrende rige Familie Scheel-Plessen nedstammer, mødte som dansk befuldmagtiget Minister og Fredsmægler ved Fredcongresfen i Ryswik, hvor han udmærkede sig ved sin Pragt: om ogsaa ved sin Duelighed som Diplomat, vover jeg ikke at afgjøre; han var isøvrigt en særdeles dygtig Finantsminister, jfr. Memoires de Dannemark, contenant la vie et le regne du defunt Christierne V, trad. de l'Anglais, Utrecht 1701, 8vo, pag. 230.

Om Tirsdagen lod Kongen sig om Formiddagen bære hen i Ridehuset og besaae der sine Heste.

Om Onsdagen den 6te kjørte Kongen til Frederiksborg og spiste der til Middag; om Eftermiddagen kjørte han til Lade-
gaarden og Sparepenge ¹⁾ og besaae sine Hingste og Hopper. ²⁾

Dagen efter kjørte Kongen om Formiddagen til Esrom, besaae sine derværende Heste og spiste der til Middag; da han om Eftermiddagen vilde stige ind i sin Chaise, traadte han feil, men kjørte alligevel til Kjøbenhavn, hvor han, da han vilde stige ud, igjen gjorde et Feiltrin, saa at han havde stor Vanskelighed ved at gaae og maatte lade sig fere af to Personer, istedetfor at der tidligere kun var brugt een hertil; om Aftenen blev der holdt Taffel i Audientsgemakket.

Fredag den 8de blev Kongen temmelig længe liggende, da hans Fod endnu var daarlig, og drak Kaffe paa Sengen; efterat han var staaet op, lod han sig bære ind i Audientsgemakket paa en Stol. Om Aftenen tog Hertugen af Würtemberg Afsked for at reise til Polen, hvilken Reise gik for sig Dagen efter. ³⁾

Søndag den 10de benyttede Kongen sin Kullestol, thi gaae kunde han endnu kun s maadeligt, hvorimod han ganske godt kunde taale at staae.

Om Tirsdagen og endnu de tre følgende Morgener blev rigtignok Melken holdt i Beredskab, som Kongen skulde benytte

¹⁾ Sparepenge var et Lyststed i Frederiksborg Slotshave med en stor Stald og var opført af Christian den Fjerde; det laae uden for Indgangen til Gartnerens Huus, som nu kaldes Sparepenge.

²⁾ Christian den Femte havde stor Interesse for Frederiksborg Stutteri, som især under ham kom i god Stand.

³⁾ Hertugen var nemlig af den nysudvalgte Kong August den Første i Polen antaget til at anfere den tydske Armee paa Felttoget imod Tyrkerne og gif, efterat Freden var sluttet 1699, i Tjeneste hos Generalstaaterne; han døde 1701 i Sluis. De to Regimenter under Generalmajor Tramp, som Kongen af Danmark sendte August den Første til Hjælp imod Tyrkerne, laae i Winterquarteer i Lithauen og bleve efter Freden opløste i Memel.

til sin nye Kuur, men Kongen foretrak at blive ved sin Kaffe. Dagen efter, om Onsdagen, holdt en ung Student af en lille Figur og et meget ungdommeligt Udseende, en Præbiken i Audientsegemakket.

Torsdagen den 14de blev den afdøde Geheimeraad Spekhans og hans Søns Llig fra den runde Kirke i Procession bragt til Loldboden og fært ombord i et Skib, som skulde bringe dem til Ribe til Familiebegravelsen. ¹⁾ Om Formiddagen ankom en Prinds af Holsteen-Wiesenburg, ²⁾ som om Middagen gjorde sin Opbærtning hos de kgl. Herstaber og blev til Taffelet; om Eftermiddagen var Admiral von Stöcken hos Kongen.

Om Fredagen den 15de var det Kongens Geburtsdag, hvorfor alle Riddere af begge Ordener mødte med Ordenskjæder. Om Middagen blev der holdt Taffel i Dronningens Vørgemak, ligesom Marschallstæffet var i Munddelen; paa den indreste Slotsplads stode Trompeterne og Paukerne og lode sig høre til Skaalerne. Om Aftenen blev der ligeledes holdt Taffel, hvorefter de unge kgl. Herstaber dandsede.

Om Lørdagen den 16de drak Kongen for første Gang Mælk med Bennikel-Band, 6 Skaaler. ³⁾ Om Formiddagen lod han sig høre ned i Stalden saavel som ud paa Ridebanen og besaae sine Heste.

Om Mandagen fjorte Kongen om Eftermiddagen til Amalienberg og Rosenborg og derafra igjen tilbage til Slottet.

Lørdagen den 23de lod Kongen sig om Formiddagen høre hen i Teihuset og saae der paa en Conducteur fra Norge,

¹⁾ Geheimeraad Spekhan havde nemlig været Stiftamtmand her.

²⁾ Hertug Alexander af Holsteen-Sønderbergs femte Søn, Philip Ludvig, som døde 1689, kjøbte Herstabet Wiesenburg i Meissen, efter hvilket denne Linie opkaldtes; af hans tre Sønner var kun den Ældste gift og efterled en Søn, som gif over til den catholske Religion og med hvem denne Linie uddøde.

³⁾ Med denne Mælkkuur vedblev Kongen indtil den 26de, altsaa i 10 Dage, i hvilken Tid han drak indtil 9 Skaaler, hvorefter Antallet igjen aftog indtil 6.

som gif ovenpaa Vandet, hvortil han benyttede en af Træ og Læder sammensat Maskine i Form af en lille grønlandsk Baad, i hvilken han satte Fodderne og saaledes gif hen over Vandet. ¹⁾

Søndagen den 24de, 1ste Paaske-dag, blev Sorgen for den afdøde Churfyrste af Hannover aslagt. Om Tirsdagen efter drak Kongen 3 Skaaler Thee og vedblev hermed i fire Dage; samme Dag mødte Elefantridderne med deres Ordenskjæder.

Onsdag den 27de var det Dronningens Geburtsdag, da der blev spist i Audientsgemakket ved et stort Taffel; om Aftenen blev der spist i det røde Gemak ved et langt Taffel, paa hvilket der paa langs Parsviis var opstillet 18 Billeder med alle Slags Streger og Dronningens Navn og Vaaben; ²⁾ til Taffels vare:

Hs. Maj. Kongen	Hds. Maj. Dronningen.
Hds. Heiher Kronprindsessen	Geheimeraad Pless
Hs. Heiher Kronprindsen	Hds. Heiher den kgl. Prindsesse
Fru Generalinde Gyldenløve ³⁾	Generalmajor Cormaillon

¹⁾ Det var altsaa ikke blot vore Dage forbeholdet at see dette Kunststykke udført; mærkeligt er det, at begge disse Kunstnere, baade den, som isjor viste sig mellem Toldboden og Trekroner, og hans For-gjænger, vare Normænd og altsaa fra Skjernes egentlige Hjem.

²⁾ Lauridsen i sit "Tagerister über des Allerdurchlauchtigsten etc. König Christian des Fünften Glorwürdigste Lebens- und Regierungsgeschichte" pag. 353 siger om denne Fest: "Ließ der König den Geburts-Tag der Königin zum Andenken der glücklich erlebten drehsig-jährigen Vermählung mit einem herrlichen Festin beehren, woben verschiedene Sinbilder, so mehrentheils auß der Königin Hochfürstlichem Hessischen Stamwaben inventiret, auff der Taffel zusehen waren."

³⁾ Nemlig General = Feldtmarschal = Lieutenant Christian Gyldenløves unge Gemalinde Charlotte Amalie Grevinde af Danneffjeld = Laurvigen, — Statholder Ulrik Frederik Gyldenløves Datter, — som 14 Aar gammel blev gift med ham og døde 1699, 2 Maaneder efter sin anden Barselseng, kun 17 Aar gammel; ved sin Datter Frederikke Louise Grevinde af Danneffjeld = Samsø blev hun Stammoder til Hertugerne af Augustenborg og den regjerende Dronning af Danmark.

Grev Reventlov.	Brindsessen af Homburg.
Fru Hofmesterinde Saxhausen.	Brindsen af Württemberg. ¹⁾
General Gyldenløve.	Fru Grevinde Friis.
Froken Vieregg. ²⁾	Marschal Zahn.
Geheimeraad Jessen.	Froken Chouckau.
Froken Schmiedberg.	Admiral Gyldenløve.
Geheimeraad Gabel.	Grevinde Bjelke.
Generallieutenant Pless.	Den unge Grev Ahlesfeld.
Fru Hofmesterinde Bülow.	Froken de Cheusse.
Geheimeraad Krag.	Froken Dalvig.
Froken Ecken.	Fr. v. Salcken fra Kassel.
Kloster=Verbitter Reventlov.	Fru Geheimeraadinde Jessen.
Froken Holst.	Hofmester Berckentin.
Grev Opensjerne fra Sverrig.	Froken Lüttichau.
Madame Krag.	Oberstaldmester Zarstall.
Froken Rosenkrands. ³⁾	Froken Juel.

¹⁾ Carl Rudolph af Württemberg = Neustadt, Hertugens yngre Broder.

²⁾ Rimeligviis den Samme, som var Hofdame og som Nar senere blev ophøiet til Grevinde af Antvorskov og derefter viet til Kong Frederik den fjerde, om det Sidste ellers er sandt; hun døde Maret efter i Barselseng, og var den yngste Datter af den preussiske Gesandt ved det danske Hof; jfr. Suhms nye Saml. II, 1, 87—89, Nd. Lex. II, 251, Mag. til den danske Nd. Hist. I, 355.

³⁾ Denne Froken, eller, som vi nu vilde sige, Barenesse Cathrine Justine Rosenkrands var en Datter af Vicestatholderen i Norge, Geheimeraad Ludvig Rosenkrands, Friherre til Rosendal, og blev ansat som Hofdame hos Dronningen, men forsøgte paa at myrde en anden Hofdame, Froken Dalvig, ved den 17de Marts 1699 at komme Arsenik i hendes Riis-Suppe; Froken Dalvig blev frelst, uagtet hun spiste af Suppen, og Mordersten den 17de April s. A. ved en Commisfariedom dømt fra Livet, men benaadet med livsvarigt Fængsel paa Hammershuus, hvor hun ogsaa døde. Hun hørte egentlig ikke til Familien Rosenkrands, men nedstammede fra den ulykkelige Frederik Solgerfen Rosenkrands's Forbindelse med Riborg Brokkenhuus, som udsærligere er omtalt i Orion III, 341—54, og af hvilken Frugten blev legi-

Dru Geheimeraadinde Krag.	Admiral v. Stöcken.
Oberst Bjelke.	Fr. Hofmesterinde Schmiedberg.
Frefen Zattenbach.	Oberstlieutenant Krabbe.
Ceremoniemester Lerche.	Frefen Prepotaine.
Frefen Didden.	

Efter Taffelet dandsede det unge kgl. Herfskab, hvormed denne Geburtsdag endtes; Prindsen af Wiefenburg og Statholderen Gyldenløve vare formodelft Upafseligbed ikke tilftede.

Torsdag den 28de fpifte Kongen i det hvide Gemak; idag befandt Hs. Majestæt sig ret vel.

Lørdag den 30de drak Hs. Majestæt af Geheimeraad Plessens Chocolate, og skiftede fra nu af og indtil den 15de Mai med Chocolate, Kaffe, Muscatelleriin og Bouillon med Valrab eller Spermacet; "wegen vorgenommener Andacht" spifte Kongen om Aftenen paa sit Værelse.

Register over April Maaned. Den 1de reiste Fyrsten af Anhalt bort; den 6de fjerte Kongen til Frederiksborg; den 7de igjen fra Frederiksborg til Kjøbenhavn, og traadte to Gange feil, medens han steg ind og ud af Bognen; den 8de tog Hertugen af Würtemberg Afsted fra Herfskaberne; den 14de bleve den afsdøde Geheimeraad Spekhans og hans Søns Liig bragte bort, og samme Dag ankom Prindsen af Holsteen-Wiefenburg; den 15de heitideligholdtes Kongens Geburtsdag; den 23de gjorde en Conducteur fra Norge sin Prøve med at gaac paa Isen; den 27de heitideligholdtes Dronningens Geburtsdag og den 28de blev der igjen holdt Taffel i det hvide Gemak.

Mai 1698. Onsdag den 4de fjerte Kongen ud af Vesterport, omkring Byen og igjennem Østerport til Rosenborg, hvor han besluttede at spise til Middag; dertil blev der da gjort Forberedelser i det hollandske Kjøkken, og tilligemed Kongen spifte

timeret ved en kgl. Resolution, dog uden at den foregivne Fader dertil havde givet eller kunnet give sit Samtykke; det var altsaa med fuldkommen Ret, at Familien Rosenfrands benægtede Slægtskabet med denne i Holland og Norge bosatte Familie.

ved Taffelet: Oberkammerjunkeren, Generalmajor Cormaillon og Marschal von Osten; før og efter Maaltidet lod Kongen sig i en Sullestol kjøre omkring i Haven.

Torsdag den 5te kjørte Kongen til Jagersberg før at jage i Dyrehaven; den første Hjort blev jaget i en Mose, hvor Hundene fangede den, da den af Mathed ikke kunde hjælpe sig selv op; efterat Jægerne havde taget Hundene bort fra den, benaadede Kongen den og jagede en anden, som ogsaa blev fanget, hvorefter Hs. Majestæt begav sig til Eremitagen og spiste der til Middag; til Taffels vare: Hs. kgl. Hojhed Kronprindsen, Prindsen af Würtemberg, Oberkammerjunkeren og begge Marschallerne, von Osten og Zahn. Efter Taffelet kjørte Kongen igjen til Kjøbenhavn og spiste om Aftenen i Audientsgemakket, da han kun sig gif med Besværlighed.

Søndag den 8de spiste alle kgl. Herstaber til Aften i Rosenborg Have; Kongen drak Rhinskvin med Vand, men dertil dog noget Medvin. I dag blev der anlagt Hofforg for Biskoppen af Gütins afdøde Gemalinde.¹⁾

Om Tirsdagen kjørte Kongen om Eftermiddagen til Frederiksberg og boede i Badstuen;²⁾ med Kongen vare Prindsen af Würtemberg, begge de unge Gyldenløver³⁾, Oberkammerjunkeren, Generalmajor Cormaillon og Marschal von Osten.

Dagen efter kjørte Kongen tidligt ud i Vangerne og lod Hingstene slippe løs, hvormed han tilbragte hele Dagen; Hs.

1) Dette var Prindsesse Christine, en Datter af Hertug August til Sachsen-Galle og gift med Prinds August Frederik af Holsteens-Gottorp, Biskop i Lübeck eller Gütin; hun døde allerede den 27de April.

2) En særskilt Bygning udenfor Frederiksberg Slot, ved Siden af Fredensberg Veien, var dengang smukt indrettet, saa den kunde benyttes af en Konge til Beboelsesleilighed; dens Bestemmelse var hvad Navnet viser.

3) Næmlig saavel Generalen Christian Gyldenlove, Stamfader for Greverne af Danneffjold-Samsø, som Admiralen Ulrik Christian Gyldenlove.

Majestæt spiste til Middag paa Estrup ¹⁾ og kom henimod Aften tilbage til Badstuen. Efter Tasselet drak Kongen Rødvin, da han ikke kunde slukke sin Tørst med Rhinskvin.

Torsdagen den 12de kjerte Kongen om Formiddagen til Sparepenge og saae til, hvorledes Hestene bleve tilfredne; til Middag spiste han paa Frederiksborg Slot og kjerte om Eftermiddagen til Jagersborg, hvor han blev om Natten. I dag drak Kongen ligeledes Rødvin.

Om Fredagen kjerte Kongen tidligt ud i Dyrehaven, hvorhen ogsaa Hs. kgl. Heihed Kronprindsen kom, og jagede der; henimod Middag kom alle kgl. Heriskaber derud, og efterat Hjorten var fanget, spiste man til Middag paa Gremitagene. ²⁾ Om Eftermiddagen kjerte Kongen til Kjøbenhavn.

Om Lørdagen lod Kongen sig om Formiddagen bære ned i Teihuset, hvorfra han i sin Vaad blev roet ud til Flaaden og derefter igjen tilbage til Slottet.

Søndagen den 15de drak Kongen Bouillon kogt med Cyre og vedblev hermed indtil den 28de; om Middagen drak han igjen Rhinskvin og Vand, dog blev Vandet først blandet med nogle Draaber tinctura usualis og derefter kommet i Vinen. Henimod Aften kjerte Kongen til Rosenborg, hvorhen ogsaa de øvrige kgl. Heriskaber kom, og spiste der. For Maaltidet præsenterede sig den alt omtalte norske Conducteur med sin Maskine til at gaae paa Vandet, men da dette var forbi vilde en Anden, som var ansat ved Teihuset, gjøre ham det efter; da han imidlertid iforveien havde taget et Glas Vin til sig, blev Hovedet ham for tungt, saa han rappede om og vendte Fodsjaallerne i Veiret; saaledes blev han dygtigen gjenmemblødt med usorrettet Sag trukken op igjen og trostede sig da ved et nyt Glas Vin. Efter Tasselet kjerte Heriskaberne tilbage til Slottet.

1) Nu Fredensborg.

2) Som altsaa har været til for Christian den Sjette 1736 opførte den nuværende Bygning, tværtimod hvad man i Almindelighed antager; dengang var Slottet, som man vil see af det følgende, ogsaa indrettet til at Kongen kunde opholde sig der om Natten.

Mandag den 16de. Da Kongen om Natten formedelt Emerter i Lemmerne havde føvet noget uroligt, og disse Emerter endnu vedvarede om Morgenen, benyttede han sig idag af sin Nullestol, hjorte paa samme ind i Audientsgemakket for at læse de indløbne Breve og spiste til Middag i sit Værelse, men til Aften i Audientsgemakket.

Om Tirsdagen tog Kongen om Morgenen Bezorpulver ind og kom derved til at svede, hvorefter han befandt sig bedre. Dagen efter hjerte Kongen henimod Middag til Rosenborg, hvorhen ogsaa de øvrige kgl. Herkaber kom, og spiste der til Middag i Dronningens Gemak; om Eftermiddagen besaae Kongen de der ophængte Tapeter, men de andre Herkaber begave sig tilbage til Slottet.

Torsdagen den 19de lod Kongen sig om Formiddagen bære ned i Stalden og i den lille Have, om Eftermiddagen op paa Kunstskammeret.

Fredagen den 20de, Bededag, lod Kongen sig om Formiddagen, som sædvanligt, bære i Kirke og blev der under begge Prækenes, derpaa spiste han lidt og lod sig faa igjen bære i Kirke; siden gik han i Raadet og havde efter Taffelet igjen to af Ministrene hos sig.

Om Løvedagen den 21de vare Kammerjunker Platen og Bygmester Steenvinkel hos Kongen; om Eftermiddagen hjerte Kongen til Rosenborg og lod sig her i en Nullestol skyde omkring i Gangene. Om Søndagen lod Kongen sig om Eftermiddagen bære ned i Stalden og ud paa Ridebanen, besaae Chaiserne og hjerte derfra til Rosenborg, hvorhen ogsaa alle de andre Herkaber kom og spiste der til Aften, men Dronningen var ikke tilstede, da hun siden om Onsdagen havde været upaselig.

Om Mandagen lod Kongen sig for første Gang guide med den nye Ledebalsom.

Om Onsdagen den 25de hjerte Kongen om Formiddagen ud paa Amager og holdt der — trods Narstiden — Klappjagt, da der var kommen Efterretning om at der skulde være nogle

Have; til Middag spiste han i Trage, da der vare følgende til Taffels: Kronprindsen, Prindsen af Würtemberg, begge de unge Herrer Gyldenlove, Oberkammerjunkeren, Oberstlieutenant Krabbe og Marschal Zahn. Om Eftermiddagen besaae Kongen sammesteds sin Garde til Hest og fjorte derpaa tilbage til Slottet.

Om Torsdagen fjorte Kongen om Formiddagen ud paa Gronland ¹⁾ og besaae den af 6 Compagnier bestaaende Bataillon af det sjællandske Regiment, som skulde marschere til Sachsen. Derefter fjorte han til Jagersborg, for at blive der, og spiste til Middag derude, ved hvilken Leilighed Kronprindsen var tilstede, men om Eftermiddagen igjen vendte tilbage til Kjøbenhavn. Om Aftenen spiste Prindsen af Würtemberg hos Kongen og tog efter Tasselet Afsked fra samme for at gaae med de kongelige Soldater til Sachsen. ²⁾

Freddag den 27de fjorte Kongen om Formiddagen lidt ud, og henimod Middag kom de andre kgl. Heskaber ud for at blive der; Ministrene kom om Formiddagen ud til Kongen for som sædvanligt at arbeide med ham og vedbleve hermed hele Sommeren igjennem, ogsaa under Jagttiden paa Frederiksborg.

Om Leverdagen drak Kongen 6 Skaaler Mælk med sædvanligt Brendvand, om Søndagen 8 Skaaler og de følgende Dage 10 Skaaler; med denne Mælkccuur vedblev Kongen indtil den 11te Juni. Om Søndagen den 29de blev der præket i

¹⁾ Nu Esplanaden, eller rettere sagt den hele Strækning fra Østervort til Telbbeden, hvoraf Husarkasernen og endeel af Nyboder optager et betydeligt Streg; dengang laae det Allsammen øde.

²⁾ Denne Prinds af Würtemberg, Carl Rudolph, commanderede de tre danske Batailloner, som Kong August af Polen fik til Garnisoner i Sachsen under Krigen og som vare Bataillonerne Sjælland, Fyen og Gurland; efter Freden til Carlomag 1699 vendte baade Tropperne og Prindsen tilbage, hvilken Sidste forblev i dansk Tjeneste indtil hans ældste Broder, Hertug Frederik August, døde i Aaret 1716, da han tiltraadte Regjeringen, eftersem Broderen Ferdinand Vilhelm, som alt fortalt, var død i Aaret 1701.

Gemakket Formiddag og Eftermiddag, henimod Aften hjerte alle Herstaberne lidt ud og spiste til Aften i Ermelund; siden kjøres der omtrent hver Dag, hvorfor det herester bliver forbigaaet, naar der ikke tages ind nogetsteds.

Om Mandagen den 30de tog Prindsen af Holsteen=Wiesenburg om Aftenen Afsted fra Hs. Majestat.

Register over Mai Maaned. Den 1de var Kongen til Alters; den 2^{den} jagede han i Jægersborg Dyrehave og gif den Dag kuns maadeligt; den 8de blev der anlagt Sorg for Biskoppen af Gütins Gemalinde og samme Dag begyndte Kongen igjen at drikke Rhinsviin; den 10de hjerte Kongen til Frederiksberg og den 11te bleve Hingstene slupne løs; Kongen drak igjen Rødviiin; den 12te hjerte han til Jægersborg og den 13de blev der jaget i Dyrehaven; til Middag spiste alle Herstaberne paa Eremitagen og hjerte om Aftenen igjen tilbage til Kjøbenhavn. Den 15de drak Kongen igjen Rhinsviin og spiste om Aftenen paa Rosenborg; den 16de gif Kongen kuns daarligt, men den 17de noget bedre og den 25de blev der holdt Klappjagd paa Amager. Den 26de hjerte Kongen til Jægersborg for at blive der, den 27de ogsaa de øvrige fgl. Herstaber og den 28de begyndte Kongen om Morgenens igjen Mellekuren, som vedvarede indtil den 10de Juni; den 29de spiste alle Herstaberne om Aftenen i Ermelund.

Juni 1698. Onsdagen den 1de hjerte Kongen til Rosenborg og spiste der til Middag; til Taffels vare: Overkammerjunkeren, Geheimeraad Gabel, Generalmajorerne Cormaillon og Munk, Admiral von Stöcken og Marschal von Osten; efter Taffelet hjerte Kongen til St. Annabro, satte sig i et Fartoi og roede rundt om Slaaden; derfra til Leibuset, hvorpaa Kongen blev baaren op paa Slottet og saa igjen hjerte tilbage til Jægersborg.

Torsdagen den 2^{den}, Christi Himmelfart, vilde Overkammerjunkeren om Middagen føre Kongen fra hans Gemak til Taffelet; da nu Kongen kom ind i det Værelse, hvori der skulde spises, vilde han vende sig om og see efter Noget, men snublede

over Tappet, som laae under Bordet, og vilde være falden, ifald han ikke ved Overkammerjunkerens og Kammerjunker von Ostens Hjælp var bleven holdt i Veiret. Om Eftermiddagen modtog Greb Friis Dannebrogsgorden af Hs. Majestæt.

Lørdag den 4de hjerte Kongen ud henimod Middag og spiste tilligemed alle Herkaberne paa Rundum ¹⁾. Om Søndagen ophorte Kongen med at drikke Rhinskviin, da denne angreb hans Bryst, og prøvede nogle røde Vine, hvilke han dog fandt altfor stramme; han valgte da hvid Franskviin.

Firsdag den 7de spiste Herkaberne atter til Middag paa Rundum ¹⁾. Onsdagen den 8de hjorte Kongen om Formiddagen til den Kilde, som ligger ved Dyrehaven ved Stranden ²⁾, og prøvede det derbærende Vand; om Eftermiddagen hjorte han til Frederiksborg, spiste der og sov om Natten paa Badstuen; med Kongen vare: General-Feldmarschallieut. Christian Gyldenløve, Overkammerjunkerens og Marschal von Osten. Om Torsdagen hjorte Kongen tidlig ud og skjed unge Wildænder; derefter til Vangerne ved Esrum, spiste til Middag paa Estrup og kom om Aftenen igjen tilbage til Badstuen.

Fredagen den 10de drak Kongen for sidste Gang 6 Skaaler Melk og hjorte tidlig fra Badstuen igjen tilbage til Jægersborg. Om Lørdagen drak Kongen Bouillon med Syre og vedblev dermed indtil den 19de Juli. Om Søndagen, 1ste Pindsedag, blev Sorgen for Biskoppen af Gutins Gemalinde aflagt.

¹⁾ Et saadant Sted i Kjøbenhavns Omgivelser er mig aldeles ube- kjendt, hvis det ikke skal være Rundforbi paa det nordvestlige Hjørne af Dyrehaven; maastee menes der kun en Runddeel eller noget lignende i det gamle, i Midten af forrige Marhuudrede afbrudte Jægersborg Slot, som Christian den Fjerde havde opført istedetfor det tidligere Jbsstrup og som Christian den Femte benyttede til Sommerresidents.

²⁾ Altsaa den nuværende Emilies Kilde i Scholm Have, hvis Vand uden Tvivl har været anseet for at besidde Lægekraft, siden Kongen oftere hjorte derhen; for blot at drikke særdeles godt Kildevand har det vel neppe været.

Tirsdagen den 14de tog Hs. Majestæt formedelst indtruffen Guldmaane sit røde Pulver, kjorte lidt ud, men kom snart tilbage og herte — 3^{die} Pindsedag — en Prædiken i Gemakket. Det var rigtignok idag den Dag, paa hvilken Ridderne skulde møde med deres Ordenskjæder, men Nogle tænkte, at paa Landet havde Saadant ikke Noget at bethyde og kom med Ordensbaand; derfor lagde ogsaa Kongen til Middag sin Kjæde af og mødte med Ordensbaandet.

Om Onsdagen kjerte Kongen til Kjøbenhavn og spiste til Middag paa Rosenborg; om Eftermiddagen kjerte han til St. Annabro og satte sig i sit Vartoi, seilede ud til Flaaden og derefter til Løihuset, hvorfra han blev baaren op paa Slottet og siden igjen kjerte ud til Jægersborg. NB. I disse Dage gif det Hs. Majestæt Gud skee Lov ret vel, saa det ikke i dette Aar er gaaet ham bedre.

Torsdagen den 16de kjerte Kongen om Formiddagen til Kragebjerg¹⁾. Til Middag spiste alle Herstaberne paa Gylldenlund²⁾ og begav sig snart efter Kaffelet igjen til Jægersborg.

Lørdagen den 18de kjerte Kongen til Kragebjerg og derfra til Frederiksdal³⁾ for at udsee sig et Sted til at bygge et Huus; henimod Middag kom han igjen tilbage til Jægersborg. Om Søndagen spiste alle Herstaberne til Aftens i Dyre-

1) Som man seer af det Følgende var dette en Vasse, hvor man ved Hjælp af en Ugle løskede Krager og Ravnne paa Skud; uden for et lille Huns, hvori Jægeren sidder paa Luur, stiller man da en Ugle paa en Stang og faaer snart en Mængde Fugle paa Skud, hvoriblandt især Krager og Ravnne, som flaae ned efter den fra alle Sider.

2) Tilhørende Ulrik Frederik Gyldenløve, Statholderen i Norge, efter hvem det havde Navn; den tidligere Bygning skal isøvrigt være opført af Christian den Femte som Kronprinds³⁾.

3) Dette Slot er opkaldt efter Frederik den Tredie, som opførte den tidligere Bygning, ikke efter Frederik den Femte, som man i daglig Tale ofte hører paaftaae; det tilhørte paa denne Tid uden Tvivl Prindsesse Sophie Hedvig**).

*) Oluffsens Coll. pag. 48.

***) D. Atl. VI, 9.

haven i Eremitagen. Om Mandagen hjerte Kongen igjen til Kragebjerget og til Kilden, om Tirsdagen til Sorgenfri¹⁾, om Onsdagen til Kragebjerget og til Gyldeulund, samt om Eftermiddagen omkring i Dyrehaven.

Om Torsdagen den 23de hjerte Kongen tidligt til Kragebjerget, hvor der blev udsat en Ugle, for derved at skyde Krager og Ravn; derfra hjerte han til Rosenborg og der omkring i Haven, samt spiste der til Middag. Efter Kaffeet hjerte han hen til Slottet og lod sig bære op i Gemakkerne, samt derefter igjen tilbage til Jægersborg. Om Lørdagen hjerte Kongen og Kronprindsen igjen til Kragebjerget.

Om Søndagen den 26de hjerte Kongen om Eftermiddagen til Frederiksberg og besaa Bøllene i Bangerne; derefter begav han sig til Slottet og blev der. Om Mandagen tog Kongen formedelst indtrædende Nymaane sit røde Pulver, hjerte om Formiddagen i Bangerne, hvor Hingstene igjen bleve tagne ud, spiste til Middag paa Østrup og hjerte om Eftermiddagen igjen tilbage til Jægersborg.

Tirsdagen den 28de hjerte Kongen igjen til Kilden og kom om Middagen tilbage til Jægersborg. Denne Dags Morgen begyndte Dronningen med at bruge Suurbrenden og spadserede hver Morgen i Philosophgangen og morede sig derved med Musik og al Slags Lyftighed. Om Onsdagen hjerte Kongen baade Formiddag og Eftermiddag til Kilden.

Register over Juni Maaned. Den 2^{den} var Kongen nær falden i sit Borgemak; samme Dag fik Grev Friis Dannebrogordenen; den 8de hjerte Kongen til Frederiksberg, spiste den 9de til Middag paa Østrup og drak den 10de for sidste Gang Mælk; fra Frederiksberg hjerte han igjen tilbage til Jægersborg; den 12de blev Sorgen for Biskoppen af Cutins Gemalinde aflagt, den 15de var Kongen i Kjøbenhavn, ligeledes den 23de, hjerte den 26de til Frederiksberg, spiste den 27de til Middag paa

1) Sorgenfri tilhørte dengang Gyldeuløve*).

Lstrup og fjerte den 28de igjen tilbage til Jægersborg; idag begyndte Dronningen at bruge Suurbrenden.

Juli 1698. Den 1ste besøgte Kongen atter Kilden.

Mandagen den 4te forsamlede sig om Eftermiddagen alle Hofsets fornemme Embedsmænd, i Anledning af at den franske Gesandt, Greven af Chamilly, skulde have Audients hos samtlige kgl. Herkaber, og det paa følgende Maade: Først blev Gesandten afhentet i sit Logis ved Ceremonimester Lerche med 6 Laqbayer og en Kareth med 6 Heste og fort ud af Byen til Jægersborg, da Herkaberne for Tiden opholdt sig der. De 6 Laqbayer fulgte med Karethen indtil Acciseboden udenfor Nerreport, hvor de 4 ventede indtil Gesandten kom tilbage, medens de to Andre fulgte med indtil Jægersborg. De fulgte den sædvanlige Kongevei til Frederiksborg, men dreiede henimod Jægersborg af fra samme ved Blåsenborg, hvor atter 4 kgl. Laqbayer ventede, for at Tallet igjen kunde blive fuldt, og fjerte derpaa igjennem Alleen op til Jægersborg. Da de nu ankom i Forgaarden, steg Gesandten af uden for Marschal von Ostens Logis, medens Ceremonimesteren gik til Slottet for at indhente videre Ordre; efterat have modtaget denne, vendte han igjen tilbage til Gesandten og de fjerte derpaa over Broen, paa hvilken et Compagni af Garden under klingende Spil præsenterede Gevær. Foran Trappen steg Gesandten ud og blev modtaget af Marschallen og fort op igjennem Kongens Forgemak til Kongens eget Værelse. Da Kongen gav ham Audients, vare tilstede: General-Feldmarschal-Lieutenanten og Statholderen Gyldenløve, Grev Reventlov, Oberkammerjunkeren og Geheimeraad Jesfen. Efter en kort Samtale begav han sig til Dronningens Gemak; imellem begge Gemakkerne var Garden til Hest opstillet paa begge Sider — altsaa en haie. Hendes Majestæt gav ham Audients i sit Cabinet, og derved vare tilstede: General-Admiral-Lieutenant Gyldenløve og Geheimeraad Schult.

Herfra begav han sig til Hs. kgl. Heiher Kronprindsen, for ogsaa der at erholde Audients, og der var Geheimeraad Gabel tilstede; derefter til Hs. kgl. Heiher Kronprindses.

hvor Geheimeraad Krag, og til Hds. Seibed den kgl. Prindsesse, hvor Grev Rantzau var tilstede. Da nu denne Audients var forbi, blev han med de samme Ceremonier igjen bragt tilbage til Byen. Gesandtten ankom til Kjøbenhavn den 23 Juni, men hans Bagage kom allerede den næstforegaaende 18 Juni til Sundet paa et lille fransk Skib, paa hvilket kun en Maitre de navire commanderede. Denne saluterede rigtignok Fæstningen Kronborg med tre Skud, men det gik dermed meget langsomt, da han kun havde een Kanon og altsaa igjen maatte lade efter hvert Skud; derimod vilde han ikke vise Fæstningen sin Respekt ved at stryge for den, hvorfor der blev sendt et skarpt Skud efter ham; desuagtet gik han imidlertid forbi og ankrede op under Helsingør. Her forlangte man da af ham, at han skulde erlægge de fastsatte Bøder og Betaling for Skuddet, men dette afflog han paa det Bestemteste, ja vilde heller ikke deponere Bølet paa Toldkamret, indtil Sagens Afgjærelse, men lod Alt komme an paa sin Principal, Gesandtten. Denne Sag kom ikke til Ende forend det omtalte Skib i September Maaned atter tog sin Vej til Frankrig, thi da man nu i Sundet ikke mere vilde vide af nogen Protest at sige, maatte han betale Alting.

Om Tirsdagen den 5te drak Kongen ved Aftensmaaltidet rød og hvid Viin. Dagen efter fjorte Kongen til Kjøbenhavn, satte sig ved St. Annabro i et Fartoi og seilede ud til Flaaden, derfra til Leihuset, hvorefter han begav sig op paa Slottet og spiste der til Middag; efter Maaltidet fjorte han igjen til Søgersborg.

Torsdag den 7de fik Kongen om Morgenen endeel Multebær, som vare voxede ved Frederiksborg og meget vel modnede; den derværende Skovrider — "Skaureuter" — havde sendt dem. Derefter fjorte Kongen til Ladegaarden ved Kronborg og spiste der til Middag, om Eftermiddagen til Kronborg, hvor han blev om Natten. Den næste Morgen fjorte Kongen rundt omkring Fæstningen, for at besee samme, og derefter igjen tilbage til Søgersborg. Om Loverdagen drak Kongen ved Aftentasselet rød

og hvid Vin, om Søndagen blot rød Vin, og herved blev han herefterdags.

Tirsdagen den 12te tog Kongen formædlest indtrædende Guldmaane det røde Pulver. Om Onsdagen fjerte han tidlig til Rosenborg, hvor han spadserede i Haven, og derefter til Slottet; henimod Middag kom han igjen tilbage til Rosenborg, hvor han spiste til Middag hos Slotsforvalteren; til Taffels vare: begge de unge Gyldenløver, Overkammerjunkerens, Admiral von Stöcken og Marschal von Osten. Om Eftermiddagen fjerte Kongen igjen til Jægersborg.

Torsdag den 14te fjerte Kongen til Dyrehaven og jagede for første Gang, blot for at bringe Hundene i Drelse. Dagen efter fjerte Kongen med sin Stol i Haven for at prøve Palæstren (?).¹⁾

Lørdag den 19te. Efterat Kongen var opstaaet var Geheimeraad Moth i hans Værelse, ved hvilken Leilighed ogsaa en hollandsk Chirurg var tilstede, ved Navn Peder Adriansen Verduin, bosiddende i Amsterdam, som var bleven forstrevet hid for at lade sig bruge af Kongen ved flere Leiligheder. Derefter fjerte Kongen til Dyrehaven for der at jage, men begav sig snart igjen tilbage til Jægersborg.

1) Riegels Christian den Femtes Historie pag. 512. "Kongens" ofte handte Feiltrin ved at slige i Bognen eller staae op fra Tasselet "begyndte at opvække Formedning om megen Svækkelse. Diæten, som "blev foreskrevet, kunde ikke holdes. 3 Juli Maaned begyndte Kongen "næsten at tabe al Fasthed i sine Been, ja at falde ind i den venstre "Side. Geheimeraad Moth, selv oplært til at blive Læge, havde foreskrevet den berømte Chirurgus Verduyn, som med Vædning, Pflaster "paa den svage Høfte og med et Snerliv af Jern haabede at hjælpe "Kongen. Moth og Verduyn passede slittig nok paa, at Kongen "kom i Bad. Den 3de September berisfendes Verduyn, da Kongen "vilde vedblive sine Drejeste, sin Jagd, og habede just det, som skulde "hjælpe ham, nemlig Retlighed, jevn Bevægelse og god Diæt"; saavidt Riegels, herved Læserne erfare Grunden til alle de Foranstaltninger, som nu i lang Tid blive omtalte.

Om Mandagen den 18de hjerte Kongen om Formiddagen igjen ud i Dyrehaven for at jage, men vendte snart fra Jagten tilbage til Jægersborg; Hjorten blev heller ikke fanget.

Tirsdag den 19de draf Kongen Bouillon med Rosmarin om Morgenen og vedblev dermed indtil den 2^{den} August. Om Formiddagen hjerte Kongen ud i Dyrehaven for at jage og vendte igjen tilbage til Jægersborg efterat Hjorten var fanget. Om Eftermiddagen hjerte han til Frederiksberg og blev der. Imorges har H. S. Majestæt Dronningen endt sin Suurbrendscuur.

Onsdag den 20de hjerte Kongen lidt ud om Eftermiddagen. Om Torsdagen var Kongen til Alsters og gik i Kirke baade Formiddag og Eftermiddag; efter den sidste Prædiken hjerte H. S. Majestæt igjen tilbage til Jægersborg.

Fredagen den 22de hjerte Kongen om Eftermiddagen til St. Annabro og begav sig ud til Flaaden samt derefter til Teikuset, hvor han steg ind i sin Chaise og hjerte til Rosenborg Have; strax efter tog han tilbage til Jægersborg.

Om Lørdagen hjerte Kongen tidlig til Rosenborg, hvor da tillige indsendt sig Geheimeraad Moth, den omtalte hollandske Chirurg, begge Kongens Livstræddere, Hoffkomageren samt endelig en Kleinsmed ved Navn Johan Gerdes, boende tæt ved den reformeerte Kirke; denne havde forfærdiget et Snorliv, som Kongen prøvede; derefter hjerte han igjen tilbage til Jægersborg. Om Søndagen hjerte Kongen efter Aftensmaaltidet til Rosenborg og blev der om Natten.

Mandag den 25de kom om Morgenen tidlig Geheimeraad Moth, den hollandske Chirurg, samt Strædderne, Skomageren og Kleinsmedden for igjen at prøve Snorlivet paa H. S. Majestæt; derefter klædte Kongen sig paa og hjerte til Jægersborg. Om Eftermiddagen hjerte han med Stattholder Gyldenløve til Brenden (vil vel si: Kilden), Kragebjerget og andre Steder deromkring.

Om Tirsdagen hjerte Kongen med Kronprindsen paa Jagd i Dyrehaven, hvormed de vedbleve indtil Klokken 2, hvorefter de

vendte tilbage til Jægersborg og spiste til Middag i Kongens Forgemaak; tilstede vare: Kronprindsen, Oberkammerjunkerens og begge Marschallerne, von Osten og Zahm.

Onsdag den 27de tog Kongen formedelt indtrædende Nymaane det røde Pulver, fjerte om Formiddagen til Rosenborg og prøvede igjen Enerlivet, spiste til Middag paa Slottet — altsaa Kjøbenhavns Slot, ikke Rosenborg — og fjerte om Aftenen igjen til Jægersborg. Efter Aftensmaaltidet fjerte Kongen til Eremitagen i Dyrehaven, hvor det af den hollandske Chirurg forordnede Bad holdtes i Beredskab; det bestod af kogt Rødvind, hvori der var kommet Egelse og en Kryderpude og kogt med. Kongen badede sig Kl. 10 og blev en Time i Badet, hvorefter han begav sig til No; ved Badningen var blot den hollandske Chirurg tilstede, da Geheimeraad Noth var upasselig.

Om Torsdagen fjerte Kongen om Formiddagen fra Eremitagen til Jægersborg, og derfra efter Aftensmaaltidet til Rosenborg, hvor et ligesaadant Bad var beredt; Kongen var $\frac{1}{2}$ Time i Badet, ved hvilken Leilighed den hollandske Chirurg og Geheimeraad Noth vare tilstede, ligesom fremdeles hver Gang han brugte Badet; om Morgenen havde Kongen imod Sædvane druffet Vouillon med Syre. Om Fredagen prøvede Kongen igjen Enerlivet og fjerte derpaa til Jægersborg, men efter Aftensmaaltidet atter tilbage til Rosenborg, hvor han igjen brugte Badet, men kun var en lille halv Time i samme.

Lørdag den 30de fjerte Hs. Majestæt tidligt fra Rosenborg til Ridebanen og lod sine Rideheste ride for sig; derefter løb han sig bære op paa Slottet og fjerte henimod Middag igjen tilbage til Jægersborg. Om Aften blev en ekl. Raqahay affendt til Baron Juel i Stokholm¹⁾. Om Søndagen fjerte Kongen igjen om Aftenen til Rosenborg og brugte Badet, hvori han blev i $\frac{3}{4}$ Time.

Register over Juli Maaned. Den 4de havde den franske Gesandt Audients; den 7de blev der overrakt Kongen Multebær,

¹⁾ Admiral Niels Juels Breder, den deryærende danske Gesandt

som vare vorede her i Landet; samme Dag fjorte Kongen til Kronborg, og den 8de igjen tilbage; den 13de var Kongen i Kjøbenhavn, den 14de blev Parforcejagten begyndt; den 16de blev der jaget, og siden vare Geheimeraad Noth og den hollandske Chirurg hos Kongen; den 19de blev der jaget; samme Dag endte Dronningen sin Brøndcuur; Kongen fjorte til Frederiksborg, hvor han den 21de var til Alters og derefter igjen vendte tilbage; den 22de var Kongen i Kjøbenhavn, den 23de og 24de paa Rosenborg og den 26de blev der jaget; den 27de begyndte Kongen paa Eremitagen at bade sig i Rodvinn, den 28de fortsattes dette paa Rosenborg, den 29de fjorte Kongen om Formiddagen til Jægersborg og om Aftenen igjen tilbage til Kjøbenhavn, den 30de igjen til Jægersborg og den 31de til Kjøbenhavn.

August 1608. Mandagen den 1ste om Morgenen fjorte Kongen til Jægersborg og efter Aftensmaaltidet igjen tilbage til Rosenborg, hvor han var en Time i Badet. Dagen efter prøvede Kongen atter Snerlivet, fjorte henimod Middag til Jægersborg og om Aftenen tilbage til Rosenborg, hvor han den næste Morgen, om Onsdagen, agtede at bruge Badet, men opfatte dette, fordi det var saa daarligt Veir. Derimod prøvede han Snerlivet, fjorte omtrent Kl. 10 ud til Gammel-Amager for at see paa at nogle Stykker Skytz bleve prøvede, men da af en Feiltagelse Alting endnu ikke var i Orden, fjorte han til Slottet og spiste der til Middag. Om Eftermiddagen begav sig Kongen fra Leihuset af i et Fartoi ud til Amager, hvor nu Skytzet blev prøvet og ligeledes Kronprindsen var tilstede; derefter fjorte de Alle til Jægersborg.

Torsdag den 4de drak Kongen Chocolate, da han havde lidt noget af Diarree; med Chocladen vedblev han blot i tre Dage. Efter Aftensmaaltidet fjorte Dronningen med sit Følge til Kjøbenhavn for der om Sendagen at gaae til Alters.

Om Fredagen fjorte Kongen efter Aftensmaaltidet til Kjøbenhavn for at aflægge et Besøg hos Dronningen og derfra til Rosenborg, hvor han blev om Natten. Løvedag Morgen vare

Geheimeraad Noth og den hollandske Chirurg atter hos Kongen for at prøve deres Snorkis. Derpaa hjerte Kongen til Slottet og derfra til Jagersborg, og da han her fik at vide, at Kronprindsen havde begivet sig paa Jagd i Dyrekaven, hjerte han strax derhen og tog Deel i samme; efterat Hjorten var fangen, blev der spilst til Middag paa Eremitagen, ved hvilken Heilighed saavel Kronprindsesse Louise som den kgl. Prindsesse Sophie Hedevig vare tilstede; efter Taffelet vendte Kongen tilbage til Jagersborg.

Om Søndagen drak Kongen igjen Beauillon med Rosmarin, men vedblev dermed kun i tre Dage; om Aftenen kom Dronningen igjen fra Kjøbenhavn tilbage til Jagersborg. Om Mandagen vare Geheimeraad Noth, den hollandske Chirurg samt Ekomagere og Kleinsmedden igjen med deres Sager hos Kongen.

Tirsdagen den 9de hjerte Kongen tidlig om Morgenen fra Jagersborg til Frederiksborg og spiste til Middag paa Slottet hos Amtmand Kabe¹⁾; om Onsdagsmiddagen hjerte Kongen ud. De andre kgl. Herstaber spiste imidlertid endnu paa Jagersborg og begave sig først efter Maaltidet til Frederiksborg. Om Aftenen blev der holdt Taffel i Dronningens Forgemaal, og efter Aftensmaaltidet hjerte Kongen til Badstuen for fremdeles at tilbringe Natterne der. Imorges døde Mester Henrich, Kongens forhenværende Livbarbeer, og idag kom den sidstafvigte 30de Juli til Stokholm affendte Laqyah igjen tilbage.

Onsdag den 10de drak Kongen for første Gang Muscatvin med Dransfbred og vedblev dermed en lang Tid; han havde altsaa nu opgivet sin langvarige Diæt, over hvilken især den hollandske Chirurg synes at have holdt temmelig strengt. Den følgende Morgen tog Kongen Kl. 6 det af Meduin, Kryderier og Egeley tilberedte Bad, som han allerede havde brugt nogle Gange, og blev noget over $\frac{1}{2}$ Time i samme, hvorefter han tog

1) "J. K. Nant. wurde des Mittags auff dem Schloß von dem Hr. Amtmann Kabe tractirt"; Amtmanden broede altsaa rengang paa Slottet.

nogen Hvile; ved Badningen vare altid Geheimeraad Noth og den hollandske Chirurg tilstede. Derefter vilde Kongen tage det nye Snerliv paa, men, da det endnu ikke vilde sidde ordentligt, blev derpaa igjen forandret Noget. Den iforgaars ankomne Laqyah blev idag igjen assendt til Stokholm.

Fredagen den 12te gik Kongen igjen i Badet Kl. 6 om Morgenen og blev der i $\frac{3}{4}$ Time, ligesom ogsaa om Lørdagen; paa denne sidste Dag blev der til Middag og Aften holdt Tafel i Audientsegemakket. Om Eftermiddagen hjerte Kongen ud og herte idag for første Gang Hjortene skrige i Rennevang. Det af den hollandske Chirurg udtænkte Snerliv har Kongen for første Gang igaar den hele Dag og hjerte ud med det idag, men tog det strax efter Hjemkomsten af og havde det ikke oftere paa; i det Hele har Kongen det altsaa ikke mere end $1\frac{1}{2}$ Dag. Hertuginde af Bevern, som paa sin Tilbagereise fra Sverrig var ankommen til Helsingør, lod sig idag melde hos Hs. Majestæt. Efter Aftensmaaaltidet begav Kongen sig igjen til Badstuen og blev ledsaget derhen af alle de fgl. Herfskaber.

Om Søndagen undlod Kongen at bade sig, hjerte derimod om Eftermiddagen i sin Nullestol omkring i Dyrehaven. Genimod Aften ankom Hertuginde af Bevern med begge sine Prindsfer og en Prindsesse. Dagen efter gik Kongen igjen i Bad Kl. 6 om Morgenen og var $\frac{3}{4}$ Time i samme; om Eftermiddagen hjerte han i sin Nullestol omkring i Dyrehaven. Efterat Kongen var vendt tilbage til Slottet, modtog den unge Grev Neventlov Dannebrogssordenen (det hvide Baand).

Tirsdag og Onsdag tog Kongen igjen et Bad, og den første Dag spiste alle Herfskaberne til Middag i Grotten ved Badstuen; om Onsdagen spiste de Alle paa Nøglebjerget, og om Eftermiddagen hjerte Kongen $2\frac{1}{2}$ Mile bort fra Frederiksborg til Maglehei¹⁾, hvorfra man ved klart Veir kan see Roskilde, 5 stive Mile derfra, Skaane 7 Mile, Jægerspris $1\frac{1}{2}$ Mill, Fre-

¹⁾ "Mabelig Høj"; den ligger tæt ved det nuværende Frederiks værk og er 344 Fod høj.

deriksborg med Ladegaarden $2\frac{1}{2}$ Mil, over hele Kronberg Amt og et stort Stykke af Kattegat. Derfra kjerte han igjen tilbage til Frederiksborg, og efter Tasselet til Badstuen.

Torsdagen den 18de om Morgenen undlod Kongen at bade sig, men kjerte derimod om Formiddagen ud paa Jagd og jog en Hjort op i Lyngby Mose¹⁾; Kongen fulgte Jagten saa meget muligt, hvorvel den var meget besværlig, og besaae under Veis det Sted, hvor fordum Dronningholm Slot²⁾ har staaet: derfra kjerte han til Over Mølle³⁾, hvor han af Amtmand Rabe blev beværtet paa en Pakke, ved hvilken Leilighed foruden Kongen General-Admiral Gyldenløve, Overkammerjunkeren og Amtmanden vare til Taffels. Om Eftermiddagen besaae Kongen det Sted, hvor Flyvesandet⁴⁾ havde beskadiget Møllen; derpaa kjerte han fra Alsferbo Sand⁴⁾ til "Bierke" (Tibirke), og derfra

1) Syd-Dst for Arresø.

2) I Aulerød By, Kregeme Sogn, hvor en Biiig fra Arresø skjærer ned imod Maglehsi og nu ved en Kanal driver Frederiksværk Fabrik; dette Dronningholm Slot opførte Valdemar Seier 1212 og opkaldte det efter sin Dronning Margarethe, beregnet under sit Tilnavn Dagmar*); Stenene deraf saavelsem af Ebbelholt Kloster og flere gamle Bygninger bleve brugte til at bygge Frederiksborg Slot.***) Hele Kregeme Sogn har i ældre Tid været kaldt Tyrkiet, fordi Beboerne længere end i noget af Nabssegnene holdt ved deres gamle overtroiske Sædvaner.***)

3) "Aufvere Mühle"; den ligger i Binderød Sogn, Nord-Dst for Arresø.

4) Flyvesandet fra Alsferbo havde overdækket hele Landet indtil Tibirke og Arresø og stoppet dennes Udlob i Jæsefjord, ved hvilken Leilighed en derved liggende Mølle altsaa ogsaa er beskadiget. Frederik den Fjerde led dette Udlob igjen grave op, da Søen begyndte at oversvemme de nærmeste Egne. Alsferbo Overdrev har Navn af Larmændenes gamle Herresæde Alsferbo, som tilligemed flere Bønderbyer er faldkommen oversvømmet og ødelagt af Flyvesandet; 1738 standsedes først aldeles Sandflugtens Fremskridt efter langvarige Arbejder.

*) Nr. Svittf. Nr. pag. 179.

**) D. Atl. II, 299.

***) Dänische Bibl. II, 53.

tilbage til Frederiksberg. Hs. kgl. Heibed Krenvindsen fuldrer imod med Jagten og fangede Hjorten ved Lystrup ¹⁾.

Den næste Morgen og fremdeles hver Dag indtil den 23de gik Kongen i Bad omtrent Kl. 6 og blev deri benvæd en Time. I Dag afskifte igjen Hertuginde af Bayern med sit Følge til det Lyneborgske og blev igjennem hele Landet forsynet med frit Forspand og Befordring.

Mandag den 22de undlod Kongen at bade sig lige indtil om Torsdagen, hjerie om Formiddagen ud i store Dyrebave og kom henimod Middag igjen til Sletten; ogsaa om Eftermiddagen hjerie han ud. Om Firsdagen hjerie Kongen om Formiddagen paa Jagd og ffjed en Hjert til Middag hviste alle kgl. Heriskaber paa Nummersbjerg. Efter Taffelet begar Kongen sig igjen til Badstuen og lod der feruden Ministrone tillige Justitsraad Hansen fra Glückstadt komme til sig.

Onsdagen den 21de hjerie Kongen om Formiddagen ud at jage i store Dyrebave, hvorhen da ogsaa de øvrige kgl. Heriskaber kom. Hs. Majestæt jog en stor Hjert ud, men den gik igjennem Garnet ("die Lappen") og kom bort; derefter blev en mindre jaget ud, som ogsaa blev fangen. Efter Taffelet blev Justitsraad Hansen igjen kaldt ind i Raadet og Oberammeraad Penginger fra Götterp havde Audientis. Derefter holdt Hs. kgl. Heibed Krenvindsen Jagerret i Deevarelse af alle de kgl. Heriskaber.

Torsdag den 25de saavel som Fredag og Lørdag bruaa Kongen igjen Badet, og havde da brugt 12 Bade paa Frederiksberg, 4 paa Rosenborg og 1 paa Eremitagen, ialt 17, hvormed denne Guur opherie. Efter Taffelet vare om Lørdagen Kammerjunkker Plate og Bygmester Steenvinkel hos Hs. Majestæt, som derefter begar sig til Dantsesalen, men om Aftenen tilbage til Badstuen.

¹⁾ I Uvelse Segn. Unge Frederiksberg Herred ved Stangerup; Hjerten er altsaa fra Lyngby Mose af fulgt lange med Ardeelen indtil Anderød og Maglehei og derefter igjen gaaet tilbage og End paa indtil Lystrup, en Veilængde af idetmindste 4 Mile.

Om Torsdagen den 28de var det begge Prindsessernes Ge-
burtstog, baade Kronprindsessens og den kgl. Prindsesses; Kon-
gen sendte dem begge Dørvæinger, bestaaende i guldbroderet
Døkketoi¹⁾. Om Aftenen blev der spist ved et stort Taffel i
Dandsesalen, hvorefter de unge kgl. Herstaber dandsede, medens
Kongen begav sig tilbage til Badstuen. Ved Taffelet vare tilstede:

Paa Kongens Side:

Kronprindsesse Louise.
Kronprindsen.
Prindsessen af Homburg
Gen.=Adm.=Lieut. Gyldenløve.
Gen.=Feldmarschal=Lieut. Gyl-
denløves Gemalinde.
Grev Reventlov.
Fru Geheimeraadinde v. Plessen.
Overkammerjunkerens.
Fru Hofmesterinde Bülow.
Geheimeraad Harbo.
Kammerfrøken Dalvig.
Geheimeraad Jesen.
Frøken Ecken.
Geheimeraad Lente.
Frøken Didden.
Ceremonimester Lerche.

Paa Dronningens Side:

Gen.=Feldm.=Lieut. Gyldenløve
Den kgl. Prindsesse Soph. Hedv.
Stattholderens Gemalinde.
Stattholder Gyldenløve.
Grevinde Reventlov.
Marschal von Osten.
Geheimeraadinde Harbo.
Kammerfrøken Vieregg.
Amtmand Rabe.
Fru Hofmest. Schmiedberg.
Amtmand Schwarz.
Frøken Holsten.
Marschal Zahn.
Fru Amtmandinde Rabe.
Fru Marschalinde von Osten.
Kammerjunker Juels Frue.
Frøken de Cheusse og
Generalmajor Cormaillon.

Tirsdag den 30de hjerte Kongen til Kjøbenhavn, var om
Aftmiddagen i Stalden og Ridehuset og spiste til Middag paa
Støttet, hvorved ogsaa Kronprindsen var tilstede, men denne
gjerte efter Taffelet igjen tilbage til Frederiksborg, hvorimod
Kongen sejlede ud til Slaaden og derfra tilbage til Støttet, hvor
han blev om Natten. Den næste Dag besøgte han i Ridehuset

1) Dette antager jeg snarest at Forfatteren har meent med "gülde-
nes Døckzeug", skøndt han derved ogsaa kan have tænkt sig Kniw, Gal-
sel og Stee af Guld; Riegels oversætter dette Udtryk (pag. 514) ved:
"et lille (sic) Desert Service af Guld".

en ny Invention til at stige til Høst, hjerte derefter til Rosenborg og til Gjethuset, hvor han besaa den nye Bygning, spiste til Middag paa Slottet og hjerte efter Laffelet igjen til Frederiksborg, hvorfra han efter Aftenstafellet hjerte til Badstuen.

Register over August Maaned. Den 1de og 3de brugte Hs. Maj. Badet paa Rosenborg; den 5de var Kongen igjen fra Jagersborg af i Kjøbenhavn; den 6de blev der jaget i Dyrehaven; den 9de begave alle de kgl. Herkaber sig fra Jagersborg til Frederiksborg; idag døde Hs. kgl. Majestæts Livbarbeer; den 11de brugte Kongen for første Gang Badet i Badstuen; den 13de horte Kongen for første Gang Hjortene sfrige; ankom Hertugininden af Bevern til Helsingør og lod sig melde hos de kgl. Herkaber; den 14de ankom hun til Frederiksborg; den 15de fik den unge Grey Reventlov Dannebrogssordenen af Kongen; den 18de jagede Kongen i Lynghymose og blev af Amtmand Kabe ved Over Mølle beværtet paa en Bakke; den 19de reiste Hertugininden af Bevern igjen bort; den 25de brugte Kongen for sidste Gang Badet; den 28de blev begge Prindsessernes Geburtsdag heitideligholdt; den 30de hjerte Kongen til Kjøbenhavn og den 31de kom han igjen til Frederiksborg.

September 1698. Torsdagen den 1de hjerte Kongen om Formiddagen paa Jagd for om muligt at gjenfinde den store Hjort, som sidst afsigte Bartholomæus Dag (24 Aug.) var undsluppen ham. Den blev ogsaa funden paa samme Sted, som forrige Gang, nemlig ved Nr. 7 i den store Dyrehave, og tog sin Vej gennem Grenholt Wang uden omkring Garnet ("die Lappen") og til Karlebo Møse, hvor den skjulte sig og hvor Hundene formedelsk Moradset tabte dens Spor; da nu ogsaa Jægerne vare komne bort fra Hundene; saa gif disse Løs paa andre Hjerte, og Kongen traf dem i Kongestjernen i store Dyrehave i 5 Afdelinger, hver jagende sin Hjort, da Jægermester Gram og Skyttekarlen ("der Besuch Knecht") kom til og igjen samlede Kobblet. Derpaa indsandt ogsaa de andre Jægere sig, og man maatte nu ogsaa denne Gang med usorrettet Sag vende tilbage. Til Middag og Aften spiste Kongen paa Slottet. Efter

Middagstaffelet toge Kronprindsen og hans Gemalinde Afsted og kjorte til Jagerspriis; Kongen kjorte derimod ud og skjød en Hjort.

Om Fredagen jog Kongen en Hjort op i Gribbs Skov og fangede den ikke langt fra Paradiis paa Jagtveien, hvorefter han kjorte tilbage til Slottet og spiste der saavel til Middag som til Aften. Om Aftenen havde en Gesandt fra Hertugen af Pothringen Audients og reiste herfra til Sverrig.

Om Løvdagen vare om Morgenens Geheimeraad Moth og den hollandske Chirurg hos Kongen; nu blev den Pude med Urter, som tidligere var bleven brugt ved Badningen, kogt i Rødblin og derefter saa varm, som Kongen kunde taale den, lagt i Sengen under ham. Efter Frokosten tog den hollandske Chirurg Afsted for igjen at reise tilbage til Amsterdam; Kongen kjorte ud i Dyrehaven for at see, om den store Hjort ogsaa var der, hvilket var Tilfældet. Om Eftermiddagen kjorte Kongen igjen ud og skjød en Hjort ved Østrup. Om Søndagen ombøttede Kongen sit hidtil havde Nattelegis, Badstuen, med Værelser paa Slottet, hvor han fremdeles blev. Om Mandagen vilde Kongen have jaget den store Hjort, hvilket dog det flette Veir forhindrede.

Om Tirsdagen den 6te havde Kongen atter i Sinde at jage den store Hjort, hvortil ogsaa alle Jægere vare forsamlede, men atter forhindrede det ved det flette Veir; Kongen besluttede sig da til at see det an om Formiddagen og bevartede imidlertid i Audientzgemakket begge de unge Herrer Gyldenløve, Geheimeraad Pless, Oberkammerjunkeren og nogle Kammerjunkerere med Chokolade. Kl. 11 spiste Kongen i sit Førgemak, da foruden de alt Nævnte Marschal von Osten var til Taffels, og da imidlertid Veiret forandrede sig, begav Kongen sig Kl. 12 paa Jagt, traf paa den store Hjort i Grønholts Vang og fangede den, efterat den havde løbet omtrent 1 Time, imellem Kirkeste og Bassenshuus; dette var den tredje Gang, den store Hjort blev jaget, nemlig Bartholomæi Dag, Egidii Dag (1 Sept.)

og idag. Om Eftermiddagen blev der holdt Jagerret i Kongens Forgemark.

Onsdag den 7de brugte Kongen igjen Puderne opbedede i kogende Rødvien til at lægge sig paa, hvorfor der i hans Sovkammer blev fället en anden Seng ved Siden af hans, og Kongen laae omtrent en halv Time paa de varme Puder; derefter drak han Chocolate, hvilket fortsattes indtil den 20de October; om Eftermiddagen spillede Kongen i sit Forgemark Schak og Brætspil. Dagen efter hjerte Kongen paa Jagd og jagede en Hjort ud i Gribs Skov, hvilken efter $\frac{3}{4}$ Times Løb blev fangen omtrent paa samme Sted; derefter jagede han endnu en, hvilken efter 1 Times Forløb blev fangen i store Dyrehave. Om Eftermiddagen blev der holdt Jagerret, hvorefter Herkaberne forsamlede sig i Kongens Forgemark, hvor Kongen spillede Brætspil, Tronningen og Prindsesjerne Kaart. Om Fredagen hjerte Kongen ud og skjed en Hjort. Om Aftenen gik der ved Uforsigtighed med et Væs, som efter Arbeidernes Vortgang var bleven staaende i et Kammer, Ild i det østindiske Skib, som laae i Havn i Kjøbenhavn, hvilken Brand varede i to Timer, men dog blev slukket uden at Skibet blev ødelagt¹⁾.

Lørdagen den 10de jagedes der igjen i Gribs Skov, hvor Hjorten efter $1\frac{1}{4}$ Times Løb blev fanget imellem den store Stjerne og Muskebarkhjerget. Om Eftermiddagen gjorde den fra Sverrig tilbagekomne Iotbringste Gesandt Kongen sin Opsartning. Om Søndagen tog Kongen formodent indtruffen Tuldmaane sit røde Pulser og drak til Frokost Muscatellervien med Franskvien til Ildag gjorde Kongen Kammerpagen Meinau "webrakaffi" og udnævnte ham til sin Kammerjunker.

Mandagen den 12de hjerte Kongen fra Frederiksborg til Nyrup og jagede der; efterat Hjorten havde løbet i $1\frac{1}{4}$ Time,

¹⁾ Skibet heed Christianus Quintus og laae under Compagniets Kran, fortælles der i Paullis maanedlige Relatiener, hvor Ilden siges at have været i fire Timer, i hvilken Tid de to bageste Overdæk, Sveilet og Mesansmasten aldeles afbrændte; da Veivet var ganske stille, lyttedes det at forhindre de nærliggende Skibe fra at blive tændte.

blev den fangen nær ved Nyrup; henimod Middag begave Dronningen og den kgl. Prindsesse sig ogsaa til Nyrup, hvor der blev spist til Middag og derefter holdt Jægerret; siden hjerte de andre Herkaber til Kronborg, men Kongen tilbage til Frederiksborg. Om Tirsdagen hjerte Kongen til Esrom for at lade Kellene indbrænde, spiste der til Middag og begav sig om Aftenen ligeledes til Kronborg; underveis ffjed han et Daadyr. Om Aftenen kom de 9 Fregatter fra Kjøbenhavn ud i Sundet, som skulde øve sig i at sejle og som General-Admiral-Lieutenant Gyldenløve commanderede.¹⁾

Onsdag den 14de jagede Kongen om Formiddagen en Hjort, hvis øverste Ender naaede ganske nær sammen; den løb henimod 1½ Time og, efterat Fangsten var forbi, hjerte Kongen til Kronborg. Under Middagsmaaltidet seilede de omtalte 9 Fregatter, — til hvilke ogsaa Kongens Jagd havde begivet sig — under Salut fra Fæstningen forbi Kronborg, i den Hensigt at sejle noget omkring, men Vind og Strem vare dem saa stærkt imod, at de maatte ankre nedenfor Kronborg. Om Middagen ankom Prinds Carl af Hessen, en Sen af Dronningens i Willemssthal residerende Broder, som skulde paa det kgl. Academie i Kjøbenhavn. Om Eftermiddagen hjerte Kongen i sin Rullestol omkring hele Fæstningen.

Den 15de jagede Kongen en Hjort, som ingen Trer havde, løb 3½ Time og blev fangen imellem Ladegaarden og Platsberg; om Eftermiddagen spillede Kongen Brætspil. Om Loverdagen den 17de jagede Kongen en Hjort, som løb i 1½ Time og blev fangen i Dammen imellem Spidsberg og Jonstrup Vang.

¹⁾ 3 Paullis maanedl. Rel. siges der at have været 10 Erlegesfibe og at de gik under Seil den 14de, ligesaa i Lauridsens Dagers gifter: den 10de er altsaa Kongens Jagd; af Gardes Efterret. om den danske og norske Sømagt I, 349 seer man, at Secadren var udrustet ifølge kgl. Ordre af 27de Aug., bestod af Kongens Jagt, Bagstibet paa Kjøbenhavns Rhed og 8 Snauer, og at Planen dermed var at interviewe de nyere Søevolucioner, med hvilke Gyldenløve havde gjort sig bekendt under sit Ophold i Frankrig og som han interviewede i Danmark.

Henimod Aften havde en Gesandt fra Sachsen-Weißenfels, Hofraad Kaltenborn, Audients hos Kongen for at overbringe den afdøde Hertugs Elephantorden og tillige at bede om, at den unge Hertug ogsaa maatte erholde denne Orden, hvilket han ogsaa den 19de opnaaede af Kongen.

Søndagen den 18de seilede General-Admiral-Lieutenant Gyldenløve atter forbi Fæstningen Kronborg, og ham fulgte den hele Escadre, men kun to Skibe kom igjennem og lagde sig tilligemed ham for Helsingør; de andre maatte igjen tilbage, da Vinden strax efter blev østlig. Om Mandag jagede Kongen en Hjort, som næsten løb i 3 Timer og blev fangen ved Borup¹⁾; henimod Aften havde den omtalte Gesandt fra Sachsen-Weißenfels Audients og modtog Elephantordenen af Kongen paa en rød Fleiels Bude.

Om Tirsdagen spillede Kongen om Eftermiddagen Tærringer i sit Borgemak. Om Onsdagen jagede han en Hjort, som løb i 1 $\frac{1}{4}$ Time og blev fangen i Sæen ved Lockerup. Om Formiddagen Kl. 10 horte man en stærk Skyden fra Malmø, da paa denne Tid den unge Konge Carl den Tolvte reiste fra Malmø til Landskrone. Om Middagen seilede igjen en af de egl. Fregatter forbi Fæstningen Kronborg, men de andre 6 kunde endnu ikke følge efter. Om Aftenen horte man stærk Skyden fra Landskrone, hvorhen Kongen af Sverrig nu var ankommen.

Torsdagen den 22de skjed Kongen om Formiddagen en Hjort og et Raadhr. Om Middagen ankom Kongen af Sverrig til Helsingør, hvorhen da mange Herrer ("Cavallier") fra det herskørende Hof begave sig for at see den unge Konge; blandt disse blev Oberst Krug indbudet til Taffelet af Kong Carl. Om Eftermiddagen ankom en svensk Oberst og Chef for det i Landskrone liggende Regiment, som Kong Carl havde affendt

¹⁾ Borup Se laae imellem Knardrup og Jøenstrup, deels i Gandsøse, deels i Kirkeværlose Sogn og er nu udtørret; iøvrigt ligger der ogsaa et Borup nær ved Helsingør, som her kan være meent.

for at complimentere sin Morbroder; han havde Audients baade hos Kongen og Dronningen samt hos den kgl. Prindsesse, og håndtes det at han, da han havde havt Audients hos Kongen og var ifærd med at gaae bort, ved Døren af den herbærende svenske Gesandt blev erindret om et Brev, hvorpaa han igjen traadte frem for Hs. Majestæt og bad om Forladelse for sin Forglemmelse og fordi han ikke forstod at udsere saadanne Sager bedre, hvorefter han overgav Brevet. Samme Eftermiddag håndtes det at to Franskmænd, der vare ifærd med at reise tilbage til deres Fædreland med det tidligere omtalte franske Skib, som havde havt den franske Gesandts Bagage med, kom i en uslyffelig Strid med hinanden i Helsingør. Disse vare Secretair Borg, ansat hos den forhenværende franske Gesandt i Kjøbenhavn, Bonrepas, og en fransk Marquis, ved Navn Tisfedre, som Aaret iforveien med Prinds Conty var kommen hertil og ved Prindsens Tilbagereise ladt tilbage; de sad nu hos hinanden i et Værtshuus i Helsingør og kom her op at skændes, hvorefter de greb til Kaarderne, og saaledes håndtes det, at Secretairen blev saaret stærkt i den venstre Haand og tillige modtog et Kaardestød imellem Ribbenene i den høire Side, hvoraf han døde efter 36 Timers Forsløb; Marquis'en blev saaret i den høire Arm og løb i Forvirringen ud paa Gaden for at forsøge paa at undslippe, men vidste der slet ikke at bestinde sig, og, da Gjerningen blev bekjendt, omgave to Soldater ham, hvilke imidlertid ligesaa lidt kunde forstaae ham, som han dem, og længe trak omkring med ham ("handiarten"), indtil han endelig frivilligen gik op paa Slottet og der blev arresteret; han modtog her sin Dom og blev den næstfølgende 14de October skudt i Fæstningen; han fik ikke mindre end 8 Skud før han kunde døe.

Tredagen den 23de jagede Kongen i fire Timer en Hjort, hvorefter han kom af fra Jagten, men Jægerne forfulgte den indtil Mikkelsborg, ikke langt fra Mungsted Kro, hvor de fangede den. Om Morgenen var Oberst Krag bleven sendt til Kongen af Sverrig for at complimentere ham; Kong Carl havde om Matten ligget i Engelholm. Om Efterdag krydsede endelig de

øvrige fgl. Fregatter og endeel Koffardiske op, hvilte for Modvind havde maattet ligge længe ved Kronborg. Om Morgenen fjerte Kongen til Kronborg og menftrede Garnisonen, som der laae i Borgelse.

Tirsdag den 27de forlod Kongen tidlig Kronborg og jagede endnu en Hjort, som løb 2 Timer og sprang over Garneene ("die Lächer"), men dog blev fangen i Vejstese. Genimod Middag forlod ogsaa Hds. Maj. Dronningen og Hds. Heibed den fgl. Prindsesse Kronborg og fulgte Kongen til Girschholm, hvor de spiste til Middag hos Prinds Vilhelm¹⁾; om Eftermiddagen begave de sig Alle til Kjobenhavn, og saaledes endtes da ved Guds Naade dette Mars Sommerrejse godt, efterat de, fra den 26de Mai af, havde været i 13 Uger mindre end een Dag.

Tredagen den 30te var Kongen om Formiddagen i Ridehuset og besaa sine Heste; om Eftermiddagen begav Kongen sig ned i Teihuset og satte sig her i sit Partoi, hvorpaa han ledede ud for at besee Fregatterne uden for Toldboden; derefter gik han i Land ved St. Annabro og fjerte igjen tilbage til Slottet.

Register over September Maaned. Den 1te jagede Kongen den store Hjort, som ogsaa var jaget Bartholomai Dag, dog uden at være fanget; idag afrejste begge fgl. Heibeder til Jagerspriis; den 2^{den} havde en Gesandt fra Hertugen af Lothringen Audients; den 3de blev Pudon med Urter benyttet til at lægge under Kongen; samme Dag tog den hollandske Chirurg Afsked; den 4te begav Kongen sig fra Badshuen op paa Slottet; den 6te blev den omtalte store Hjort atter jaget og fangen; den 7de blev Pudon igjen brugt; den 9de kom det ostindiske Skib i Brand; den 10de havde Gesanden fra Lothringen atter Audients; den 12te begave de fgl. Herskaber sig fra Frederiks-

¹⁾ Christen den Femtes yngste Søn, som kun var 11 Aar gammel og døde ugift 1706; ham maa altsaa Girschholm være tilfalden i Arv eller Arvanage; at spise til Middag hos en Naarig Dreng synes ellers lidt komisk.

borg til Kronberg; den 13de blev Fjellene paa Esrom indbrændte; den 14de ankom Prindsen af Hessen-Philippsthal til Kronberg; den 17de og 19de havde en Gesandt fra Sachsen-Weissenfels Audients; den 22de var Kongen af Sverrig i Helsingborg og samme Dag blev den franske Secretair ihjelstukken i Helsingør; den 27de spiste de egl. Herstaber paa Hirschholm og begave sig tilbage til Kjøbenhavn.

October 1698. Den 1te. Om Aftenen benimod Kl. 10 blev Kronprindsens ældste Sen, Prinds Christian, angreben af et Slagtilfælde og døde salig i Herren Kl. 11, 1 Mar 13 Uger 5 Dage og omtrent 18 Timer gammel. Dette Dødsfald blev den næste Morgen, om Søndagen, berettet Kongen, som derpaa anlagde Sorg og lod Geheimeraad Pless komme til sig for at tale med ham; derefter blev Kammerjunker Sehested sendt til Jagerspriis, for paa en god Maade at underrette Prindsens Forældre om denne Ulykke, som de imidlertid endnu idag ikke erfarede.

Mandag den 3^{ie} var Kongen om Eftermiddagen i Lei- og Nidehuset og hjerte derefter paa sin Kullestol i Marischal v. Ostens Hare. I Dag blev Prindsens Død berettet Kronprindsen, som derfor besluttede sig til strax at kjøre til Kjøbenhavn, istedetfor at denne Rejse ellers havde været bestemt til den følgende Dag; under Veis aabenbarede han det for sin Gemalinde, begav sig strax efter sin Ankomst til Kjøbenhavn til Kongen, men derefter til sine Gemakker og kom ikke til Taffelet.

Om Tirsdagen var Kongen om Eftermiddagen i Stalden og Nidehuset, og spillede derefter paa Troktaflen¹⁾; benimod Aften blev den afdøde Prinds Christians Liig lagt i Kisten af Glepbantriddere. Om Onsdagen hjerte Kongen benimod Kl. 9 udenfor Merreport for at menstre Kronprindsens og det fjællandske Regiment. Om Eftermiddagen stod Afgangen til at

1) Denne Troktafle var, som man seer af pag. 75, af en betydelig Størrelse og maa være benyttet til et mig ubekjendt Epil. med mindre det var Teccategli efter en colossal Maalestok.

betragte Prindsens Liig Enhver aaben, indtil dette imellem Kl. 6 og 7 ved fire Capitainer og fulgt af Grev Schak, Hofmarschallen og nogle Officerer blev bragt ned i Hvalbingen ved Slotschapellet.

Om Torsdagen den 6te monstrede Kongen udenfor Nerreport det Schak'ske og Marinerregimentet. Om Fredagen den 7de bleve alle herbørende Riddere af Elephanten og Dannebrog om Aftenen tilfagte til at forsamle sig i Slotschapellet i sorte Sergekapper; disse, tilligemed de andre tilstedeværende Herrer, vare følgende:

Feldmarschal-Lieutenant Gyldenløve.

General-Admiral-Lieutenant Gyldenløve.

Stattholder Gyldenløve.

Grev Reventlov.

Geheimeraad Plessen.

Geheimeraad Thott.

Generallieutenant Schak.

Geheimeraad Brandt.

Geheimeraad og Overkammerjunker Knuth.

Geheimeraad Krabbe.

Geheimeraad Moth.

Geheimeraad Jesen.

Geheimeraad Zarbo.

Geheimeraad Lente.

Grev Schak.

Den unge Grev Reventlov.

Hr. Schöller.

Generalmajor Cormaillon.

Overstaldmester Zarstall.

Marschal von Osten.

Marschal von Zahn.

Hds. Majestæt Dronningens Kammerjunker Ketschau¹⁾.

¹⁾ Det var ham, som var den ustyrbige Marsag til at Frøken Rosenfrands Aaret efter søgte at fergive Frøken Dalvig; han var en

Hs. fgl. Hhd. Kronprindsens Kammerjunker Gregers Juul.
Hds. fgl. Heihed Kronprindsessens Kammerjunker Calneyn.
Hs. fgl. Heiheds Staldmester von Zarthausen.

Disse kom imidlertid ikke Alle, men kun de, som blive nævnte her ved Processjonen. Da de nu om Aftenen henimod Kl. 7 vare forsamlede, gik de 4 Herrer, som den 5te havde baaret Liget ned i Hvalbingen, nemlig Baron Holt, Capt., Hofjunker von Osten, Capt., Capt. Zizewisch og Capt. Krag, atter derned, hentede Liget op og satte det paa den foran Slotschapellet staaende Liggvogn; Ministrene fulgte Liggvognen til Fods indtil foran Slottet, hvor de satte sig ind i Sergekaretherne; Toget gik for sig paa følgende Maade:

- 1) en Ritmester med 30 Mand af Gården til Hest.
- 2) en Sergevogn, bespændt med 6 af Kronprindsens Heste, i hvilken de 4 Herrer sadde, som bare Liget, med 4 Raqbayer med Lygter foran; derefter fulgte
- 3) Liggvognen, bespændt med 6 Heste, som bleve førte af lige-
saamange Lieutenanter; paa hver Side af Vognen gik 4
Drabanter og 12 Raqbayer med Lygter.
- 4) den kongelige Sergevogn, i hvilken begge Marschallerne
von Osten og Zahn, samt Kammerjunckerne Ketschau
og Calneyn sadde; 4 Raqbayer med Lygter gik foran.
- 5) nok en kongelig Sergevogn, i hvilken begge de unge Herrer
Gyldenløve, Grev Schaak og den unge Grev Reventlov
sadd; foran gik 8 Raqbayer med Lygter.
- 6) i General-Feldmarschal Gyldenløves Kareth sadde Stat-
holder Gyldenløve og Grev Reventlov.
- 7) i General-Admirallieutenant Gyldenløves Kareth Geheime-
raaderne Plessen og Thott.

Brandenberger af Fødsel og gjorde en Tidlang Cour til den første Dame, som forsøgte at hævne sig paa sin Rival, da hun troede at spore en Forbindelse imellem hende og Ketschau.*)

*) Lettre sur ce qui s'est passé dans l'affaire de l'empoisonnement arrivé à la cour de Dannemark le 27 (17) Mars 1699 par Mr. Faulerecke, pag. 12.

- 8) i Stattholder Gyldenloves Kareth Geheimeraaderne Molt og Jessen.
- 9) i Grey Reventlovs Kareth Geheimeraaderne Harbo og Lente.
- 10) i Geheimeraad Plessens Kareth Hr. Schöller, Overstaldmester Harstall, Staldmester Saxthausen og Kammerjunker Juel.
- 11) en Lieutenant med 20 Mand af Garden til Hest.

Processionen gik over Heibro, Amagertorv, gjennem Vimmestiftet til Vesterport; udenfor Porten vendte Ministrene om, men efter Riget fulgte: begge de unge Herrer Gyldenlove, begge de unge Grever Schaak og Reventlov, begge Marskallerne, de tre Kammerjunker Ketschau, Juel og Calneyn samt Staldmester Saxthausen. Efterat have fjort hele Matten ankom de den 8de dennes ved Dagens Frembrud til Koffilde, hvor Riget strax blev bragt ind i Kirken og nedsat i den fgl. Begravelse; derpaa blev der spist paa Apotheket (sic) og Begravelsesceremonierne hermed sluttede.

Om Sondag den 9de var den Skibscommandant hos Kongen, som havde medbragt de Druer fra Spanien, hvilke Kongen vilde benytte udpressede. Om Mandagen vilde Kongen have jaget og spist til Middag paa Jægersborg, men det flette Veir forhindrede dette; om Eftermiddagen hjerte Kongen til Gammelholm, men kom snart igjen tilbage og spillede i Runddelen paa Trof-tavlen.

Om Tirsdagen den 11de var det Kronprindsens Geburtsdag, og derfor blev der holdt stort Taffel og kered guldbroderet Dækketoi ¹⁾ paa Kronprindsens Plads lagt under hans Serviet, hvilket Kongen forærede ham, men han ikke bemærkede ser han tog sin Serviet op; han takkede da strax Hs. Majestæt derfor; ellers skete Intet idag og Herffaberne mødte i deres sædvaulige Sorgelæder.

1) "Guldnes Dæckzeug" jfr. pag. 53.

Onsdagen den 12te kjerte Kongen til Rosenborg og besaae der Kasjerne med Druer, derfra gjennem Amalienborg til Soldboden og igjen tilbage til Slottet, hvor han i Runddelen spillede paa Troktaflen. Idag ankom Prindsen af Meen, gjorde om Aftenen sin Opvartning og blev til Taffelet. Om Torsdagen kjerte Kongen igjen til Rosenborg og lod til en Preve en af Kasjerne med Druer udperse; ligesaa besøgte Kongen Rosenborg om Eftermiddagen og spillede om Aftenen paa Troktaflen.

Tredagen den 14de kjerte Kongen om Formiddagen ud for at jage i Hareflov ¹⁾ og, efterat Hjorten var fangen i Bagsværd Sø ("Pachswerther See"), til Jagersborg, hvor han spiste til Middag; paa Jagten og ved Taffelet vare med: Prindsen af Meen, begge de unge Herrer Gyldenløve, Grev Schaak og Marschal von Osten; efter Taffelet kjerte de tilbage til Kjøbenhavn. Kronprindsen var idag ikke med "wegen vorgekommener Andacht." Idag blev den under 22de September omtalte franske Marquis skudt paa Kronborg. ²⁾

Lørdagen den 15de kjerte Kongen om Eftermiddagen til Rosenborg, da Generalmajor Cormaillon, Geheimeraad Moth, Amtmand Kabe, Marschal von Osten og Justitsraad Rømer ³⁾ fulgte med ham; han besaae der Druerne og vendte om Aftenen igjen tilbage til Slottet. Om Mandagen kjerte Kongen igjen tidligen til Rosenborg, men kom snart tilbage; om Eftermiddagen kjerte alle de fgl. Herstaber udenfor Norreport for at see den ved Fuglestangen ⁴⁾ opstillede Garde til Føds exercere; den

¹⁾ Store og Lille Hareflov ligge imellem Bagsværd-, Fuur- og Sønder-Søer og er sikkert de fleste Kjøbenhavnerne bekendt under Navn af Aldershvile Skov, hvilken sidste, strækkende sig rundt om Bagsværd Sø, udgjør endeel af Store Hareflov og frembyder de yndigste Udsigter og Spadserctoure.

²⁾ "Inden for de nye Volde og Verk og gif meget frisk og fri til Døden" tilføier Paullis maanedl. Rel.

³⁾ Den berømte Mathematiker.

⁴⁾ Hvor det danske Compagni eller fgl. Kjøbenhavnske Skydeselskab havde sin Skydebane indtil Frederik den Femtes Tid ^{*)} og hvor ogsaa

^{*)} Nielsen, det Kjøbenhavnske Skydeselskabs Hist. pag. 64.

var alt om Forniddagen bleven monstret paa Bremerholm, [og havde netop faaet en ny Uniform]. Om Tirsdagen kom Overkammerjunkeren for første Gang igjen til Kongen efter den Uværelighed, han havde udstaaet siden sin Ankomst til Kjøbenhavn. Om Forniddagen kjorte Kongen til Rosenborg og saae til, hvorledes de pærfede Druerne; om Eftermiddagen kjorte han til Kirken paa Christianshavn og betragtede de i Marmor udhugne Billeder. 1) Om Aftenen tog Hertugen af Pleen Afsked for at reise til Sverrig.

Onsdagen den 19de October var netop St. Huberts Dag, den til Jagthelgenen indviede Fest, [men denne Gang viste St. Hubert sig meget ugunstig mod en af sine ibrigste Dyrfere]. Kongen kjorte om Forniddagen ud i Jagersborg Dyrehave for at jage der og saaledes at ende Jagten for i Mar; Overkammerjunkeren, som endnu ikke ret bovede at være i den friske Luft, var ikke med. Jagten begyndte noget sildigt og, da Hjorten løb længe, kjorte Kongen til Eremitagen og spiste der til Middag, ved hvilken Leilighed Kronprindsen, de tre Herrer Gyldenløve, Grev Schaak samt begge Marschallerne von Osten og Zahn vare tilstede. Medens de endnu vare ved Tasselet og Klokken allerede var over fire, kom Jagten det Huus, hvori Kongen spiste, paa nogle hundrede Skridt nær, og Hjorten var da allerede meget udmattet og stod for Hundene; da Kongen saae dette, stod han op fra Tasselet og begav sig til Jagten, og da han nu gav Hjorten Fangst, 2) sprang denne op med Bagkroppen og fastede

undertiden Garnisonen foretog sine Dvælses, ligesom her hyppigen fandt Dueller Sted. *)

1) Dette var Ber Frelfers Kirke, som Christian den Femte led opføre 1682—94, og hvis pragtfulde Alter stod meget længe under Arbeide.

2) "Als Sie nun dem Hirsch den Fang gaben", Kiegels har ogsaa her, som ofte, læst noget ganske Andet, end der staaer, naar han fortæller (pag. 513), "at Kongen vilde hen og see, at den blev givet Fange" (sic); ogsaa Lauridsens Dageregister saavel som Paullis maaenndl. Rel. berette, at Kongen selv gav Hjorten Fangst.

*) Werlauff, Antegn. til Holbergs Bispil 1, 105, 6.

den omkring, hvorved den stødte Kongen over Ende, da det var saa nær ved et Træ, at han ikke kunde vige; Kammer[juncker] Weiberg holdt rigtignok Kongen opreist, men da det ikke var muligt at komme saa hurtigt bort, traadte Hjerten Kongen meget flent paa det venstre Been, ¹⁾ ligesom han ved Faldet var bleven stærkt beskadiget paa den venstre Høfte og der vilde sikkert være skeet endnu større Ulykke, — da man ikke var istand til at komme bort, — dersom Hjerten ikke havde mistet Livet, da den anden Gang fik Fangst. Man frygtede for at Kongens Been skulde være aldeles i Stykker, og der blev strax sendt Bud til Kjøbenhavn for at melde det for Oberkammerjunkeren saavel som for at hente Lægerne og Barberen ud; imidlertid mærkede Kongen at han endnu kunde røre Venet, og lod sig da sætte i sin Skydebog, Marschal von Osten ved Siden af sig, for at passe paa ham selv, og Kammerjuncker Kleinau foran, for at passe paa Venet, og saaledes lod han sig langsomt føre til Jægersborg, men ved Ankomsten hertil besluttede Kongen, som Gud skee Lov endnu følte sig ret vel, endnu samme Aften at begive sig til Kjøbenhavn og at lade Alle dem, som vare under Veis fra Kjøbenhavn af, vide at de igjen skulde vende om. Saaledes ankom Kongen da Kl. 8 til Kjøbenhavn, blev af Marschal von Osten og Kammerjuncker Kleinau baa- ren op i sit Sovekammer, klædt af og lagt i Sengen, hvorefter Lægerne og Barberen, nemlig Precheur, Buchwald og Aspach, bleve indkaldte; disse besigtigede Venet, og da der ikke var noget Brud at finde, aareløde de Kongen og lagde derpaa et Omslag af Kryderviin paa. Derefter gik Alle bort, da Kongen gjerne vilde sove, men for Smerte var han hele Natten ikke istand til at falde i Sovn, og tilbragte altsaa denne Nat meget uroligt.

Om Torsdagen den 20de drak Kongen Thee med Essentia Pini, spiste til Middag og Aften som sædvanligt og kom sig Gud skee Lov for saa vidt, at man kunde mærke at Naturen

¹⁾ Her fortæller Kiegeles at "Hjerten slaaer Kongen meget heftigt over Venene", hvilket for Hjerten var en Umuelighed.

igjen var i sin forrige Stand. Den næste Nat sov Kongen noget, lod sig om Morgenen lægge over i en anden Seng og sin sædvanlige Seng giøre istand, lod sig forbinde og drak Bouillon med Essentia Pini; derefter lod han sig igjen lægge over i sin egen Seng, spiste sin sædvanlige Middagsmad og lod om Eftermiddagen, samt fremdeles saalænge han var sengeliggende, Ministrene komme ind til sig og expederede Posten. Om Natten sov Kongen igjen noget bedre, lod sig Lørdag Morgen atter, som fremdeles hver Morgen, forbinde og drak Bouillon med Essentia Pini; efter Aftensmaaltidet var Marschal Zehn hos Kongen.

Om Søndagen drak han Bouillon med Rosmarin, — hvormed han vedblev i nogen Tid, — og lod prædike i Audientsgemakket; han havde sovet bedre og om Aftenen vare Generalmajor Cormaillon og Marschal von Osten i Kongens Bærelse. Om Mandagen lod Kongen sig lægge i en Seng, som var opfundet 1695 af Dr. Ringelmann, dengang da Kongen havde Podagra, og hvilken man efter Behag kunde gjøre hei og lav og meget beqvem til svage Folk. Efter Aftensmaaltidet vare begge Marschallerne hos Kongen.

Tirsdag den 25de. Kongen sov godt om Natten. Om Eftermiddagen var Generalmajor Munk og efter Aftensmaaltidet General-Feldmarschallieutenant Gyldenløve og Generalmajor Cormaillon hos Kongen. Om Onsdagen havde Kongen sovet meget slet; om Aftenen var Marschal Zehn hos Kongen. I dag bleve Skallerne af de udpersede spanske Druer bragte fra Rosenborg til Slottet og stillede i det mellemste Bærelse.

Torsdag den 27de. Inat havde Kongen igjen sovet ret vel og lod sig om Morgenen for første Gang lægge i det Trug, hvori Skallerne af de udpersede Druer laae, og blev en Time deri; derefter blev han bragt over i en anden Seng og sov lidt. Han lod sig nu ikke mere forbinde, men nogle Gange daglig vadste med Spiritus. Derefter blev han igjen lagt i sin sædvanlige Seng og om Aftenen tracteret af Kronprindsen med en Ragout, af Kronprindsessens med et Par stegte Kramsfugle, af

den fgl. Prindsesse med en Kjødterte og af Prindsessen af Homburg med Vasler, hvilte de selv havde tillavet. Efter Aftensmaaltidet vare General-Feldmarschallieut. Gyldenløve, Grev Schaß og Marschal von Osten hos Kongen.

Tredag den 28de. Kongen havde sovet ret godt og lod sig Kl. 8 igjen lægge i Truget, dog først efter at der var lagt et Torflæde over Skallerne, for at der ikke skulde sætte sig Smuds paa Huden; efter en Times Forløb lod Kongen sig igjen løfte ud. Efter Aftensmaaltidet vare Kronprindsen, Generalmajor Cormaillon og Marschal von Osten hos Kongen. Ogsaa den følgende Nat sov Kongen ret godt og lod sig paa samme Maade lægge i Truget med Drueskallerne. Om Aftenen vare General-Feldmarschallieut. Gyldenløve, Grev Schaß og Marschal von Osten hos Kongen.

Sendag den 30de. Inat havde Kongen sovet daarligt, vilde formedelst Smerte i Lemmerne heller ikke mere bruge Drueskallerne; idag satte Kongen Venene ud af Sengen og blev saaledes siddende i $\frac{1}{4}$ Time; om Estermiddagen stod han ganske op og blev $1\frac{1}{2}$ Time oppe, prøvede ogsaa paa at staae paa Venene. Efter Aftensmaaltidet vare Kronprindsen, Gen. Feldmarschallieut. Gyldenløve og begge Marschallerne hos Kongen, og der blev prøvet paa at lade nogle af Laqvayerne blæse paa de Moscovitiske Horn af Elephanttænder. Den næste Nat sov Kongen kun daarligt. Om Morgenen lod han igjen den Kryderpude, som han tidligere havde brugt, tage i Rodviin og lægge i en anden Seng, samt sig lægge derpaa og blev saaledes liggende i en Time. Genimod Middag stod Kongen op og spiste til Middag, men begav sig derpaa igjen til Sengs. Efter Aftensmaaltidet var Kronprindsen, begge de unge Gyldenløver, Grev Schaß og Marschal von Osten hos Kongen.

Register over October Maaned. Den 1te om Aftenen døde Prinds Christian; den 2^{den} blev der i den Anledning anlagt Sorg; den 3te ankom begge de fgl. Heiheder fra Jægerspris til Kjøbenhavn; den 4te blev der begyndt paa at expedere Posten om Formiddagen; den 5te blev der monstret,

om Aftenen blev Riget sat ned i Hvalvingen ved Slotschapellet; den 6te blev mensfret og den 7de Riget bragt til Roskilde; den 9de ankom Skibet med Druerne fra Spanien. Den 11te blev Kronprindsens Geburtsdag høitideligholdt; den 12te ankom Prindsen af Pleen; den 14de blev der jaget i Hareffov; den 17de blev Gården til Fodss mensfret; den 18de bleve Druerne udpersede paa Rosenborg; den 19de jagede Kongen i Dyrehaven og blev beskadiget af Hjorten; om Aftenen blev han aareladt; den 21de lod han sig lægge i en anden Seng; den 26de bleve Skallerne af de udpersede Druer fra Rosenborg bragte hen paa Slottet; den 27de benyttede Kongen dem; den 30te stod Kongen for første Gang op; den 31te brugte Kongen Kryderpuderne, varmede i Rodviin; til Middag spiste han for første Gang uden for Sengen.

November 1698. Tirsdagen den 1ste. Om Natten sov Kongen nogenlunde og blev om Morgenen atter lagt over i en anden Seng for at benytte Kryderpuden, varmet i Rodviin. Om Eftermiddagen, efterat Kongen igjen havde lagt sig, lod han Magister Jørgen Seerup, Rector ved Skolen i Ribe, komme til sig. Efter Aftensmaaltidet vare Kronprindsen, Gen. Feldmarschallieut. Gyldenlove samt Marschallerne von Osten og Zahn hos Kongen. Den næste Nat var temmelig rolig og Kongen brugte Onsdag Morgen igjen Kryderpuden; Magister Seerup var igjen hos Kongen og talte derefter med hans Livlæger; til Middag drak Kongen Rhinskvii, som var bleven hentet fra Geheimeraad Plesfen. Om Eftermiddag førte Kronprindsen til sin Gaard¹⁾ og da han var tæt ved samme, var Hesten gaact noget ud af Veien, imedens Prindsen vendte sig om for at see efter Noget; herved gif det ene Hjul op paa en Steen, og da Prindsen ansaae det isor farligt, kastede han sig ud af "Cariolen", hvorved han beskadigede sig i Ansigtet, hvorimod han neppe var kommen nogen Skade til, isald han var bleven i Gabriioletten, thi formedelst den store Hurtighed havde denne ikke

¹⁾ Wigands Gaard, sem blev kjøbt til den daværende Kronprinds, efter hvem det endnu bærer Navnet Prindsens Palais.

faaet Tid til at vælte. Om Aftenen spiste Oberkammerjunkerens for første Gang igjen med Kongen og, uagtet Hs. Majestæt alt var i Seng, blev der dog dækket et Bord ved Siden af Sengen. Efter Aftenmåltidet vare Grev Schaak og begge Marschallerne hos Kongen.

Torsdagen den 3^{die}. Om Morgenen vilde Kongen igjen benytte Kryderypuderne, men da han deraf ikke sporede nogen Virkning, brugte han dem ikke mere, men i det Sted Plasterer. Om Eftermiddagen, før Kongen igjen gik til Sengs, havde han prøvet at staae noget paa sin daarlige Fod, og om Aftenen stod han igjen op og blev en Stund oppe. Efter Aftenstaftelet vare begge de unge Herrer Gyldenlove, Marschal von Osten og Kammerjunker Sehested hos Kongen. Dagen efter gik Kongen om Eftermiddagen for første Gang fra sin Cabinetsdør indtil Sengen, skjøndt ikke uden Bistand; om Aftenen var Kammerjunker Sehested og efter Aftenstaftelet General Feldmarschallieut. Gyldenlove, Grev Schaak og begge Marschallerne hos Kongen. Lørdag Aften var Generalmajor Munk og efter Aftenstaftelet Geheimeraad Gabel, Amtmand Rabe og begge Marschallerne hos Kongen, ligesom den næste Aften Gen. Feldmarschallieut. Gyldenlove, Generalmajor Cormaillon og Marschal Zahn før Måltidet og Geheimeraad Gabel, Amtmand Rabe og Marschal von Osten efter Måltidet; disse daglige Besøgende vil jeg herefter ikke mere omtale.

Om Mandagen den 7de var Kongen for første Gang i Klæderne; om Eftermiddagen var Hr. Sübsch hos Kongen. Om Tirsdagen brugte han varme Omslag af kogt Kryderyvin om Foden og lod henimod Aften den daarlige Hoste vadske med en Balsom. Om Onsdagen og saa fremdeles varme Omslag paa Foden. Om Eftermiddagen var Dr. Peter hos Kongen; om Aftenen lod Kongen sit Saar to Gange vadske med grøn Olie. Denne Aften Kl. 6 kom Kronprindsen for første Gang efter sin habte Skade til Kongen i Sovestuen.

Om Torsdagen den 10de lod Kongen den daarlige Hoste vadske med ungersk Vand og Venet med varm Kryderyvin, samt

derester lægge Plaster paa; om Formiddagen lod han sig kjøre omkring i en Kullestol, som han idag brugte for første Gang. Til Middag spiste Amtmand Kabe med Kongen, da igaar Aftes Oberkammerjunkeren maatte kjøre bort formedelst et gjentaget Ufsald af sin Upasselighed. Om Eftermiddagen var Geheimeraad Pless hos Kongen, og, da det idag netop var Mortens Aften, beværtede Kongen i sit Forgemaal Dronningen, Kronprindsen, Kronprindsessen, den kongelige Prindsesse og Prindsessen af Homburg, ved hvilken Leilighed Marschal von Osten skar for; med Undtagelse af to Pager blev der ellers ikke tilladt Noget at varte op eller komme ind i Bærelset. Efter Taffelet gif Kongen strax bort.

Om Fredagen den 11te benyttede Kongen igjen Ungerff Band, Kryderviin og Plastre. Samme Morgen var den alt omtalte Magister Jørgen Seerup, Rector i Ribe, hos Kongen, og havde heresterdags bestandigen Entree tilligemed Livlægerne. Genimod Middag kjerte Kongen for første Gang i sin Kullestol ind i Audientsgemakket, men spiste i sit eget Bærelse, hvorimod der blev holdt Aftenstaffel i Audientsgemakket, ved hvilken Leilighed der foruden den fgl. Familie vare tilstede: Prindsessen af Homburg, Grevinde Reventlov, General Feldmarschallieut. Gyldenlove, Amtmand Kabe og Marschal von Osten, hvilken Sidste skar for, og til Opbæring benyttedes Kammerjunkere.

Lørdag den 12te. Om Natten lod Kongen sig gnide med varme Serbietter, men den tredie Gang fornheedes Smerterne, hvorfor man ophørte hermed; om Morgen lod han sig vadske med Ungerff Band og Plaster lægge paa, derimod ikke med Kryderviin; tilstede hos Kongen vare da Geheimeraad Noth, som siden Kongens Upasselighed ikke havde undladt at vare der, samt Rectoren, Mester Jørgen Seerup, og Kongen brugte for første Gang det af Rectoren ordinerede Pulver til at purgere, hvorfor han ogsaa til Middag drak hvid Frankviin; til Middag spiste blot Geheimeraad Noth med Kongen; om Aftenen var der aabent Taffel og Marschal von Osten skar for.

Om Søndagen tog Kongen for første Gang Sko paa. Den næste Nat befandt han sig bedre, end nogenstinde siden Ulykken skete, og Høvelsen var betydeligen sunden. Om Middagen blev der for første Gang holdt aabent Taffel, og det ved det sædvanlige ovale Bord, istedetfor det hidtil brugte firkantede; om Eftermiddagen var Major Muhle hos Kongen. Om Aftenen gjorde Hertugen af Sønderborg og Gemalinde deres Opvartning hos Herkaberne og bleve til Taffelet. Om Torsdagen var Biskoppen hos Kongen. Om Lørdagen blev en Kryderpude lagt paa Knæet; i disse Dage purgerede Kongen stærkt af og til.

Tirsdagen den 22de prøberede Kongen paa, i sit Værelse at gaae paa Krykker, hvorved han imidlertid havde stor Vanstælighed, saa han vedblev at lade sig føre omkring. Den næste Morgen fandt man ved at tage Plastrer af, at Høvelsen var aldeles borte; om Aftenen blev en Strømpe, heelt gjennemsyet med Urter, trukken paa. I disse Dage lod Kongen sig ofte kopsætte. Lørdag Nat svædte Kongen stærkt; ligesaa Mandag og Onsdag, hvilken var den sidste Dag i Maanedens; ellers foregik i denne Tid Intet af Vigtighed.

Register over November Maaned. Den 1te blev der brugt en Kryderpude; den 2^{den} havde Kronprindsen sit Uheld med Carioslen; den 3^{die} horte Kongen op med Kryderpuderne; den 4de gik Kongen for første Gang; den 7de begav han sig for første Gang i Klæderne; den 9de kom Kronprindsen for første Gang til Kongen; den 10de benyttede Kongen Rullestolen, spiste i Audientsgemakket og havde den egl. Familie til Taffels; den 11te holdt Kongen for første Gang Raad i Audientsgemakket; den 12te begyndte Kongen at purgere; den 13de traf Kongen for første Gang Sko paa; den 14de blev der igjen holdt Taffel, som sædvanligt, og Hertugen af Sønderborg ankom hertil; den 20de var Kongen til Alters; den 21de blev der igjen purgeret; den 22de prøvede Kongen paa at gaae, den 24de—26de og 28de lod han sig kopsætte og den 28de svædte han; ligesaa den 30te.

December 1698. Om Løverdagen den 3de lod Kongen sig tre Gange fere op og ned i sit Bærelse; om Søndagen var foruden Geheimeraad Noth ogsaa Rømer hos Kongen; om Mandagen lod Kongen sig fere 150 Skridt og om Tirsdagen 160 Skridt; den sidste Dag havde Generallieut. Schak Noget at vise Kongen i Audientsbærelset.

Onsdagen den 7de vare om Eftermiddagen Geheimeraad Noth og Rømer hos Kongen og forfærdigede i hans Bærelse en Maskine til at gaae i, bestaaende af en Bjælke, som i Loftet var passet ind i et Hul, saa den kunde dreies rundt; paa Siden af samme var der sat et Tværstykke fast, i hvilket sadde to Lemme, hvori Kongen skulde hvile med Armene og saaledes lære at gaae; han prøvede det ogsaa een Gang, men siden ikke mere. Dagen efter lod Kongen sig paa Krykker fere 200 Skridt. Om Fredagen prøvede Kongen paa at gaae tre Gange op og ned ved et Rækværk i sit Bærelse, som han selv havde opfunden, men maatte hvile sig imellem hver Gang; Rækværkets Længde var 25 af Kongens Skridt. Idag blev det ungerste Vand cæsferet og i det Sted brugt Ledespiritus. Om Søndagen gik Kongen ikke mere end 100 Skridt i Rækværket formedelsk Smerte og Stivhed i Lemmerne; om Mandagen gik han 150 Skridt; om Tirsdagen blev der lagt et Plaster paa Ankelen; idag gik Kongen ved Rækværket 400 Skridt.

Om Onsdagen den 14de var om Eftermiddagen foruden Geheimeraad Zarbo ogsaa Oberst Ballany hos Kongen; Kongen gik 300 Skridt i Rækværket og gik selv til Sengs; idag brugte Kongen for første Gang af Mester Serups Mundband. Om Torsdagen gik Kongen 400 Skridt ved Rækværket; ligesaa om Fredagen, om Løverdagen 600 Skridt, om Søndagen 800; ligesaa om Mandagen. Tirsdagen den 20de lod Kongen sig i sin Bærestol bære hen i Kirkestolen for at besee Leiligheden, da han havde i Sinde, med Guds Bistand til Julen for første Gang at høre Prædiken der; om Eftermiddagen gik Kongen 400 Skridt, om Torsdagen 1050.

Fredagen den 23de. Hidtil havde Kongen til Frokost drukket Vouillon med Rosmarin, men idag begyndte han igjen at drikke Muscatvinn med Franskbrod; om Eftermiddagen gik han 400 Skridt, og ligesaameget efter Aftenstaftelet; henimod Aften var Prinds Vilhelm hos Kongen i Audientsgemakket. Idag blev Ledespiritussen casseret og igjen en Ledebalsom brugt. Om Løverdagen lod Kongen sig om Formiddagen bære ind i Rundsdelen og besaae der nogle Ting; derfra ind i Kirkestolen; om Eftermiddagen gik Kongen 1000 Skridt.

Søndagen den 25de blev Sorgen for den afdøde Prinds Christian aflagt, men Kronprindsen og hans Gemalinde vedbleve at bære den; om Formiddagen lod Kongen sig bære i Kirke, om Eftermiddagen gik Kongen 500 Skridt, og ligesaameget efter Aftenstaftelet. Ogsaa om Mandagen gik han 1000 Skridt; samme Dag reiste Hertugen af Sønderborg. Om Tirsdagen, den 27de, mødte Ridderne af Elephantordenen med røde Floielskapper og Ordensbaand; idag gik Kongen ligeledes 1000 Skridt; ligesaa om Onsdagen.

Torsdagen den 29de drak Kongen igjen Vouillon med Rosmarin; idag blev der lagt et andet Plaster paa, tillavet af Beeg; om Eftermiddagen gik Kongen 400 Skridt. Idag ankom Prindsen af Pløen igjen hertil fra Stokholm af og om Aftenen døde Justitsraad Günther, Tolldirecteuren i Helsingør. Om Fredagen drak Kongen igjen Vouillon med Rosmarin, lod sig om Formiddagen bære ind i Rundsdelen og besaae der det Rækværk, som var gjort om Troktaflen og som var 72 Skridt i Omkreds; Kongen gik to Gange omkring det. Om Eftermiddagen gik Kongen 500 Skridt og prøvede paa at gaae, idet han i den ene Haand holdt en Stok og med den anden støttede sig til Rækværket. Efter Aftensmaaltidet drak Kongen for Høste Vouillon med Valrab, ligesom den næste Dag, Løverdags den 31de, og gik om Formiddagen 300 Skridt; derefter lod Kongen sig bære ind i Rundsdelen, hvor han med Kammerjunker Weiberg spillede paa Troktaflen; denne Aften blev tilbragt paa Kon-

gens Bærelse med at oversende Nytaarspresenter og Musik ("mit übersendung der Neu Jahrs Geschenken und Musiquen".)

Register over December Maaaned. Den 2^{den} svædte Hs. Majestæt og lod sig kopsætte; den 5te ligesaa, samt ogsaa den 7de; om Eftermiddagen var Justitsraad Rømer hos Kongen med en ny Opfindelse; den 9de svædte Kongen; om Eftermiddagen begyndte han at gaae ved en af ham selv opfundet Masine ("Verk"); den 14de svædte han, ligesaa den 16de og lod sig kopsætte, den 19de svædte han igjen, den 21de purgerede han; den 25de blev Sorgen for Prinds Christian aslagt, den 29de svædte han og den 31te spillede han paa Troktaflen.

Reiseminder fra Sverrig i Sommeren 1842.

Af Anders Zister.

I.

Jeg har maattet love Dem Meddelelser fra min svenske Tour til Deres Orion og har trods alle Undskyldninger ikke kunnet komme affted med at undslaae mig herfor; nu vel da, siden jeg har lovet det, faaer jeg vel ogsaa at holde det, saameget mere som jeg saa alligevel efter min Hjemkomst ikke slipper Dem uden at give Manuscript i Stikpenge, og naar De kan være tjent med mine korte, fragmentariske Meddelelser, et Foster af Diebliffets Lune, kan jeg egentlig heller ikke sige, at jeg gjør det ugjerne, kun begriber jeg ikke ret, hvorledes De vil kunne optage disse Reiseskizzer i et alvorligt, historisk Tidsskrift, — thi jeg har sandelig ikke Leilighed til her at anstille dybsindige Undersøgelser; — hvad jeg har, byder jeg med god Villie, saa vær da saa god at tage til Takke.

Overreisen og Ankomsten til Stockholm.

Sekla den 9 Juli. Mod Aften blev det Havblis; paa Himlen aldeles Antillernes Straaleglæds og henrivende Farvespil; hele Havet rosenrødt og brunnrødt med mange Over-

gangsfarver af ukjendt Skjønhed; ingen Horizont at skjelne; Skyer og Hav smeltede sammen i et underfuldt, utroligt Farvespil; vi vare Alle henstjuntne i Beundring af Naturens pragtfulde Skjønhed. Det var Silkebolger med underfulde, rødliges Striber, som om Olie af flere Farver var gydt ovenpaa Vandet, og Dvergangsfarver, som jeg aldrig har seet eller ahnet. Det er den skjenne Vei til Lysets og Gjensynets og Herlighedens uforgjængelige Hjem, langt skjønnere uden al Tvivl, end Fata Morgana's meest lokkende Trylleslotte.

Den 10 Juli, Kl. 2 Morgen. Aldrig har jeg læst Noget om at Phantasiens Trylleri, hensat i Virkeligheden, skulde ligge saa nær ved kort fjære, ofte saa profaiske Danmark. Her ere 1000 og atter 1000 Der, hver af sin egen, besynderlige Form. Vi glide hen imellem nøgne Fjelde og Der, bevoxede med Fyr, Gran, Elle, Virk; en høi Delphinus, ganske rød, straber i Veiret, hvor der i Spalterne findes lidt Jord, hvilket er blandt Sjeldenhederne iblandt disse Granitarbeider, som Thorvaldsen ikke kunde have grupperet i smukkere Perspektiver og mere phantastiske Former, som ligne Noget af Alt, og dog aldeles Intet af hvad jeg hidtil har seet. — Her bitte smaa Fiskerhytter, en heel By bygget paa en stor Steen, ikke Spor af Busk eller Grønt eller Græs, ja ei engang Mos paa et saadant Giland, blot den alborlige, tause Granit; Vorn titte frem udenfor Husene og forbauses over den store Hecla, som lynsnart glider hen over Vandenes blanke Speil. Paa den næste Steens Naaletrær, Græs, to Koer og en broget Kat, som langsomt spadserer opad den nøgne Steen; det er en fortviblet Væger, der vist aldrig seer en Muus, og vel sagtens maa leve af Fugle og Fisk.

Indløbet til Stokholm er forbausende deilig. Andersen fortæller Storbefren at det ligner Constantinopel, naar man staaer paa Mosebakkens: med Europa har det ingen Lighed. Dampskibe og Fartsier, beladte med Folk, saluterede og raabte Hurra: vi hurraede igjen især for en heel Mængde Damer, der stode ved Diurgården og svingede Velkommen med hoide

Tårkløder. Kl. 12, 48 Timer efterat Hecla lettede ved Kjøbenhavn, ankrede vi under Slottet, medens alle Kirkeklokker ringede og deres Gilsen imøde.

Dagen efter samlede alle 384 Naturforskere paa Niidderhuset, omgivne af den høilovlige Adels Skjolde. Man gav 10 Rdl. Rigsgjeld og overgav sit Navn i en stor Protocol til Efterkommernes behagelige Underretning. Snart sprudlede Visdommens Kilde i kaleidoscopisk Form, og vi fangede Visdommens Billeder som sande Daguerrotyper. Meget, ja alt for meget Interessant fiskeedes i den sprudlende Strom, og jeg haaber, at en god Deel Træsnit blive tilbage til de forestaaende lange Vinterastener.

Sverrig er et herligt Land, men Bjergene have Intet at bethde, naar man først er passeret Skjærgaardens uroffelige Klippelæde, Forsvarsmurene imod Havet og imod "Rysland": det er ikkun Bakker, som ved Veile, men da de ere blandede med Søer, er der en uafslædig Afsværling. Jeg mangler blot Havet og den udstrakte jydsk Horizont, hvor Tanken bevæger sig hurtigt og ikke sidder som en qviddrende Sugl i det tætte Træ. Veiene ere overalt ubegribelig gode; Folkene forekommende og fortræffelige. Med en uhyre Mængde Angfartyger (Dampskibe) — sex og fyrgethye troer jeg — kan man hver Dag afgaae, helst beqvemt, yderst billigt og med et udmærket Kjøkken, som tilvisse er en god Reisecompagnon, og det i alle Verdens Hjørner, fra Torneå til Lübeck.

Al Kunstnere gives her en Deel og hyperlige Samlinger. Fahl-Frang som Landskabsmaler er iblandt de Ypperste, og Sodermark vistnok den første Portraitmaler i Europa; han er Adjutant hos Prinds Oscar, men ganske og aldeles Maler og lever kun for sin Kunst. Mamsel Kohl er ogsaa et beundringsværdigt Talent for Portrait-Taget; jeg har seet en Mængde Hester, fulde af hendes Arbejder, og haaber en af Dagene at gjøre hendes personlige Bekjendtskab. Nyström, Sverrigs første Willebhugger, boer som en Konge, og meget var der at fortælle om hans Gjem. Over Derren hænger et fortræffeligt comiss

Stykke. Mange deilige Piger svømme omkring i Vandet, og ærede Collegaer — gamle Herrer — staae paa et Galleri, pyn-
telige og glade, vel forshnede med store, røde Næser; de kaste
Medesnore ud i Vandet, med Smykker og Diamanter paa Kro-
gen: de søde Skjonne behage at bide paa, og nu hales i Land
af alle Kræfter. Over den næste Dør er Møllen, jeg saameget
savner, hvor de Gamle blive omstøbte og træde frem, elegante,
som den agtbare Ungdom.

Dyrehaven.

Diurgården (Dyrehaven) er her ganske i Nærheden: man
seiler derhen paa Damp i tre Minutter; den lille nydelige "Näckä"
løber uafsladeligen dertil, ligeledes "Kull båte", det vil sige store
Baade, som "Dalkulerne väber öber"; de forestille nemlig Dam-
pen og dreie to Hjul, hvorved Baaden raff skydes fremad, hvil-
ket kaldes "at väbe"; ogsaa findes her store Joller, hvori man
simpelthen bliver roet, Drokker, Omnibusser og fl. ligesom hos
os. Nu staae vi i Dyrehaven og gaae ind til Venstre i Bys-
ströms nye Slot, endnu under Bygning, men det Smagful-
deste, man kan tænke sig, et sandt Fæstet, paa et Bjerg med
Udsigt over hele det constantinopolitanske Stokholm. Trapperne
ere Marmor, Salene forshnede med Marmorpiller, af den gule
fra Carrara, hvor Bysström selv er et Brud. Værelserne
forneden ere decorerede i pompejansk Stil og Salene beklædte
med smukke Basreliefs paa alle Vægge.

For ikke at blive staaende ved Indgangen, ile vi hastigen
forbi Bellmanns Buste til Rosendal, et kongeligt Sommer-
slot med den deiligste Blomsteromgivelse, sprængt ud i det mag-
tige Fjeld. Disse vældige Granitfjelde gjore et dybt Indtryk,
her midt i den skjonne Natur, hvor Naale- og Kestræer vore
i hjærtligt og venligt Nabolag, hvor jordrigt Pragt parrer sig
med Smagen, hvor selve Dranger, Laurbær og Figen sees i
Mængde, og aldeles Intet savnes, undtagen vor gamle, hjære
Ven Bøgen: — den er til Trods for mangfoldige Forsøg ikke
at bevæge til her at opstaae sit Paulun. Rosendal har herlige

Malerier af nulevende Mestere, og de tvende største Vaser af Porphyre fra Elvedal, som ere skabte i denne Verden, staae udenfor; den ene er 12 Fod i Diameter og 9 Fod høi, en mægtig Døfferkaal, der veier 155 Centner; Mængden finder denne smukkest, jeg hylder den anden, af samme Vægt, men høi og rank som Libanons Cedre, og dog saa uendelig deilig. Fra Kunstens Haand veed jeg neppe at have seet noget deiligere end to meget store, grønne Malachitvaser i Dronningens Værelse, nyligen sendte som Foræring fra Keiserinden af "Nysland", ledsagede af to Kjempevaser af Petersborger Porcellain; — det er en underfuld hellig Tanke, der styrkedes og blev til Form: anderledes kan jeg ikke forklare mig det andægtige Indtryk, en saadan Vase frembringer. I den vilde Sjældenatur forekomme her flere naturlige Ultere, omgierne af ualmindelige Trægrupper: — man maa virkelig bære over med Afgudsdyrkerne i de merke Dage, naar man seer disse evige Mindesmærker om Naturens Valde midt i Skabelsens Dyrer, dengang da Elementerne kjæmpede med hinanden om Siren.

Ridderholms Kirke.

Vi felle herfra Dyrehaven lige til Stromparterret, de Danskes Samleplads, og gaae over Nyttorvet og Munkebroen og ind i den gamle Ridderholmskirke, der nu er et Mausoleum for Svædrenes Bedrifter, hvor man verebliis maa smile og alvorligen tænke over Menneskets Tilværelse. Dannebrog hænger der desværre ogsaa, skjult i et Hjerne, formodentlig af Hestighed imod de danske Venner. Ligesaa en hvid Silkefane med Christian den Syvendes Navn; Gud maa vide hvor den er kommen fra ¹⁾; jeg kunde ikke undertrykke det Duffe, a. man fra Rosenborg vilde sende en Silkevest og et Par dito Buxer af samme Monark's, det var dog en Grindring. Carl den Tolv-

¹⁾ Denne Fane skal have tilhørt et Skyttegilde i Holsteen og være bortført af de Svenske 1814.

tes Hat, med Gullet igjennem og den blodige Handske, hvormed han berørte det Sted, hvor Kuglen var gaaet ind, saae vi ogsaa, samt Alterbordet, af hvilket et Hjerne er brudt, og derved en Steen, flobet i tolv Dele; dette minder om Rigsraaden Carl Nielsen Sårta, som, efter forgjæves at have grebet fat i Alteret, der brødes under hans Haand, blev ihjelslagen af Drosten, den rige Bo Jonsen Grip og hugget i tolv Stykker, fordi — Hr. Rigsraaden havde seet noget mildt til Drostens Frue; dette skete 1382. — Paa Kong Carl den Ottendes Sarcophag staaer iblandt flere ældre danske Vaaben ogsaa Moltkernes; de høre til hans Ahner. — Ved Kongernes Side hvile nu fredeligen endeel fornemme Mænd, som Allernaadigst ere halshugne, saaledes Zogenskild Bjelke, Mons Lilliehøf, Carl Morzay, Torfel Knutson, Brinds Magnus Birgeron o. fl. En Mængde Skjolde for Seraphinridderne seer man ogsaa her, og deriblandt et med Indskriften "Herr Napoleon Bonaparte"; dette er ret interessant, men Nutiden feirer ved et 100 Fod høit Taarn af støbt Jern fra Åker Bruk, færdigt 1839; sammesteds fra saae vi vore Kanoner.

Grev Axel Serfen. 1)

Grev Axel Serfen nedstammede fra en ældgammel tydsk Familie, som oprindeligen skal have hørt hjemme i Høssen og senere udbredt sig over Holland, Skotland, Pommern, Polen,

1) Da vore Landsmænd endnu bestandigen have saa urigtige Anskuelser om denne stolte og ridderlige Aristocrat, i sin Tid Oppositionens vigtigste Fører, har jeg anseet det for en ligefrem Pligt mod en bagvadstet og skjendigen myrdet Fædrelandsforsvarer at meddele et sandfærdigt og upartistt Referat om hans Liv og sørgelige Endeligt, hvortil jeg foruden mundtlige Efterretninger, indhentede paa Stedet selv, har benyttet G. H. Mellins Stockholm och dess Omgifningar, Nyerups Dagbeg i Sverrig 1810 *) og fornemmelig det classiske Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska Män, som endnu ikke er sluttet og til hvilket vort Fædrelands Litteratur desværre intet Sideslykke kan opvise.

*) Nyerup var Vidne til Grevens ulykkelige Død.

Estland og Sverrig; i Pommern nævnes alt 1304 **Conrad Versen** som hertugelig Raad, og **Johan Wolthusen von Fersen** blev i Aaret 1475 udvalgt til Hærmester af et Parti blandt Sværdridderne i Lifland, men af Modpartiet fanget og holdt i Fængsel sin Livstid.¹⁾ Efterat Estland var blevet en svensk Provinds, udmærkede Familien sig snart i sit nye Fædrelands Krigstjeneste og blev 1674 ophøiet i Friherre- og een Linie 1712 i Grevestanden. En Sønnesøn af den første Greve var **Frederik Axel Grev von Fersen**, som blev født i Stockholm 1719 og i Stridighederne imellem Hæ- og Hattepartiet udmærkede sig som en af det sidste talentsfuldeste, men tillige haardeste og meest herskesyge Færere, der af al Magt og i sit hele Liv kjæmpede imod Hæerne og den med dem forbundne Kongemagt, indtil **Gustav den Tredie** ved en Revolution 1772 omstyrkede den bestaaende Forfatning. 1789 blev han tilligemed Oppositionens øvrige Færere fængslet under Majsdagen og holdt fangen i 10 Uger, og var da alt 70 Aar gammel, men stedse lige ubeieelig for hvad han ansaae som Ret og Pligt, og han levede endnu længe nok for at blive Vidne til de bittere Frugter, som Kongens Indgreb i Grundloven medførte for Fædrelandet, og den bratte Død, det bragte ham selv.

Hans ældste Søn var **Grev Axel Fersen**, fød den 1de Sept. 1755, som tilligemed sin Faders Talenter og djarve, stolte Frihedsfelelse og saa arvede hans Grundsaetninger, men dermed forbandt en Begjærlighed og et indtagende Væsen, der gjorde ham til to Hoffers afgjorte Yndling. Han skildres som temmelig høi, men dog af en velproportioneret Figur, med en ædel og alvorlig Holdning, fine og elegante Manerer, et aabent og frit Ansigt, der som oftest antydede Sagtmodighed og Tilfredshed, men undertiden viste Spor til dyb Melancholie; hans Dine vare af en ganske ubeskrivelig Skønd. Hans Regens Skønd forholdes ved hans Dyrer og Landskaber; han besad en stor Skarpsindighed, en udmærket Huskommelse, en sjelden, udholdende Flid i Forening med den Gvne, hurtigen at udfinde, hvad der var det Vigtige

¹⁾ Raubens Ab. Ser. II, 2650.

ved en Sag, samt endeligen stedsse at fere til Ende, hvad han havde foresat sig. Ved sin Dmgang med mange Menneffer erhvervede han sig de meest flebne og elskværdige Dmgangsformer, samt et skjent og yndefuldt Foredrag. Han var af en ubestikkelig og usoranderlig Trostaa i enhver Sag, billig og retfærdig, glemte aldrig sit Løfte, og aldrig har man seet, at han er afvegen fra Sandhedens og Rettskaffenhedens Vej, til ingen Side, overeensstemmende med hans Valgsprog: *nec citra nec ultra*. Den eneste Skygge, man i hans Character kunde finde, var en Stolthed, som af nogle kaldtes Overmod, men som mere viste sig i Dmgang med Ligemænd end med dem, som stode under ham; mod disse var den stolte Aristocrat altid høflig, ofte venlig, forsaavidt hans Sind ikke formerkedes ved de Dvaler, en indre chronisk Sygdom førte med sig, hvilket, som bekjendt, af Alting meest virker paa Humeret.

Efter i sin Barndom at have faaet en omhyggelig Opdragelse blev Fersens, endnu ikke 16 Aar gammel, sendt udenlands for at fuldende sine Studeringer og gif derefter i fransk Tjeneste, hvilket dengang var meget almindeligt blandt de unge svenske Adelsmænd. Som Adjutant hos Grev Rochambeau gjorde han den americanse Frihedskrig med og udmærkede sig der saameget, at han alt i sit 28de Aar blev Oberst og Chef for Regimentet Royal Suedois; paa samme Tid avancerede han ogsaa hjemme, erholdt 1781 Sværdordenen, blev 1782 Oberst i Armeen og 1783 Oberstlieutenant ved Livdragonerne og siden ved Adelsfanen. Den unge Officeer var meget afholdt, baade ved Hoffet og i de høiere Selskabskredsse i Paris, hvilket for en stor Deel skrev sig fra Mindet om hans Faders bestandige Hengivenhed for Frankrig, — Gattepartiet var som bekjendt de Franskes Tilhængere, — men dog meest skyldtes hans egen Belevenhed og Dannelsse samt hans Skjenhed, som skaffede ham Tilnavnet *le beau Suedois*, og som synes at være arvelig i hans Familie; især blev han Dronning Marie Antoinettes Yndling, og hiin Tids Memoirer saavel som anden chronique scandaleuse vide nok at fortælle herom; men kun kort varede Dette, thi da

Kong Gustav den Tredie paa samme Tid gjorde en Reise igjennem Europa, befalede han Fersen at forene sig med hans Suite, og i sin Konges Følge gjennemreiste han da Tydskland, Italien og Frankrig og vendte tilbage til Sverrig 1784.

Efterat Krigen imod Rusland var udbrudt 1788 gjorde han endnu det første Felttog med, men blev samme Efteraar af Kongen affendt til Frankrig, hvor Horisonten formerkedes stærkt og hvor Kong Gustav ønskede at have en paalidelig og i Forholdene indviet Mand, som kunde meddele ham sikre Efterretninger, give det derbærende Hof gode Raad og, om muligt, lede det efter hans Planer. Fersen blev nu et Vidne til Revolutionens Udbrud og hastige Fremgang. Endelig kom det saa vidt, at den kongelige Familie besluttede at flygte. Fersen var med i Hemmeligheden, men Sagen blev drevet uden stor Forsigtighed. Han havde til Dronningen ladet gjøre en Vogn, som ved sin Størrelse og egne Indretning vakte Opmærksomhed. Imidlertid syntes det som om Foretagendet skulde lykkes. Ved Midnat den 20de—21de Juni 1791 afreiste den hele kongelige Familie, medens Fersen sad paa Bukken og en anden Vogn fulgte efter med nogle Kammerfruer; Escorten bestod af tre Livgarbister som Courerere. Reisens sørgelige Udfald, en Følge af Ludvig den Septendes egen Uforsigtighed, er bekjendt, ligesom ogsaa, at Kongen kort efterat han var bleven ført tilbage blev sat i Temple. Imidlertid arbeidede Kong Gustav af al Magt paa at faae tilbeiebragt en Coalition imellem alle europæiske Magter for at anfælde Frankrig og ende Borgerkrigen; Ansererposten havde Kongen tiltænkt sig selv, men hans kort efter, i Maret 1792, paafulgte Mord gjorde en Ende derpaa.

Efter den mislykkede Flugt maatte Fersen forlade Frankrig og blev nu derefter anvendt til Gesandtskaber, især angaaende de franske Anliggender, samt hentede Kongen en Brud fra Baden. Under den unge Kong Gustav den Fjerde vedblev han at igjøre Lykke og synes at have staaet i Undest hos denne ubesindige Herre, som det undertiden lykkedes Fersen at afholde fra en Daarstab, saaledes engang fra at angribe Kongen af Preussen.

1791 var Fersen bleven Commandør af Sværdordenen, 1792 Generalmajor, 1798 Commandør af Sværdordenen med Storkors, 1799 kommen ind i Rigsraadet og samme Aar bleven Academicantaler i Upsala, da Kongen, af Misfornoielse med en forefalden Uorden, frasagde sig Cantalerposten ved dette Universitet, hvilken han ellers havde fort siden 1796, da han tiltraadte Regjeringen; 1800 blev han Ridder og Commandør af alle kongelige Ordener, 1801 Rigets Marskalk, 1802 General-lieutenant, 1809 General. Ved Kroningen 1800 førte han Rigsbanneret, var samme Aar Medlem af Regjeringen under Kongens Reise til St. Petersborg, ligeledes 1801 under dennes Reise til de sydlige Steder og 1803—5 under hans Ophold i Baden. Efter Krigenes Udbrud imod Napoleon fulgte Fersen med Kongen til Tydskland, hvor han var heldig nok til at afholde ham fra, med den derværende ringe Styrke at angribe Preussen, hvis Konge ikke vilde rette sig efter hans Villie. Siden fik han Befaling at reise til Stockholm for at bringe Dronningen til Skaane, da hun skulde møde sin Gemal ved hans Tilbagekomst fra Tydskland.

Nu indtraf Revolutionen af 1809, hvori Fersen ingen Deel tog, men hvorved et Parti kom til Moret, som ansaaes for at være ugunstigt stemt imod den høie Adels og navnlig imod Fersen, som nu tydeligen traadte frem som Aristocratets Hoved og havde baade mange og heitstaaende Tjender. En ny Thronfølger, Prinds Christian August af Augustenborg, blev valgt under Navn af Prinds Carl August, og hans store Popularitet antoges ikke for at være den høie Adels behagelig. Som bekjendt døde Prindsen pludselig paa Dvidinge Hede i Skaane, og de voldsomste Partikampe syntes nu at forestaae, hvor Aristocratets Hoved, Fersen, fremfor Alle var at frygte. Hans Modstandere forsmaaede intet Middel for at ophidse Befølgelsen imod ham, og der udspreddes det Rygte, at Prindsen før sin Afreise til Skaane paa Fersens Anmodning var bleven forgivet ved et Tjefelskab hos dennes skønne og elskværdige Søster, Grevinde Piper. Et ajskyeligt Blad "Nya-Posten", der, som

Nyerup fortæller, herved erhvervede sig en Tilgang af 400 Abonnementer i otte Dage, meddeelte en Fabel om "Råfvarne", som var heel tydelig. Deri tales om et Prindsvalg i Thyrenes Rige, da den gamle Love var svag. Valget traf paa En, som beskrives at besidde mange fortreffelige Egenskaber, og derfor at være bleven modtaget med almindeligt Bisald og Jubel. Kun Røbene fandt sig lidet opbyggede ved denne Lejonprins.

"Hvad batar oss" — skrek En af deres Talare —

"Hvad batar oss vår List, vårt Guld, och våra Stjerner,

Om denne blir Regent, som vi ju folklart se

Ei lar regera efter våra Hjerner?

Som, om vi ge besängda Råd,

Gj tecknar "bifallit" inunder,

Men kunda väl af kunglig Råd

Dss hänga opp för slika Funder?

Som anser hvar och en blandt Djuren för sin Bror,

Och ej gör Skillnad till Personen,

Om han är liten eller stor.

Då går ju vår kredit åt fanders! och Nationen

Får öppna Ögon snart — det aldrig kan stå felt —

På alla Råffreck, som vi spelt,

Lills dato ifrån Sekler sedan —

Då tar hin Håle oss, det ser jag tydligt redan!" —

"Nå sakta! sakta, mon ami!

(Så läsvade en lång Marfi

Åf detta listiga parti)

Parbleu! det synes väl un peu abonimabelt!

Men fatum, fatum är variabelt . . .

Och förrn hin Håle oss skall ta

Som vore riktigt exsecrabelt —

Så finnom upp ett Sätt — lat see — ett Sätt" — — "Aha!

Jag funnit ett, mon cher, som er forbannadt bra!

(Skrek en Råfvinna nu) — och det blir praktifabelt;

Men — — —" Det är Skada, Laxare!

För det, att just Handskrifterne

I denna Punkt befinnas något matta;

Men några Sidor längre bort

Så står det tydligen att fatta,

Att Lejonprinsen innan kort

Var stendöb.

Det behøver ikke at siges, hedder det i "Biographiskt Lexicon", at dette skjændige Nygte, saa heelt og holdent stridende imod Grevens ridderlige og rettskafne Character, manglede al Grund, men et betydeligt Parti virkede af al Magt paa at ophidse Gemhytterne, og det er klart, at der blev lagt et ordentligt Complot imod ham, hvilket ogsaa langt fra var nogen Hemmelighed. Paa flere Kroer og Kipper blev Pobelens tracteret frit og ved denne Leilighed underholdt med Nygtet om Mordet paa Brindsen; ogsaa ellers blev der uddeelt Penge. Den 20de Juni 1810 skulde det heie Rieg ankomme til Stokholm, og Ferssen, som Rigsmarstall, paahvilede den Pligt, at modtage det, men han var om Morgenen bleven advaret ved en anonym Billet, og hans Rudsk, der, som overhovedet alle hans Folk, elskede ham heit, svarede, da han fik Ordre til at spænde for, at han ellers vilde gjøre Alt, hvad Grevens befalede, men idag vilde han ikke kjøre for ham. Alligevel lod Ferssen sig ikke afftrække, men iferte sig sin Galladragt og hjerte i en pragtfuld Vogn med 6 hvide Heste hen til Toldboden for at modtage Riget og derefter i Spidsen for Sergetoget igjennem Stadens Gader. Denne Pragt har han rimeligviis udfoldet, fordi han ansaae dette for sin Pligt, tildeels maafee ogsaa for at vise, at han ingenlunde var bange, men vist er det, at den blev anført som et Beviis paa, at han haanede den almindelige Sorg, og alt da Toget kom over den røde Sluse begyndte Folketobben at raabe efter Stene. Endnu havde Grev Ferssen kunnet undslippe, men han vilde paa ingen Maade forlade sin Post, har vel heller ikke ret kjendt sine Djender eller troet, at de talrigt forsamlede Toppemassjer roligt og uirksomt kunde see til, naar man saaledes myrdede en af Landets første Mænd. Stolt, men bleg, lænede han sig tilbage i sin gjennemsigtige Vogn, som hjerte langsomt fremad igjennem den stærkere og vildere raabende Folkemasse. Midt paa "Stora Nygatan" indfloges den første Vognrude med en Speciesrigsdaler, Beviis nok for, at Begyndelsen ingenlunde udgik fra de lavere Folkelasser, og derefter, som ifølge et Signal, fulgte en Regn af Stene, Brænde, Stofke, Barascher og

andre Baaben, som Diebliffet gav dem i Hænderne, medens Raabet: "Morder! ned med Morderen!" gjenleed overalt. En Vagtmester Zultgren eiede Hjørnehuset af "Stora Nygatan" og "Riddarhusstorvet", ligeoverfor den Bergstrallske Gæstgivergaard, og hos ham holdtes en Restauration paa første Sal. Da Greven mærkede, at hans Liv var i yderste Fare, sprang han her ud af Vognen og flygtede op i Zultgrens Huus; han var alt saaret og havde mistet Hatten. Da han undskyede, stødte hans Fjender efter ham med Stokke og Paraplyer, om hvilke de, som der fortælles, havde sat Jernringe, for at gibe dem større Tyngde. Hidtil havde Politi og Militair forholdt sig saa roligt, som om der aldeles Intet forefaldt, men nu lod Generalmajor Silfversparre Huset bevogte ved Dragoner og søgte ved en venlig Tiltale at formaae Folket til at fjerne sig, men med vilde Skrig fordrede Hoben "Kronprindsens Morder" udleveret. Silfversparre begav sig derefter ind i Huset for at redde den Ulykkelige, men Folket trængte ind med ham og en anden Flok var alt kommen ind fra en ubevogtet Der i "Gråmunkegränd"; det Værelse, hvori Greven havde skjult sig, blev opbrudt, og de Forbittrede styrtede ind. Han foldede Hænderne, bad om Naade og forsikrede, at han var uskyldig, men hans Bønner og Forsikringer mødtes kun med fornnyede Trudslær. Grosserer Leyow rev Ordenstegnet, Kaarden og Kappen fra ham, kastede dem ud igjennem Vinduet, og slog derpaa, som der fortælles, den Værgeløse med knyttet Næve i Ansigtet; Folkehoben udenfor modtog det Nedkastede med vilde Jubelskrig og sled det i tusende Stykker. Silfversparre tilbød da Folket, at han vilde fere Greven i Fængsel, for at hans Brode kunde blive paa kjendt ved Lands Lov og Ret. Fulgt af ham og en Lieutenant Hammerstöld begav Fersen sig, dødsbleg, blodig og ukjendelig, ud paa Trappen for at føres til Raadhuset. De opstillede Tropper stode ifølge Officerernes Befaling ganske rolige og betragtede Skuespillet. Saa snart Greven kom ned paa Gaden, blev han af den vilde Folkemasse reben bort fra sine Ledsagere, sløbt ved Haaret, sparket og slaaet med Paraplyer, Stokke

og fnyttede Næver. De, som nærmest omgave ham, vare klædte som Matroser, men af deres fine Linned sluttede man, at de vare forklædte. Greven blev slæbt frem til Raadstuetrappen og skulde der være indsat i Arresten, men saasnart man saae ham paa Trappen opløstedes der nye Skrig. Hans Fjender greb ham da atter og rev alle Klæderne af ham; aldeles nøgen blev han slæbt hen til Gustav den Førstes Statue, hvor han, næsten døende, under forfærdelige Piinsler blev løftet op paa Jodstykket og derfra kastet ned imod Steenbroen; en "Hammbus" ¹⁾ sprang op paa hans Bryst og trampede med sine Trætofler paa ham indtil han opgav Anden. Folket hoven sled hans Klæder i Stykker og førte dem med sig som Seiersstegn. ²⁾

1) Ved "Hammbuser" forstaaer man Stokholms laveste og meest frygtede Pøbel, som boer paa Ladegaardslandet i de samme Huse, som Dronning Christine lod bygge for Høveriarbejderne til Ladegaarden. "Hammbuserne" ere en frodig Planteskole, hvoraf man rekruterer Straffeanstalterne og paa hvis Dumdriftighed og Fervorpenhed der fortælles mange Beviser. Endnu i Sommer håndtes det ved hei, lys Dag, i mange Mennekers Nærværelse, at en saadan "Hammbus" under Slettet frateg en Vadstærkene det Tsi, hun bar, og, da hun raabte om Hjælp, koldblodigen stødte hende ned i Strømmen, hvor hun ganske nær var druknet; heldigviis vare der imidlertid saa mange Følk tilstede, saa baade hun blev trukken op igjen og han greben og ført til Correctionshuset. I den senere Tid gjøre Kongen og Regjeringen sig megen Uvage for at virke paa denne Menneksklasses Moralitet, men hidtil har man ikke sporet synderlig Virkning deraf.

2) En ferfærdelig Nemesis var isvrigt virksom ved dette Mord, thi det Huus, hvortil Ferssen tog sin Tilflugt i sin Dødsstund, skal have været det samme, hvori hans Fader 1756 var med at domme Grev Brabe med flere af Høvepartiets Førere fra Livet, i Anledning af disses mislykkede Forsøg paa at omstyrte den bestaaende Forfatning og forstaafe Kongen en større Myndighed, og paa den Blads, hvor Ferssen udaandede sit sidste Suf, skal Grevinde Brabe forgjæves have knælet for hans Fader for at bønfaalde ham, som en af Hattepartiets fæleste og talentsuldeste Ledere, om Naade for sin ulovlige Gemal*); ere disse Nygter sande, da er det en alverlig Lære for alle Magthavere.

*) Melbechs Breve fra Sverige I. 398

Ogsaa mod det døde Legeme fortsatte Pöbelen sine Mis-handlinger, men lod det derefter ligge, og her saae Nyerup det, som fortæller, at en utrolig Hob Menneker af alle Stænder stimlede til for med egne Dine at overbevise sig om Sandheden af det, som Enhver maatte ansee for en Umulighed, — -- at den af Pöbelen med Stene, Stokke og Paraplyer myrdede Rigs-marskalk laae der nøgen til Skue paa offentlig Gade. Efter en god Stund indfandt sig endelig nogle Politibetjente med en Rigtigste, hvori Riget blev kastet og haaret ind under Naadstuen i det Locale, hvor Selvmordere og døde Fangers Liig blive hen-satte forinden man begraver dem. Og Alt dette tildrog sig ligesom de talrige, paa Ridderhuustorvet opstillede, Troppers Dine, uden at disse enten af egen Drift eller paa høiere Befaling gjorde et eneste Skridt for under dette flere Timer vedbarende Uvæsen at komme den Ulykkelige til Hjælp: der var, som Nyerup udtrykker sig, ikke mindste Tegn til at man i Stokholm kjendte Noget, som hedder Politi. — Saaledes endte Sver-rigs stolteste Aristocrat, tvende Hoffers Rndling og Pry-delse, sin forðum saa glimrende Bane!

Saa snart Mordet paa Greven var fuldbørdet forsvandt de Forflødte, som syntes at være Anslagets Ledere og som altsaa ikke have villet andet end hans Undergang. Den oprerte Fol-kemasse stormede imidlertid afsted for at søge efter nye Offere for sit Maseri. Det fyrstelige Liig var, uden at blive standset ved Optrinnet med Fersens, bleven ført til Paradesværelset i Slottet. Derudensfor gjenkjendtes nu Prindsens Løge, en Ita-liener ved Navn Rossi, og det var med Nød og Neppe at det lykkedes ham at undkomme ind i Slottet. Grev Fersens Søster, Grevinde Piper, som Pöbelen derpaa søgte efter i det Fersenske Palais, undslap forklædt paa en Baad til Warholmen. De Generaler, som søgte at stille Folket tilfreds, bleve overfaldne, og selv den ellers saa afholdte General Adlercreutz fik Støkkeprygl. Endelig ud paa Eftermiddagen satte Regjeringen sine Tropper i Bevægelse, opplantede Kanoner paa Norrbro udenfor "Stor-tyrkobrinken", hvilke sidste rettedes imod Ridderhuustorvet; slut-

teligen rensedes med Kartøtscher hele "Storkyrkobrinken", og Piketer til Hest reed igjennem Gaderne, men Pöbelen lod sig langt fra ikke affrække, og kun en stærk Regn, som vedvarede hele Natten saavel som den følgende Dag, kunde man takke for at det ikke kom til endnu alvorligere Scener.

Dagen efter betragtedes denne forfærdelige Tildragelse overalt med den Afsky, den med Rette fortjente, og "Nya-Posten" som den egentlige Anledning, forbandedes af alle Fornuftige, medens dens Redacter let trøstede sig med sine 400 Abonnenter. Undersøgelseser bleve anstillede, og en halv Snees Menneker deels henrettede deels indsatte i Straffeanstalterne, hvorimod Grosferer Lepow, som først lagde Haand paa Greven, skal være undsluppen fra den fortjente Straf. — Den ædle Grevinde Piper, der af Alle skildres som ligesom god og agtbærdig, som hun var smuk og elskværdig, forlod strax Sverrig og døde i Udlandet af Sorg over den skjændige Bagvaskelse, der havde besudlet hendes Navn, saavel som over den ulykkelige Skjæbne, der ramte hendes elskede Broder. — Under den første Forbittrelse vovede man endnu slet ikke at give den myrdede Greve en med hans Værdighed overensstemmende Begravelse; Liget blev derfor ført ud til hans Guds Steninge og der bisat i Parken, hvor hans Broder og Arving, — thi Axel Fersen var aldrig gift, — over samme oprettede et smukt Monument i gothisk Stil med følgende ligesaa skønne som sande Indskrift:

Sanningen fremkaldet af Liden
Skall i Häfderne skydda hans Minne
och göra Rätviis åtz hans Dygd.

Folketöföförare

Sänk Din Blik mot Jorden
Se den Afgrund, som öpnar sig for Din Fot.
Naar Du skal fremträde jemte
Dit Offer
Inför den ewige Dommeren.

Menneskoven

Løft Dit øga mot Himelen
 Skåda blandt forklarade Ander
 Den ofkyldige Du begråter.

Og hermed vil jeg da slutte denne alvorlige Beretning, som kan tjene til Lære for Alle, af hvad Stand og Vilkaar de end ere, men især for dem, som staae heit og have Magten, og for dem, som stræbe efter Indskydelse paa Måserne; disse læse med Alvor Historien om den uheldige Axel Fersen!

Det sidst malede Portrait af Kong Christian
 den Fjerde.

Ved en Arm af Målaren ligger det smukke Slot Steninge, som tilhører Greven af Gyldenstolpe. I Maleriesamlingen findes et interessant Malerie af Christian den Fjerde i fuld Sterrelse; derpaa staaer skrevet: "Denne min Allernadigste Herres Kontrafey blev mig Otto Krug¹⁾ af Hans Mahæstæt nadigst foræred Nytaarsdag 1648 og fallede Gud Hs. Mst. samme Aar den 28 Februar i Gaeben for Kjøbenhavn om Aftenen imellem 5 og 6. Gud give Hs. Mst. med alle troe Christine en glødelig og Grefuld Opstandelse." Om Portraitet i Krigen under Frederik den Tredie er bleven bortført fra Danmark eller paa hvilken anden Maade det er kommet til Steninge, veed jeg ei at oplysje, men der hænger det nu.

1) Otto Krug til Voldbjerg og Egešov, DRR og Oversecretair, meest bekjendt for sin Stolthed imod de borgerlige Deputerede ved Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660 og sin Modstand imod den da stedsundne Forandring i Forfatningen; jfr. om ham Trion III, 411—15.

Da Forfatteren ikke har sendt mig mere Manuscript, seer jeg mig desværre nødsaget til at bede Læserne om at have Taalmodighed med Fortsættelsen indtil næste Hefte, til hvilken Tid han bestemt har lovet at fuldføre disse Reisesminder.

Historisk Beskrivelse over Bjerger og Hattung Herreder i Veile Amt.

I.

For nogle Aar siden forundtes mig ved Høifalig Kong Frederik den Sjettes Naade af Fonden ad usus publicos en Understøttelse til at bereise Bjerger og Hattung-Herreder i Veile Amt fer over dem at forfatte en historisk Beskrivelse, til hvilken jeg paa selve Stederne indsamlede alt det Materiale, som det lykkedes mig at overkomme. Jeg har siden stadigen havt min Opmærksomhed henvendt paa den Forpligtelse jeg saaledes havde paadraget mig, og bestræbt mig fer, i de herværende rige Samlinger af trykte og utrykte Documenter at finde herhvid hørende Oplysninger, hvilket imidlertid fer en stor Deel kun har kunnet skee ved efterhaanden at optegne, hvad jeg stødte paa, og saaledes fra de forffjelligste Eider og Steder mœisommeligen at sammenplukke mit Materiale, hvortil man ved Arbeider af denne Natur altid er nødsaget. Der kan derfor heller ikke let nogen Anden end den, som selv har prøvet det, gjøre sig et Begreb om den Udholdenhed og Aldid, et Arbeide af denne Art fordrer, naar det nogenlunde skal tilfredsstillende Kritikerne, og sikkert er der intet, hverpaa Horats's Regel: nonum prematur in annum, snarere kan finde Anvendelse, thi jo længere det ligger, desto mere beriges det ved tilfældige Opdagelser. Da jeg imidlertid ikke kan følge denne Regel, har jeg foretrukket efterhaanden i Orion at meddele Resultatet af mine Undersøgelser, med saa stor Fuldstændighed, som det bliver mig muligt, da jeg tillige maa søge at undgaae den tørre Skelletteren, hvortil man saa let fristes ved slige Arbeider, hvor man gjerne vil meddele Alt, hvad man om de enkelte Steder med saa stor Besværlighed har sammensanket, men derved ikke let undgaaer at trætte Læseren: at gjøre det rette Udvalg er her, som overalt, meget vanskeligt. Med Hensyn til det Statistiske ved Arbeidet, hvilket fer mig naturligtvis maa være en Bisag, har jeg af den Mængde uoverensstemmende trykte Materialier, som stode til min Raadighed, benyttet Docent A. Bergsøes Statistisk, som det Arbeide, der af alle er est meest umiddelbart af Kilderne, og af hvilket han godhedsfuldt laante mig sine Correcturark, da Bogen endnu ikke var udkommen; hvor Detaillen er større, har jeg benyttet det Statistiske Tabelværk, som vel ikke er saa nøiagtigt, som den nævnte Statistisk, men dog ifølge den Naade, hvorpaa det har indhentet sine Efterretninger, har stor Garantie fer sig. Med Hensyn til det Statistiske Tabelværks Angivelser af Productionen og Kreaturholdet kan jeg ikke undlade at gjere opmærksom paa, at man kuns saare Lidet kan forlade sig paa samme, fordi det ikke har været muligt at faae Bønderne til at opgave det Nette. Jeg bereiste just denne Egn paa samme Tid som Præsterne ifølge Opfordring fra Rentekammeret søgte at indhente disse Oplysninger, men herte fra alle Eider Klager over Umuligheden af at give disse nogen Nøiagtighed, da en stor Mængde, ja den største Deel af Bønderne angave deres Kreaturhold og Production betydeligt ringere end det Sande, af Frygt fer at disse Oplysninger blot indhentes fer derefter at sætte dem i Stat; i Regelen kan man altsaa antage dem fer at være alt for lave, skjøndt dette heller ikke gjælder om alle Steder, og Præsterne ofte efter bedste Vidende have rettet deres Sognefolks Angivelser.

— Den archæologiske Deel af denne Beskrivelse skylder jeg fer det

meste Gæd. J. J. Worsaaes godhedsfulde Meddelelser, da dette ligger ganske uden for mit Studium, og aflægger ham herved min forbindtligste Tak for denne Bistand, hvortil jeg saa meget mere finder mig opfordret som jeg fra en anden Side netop har truffen paa det Medsatte.

Smellem Horsens og Veile Fjorde løber der en riig, vel-signet Landstrækning ud, som for det meste indtages af de to Herreder Bjerge og Hatting, og af hvilke især det Første næsten i hele Thyland er berømt for sin Frugtbarhed. Dette Landskab udgjør 79,094 Tdr. Land ¹⁾ eller noget over $8\frac{1}{2}$ geogr. □ Mile ²⁾ med en Befolking af 16,578 Mennesker ³⁾, fordeelte i 26 Sogne med 80 Landsbyer, 12 Herregaarde, — hvoraf 7 ere complete Gudsjer, — 922 Gaarde, ⁴⁾ 203 Boelstæder ⁵⁾ og 1212 Huse ⁶⁾ samt et Hartkornsbetøb af 5635 Tdr. Ager og Eng, ⁷⁾ 93 Tdr. 1 Sk. 2 Td. 1 Alb. Skovsklyd, 104 Tdr. 3 Sk. 1 Td. 1 Alb. Mølleklyd og 1211 Tdr. 7 Sk. matriculerede Tiender, hvoraf 606 Tdr. 1 Sk. Hartkorn ere Kongetiender, 605 Tdr. 6 Sk. Hartkorn Kirketiender; ⁸⁾ Befolkningen er fra 1834—1840 tilstagen med 748, og fra 1801—1840 med 4754 Mennesker, og paa hver □ Mill levede i dette Distrikt i Aaret 1840 omtrent 1950 Mennesker.

Bjerge og Hatting Herreder ligge rigtignok i Veile Amt, men i Narbuns Stift og høre i geistlig Henseende aldeles under dette; de begrundes imod Syd af Veile Fjord, imod Ost af Lille Belt, imod Nord af Horsens Fjord og Nim Herred i Skanderborg Amt, — fra hvilket de adskilles ved Bygholm Na, —

¹⁾ Bergsøes Statistik pag. 92, 93.

²⁾ Naar en geogr. Mill regnes for $11,804\frac{1}{10}$ Al. efter Stat. Tabelv. II, VII, 2.

³⁾ I Aaret 1840 nemlig, da den sidste Folketælling foretoges, jfr. Stat. Tabelværk VI, 25.

⁴⁾ Paa 2 Sk. eller derover.

⁵⁾ Fra 1—2 Tdr. Sk.

⁶⁾ Hvoraf 312 ere jordløse, 900 med Jord, men sklydsatte under 1 Td. Sk.

⁷⁾ Bergsøe l. c.; efter den nye Hartkornsansættelse udgjør det 6653 Tdr. Sk. Ager og Eng.

⁸⁾ Stat. Tabelværk II, 126—129.

og imod Vest af Nim Herred indtil lidt forbi Merringgaard i Korning Sogn, og derefter af Nerbangs Herred i Ribe Stift; Grændsefjeldet løber hele Tiden langs med den store Na, som efterhaanden bærer Navn af Gjesager-, Leøsning- og Bygholm-Na ¹⁾ efter de forskjellige Steder, den passerer, og har sit Udspring af to Arme, hvoraf den ene kommer fra et Væld paa Præstens Mark i Engom, den anden, som bestandigen vedbliver at danne Skjellet imellem Narhuus og Ribe Stifter, fra den store Mose Bjørnkjær paa Bredal Byes Marker, igjennem hvilken en stor Grest betegner Grændsen for de forskjellige Jurisdictioner; derfra gaaer Skjellet uden om Bredal Heide og Skoven Bredal Kjær, som det adskiller fra Lysholt Skov i Nerbangs Herred, og langs ned imellem Tirsbæk og Breballe Marker indtil Stranden.

Hele dette Landskab udgjør egentlig et Heideplateau, der kan ansees som en Fortsættelse af de store Sletter, som, bedækkede af Lyngheder, strække sig igjennem Jyllands Midte og omtrent naae deres største Heide i Nykirke og Sindbjerg Sogne i Nerbangs Herred, temmelig nær ved Hatting Herreds Vestgrænde. Dette Plateau optager næsten hele det af mig beskrevne Distrikt, men gjenneuskjæres dog temmelig hyppigt af Bankeader, som imellem sig indeslutte meer eller mindre brede Dale, i hvis Midte gjerne løber en Bæk eller Na; paa den anden Side af disse hæver derefter Plateauet sig strax igjen til sin forrige Heide og falder først temmelig nær ved Havet af i flere Terrasser, af hvilke den første dog østere igjen er en Hævning, saaledes ved Bredal i Engom Sogn, ved Stouby, Brigsted og Barret Kirker, ved Kleist, Kalsbol og Blaabjerg, ved Naarup og Skjold Kirker, samt endelig det berømte Bjergelide i Bjerge Sogn, som er omtrent 300 Fod høit; derefter gaaer da den næste Terrasse

¹⁾ Men aldrig af Dlsted Na, som den urigtigen kaldes paa det lille, af Selskabet for Trykkesfrihedens rette Brug 1837 udgivne Physiske-geographiske Kaart over Danmark; Dlsted Na er et Lillesøb til samme, som kommer fra Dlsted og Stenderup og rigtigen er assat paa det nævnte Kaart, men uden at være navngiven.

paa Distriktets Syd- og endeel af dets Ostgrændse som oftest lige indtil Havet og ender i flere parallelle Bankerader, af hvilke den yderste viser sig snart som lodrette, af Vandet beskyllede og udfaarne Bægge, — under hvilke ligge ophobede Masser af større og mindre Steen, og hvor i Hvirvande og Storm, især om Vinteren, ingen menneskelig Fod saa let bøver sig hen, — deels som sædvanlige Bakker, til hvilke Vandene endnu ikke have naaet; ved Kassegrav Færgsted og Rosenbold imod Syd, ved Bjernsknude imod Ost, ved Hundshage og Hesteodde imod Nordost, samt endelig ved Borre imod Nord ender Plateauet i ordentligt fremspringende Forbjerge, fra hvilke der tildeels strække sig Neb og Grunde ud i Havet. Ogsaa Nshoved ved Balsgaard er et saadant Forbjerg og træder af Alle den Søfarende meest imponerende imode, da det bestaaer af høie, skovbevorede og af Havet indfkaarne og afrevne Bakker, hvis gule Sandbægge stikke mærkeligt af imod de mørke Skove foroven og de hvide, stummende Bølger forneden, men da hele Nshens Sogn oprindeligen er en D, og endnu ved Naleb og betydelige Engstrækninger er adskilt fra det øvrige Land, kan dette Forbjerg ikke regnes med til Fastlandets Plateau. Imod Nord og Nordost træffer man tidligere paa den første Terrasse, og tildeels løber Landet herfra mere sladt ud imod Stranden, saa at her paa mange Steder Strandbredderne i det Hele taget ere langt lavere end imod Syd og Sydst, som overhovedet ved de fleste Bjergformationer den ene Side er langt steilere end den anden; Bjergelide danner her den egentlige Formuur og forandrer Egnens Natur, idet det selv i sin uhyre Masse synes at have opslugt største Delen af de Banker, som paa andre Steder i regelmæssige Rader følge langs med Havet, hvorfor det Lavland, som efterhaanden stikker af fra dette Bjerg, har langt mere jævne Sletter, end det øvrige Kystland, hvorvel dog ogsaa disse ofte ende sig i steile Bægge imod Havet. Sydgrændsen bestaaer hele Veien næsten lige indtil Bjernsknude paa ganske enkelte Undtagelser nær af store, sammenhængende Skovstrækninger, en Anvendelse af de steile Banker, som i enhver Henseende synes meest overeensstemmende med

Naturens Henſigt, ſi Ploven kan her næſten ikke bruges, baade fordi Bankerne ere for ſteile og fordi der i Grunden findes en ſaa utrolig ſtor Mængde Kulleſtene, ſom ødelægge alle Redſkaber; derimod voxer Vegen her med ſjelden Frødighed; og de ranke Stammer paa Bakernes Sydfide vidne om en hyderſt frugtbar Skovbund. Imidlertid lade Banketoppene, naar de eengang ere blottede, ſig kun vanſteligen igjen tilplante, da den ſvøbende Veſtenvind forhindrer ethvert ſaadant Forſøg, iſær i de veſtligere Egne, i Engom, Daugaard og Stouby Eogne; i Daugaard Sogn og paa endeel af Aſſendrup Marker i Engom Sogn er Skoven, ſom havde holdt ſig i Aarhundreder, i de ſidſte 40 Aar forſvunden, — en Følge af Selveiendommens Udbredelſe, ſom gjør det vanſteligere for det Dffentlige at have Tilſyn med de ſmaa Skovlodder, — men ellers danner den næſten overalt et ſammenhængende Heelt. Paa diſſe Bakker, iſær under Skovens Ly, findes en uendelig Mængde Kildevæld, ſom deels ſtrax udgylde ſig i Stranden, deels danne ſmaa Bække og Aær, der undertiden drive een eller flere Møller, men de fleſte Vandløb — og derpaa ere Herrederne rige, — komme dog fra Høiſlettens førſte Terrasſe og iſærdeleſhed fra Bjergelide og dets nærmefte Omgivelſer, ſom udfende de tre anſelige Aær Øiſted-Aa, der falder ud i Bygholm-Aa, Skjold-Aa, der falder i Lille Belt ved Aſſens Kirke og Roden-Aa, der falder ud i Veile Fjord. Ved Foden af Bjergelide ligger Diſtriktets eneſte Indſø, Dallerup-Sø,¹⁾ ſom er omtrent 50 Td. Land ſtor, men har været endnu langt ſtorre, da ved Udgravninger en ſtor Deel af dens Vandmaſſe er bortledet, og ſaaledes ikke ubetydelige Engſtrækninger frembragte; dens Udlob er ogſaa en lille Aa, ſom ved Voller driver et Par Møller og derefter falder i Horsens Fjord. Om den ſtore Bygholm-Aa, ſom har ſit Udfpring paa den høie Terrasſe ved Bredal, har jeg alt talt; et lille Tillob, ſom denne Aa optager ved Klaksmølle, kommer fra Boring Sø i Nim

¹⁾ Veile Amts Beſkr. pag. 27.

Herred og er ikke mere end $\frac{1}{4}$ Mil fjernet fra Guden-Ala, som her allerede i en bred Strøm under Navn af Lørring- og Hale-Ala søger Nord efter.

Jordbunden er helst forskjellig i dette Distrikt. I Bjerger Herred er Leret fremherskende og danner, da Mergelen ligger høit og Kalken saaledes har Indflydelse paa Græsarten, de fortrinligste Græsgange i hele Amtet ¹⁾, hvorfor ogsaa Hestracen her er bekjendt som god, navnlig til Cavalleriheste ²⁾; henimod den østlige Strand findes dog endeel Sandstrækninger, især opskyllet Land, og i Herredets vestlige Deel ere leerblandede Sandjorder fremherskende; i Halting Herred findes der endeel lette Jorder, men dette omtales rettest paa et andet Sted. Efter den nye Hartkornsansættelse gaacr der i begge Herrederne i Gjennemsnit $11\frac{1}{2}$ Td. Land paa en Td. Sk., og i intet Sogn mindre end 9; ³⁾ efter den gamle Angivelse var Ansættelsen paa fine Steder ringere. Culturen er i den senere Tid steget betydeligt i Distriktet, der mergesles overalt og Engvædinger anvendes paa ikke saa Steder. Kreaturholdet angives i det Stat. Tabelb. ⁴⁾ for Februar Maaned 1838 til: 5047 Heste og Føl, 11,524 Køer, Stude og Ungkvæg, 15,570 Saar og Lam, hvoraf 2711 af spansk og 49 af engelsk eller anden forødet Race ⁵⁾; Jordens Udbytte angives i Gjennemsnit, men uden Tvivl regnet for lidet, kun til $5\frac{3}{4}$ Told for Hvede, $5\frac{1}{4}$ Told for Rug, $5\frac{1}{8}$ Told for Byg, $5\frac{1}{4}$ Told for Havre, $5\frac{3}{8}$ for Boghvede og $5\frac{3}{4}$ for Kærter; Grunden hertil har jeg alt angivet i det Foregaaende; af Væve fandtes der paa samme Tid 258 Stykker af alle Slags, af Valkemøller 3, som aarliggen valkede 21000 Alen, af Kornmøller 24, hvoraf kun to

¹⁾ Weise Amts Bestr. pag. 5.

²⁾ Ibid. pag. 163.

³⁾ Bergsø l. c.

⁴⁾ V, 92-93.

⁵⁾ Paa det anførte Sted ere i det mindste 768 spanske Saar af en Heiltagelse overførte i denne Rubrik.

drives ved Vind, Næsten ved Vand, af practiserende Jordemødre 10 og af privilegerede Kroer 7.

Bjerger og Hatting Herreder høre ikke til de Egne i Landet, der kunne siges at indeholde mange og forskjelligartede Mindesmærker fra Oldtiden. De saa, som tidligere fandtes her, ere ved den tiltagende Agerdyrkning ødelagte, og de enkelte endnu tilbageværende ville ligeledes efterhaanden sporløst forsvinde. Det er saaledes af Vigtighed at opbevare Esterretninger saavel om de i Mands Minde forgaaede, som om de endnu i vore Dage eksisterende Mindesmærker, for at man ikke efter en Række af Aar skulde troe, at denne Strafning af Landet altid har været saa blottet for Levninger fra Fortiden.

Den ved andre Egne gjorte Erfaring, at de ældste Indbyggere isærdeleshed opstog deres Bopæle langs med Kysterne, hvorved de opnaaede den Fordeel, baade med Lethed at kunne jage i Skovene og fiske i Havet, finder ogsaa Bestyrkelse i den Beliggenhed, vi kunne skjonne, at Mindesmærkerne i disse Herreder have havt. De for den ældste Tid eiendommelige Steendysser, eller lave stœnomfattede Jordheie, hvorpaa Kamre, bygte af store flade Stene, ere opreiste, fremtræde nemlig sjældent i det Indre af Herrederne, medens de forhen, da Ødelæggelsen endnu ikke havde ramt dem, især fandtes i Mængde ved den Kyst, der mod Vesten begrændser Velle Fjord, eller, som vi senere nærmere skulle see, hyppigst i Daugaard, Stouby og Barret Sogne. Vængere inde i Landet træffe vi paa den senere Tids og senere indvandrede Folks Heie, hvilke ved deres runde toppede Form, ved Indhold og Bestaafenhed i det Hele betydeligt adskille sig fra de ældre.

At dette Distrikt ogsaa i en senere Tid, da det vilde Jæger- og Fisker-Folk var bleven afløst af et agerdyrkende, har været stærkt befolket, kan man uden Tvivl slutte af de betydelige skovløse Sletter, som vi paa saa mange Steder støde paa, og af hvilke sikkert kun een eneste i Hatting Herred tildeels har været uopdyrket Heide, de øvrige derimod alt saare tidligen bedækkede

med følgende Sæd. Længere imod Ost derimod, langs Beltets Kyst, har der uden Tvivl igjennem Aarhundreder boet et vildt og rovgjerrigt Folk, som i Skovens Skjul opbyggede den ene Soreværborg ved Siden af den anden og derfra lurede paa de forbiiseilende, rigtladede Lybeks- og Wismarfarere; mangfoldige Leaninger sees endnu i hiin Egn, hvoraf man kunde have sluttet sig til saadanne Soreværes Tilværelse, selv om man paa selve Stederne ikke kjendte noget Sagn om disse Vingers vilde Dærb. Dog forlængst ere Borgene sjunkne i Grus, og der er alt henrundet Aarhundreder siden nogen Lybsk Kjekmand her har sunket i de dybe Borgskjaldre under Vægten af sine Kanter; Voldsmandene ere døde og deres Boliger forsvundne af Jordens Overflade; suns rde Tomter og Voldpladse vise Stederne, hvor de have staaet.

Bjerge og Hatting Herreder samt Hjarnø ere først forenede ved Abent Brev af 13 Marts 1688 Nr. 12, da for ethvert Herred efter Datids Skik havde sin egen Herredsfoged, hvortil dengang gjerne toges en opløst Bønde; de samlede Herreders Thingdag blev ansat til at holdes om Mandagen ved Stenderup, men ved Rescript af 31 Juli 1782 forflyttet til Sønder Bjerge, hvor nu saavel Thinghuset som Arresterne findes; Herredsfoged og Herredsskriver i disse Herreder er for Tiden den bekjendte Stenderdeputerede Justitsraad With, som boer i Daaugaard By i Hatting Sogn, hvor han selv eier en Gaard, i hvilken altsaa Herredscoutoret er. I Jurisdictionen blev ved Rescript af 12 Apr. 1799 indlemmet Bjerne Afsendrup, Bredal og Engom i Hatting Herred fra det nedlagte Tirsbæk Birk. Voller og Møgelshøj Birk, som ogsaa er beliggende i dette Distrikt, har for Tiden sin egen Birkedommer, som nu er Kammeraad Christensen, og har Thingdag om Lørdagen; til dette Birk har Eieren af Trisenborg, hvorunder Voller og Møgelshøj herer, jus proponendi. Indtil 1794 herte hele Distriktet ogsaa i verdslig Henseende til Aarhuus Stift og udgjorde i Forening med Nim Herred Stjernholms Amt; ved den nye

Amtsinddeling kom det derimod i Forening med det forrige Koldinghuus Amt til at udgjere Veile Amt i Ribe Stift, uden dog i geistlig Henseende at adskilles fra Marhuus Stift.

Efter denne almindelige Udsigt over hele Distriktet gaaer jeg nu over til den specielle Deel af Beskrivelsen og begynder denne da med Hatting Herred, af hvilket jeg i dette Hefte leverer de tre Sogne **Hedensted, Dalby og Engom** med Herregaarden **Lirsbæk**.

Hatting Herred

udgjør, som alt fortalt, Distriktets vestlige Deel og adskilles fra Bjerge Herred ved Roden Na, af hvilken et Lillob har sit Udspring Syd for Stenderup og forbi Braae, Urlev, Nøde-, Svends- og Marup-Møller iler ned til Veile-Fjord og under sit Løb undertiden indsnæres saa stærkt af Høiderne paa begge Sider, at den kun finder Plads til Strømleiet alene, hvor den da som i en dyb Kluft bruser og larmer afsted, indtil den, naar den slipper ud af disse snævre Omgivelser, danner frugtbare, suilende Enge og her fagtnr sit Løb, som for at betragte sit Værk. Derefter gaaer Herredsfjeldet igjennem Stenderup Sogn og Nord efter indtil Dallerup Sø, hvorpaa det følger langs med dennes Udløb indtil Horsens Fjord. Herredets Areal er 32,002 Td. Land eller omtrent 3 Qv. Mile, hvorpaa der 1840 levede 6197 Mennesker eller henved 1964 paa Qvadratmilen; Befolkningen var siden 1801 tiltaget med 2830 Mennesker. Herredet indeholder 11 Sogne og var efter den gamle Hartfornsangivelse ansat til 2125 Td. Alger og Eng, 34 Td. 6 Sk. Skovsklyb, 39 Td. 7 Sk. Møllesthyb og 483 Td. 2 Sk. matriculerede Tiender, hvoraf Halvdelen var Konge-, Halvdelen Kirketiender; efter den nye Matricul udgjør det af Alger og Engs Hartforn 2536 Td.¹⁾ Herredet indeholder 4 Herregaarde, — hvoraf dog kun en er complet, — 1 uprivilegeret Hovedgaard, 30 Landsbøyer, 21 dobs-

¹⁾ Bergsø l. c.

belte Gaarde, 229 hele Gaarde, 92 halve Gaarde, 45 Boelsteder²⁾ og 370 Huse, hvoraf 67 ere jordløse. Forholdet mellem Selveiergodsset og Fæstegodsset i dette Dieblik er jeg ikke istand til at opgive, da der i de senere Aaringer er bortsolgt saa betydeligt af det store Bygholm Gods, ligesom ogsaa Merringsgaards Gods er afhændet paa nogle saa Gaarde nær, derimod angiver det 1837 udkomne Stat. Tabelværk Forholdet til 9 dobbelte, 81 hele, 80 halve Gaarde, 40 Boelsteder og 241 Huse, ialt 884 Td. 7 Sk. Hartkorn Selveiergods, 12 dobbelte, 148 hele, 12 halve Gaarde, 5 Boelsteder og 129 Huse, ialt 1017 Td. 7 Sk. Sk. Fæstegods, dog kan dette neppe heller dengang have været rigtigt, men ligger flere Aar længere tilbage, forinden Udskykningen af Bygholm begyndte; af privilegeret Hartkorn findes der i Herredet 237 Td. 3 Sk. 2 Fdk. 2 Alb. Alger og Engs Sk., 15 Td. 3 Sk. 1 Fdk. 1 Alb. Skovskyd, 24 Td. 3 Sk. 3 Fdk. Møllestyld, samt 60 Td. 2 Sk. matriculerede Tiender; af Urvefæstegods findes der aldeles Intet; ligesaa lidet nogen Kjobstad, skjøndt Horsens tidligere har hørt til dette Herred, hvorimod det nu ligger under Nim Herred. Den Sum, for hvilken Herredet er ansat ved Taxationen til Bankhæftelsen, udgjør 1,539,991 Rbd. Sølv for Jorderne, 207,450 Rbd. for Tienderne og 34,960 Rbd. for Bygningerne, altsaa ialt 1,782,401 Rbd. Sølv.

Jordbunden i Hatting Herred er i det Hele taget ret god, men dog høist forskjellig. Stenderup Sogn har omtrent de samme stive Leerjorder, vanskelige at bearbejde men dog som oftest yderst frugtbare, hvilke hyppigen findes i Bjerge Herred, Sognene Thorssted, Thyrssted, Dilsted, Daugaard og en Deel af Engom Sogn en skjer, muldrig, 8 til 12, ja i Thyrssted endogsaa 18 Tommer dyb Leerjord, snart med sandet, snart med leret Underlag og yderst frugtbar; i Hatting og Korning Sogne er Jor-

¹⁾ Sfr. pag. 94.

den stærkere blandet med Sand ¹⁾), især paa enkelte Strækninger og endelig have største Deelen af Røsning, Hedensted og Store Dalby Sogne, samt en Deel af Engom Sogn for det meste lette Sandjorder, idet der nemlig fra Herredets Vestgrændse af strækker sig en meer eller mindre bred Sandrevl, tildeels med Al til Underlag, igjennem disse Egne og derved foranlediger de store Hede-strækninger, som man endnu finder her, skjøndt de Aar for Aar opdrives mere og mere og en Deel af disse Heder, f. Ex. Bredal Hede i Engom Sogn, ingenlunde er maadelig Jordbund, men temmelig leret, skjøndt siid og kold, saa den stærkt trænger til Grestning; især i Røsning, Memerslund og Gjesager er Jorden starr og Allen ligger her saa heit at Sæden ideligen lider af Nattefrost, der naturligviis virker langt mere ødelæggende hvor Underlaget er saa koldt. Kreaturholdet i Hatting Herred angives efter St. Tabelv. i Februar 1838 til 1994 Heste og Føl, 5676 Kæer, Stude og Ungkvæg — i Juni 1837 5993, — 6913 Faar og Lam, hvoraf 1237 forædlede, meest af spansk Race, — i Juni 1838 ialt 10437, — samt 601 Sviin og Gribe, — i Juni 1837 1077. Productionen angives til 6 Fald for Hvede, — hvoraf dog saa godt som ikke en eneste Bonde kan have avlet Noget, da hele Udsæden kun angives til 63 Tønder, — $5\frac{1}{4}$ Fald for Rug og Byg, $5\frac{1}{2}$ Fald for Havre og Boghvede samt $6\frac{1}{2}$ Fald for Grter og Bølgfød, der dog ogsaa kuns kan være dyrket saare ubetydeligt af Bønderne. Af Væve fandtes der paa samme Tid i Herredet 101 af alle Slags, af Teglsbrændrier 1, nemlig paa Bygholm, af Møller 3 Kornmøller, som aarligen formalede 21809 Td., samt 1 Valkemølle, hvori valkedes 8000 Allen; heraf var der 1 Veirmølle, Resten Vandmøller; 3 practiserende Jordemødre boede dengang i Herredet og der foresandtes 4 privilegerede Kroer, af hvilke den største og anseeligste er Constantia eller Memerslund Kro i Hedensted Sogn, omtrent midtveis imellem Horsens og Veile;

1) Veile Amts Bestr. pag. 5.

ved samme Landevei ligge ogsaa de andre, med Undtagelse af een i Daugaard.

Paa Skove har Herredet stor Mangel, især naar man undtager det sydligste Sogn, Engom, som er temmelig rigeligt forsynet, idet alene Herregaarden Tirsbæk har 389 Td. Land Skov, og saavel Ulfendrup By som Parcellen Julianenberg og Bjerne Engom og Bredal have meer eller mindre Skov. Alligevel behøve efter Rentekammerets Protocoller heraf kun 260 Td. Land at behandles som Tredskov, som endda er den eneste i hele Herredet ¹⁾. Lidt Skov træffer man igrødt ogsaa i Daugaard, Hedensted, Løsning, Ølsted og Hatting Sogne, men deels er det kun 8 Rat, deels rigtignok indfredet, men herer til de store Gaarde og afgiver saare ubetydeligt Brændsel til Salg. Derimod har Herredet endeel Tørv, om end ikke overalt nok til at undgaae Kjøb, hvilket dog især ligger i at denne Gave af Naturen er temmelig ulige fordeelt. I Hørsted og især Ølsted Sogn have betydelige Tørvemoser, ligesom ogsaa Bygholm i Hatting Sogn, det Sidste i det store Kjør, som ligger Nord for Naen, ud ad Hanstedgaard til og altsaa uden for Herredets sædvanlige Nordgrænse; ogsaa ere disse Tørv særdeles gode. Mindre rig er Hedensted Sogn, som dog for det meste kan forserge sig selv, skjøndt Tørvene ere temmelig svoblede. I Engom Sogn giver den store Mose Bjornfær paa Bredal Mark et meget rigeligt Udbytte, og desuden findes der endnu flere mindre Moser, hvilket ogsaa er Tilfældet i de fleste andre Sogne, skjøndt ikke i saa tilstrækkelig Mængde at alle Beboere ere forsynede, hvorfor Mange maa kjøbe hos deres heldigere Naboer eller i de store Moser ved Uldum i Norvangs Herred, hvor Tørvene igrødt ikke ere videre gode.

¹⁾ Bergsø l. c.; naar Dalgas i Veile Amts Beskrivelse pag. 178 siger, at "Tirsbæk kun har Lidet tilbage af sine forðums betydelige og skjøne Skove", da viser det, at han aldeles Intet har kjendt til denne Sag, thi Tirsbæk Skove have neppe negensinde været større, og for en saa lille Gaard — 325 Td. Ager og Sogn — er det af mig angivne Areal sandeligen ikke lidet, men tværtimod meget for stort.

Med Hensyn til sine Produkters Afsetning er Hatting Herredets Beliggenhed meget fordeelagtig, idet ingen By har mere end to Mile til den nærmeste Kjøbstad, hvilket for Herredets sydlige Deel bliver Veile, for det Øvrige Horsens. Paa Rheden ved Tirsbæk Strand findes et fortrinligt Udfibningssted, hvor Skibe kunne ankre næsten for alle Vinde, hvorfor denne ogsaa undertiden af Skipperne i Veile benyttes til Winterhavn, naar ved deres Hjemkomst den inderste Deel af Fjorden alt er tillagt; for Byen fik sin nuværende fortrinlige Havn var dette endnu almindeligere. Dybet gaaer her næsten lige ind til Bankeerne paa Strandbredden, men Ankergrunden er temmelig mudret, hvorfor pludselige Vindstød kunne blive farlige, naar Skibene have ankret for nær Landet. Hersra udfiber Tirsbæk alle sine Produkter, enten paa Vaade til Veile eller paa Skibe til andre Steder, og især for dets betydelige Skove er dette af stor Vigtighed, men det benyttes kun af selve Gaarden, ikke af Sognefolkene. Ved Udsøbet af Roden Na er ogsaa en Ankerplads, som imidlertid nu ikke benyttes meget, hvorimod den tidligere, under et mindre paalideligt Toldopshyn, var af stor Vigtighed, især for Bondegaarden Næsbjerg i Daugaard Sogn, hvis Beboere for endeel Aar tilbage berigede sig ved denne Handel. Længs Stranden boer i Engom Sogn, saavel som i den tilgrændsende Deel af Nørvangs Herred en Mængde Fiskere, for største Delen af samme Familie, hvilke forsyne Landsognene med Sild, Torsk og Slynder, skjøndt Fiskeriet i de senere Aaringer har taget endeel af. Et Forsøg paa at anlægge et regelmæssigt Marvinsfiskeri blev for nogle Aar siden understøttet af Veile Amts Landoeconomiske Selskab ligesom senere af Hs. Kgl. Høiheid Kronprindsen, der dengang opholdt sig i Fredericia, men det førte ikke til noget synderligt Resultat, som jeg troer dog især fordi den Fisker, som havde givet Ideen og selv skulde udføre den, desværre ingenlunde var den rette Mand hertil; jeg skal ved Beskrivelsen over Tirsbæk nærmere omtale denne Sag, som maaskee endnu kan faae Fremgang. En Fisker fra Liimfjorden, som det samme Selskab forskrev for at lære Fjordens

Fiskere at fange og salte Sild efter hiin Egns Skik, kostede ogsaa en Deel uden dog at gavne Stort, thi han holdt netop trods Contracten sin Fremgangsmaade hemmelig for de Andre; efter et Par Aars Forlob vendte han med sin Fortjeneste tilbage til Rimsfjorden.

Paa Vand er Herredet vel ikke saa rigt som Bjerge Herred, men dog i det Hele ret vel forsynet; de tre vigtigste Aaer, som tillige danne Herredets Grændser, have vi allerede omtalt, ligesom ogsaa den betydelige Østled Aa, som falder i Bygholm Aa, der desuden optager et Par ubetydelige Bække; Roden Aa optager ved Lille Molle et Tillob fra Hedensted Sogn, som her udspringer i to Arme, og desuden ellers et Par ubetydelige Bække; igjennem Thorssted Sogn løber en Bæk ud i Horsens Fjord, som er Udlobet for en betydelig Mose. Om Dallerup Sø og dens Udlob har jeg alt talt. Den lille Bæk, som har givet Tirsbæk Navn og i flere Arme udspringer paa Alsendrup og Bredal Marker, omtrent $\frac{1}{3}$ Mil fra den store Bygholm Aaens Kilder, har saa rigeligt Vand, at den driver to Møller, som aldrig standse, Vinter eller Sommer, men i stærke Regnskyl ere meget udsatte for at tage Skade af det tilstrømmende Vand, thi som en sand Bjergstrøm styrter Bækken da ned fra Høiderne og borttriber let baade Møllehjul og Dæmninger; en tredie Mølle, en Saugmølle, har Bækken i Fortiden ogsaa drevet, men den er nu nedlagt. Paa Enge har Herredet stor Mangel, naar Østled, Hatting og Thyrsted Sogne undtages, og det især fordi Vandløbene gjerne indesluttet temmelig tæt af Plateauets høie Sider og for det meste kun danne Kloster, skjønt paa sine Steder dog ogsaa nogen Eng. Især paa Herredets Vestgrændse er dette føleligt, da Jordbunden her i det Hele er saa skarp, men ogsaa paa de andre Steder og især paa Hødestroene savner man betydeligt Engbund.

Hatting Herred bestaaer af efterfølgende Sogne, hvorover vi meddele vedspiede noiagtige Fortegnelse over Hartkorn og Areal efter Bergsøes Statistif.

Hattings Herred	Areal i Tønder Hartl.	Gammelt Ager og Enges Hartform	Foreløbig An- sættelse til nyt Ager og Enges Hartform	Paa en Tønde nyt Hartform gaaer der i Gjennemsnit circa
				Tdr. Land
Hattings Sogn . . .	5363	406	465	11½
Korning	2284	165	216	10½
Thorsted	1620	138	162	10
Thyrsted	2508	168	242	10¼
Olsted	2717	214	257	10½
Løsning	2519	155	159	15¾
Storstedelen af				
Stenderup ¹⁾	2744	204	243	11¼
Store Dalby	838	44	53	15¾
Hedensted	4290	192	230	18½
Engom	3924	239	259	14
Daugaard	2340	147	180	13
Endvidere af				
Urlev ²⁾	815	43	61	13¼
Stouby ³⁾	40	3	2	20
Summa	22002	2125	2536	12½

Efter den geistlige Inddeling hører endnu Uth Sogn i Bjerger Herred til Hattings Herred, derimod hverken Daugaard eller Stenderup, hvilke begge regnes til Bjerger Herred.

Hattings Herred udgjorde en Deel af det gamle Løvershysfel eller Lofræth Sysæl, som fra Veile Fjord af strakte sig imod Nordvest heelt op indtil Karup, nogle Mile Syd for Viborg,

¹⁾ Resten ligger i Bjerger Herred og udgjør 229 Td. Land, 13 Td. Sk. gl. og 21 Td. Sk. ny Matr.

²⁾ Dette Sogn hører til Bjerger Herred, hveri dog ikke stort mere end Halvdelen af samme er beliggende, nemlig 809 Td. Land, 61 Td. Sk. gl. og 62 Td. Sk. ny Matr.

³⁾ Af dette store Sogn ligger Resten i Bjerger Herred, nemlig 7089 Td. Land, 457 Td. Sk. gl. og 569 Td. Sk. ny Matr.

hvor 3 Stifter, 3 Søsler, 3 Lehn, 3 Herreeder og 3 Sogne stødte saa nær sammen, at man fra eet Sted kunde kaste en Steen ind i ethvert af dem; imod Nordost løb en smal Strimmel langs Gudenaæs benskredne Bred heelt op indtil Randers ¹⁾. I Hatting Herred laae Slottet Bygholm, Lehnsmændens Sæde, eller senere Stjernholm, og dertil horte den ældgamle By Horsens eller Grosfanes, som alt forekommer i det 11te Aarhundrede, idet Svend Estridsen her lod slaae Mynter ²⁾; ældgammel er altsaa saavel Byen som dens Myntsted. Herredets Navn skriver sig fra Byen Hatting, som i Oldtiden rimeligviis har været den anseeligste i Distriktet, og dette maa, som vore fleste Stedsnavne, udledes af et Mandsnavn, nemlig Hat, hvorimod Slutningsendelsen maaskee kunde have Hensyn til det Thing, som der blev holdt, og som alt tidligen overførte sit Navn paa Stedet ³⁾. Den første Gang, Navnet saavidt mig bekjendt forekommer i Historien, er i Valdemar den Andens Fordebog fra den første Halvdeel af det 13de Aarhundrede, hvor der om Hatting ("Hatting") Herred siges, at der svares 2 Nætters Tjeneste af Horsens, 60 Mark Vedingspenge og 40 Mark for Mynten ⁴⁾, hvilken sidste Sum dog kun kan gjælde Byen; to Nætters Tjeneste vil siige, at Byen i saa lang Tid skulde huse og beværte Kongen og hans Følge uden Vederlag, hvilket senere laae Lehnsmanden til Last. I det store Bøndeoprør under Erik Menved i Aaret 1313 var ogsaa Lever Søsler impliceret og da der til større Sikkerhed blev opført et Slot, rimeligviis Bygholm, ved Horsens, synes det rimeligt, at dette Herred har været eet af Opstandens vigtigste Brændpunkter; som bekjendt maatte Bønderne selv opføre disse Slotte og desuden

1) Arendt Berndtsens Daam. og Norges frugtb. Herlighed pag. 147.

2) Script. Rer. Dan. VI, 572.

3) Ogsaa Thything, Rødding ("Rything"), Ginding ("Gathing"), Gjørding og flere Herredsnavne synes at være i samme Klasse.

4) Script. Rer. Dan. VI, 520; Viberg svarede af Mynten ("pro moneta") 80 Mark, Ribe 150 Mark, ibd. l. c. pag. 519, 521.

til evig Tid forpligte sig til at svare 1 Skjeppe Rug af hver Mark Gulds Jord, hvilken Skat kaldes Guldkorn.¹⁾ Dette Slot blev Lehnsmændens Residents igjennem flere Aarhundreder, og under samme laae Hating, Bjerge og Nim Herreder samt Byen Horsens og Den Endelave, hvorom der under Bygholm og Stjernholm vil blive talt udsørligere.

Hedensted Sogn.

I Udstrækning det næststørste af alle Herredets Sogne ligger dette saa omtrent i Midten og gaaer heelt igjennem Herredet, — det eneste af Alle, — idet imod Vest dets hele brede Side naaer indtil Grændseaaen, medens imod Øst et lille Hjørne deraf befyldes af Noden Aa; imod Nord støder det til Løsning, imod Øst til Store Dalby og Urlev, imod Syd til Daugaard og Engom Sogne. Sognets vestlige og en Deel af dets nordlige Side bestaae af temmelig sandede Jorder, medens Østfiden derimod er bedre og frugtbarere; det indbefatter Byerne: Hedensted, Narup, Gjesager, Nemerslund, Lille Dalby og Torup, samt Knedstedgaardene, Kroen Constantia og Lille Mølle, og udgjør, som Listen udviser, 4290 Tdr. Land og 192 Tdr. Alger og Engs Hartkorn efter den gamle Matrikel, hvilket er saaledes fordeelt, at der til Hedensted hører 75 Tdr. Sk., til Torup 27 Tdr. 1 Sk. 2 Fdk. 2 Alb., til Knedstedgaardene 5 Tdr., til Lille Dalby 21 Tdr. 1 Sk. 2 Alb., til Narup 14 Tdr. 5 Sk., til Gjesager 11 Tdr. 4 Sk. 3 Fdk., til Nemerslund 31 Tdr. 5 Sk. 3 Fdk.; af Huse med Jord findes der i Sognet 45, nemlig 19 i Hedensted, 6 i Torup, 1 i Lille Dalby, 1 i Gjesager og 18 i Nemerslund; dertil kommer da Præstegaardens Jorder 6 Tdr. 4 Sk. 2 Fdk. priv. Sk. Alle Sognets Beboere vare i Aaret 1838 Selveiere, med Undtagelse af 6 Gaarde af det Bygholmske Stregods, som dengang tilhørte Handelshuset Andresens og Schmidts Bo, og disse vare: to i Lille Dalby,

¹⁾ Ar. Svitz. Nr. pag. 368: Skatten varede iøvrigt kun i 6 Aar, indtil Christoffer den Andens Haandsfæstning.

to i Marup og to i Remerslund.¹⁾ Beboernes Antal udgjorde 1840 422 Mænd og 447 Qvinder eller i aal 869 Menneſter og var ſiden 1834 voxet med 103, ſiden 1801 med 359, hvilken betydelige Tilvæxt, — den ſtærkeſte i begge Herreder — maa tilſkrives den ſtedſe tiltagende Opdyrkelse af Hedejord.

I Sognet findes der ikke nogen egentlig Skov, men vel noget Krat og Underſkov, ſom er anſat til 3 Sk. 2 Fdk. 2 Alb. Sk. Skovſkyld. Sognets naturlige Beſtaffenhed er temmelig forſkjellig, idet Nordſiden er ſtærkt bakket, navnlig ved Remerslund, det Øvrige derimod næſten alſammen en ſtor Slette, hvoraf betydelige Strækninger endnu ligge i Hede, ſkjøndt man her, ſom overalt i Jylland, i de ſidſte 20 Aar har begyndt at drive raſt op af diſſe Hedejorder, og det ene Huus reifer ſig efter det andet langs den Wei, ſom forhen var næſten aldeles blottet for Tegn til Beboeſe. Sognet har ikke ubetydeligt Tørvveſtkjær, og det baade Øſt og Veſt for Kirkebyen, men de Tørv, ſom hentes fra Øſt, — og det er den langt ſtorre Deel — ere ſtærkt ſvøbiede, medens de fra den veſtre Moſe ere meget gode, men de haveſ deſværre kunſ i ringe Mængde.

I Hedenſted Sogn ligger der ikke nogen Herregaard, og der findes intet Sagn eller Spor til, at det nogenſinde har været anderledes, men den nuværende Bye Gjesager ved den ſtore veſtre Na, ſom beſtaaer af 4 Gaarde og 1 Huus, har lige indtil den nyere Tid udgjort een eneſte Gaard, paa hvilken der i forrige Aarhundrede boede Folk over Vondeſtanden, og fra denne Tid af har Byen endnu det overſte Stoleſtade i Kirken. Denne Herlighed ſkriver ſig uden Tvivl fra Midten af forrige Aarhundrede, da Juſtitsraad Jørgen Hvas de Lindenpalm eiede Tirſbæk, thi han etablerede flere af ſine og ſin Trues Slægtninge paa mindre Gaarde i Egnen, ſaaledes paa Høllsborggaard i Ankjær By, Syd for Veile Fjord, i Bius mellem

¹⁾ Ifølge Sognepreſtens Opgivelſer; efter Stat. Tabelv. ſkulde der findes 54 Huſe med Jord og 10 uden Jord i Sognet, hvilket ikke ſtemmer overeens med denne Opgivelſe.

Beile og Kolding og nu her paa Gjesagergaard; en *Hvas* har saaledes ganske bestemt boet der, og maaskee var det den Krigsraad *Hvas*, som 1764 nævnes som Fadder i Engom Sogns Kirkebog, men om han er den samme som den Regimentsqvartermester *Hvas*, der forekommer sammesteds 1760 skal jeg ikke kunne sige; i alt Fald er han forskjellig fra Beboerne af *Hvilsborggaard* og *Viuf*, og endnu 1784 omtales *Monsieur Hvas*, som har *Gjesagergaard* fri. Ogsaa i *Lille-Dalby* har i de senere Aaringer en Gaard været beboet af en Familie over Bondestanden, nemlig af Consul *Isaaksens* Enke fra *Christiansand*, og nu af Ritmester *Würgen*. I Sognet ligger endnu *Kroen Constantia* ved *Chausseen* mellem *Beile* og *Horsens*, omtrent midtvejs imellem begge Byer, og *Lille-Mølle* ved Sognets yderste Ende imod Sydøst, ved *Roden Na*, og hører sammen med *Røde Mølle*, som ligger lidt længere nede; begge tilhorte 1838 Kammerraad *Christensen*, Standerdeputeret og Birkedommer ved *Voller* og *Mogelkær* Birk, men *Røde Mølle* var bortforpagtet; han har siden fulgt dem og boer nu i *Hornshøj* i *Nesager* Sogn *Bjerge Herred*.

Hedensted Kirke ligger Nord for *Byen*, tæt ved *Landsveien*, og er for sin Tid meget anseelig. Den er opført af store, tilhugne *Quadersteen* og bestaaer oprindeligen blot af *Chor* og *Langhuus* — *Taarnet* er en senere Tilbygning, — men ved den østre Ende af *Choret* er der en rund *Udbygning*, hvori *Mønter* staaer, og som synes at være opført samtidigen med det *Dvrige*. *Quaderstenene* ere behandlede med større Omhyggelighed, end dette i *Almindelighed* er Tilfældet, og prydede med en usædvanlig Mængde af disse ældgamle *Figurer* i ophøiet *Arbeide*, som man ikke saa sjældent træffer paa og som vidne om en overordentlig *Udsø*, hvorfor ogsaa Mange have villet hidsede dem fra *Hedenstabet*, saa de ved en aldeles *Forandring* i deres *Bestemmelse* skulle være komne til at pryde et *Christeligt Tempel*; som oftest, dog ikke her, knytte sig til dem enkelte *Sagn*, som sjældent række ud over *Middelalderen* og hvis senere *Oprindelse* næsten altid med *Uret* lader sig paavise. *Figurerne* paa *Hedensted*

Kirke ere ikke fra Hedenskab, — i det mindste findes der iblandt dem kristelige Emblemer, — og det kunde vel overhovedet ansees for tvivlsomt, om disse Arbeider nogensinde skrive sig fra hiin Tid: ældgamle ere de under alle Omstændigheder, og mig er ikke noget Sted bekjendt, hvor de findes i saa stort Antal. Paa et Sted seer man to Stude, paa et andet to Dyr, der see ud som Ulve, paa et tredie en Engel og en Djævel, som i Forening holde en Vægtstaa, atter et andet Sted en Mand til Hest, og endelig to Rugler, men Alt, som mig synes, uden Sammenhæng, endskjendt det ikke vilde være vanskeligt, deraf at sammensætte en smuk Historie; dog dette overlader jeg helst til Andre. Paa den nordre Side ere fire af hine smaa, langbuede Vinduer tilmurede, som man kun træffer paa meget gamle Bygninger, ligesom her ogsaa, som paa saamange jydsk Kirker, findes en tilmuret Der. Vaade Langhuset og Choret ere blytækte og paa det sidste Udbygning staaer G. L. (Christen Linde) 1753, paa det første N. L. (Niels Linde) 1735, samt endvidere 1828, da Taget blev repareret; disse to Giebre af Tirsbæk, Fader og Søn, have uden Tvivl fra først af skjenket det skjonne Blytag, som danner en ligesaa smuk som nu desværre ualmindelig Prydelse; sige Mindesmærker om Fadrenes Pietæt faae Efterkommerne jo nu saa ofte Tilladelse til at sætte overslyr. Til Kirken har samme Niels Linde bygget et stort firkantet Taarn,¹⁾ som meget bidrager til dens Anseelse, skjendt det kun er teglhængt, ligesom Vaabehuset, i hvis ene Hjørne findes et Arnested med Skorsteen, hvor Arbeiderne smeltede Bly til Taget. Indvendig er Kirken forsynet med Hvælvinger og Stolestader heelt ind i Taarnet, da den talrige Menighed ellers ikke kan faae Plads. I Taarnet hængte to Tabler, af hvis Indskrift man seer at de ere ophængte til Erindring om Morten Andersen Gjødsen, som var Præst i dette Sogn i 32 Aar, og døde den 10de Februar 1708, 64 Aar gammel; hans Kone, Maren Jens Datter Juul, overlevede ham; han har 1702

¹⁾ D. Atl. IV, 141.

gibet de nederste Stole til Kirken, derimod ingenlunde Taarnet, som Sagnet falskeligen fortæller, thi det er senere opført og Tablerne hangte derind. Alttertafelen med en Mængde Bibelsprog er givet af Jørgen Svass og Frue Maren Loss, Tirsbaks Ciere og altsaa Kirkepatroner. Bækkenet i Døbefonden har tidligere hørt til Engom Kirke, hvortil det, som Indskriften viser, er bleven skænket 1667 af Frederik Ulrik Schult til Vindstrupgaard (nu Holstenshuus i Thyen) og hans Frue Gjertrud Ville, en Datter af Tirsbaks Ciere, Henrik Ville og Fru Lisbeth Bryske. Paa Kirkegulvet findes over to Præster en Ligsteen og en Ligplade eller en af hine Træplader, som man undertiden anvendte for Deconomiens Skyld og som have vliift en langt større Varighed, end hosliggende Ligstene fra samme Tid.¹⁾ Døgangen til Prædikestolen er brudt igjennem en Muurpille, hvilket ellers ikke er almindeligt.

Denne Kirke nævnes for første Gang i Maret 1297, da Biskop Johannes i Marhuus skænkede den efter Kanniken Peregrinus's Død vacante Hedensted Kirke til Marhuus Domcapitels Kannikebord til evig Cie, dog med Sognemandenes Samtykke.²⁾ Den herte da siden den Tid til Kannikernes Mensalgods, og dens Tilliggende angives at have været: paa Hedensted Mark $1\frac{1}{2}$ Otting³⁾ Jord, en Mark, som kaldes "Præstænbalugh" og to Grunde nær ved Kirken; paa disse Jorder kan der, dersom de pleies heelt, hvert Aar avles 6 Dre Korn⁴⁾

¹⁾ Jfr. Orlon I, 253.

²⁾ Script. Rer. Dan. VI, 412, Johannes Ascerfon var Biskop i Marhuus 1288 og endnu 1305, ibd. pag. 426.

³⁾ En Otting er $\frac{1}{2}$ af et Voel, den bestandige Genhed for Jordegget, men fem paa de forskjellige Steder var af forskjellig Størrelse.

⁴⁾ Paa Hr. Berndtsens Tid, 1656, udgjorde 6 Dre Kern i Løver-Skysel $22\frac{1}{2}$ Td. Rug eller, fem tilsvarende Quantum, 27 Td. Byg*), men det er ikke afgjort at det Samme gjælder om det 13de Aarhundrede.

*) Hr. Berndtsen l. c. I, 494.

og desuden staaes 25 Læs Hø; ligeledes har Kirken en Grund, hvorpaa der staaer Huse til Værdi af 16 Mark eller saa omtrent, og en anden Grund nær ved Kirken, hvorpaa Degnen boer: ¹⁾ alle disse Jorder kunne omtrent være 3 Mark Guld værd. Ligeledes har Kirken paa Hedensted Mark et Enemærke, som hedder Hedensted Mark, hvortil der hører en lille Skov; heri kan staaes omtrent $\frac{1}{2}$ Mark Sæd ²⁾ og høstes 30 Læs Hø. Paa "Thokathorp" (sikkert Torup) Mark tre Marker, hvori der staaes en Skilling Rug, ³⁾ og sammefteds $\frac{1}{6}$ af Ubbos Jord; paa "Nedkærlunds" Mark to Marker, paa den Deel, som kaldes "Staple", og deri staaes $\frac{1}{2}$ Skilling Rug; paa "Garskærmark" (uden Tvivl Gjesager) en stor Mark nær ved "Kershogh", som kun sjældent pleies; paa "Althørpmark" (maaffee Narup) to Eiendomme, og paa den ene falder 1 Skilling Rug; den anden kan ikke findes. Ligeledes paa Løsning Mark to Marker, hvori der hvert andet Aar staaes 2 Skilling Rug eller saa omtrent. Ligeledes paa "Dalbydigeer" (Dalby Digre o: Store Valkh) Mark to Marker, hvori der hvert Aar staaes 1 Skilling Korn; ligeledes paa "Brakælunds Mark" en Mark, hvis Værdi er ubekjendt, og paa "Hørstorpmark" (maaffee Hostrup i Stouby Sogn, Bjerge Herred) en Mark til 6 Skjæpper Havres Udsæd. ⁴⁾ Som Vederlag for alt dette betydelige Strogods eier Kirken nu kun 3 Sk. 3 Sd. Zartkorn Kirkejord, som er bortforpagtet, samt et

¹⁾ Degnen boer endnu nær ved Kirken og rimeligviis paa den samme Grund, som dengang hørte til denne.

²⁾ En halv Mark eller Læst udgjør 15 Tdr. Rug eller 18 Tdr. Byg.

³⁾ En Skilling eller Drtug Rug er 10 Skjæpper.

⁴⁾ Naar man sammenlægger de epreguede Størrelser faaer man 20 Tdr. 5 Sk. Rug og 6 Sk. Havres Udsæd, samt 30 Læs Hø hvert Aar, foruden de 3 Mark Gulds Jorder og de Marker, hvis Værdi ikke nærmere angives; ved Udskiftningen har den største Deel heraf uden Tvivl allerede været borte, men da Hedensted aldeles mangler ældre Papirer, hvilke under Vacancen efter en af de sidste Præster ere forkomne, haves der ingen Oplysning om, hvorledes det hermed er tilgaaet.

Sagn om at Kirketofsten, som nu tilhører Præsten, forhen har været Kirkejord.

Indtil Reformationen laae Kirken altsaa til Kannikernes Bord og horte over 100 Mar efter til Marhuus Domkapitel, som endnu 1640 kaldede en Præst til Hedensted.¹⁾ Da Kronen inddrog og solgte Domkapitlets Eiendomme kom den uden Tvivl strax til Tirsbæk, hvortil den horte 1666, da den nævnes i et Udkast til Magekiftet imellem Brødrene Knud og Steen Wille om deres Eiendomme Drumgaard og Halsdelen af Tirsbæk; ifølge dette Udkast seer det isvrigt næsten ud som om Hedensted Kirke horte til Drumgaard, men dette har ialt Fald kun været i kort Tid, indtil Skiftet imellem Henrik Villes og Lisbeth Bryskes Børn kom istand. Eiden horte Kirken i lang Tid til Tirsbæk, som dermed, rimeligviis ved Frederik den Sjundes Auctioner over Tienderne, forenede Kongetienden. Lindenpalm folgte uden Tvivl igjen begge Dele, eller tilbagebeholdt dem ved Tirsbæks Salg, men Generallieut. Grev Caspar Herman Moltke til Tirsbæk kjøbte dem tilbage, og i hans 1780 til Kammerherre Christian Benzou udstødte Skjode tilhorte Hedensted Konge og Kirketiende, hver matriculeret for 30 Td. 4 Skp. Hf., tilligemed jus vocandi dette Gods's Besidder.²⁾ Under Kammerherre Benzou nægtede Bønderne i Hedensted at kjere Tiendefornet til Tirsbæk, da det efter deres Mening laae mere end en Mil fra Hedensted. Veien blev opmaalt og Sagen befunden rigtig, hvorfor Kammerherre Benzou lod anlægge en ny Wei, som endnu fra Engom af fører over Tornsbjerg og nuværende Sultanenberg Mark, men uagtet Kirkeveien herved forfordedes endeel, endte Misen dog ved Kirkebro Dam, omtrent 1500 Alen fra Tirsbæk. Nu skulde man mene at det nok havde ladet sig arrangere saaledes, at Bønderne, som alt vare kjerte en Mil, ikke for det ubetydelige Stykke Veis Skyld vilde gjøre Ophævelser, og nu tildags vilde man ved nogle Stubbe, en

¹⁾ Kirkebog i Urlev.

²⁾ Ex Doc.

Snaps og et godt Ord let have bragt dette istand; men i Slutningen af forrige Aarhundrede var Stemningen imellem Godseierne og Bønderne i Danmark ikke saaledes, at dette lod sig vente, og navnlig i Veile Amt kjendte de Sidste alt for vel deres Amtmands¹⁾ Sindelag til at der af dem kunde ventes nogen Villighed; de Hedensteder Bønder fastede derfor ogsaa rigtigheden Kornet af lidt Cyd for Broen, og Benzou maatte her bygge et Huus til at modtage det i, for siden at fere det ned til Tirsbæk. Huset er for lange siden forsvundet, men Broen bærer endnu til Minde herom Navnet Kirkekro og Dammen kaldes Kirkebrodam.²⁾ Christian Benzons Sen, Kammerherre Frig Benzou, som først er død isjor, fortsatte den af Faderen begyndte Udskykning af Tirsbæk Gods og solgte saaledes ved Skjøde af 11 Juni 1801 for 14200 Rdl. Hedensted Konge- og Kirketiende tilligemed Kirkejorden til Propr. M. Kjær til Drumgaard,³⁾ af hvem Bønderne siden ved Skjøde af 11 Juni 1813 kjøbte begge Dele, som de nu eie.⁴⁾ Præstetienden er for de fleste Byer accorderet, nemlig for Hedensted til 2½ Skp. Rug, 2 Skp. Byg og 2½ Skp. Havre af Lende Sk., for Kemerslund til 3 Skp. Rug, 1 Skp. Byg, 2½ Skp. Havre, for Lille Dalby til 2½ Skp. Rug, 2 Skp. Byg, 3½ Skp. Havre, for Torup til 2½ Skp. Rug, 2 Skp. Byg, 2 Skp. Havre, samt for Knedstedgaardene til 3 Skp. Rug, 3 Skp. Byg og 4 Skp. Havre, Alt at levere i Skjuppen; Narup og Gjesager,

1) Amtmand var dengang Zellfried, som med stadig Iver fremmede Selveiendoms Udbredelse, men almindeligen bestyldes for at have gjort dette paa Godseiernes og Præsternes Befestning.

2) Ifølge mundtlige Traditioner.

3) Udskrift af Landstingprotocollen for 1805 paa Herredscontoret i Daugaard.

4) Da alle Segnets Bønder selv eie deres Konge- og Kirketiender, indtræffer med Hensyn til de 6 Fæstebønder det iøvrigt ikke saa ganske ualmindelige Tilfælde, at den nuværende Fæster eier sin Tiende som privat Eiendom, og at denne altsaa efter hans Død igjen kan komme bort fra Gaarden.

de ringeste Byer, ere ikke under Accord, men svare 4 Skp. Rug ogsaa i Skjebben. Siden 1758 er Store Talby som Anner lagt til Hedensted, istedetfor at det før horte til Urlev i Bjerger Herred.

Paa Oldsager er Sognet meget fattigt. Ved Memerslund findes Vest for Landeveien en stor Mængde Grabhøje, af hvilke nogle ere blesne aabnede, men man har i dem kun fundet Beerfrukter med brændte Been og Afse, saa at de tilhøre det yngre indvandrede Folk i Norden, som man benævner Broncesfolket, fordi der i dets Grabhøje findes saa mange Broncesager, og som brændte sine Døde, i Modsvæning til det ældre, der begravede dem. Ved Chauffearbeidet blev ogsaa en Grabhøje aabnet, i hvilken man fandt en Urne med brændte Been, en lille Bronceanaal og en dobbelt Broncesknap, samt desuden et Sværd af Bronze. Ellers kjender jeg Intet til Oldsager i dette Sogn.

Hvad nu Sognets ældre Historie angaaer, da have to Brødre i Randers, Hr. Lage Saresen og Hr. Peder Saresen, Middere, havt endeel Eiendomme her og pantsatte lille Juleaften 1293 til den alt nævnte Biskop Johannes i Aarhus alt deres Gods i Løser Syssel for 50 Mark purt Søl, hvilke Penge skulde tilbagebetales 15 Dage efter St. Hansdag, da Godset ellers skulde tilfalde Biskoppen, som dog efter uvillige Mænds Skjen skulde betale, hvad mere det kunde være værd.¹⁾ Aar 1305 giver samme Biskop sin Officialis Hr. Peder, Præst i Korning, Fuldmagt til at overdrage Kannikerne ved Aarhus Domkirke alt det Gods, han har kjøbt af disse to Brødre, og henlægger det til Kannikernes Bord paa den Betingelse, at de, som sang i Chor, skulde have deres fulde Underholdning frit i Refectoriet, da de hidtil kun havde haft det Halve. Godset siges at have udgjort følgende: 3 Hedensted og Janedal (?) 4 Brydiegaarde (Torpagtergaarde) og en Landbo (Væstebonde); de 4 Brydiegaarde have et Boel Jord, mindre end $\frac{1}{2}$ Otting, og dertil en Mark Guld Skovjord og endnu en Mark Gulds

¹⁾ Script. l. c. pag. 401.

Jord imellem de to østligste Gaarde; da nu $\frac{1}{2}$ Otting, er en Mark Gulb værd og et Boel gjør 8 Ottinger,¹⁾ saa havde Kannikerne der 18 Mark Gulds Jord efter den gamle Vurdering. I enhver Mark Gulds Jord kan der, naar den pleies heelt, faaes to Dre Sæd, eller saa omtrent, og flaaes omtrent 6 Læs Hø. De 4 Gaarde pleie at give 3 Mark og 3 Drer Sæd foruden Smaaredsfel. I Tokæthorp (Torup) en Brydie med $\frac{1}{2}$ Otting, hvori kan faaes to Drer Sæd og flaaes 5 Læs Hø; de pleie at give 2 Drer Sæd foruden Smaaredsfel. I Lille Dalby en Otting, som er formindsket næsten til det Halve; desuden 3 Mark Søl, som udgjere $\frac{1}{4}$ af den anden Otting.²⁾ Deri kan faaes 7 Skilling Sæd og flaaes 7 Læs Hø. Brydien pleier at give 3 Drer Sæd og Smaaredsfel;³⁾ sammesteds er en Væstebonde, som svarer 1 Dre Penge og 2 Høns hvert Mar. Af "Nthærmark" $\frac{1}{2}$, hvori aarligen kan faaes $\frac{1}{2}$ Mark Sæd og flaaes 6 Læs Hø; den pleier kun at give 1 Dre Sæd og Smaaredsfel, da der ingen Huse findes der.⁴⁾

1) Texten er her corrumperet, men jeg har optaget Ovenstaaende efter Suhms Conjectur; imod Textens bestemte Paastand "cum dimidium atting valeat marcham auri" strider aldeles Hr. Berndtsens Opgivelse,*^o) at 12 Mark Gulb eller 36 Mark Søl gjør et Boels Jord eller $1\frac{1}{2}$ Styreshavn, thi her i Løyer Syssel regnes et Boel altsaa for 16 Mark Gulds Jord.

2) Heraf følger at der gif 12 Mark Søl paa en Otting og 96 paa et Boel her i Løyer Syssel, og altsaa 6 Mark Søl paa 1 Mark Gulb, medens Hr. Berndtsen antager snart 3, snart 5, snart 8; Forskjelligheden var altsaa meget stor.

3) Saaledes oversætter jeg "et cetera" sammenholdt med de tidligere Udtryk "cum aliis minutis" og "cum minutis".

4) Script l. c. pag. 426—27; om "Nthærmark" hører med til dette Sogn er uvist, og Navnet er senere tilsat i det gamle Mss., men jeg antager dog snarere, at det hører hertil, og tager det derfor med, saameget mere som Afgiften af denne Mark kun udgjør 3 Ldr. 6 Sk. Rug, medens deri kan faaes 15 Ldr. Rug og avles 6 Læs Hø; hele Gaven udgjorde altsaa saameget Jord, at man deri kunde faae 166 Ldr.

*^o) II, 24 sfr. Dybske Lov og Velschov de instit. milit. Dan.

Om Sognets videre Historie har jeg ikke Meget at tilføie. 1566 pantsatte Kong Frederik den Anden til Tver Lunge til Tirsbæk for af ham laante 1400 Daler og 100 Guldgylde 3 Gaarde og 1 Boel i Hedensted Sogn og By, 4 Gaarde i Torup og 1 Gaard i Dalby, foruden Kongens og Kronens Herlighed af Engom Kirke og Præstegaard og et Degneboel i Nebstager Sogn og By i Bjerge Herred, som giver Landgilde til Kirken; iblandt de almindelige Regler for, hvorledes han skal benytte Godset, findes ogsaa den Bestemmelse, som man ofte træffer paa, at han ikke maa fhyde eller fhyde lade i de tilliggende Skove og Eiendomme, uden hvor han tilligemed Adelen har Lov og Deel deri og det er Adelen's eget Arvegods.¹⁾ — 1635 kjøbte Clemen Sørensen, Foged paa Voller, af Peder Segelfarne følgende Gods, som denne havde faaet med sin Hustru Kirsten Sorens Datter: hendes Andeel i noget Gods i Remerslund, som fhylder 12 Skjæpper Rug, hendes Andeel i noget Gods paa Torsted Mark, som fhylder 2½ P og endelig hendes Andeel i en Gaard i Dalby. 1643 tager den samme Clemen Sørensen et Thingsvidue af Hatting Thing paa at han har kjøbt 3 Bredrelodder i en øde Eiendom paa Remerslund Mark, som kaldes Hegsbygge og Store Loft, samt desuden en Selveirgaard i Spetterup i Urles Sogn. Disse to Kjøb har jeg kun anført fordi denne Nidesfoged Clemen Sørensen siden af sit Herskab, Fru Kirstine Munk til Voller, fik en Gaard ved Ravn Wusling i Foraring for 25 Mars tro Tjeneste og deraf oprettede den uprivilegerede Hovedgaard Nslinggaard, som endnu existerer.²⁾ De øvrige Kjøb og Salg af Gaarde i Hedensted Sogn vil jeg forbigaae, da det egentlig har liden Betydning, hvilket Gods der eiede tre og hvilket kun to Gaarde i samme, hvorfor jeg

4 Sk. Rug og avle 136 Læs Hø, af hvilket Gods svaredes 123 Ld.
6 Sk. Rug — eller 148½ Ld. Byg — 3 P Penge og 2 Høns.

1) Orig. i Geh. Archivet.

2) Ex Doc; Orig. i Geh. Arch.

Blot vil tilføie at det henimod Slutningen af forrige Aarhundrede især var Tirsbæk, Williamsborg, Drumgaard, Byghelm og Merringgaard, som her vare Lodsieiere, og at i Aaret 1782 Gjesagergaard endnu var bortfæstet til Monsieur Gvas, som havde den fri for sin og Kones Livstid, da den ellers svarede 100 Rdl.; den herte til Williamsborg. Et andet mærkeligt Sted i Sognet var det lille Palmelund paa 6 Skp. 3 Td. Sk., — nu 2 Td. Sk., — som blev opført af Lindenpalm og senere vil blive omtalt; det ligger paa Sognets østlige Grændse og skulde svare 30 Rdl. i Landgilde til Williamsborg, men beboedes frit af Mad. Boye, som ovenikjøbet havde fri Brændsel, Græsning til 4 Kreaturer og om Sommeren 1 Ugedag. ¹⁾

Sognets Presbyterologie. Denne bliver desværre kun temmelig fattig, da jeg næsten aldeles har savnet alle Materialier dertil. I Præstegaarden selv findes der nemlig, som jeg alt har bemærket, aldeles ingen ældre Papirer, og det eneste derhværende Materiale er en Nabuefortegnelse over Sognets Præster siden Reformationen, forfattet 1827 eller 1828 af den daværende Præst efter de Papirer, som dengang endnu forefandtes, men senere ere forkomne, og som ingenlunde have været uden Værd. Derimod forefindes i Urlev Præstegaard i Bjerze Herred en gammel Kirkebog, som oprindeligen hører til Hedensted og hvori Præsten Anders Mortensen Veile har optegnet en Deel om sig og sin Tid ²⁾: denne i Forening med andre Sognes Ministerialbøger og et Par Presbyterologier paa Kongens Bibliothek er det Eneste, hvormed jeg har kunnet supplere de tærbelige trykte Efterretninger.

Præsterne efter Reformationen i Hedensted have altsaa efter den derhværende Fortegnelse været:

1. Peder Thomsen.
2. Nads Olesen.

¹⁾ Ifølge Afskr. af Landskth. Prot.

²⁾ Jeg har meddeelt en Deel deraf i *Orion* I, 251.

3. Anders Mathisen, Provst i Hatting Herred.

4. Mads Andersen, Provst i Hatting Herred.

5. Anders Mortensen Veile, Provst i Hatting Herred, er fød den 9 Dec. 1605 og en Søn af Morten Bjødsen og Maren Peders Datter. Han blev dimitteret 1629, men deponerede for Pestens Skyld¹⁾ først Kyndelmisse Aften (1 Febr.) 1630, blev af Aarhus Domcapitel kaldet til Præst i Hedensted den 11 Sept. 1640 og indsat den 11 Octb. f. A. af Provsten Mag. Jørgen Michelsen i Hatting; den 27 Juli 1641 giftede han sig med Kirsten Mads Datter, uden Tvivl en Datter af hans Formand, og blev viet af Hr. Søren Pedersen i Drum. Efter hans Optegnelse kom de Svenske²⁾ til Hedensted for første Gang i hans Tid den 13 Jan. 1644, og Dagen efter, som var en Søndag, holdtes ingen Gudstjeneste formedelsk Hændens Marscheren og Plyndren; fra om Lørdagen til om Onsdagen havde Præsten med Kone og Folk forladt Gaarden. Derpaa var der en Tidlang No, men den 27 Juli

¹⁾ Slange Christ. IV pag. 693: "Ellers var i dette Aar, her ubi Riget, og særdeles i Siælland, en stærk Pest og Bledsot, hvoraf mange berbede."

²⁾ Den 13de Dec. 1643 var den svenske General Torstenson rykket ind i Holsten og havde Dagen efter erobret Segeberg samt derefter Kiel, hvor han opstog sit Hovedkvarter; den 17de Jæhøe og Breitenburg; den 18de Christianspris (nu Frederiksborg) med Storm, Juleaften Rendsberg uden Sværdslag, og, da de Svenske omgik Glückstadt og Krempe, stod nu Landet indtil Kolbing dem aabent, thi der var hverken Armee eller Fæstning, som kunde hindre deres Marsch. Den 4de Jan. 1644 forlod Torstenson Kiel og marscherede ind i Jylland, hvor hans Avantgarde indtog Kolbing og sprængte 1500 danske Ryttere fra hinanden mellem Kolbing og Middelfart; derefter gik Torstenson imod den danske Leir ved det nuværende Fredericia og tog efter 3 Dages Kanonade 4000 Mand til Fange, som ikke fik Tid til at undkomme til Fyen. Strax efter sendte han Tropper Nord efter, og disse ere det da som allerede den 13de vare i Hedensted og inden kort Tid havde besat Jyllands vigtigste Byer.

begyndte Tjenden igjen for Alvor at marschere ad denne Veie,¹⁾ hvorfor der ingen Gudstjeneste holdtes Søndagen den 28 Juli, og Præstefamilien var borte i 5 Uger²⁾ (?). Samme Aar, 8 Dage før Juul, kom de Wrangelske³⁾ ind i Landet ad de norre Veie og drog 1645 igjen ud ad disse Veie; de kom her forbi den 12 Januar, og Præstefamilien forlod igjen Gaarden i 6 Dage, i hvilken Tid der ingen Gudstjeneste blev holdt; i denne Tid blev en Gaard i Remerslund afbrændt. 3 Uger før Mikkelsdag kom de Wrangelske igjen ad de norre Veie og droge igjen ud ad de samme Veie. 1646 om Sommeren døde meget Dvæg af Lungesot og Præsten mistede ikke mindre end 14 Hoveder. 1648 var der Misværet, som en Følge af idelig Regn fra 14 Dage efter Pindse indtil Mikkels Dag; ved Olai Tid (29 Juli) kostede Rugen 2½ fl , ja 3 fl 4 β Skjæppen, Byg 28 ja 30 β , Havre 12 ja 14 β . 1649 paa samme Tid Rug 3 fl , ja 3 fl 4 β Skjæppen, Byg 2 fl , Havre 14 β indtil 1 fl . 1652 kjøbte man en Tonde Most for 6 til 7 fl . 1654 var der stor Pest, hvori 8549 Mennesker døde i Kjøbenhavn.⁴⁾ 1655 ved Olai Tid kostede Rug 7 β , Bygmalt 10 β , Havre 6 β Skjæppen. 1657 kom de Svenske til Landet, og der vare to Regiments-

1) Dette var dengang da den keiserlige General Galles marscherede ind i Helsteen, hvorfor Torstenson samlede alle sine Tropper for igjen at slippe ud.

2) At det kunde vare saa længe er mig isvrigt ubegribeligt, thi alt den 9de August stod Torstenson med sin hele Armee slagfærdig ved Neumünster og forlod strax efter Landet; det er maaskee snarest en Skrivfeil for 5 Dage.

3) Den vilde Oberst Helm Wrangels ("des tollen Wrangels") Corps, hvormed han i September Maaned marscherede ind i Helsteen for at helde den danske Armee borte fra Lydsland; dette udførte han med stor Klegskab og marscherede bestandig omkring, næsten som om det var en Lystmarsch, men hørgede og plyndrede overalt; at dette tillodes ham er den største Plej paa de danske Vaaben i denne Krig.

4) Jfr. herom Orien I, 24, II, 375; Hist. Tidsskr. udg. af hist. Forening II, 217.

quartiermestere i Hedensted den 29 August; 21 October blev Frederiksdode indtaget. — Saavidt Hr. Anders Mortensen Veiles Optegnelse; han døde uden Tvivl 1676, i hvilket Aar hans Son blev Præst, og var altsaa i 36 Aar Præst i Hedensted. Hans Son:

6. Morten Andersen Gjødsen, opkaldt efter sin Bedstefader, er fød 1644 og blev af Dr. Gravius ordineret til Præst i Hedensted den 22 Sept. 1676; ¹⁾ han var, som alt er fortalt, skjenket de nederste Rader Stolestæder til Kirken og døde, 64 Aar gammel, den 10 Febr. 1708; hans Kone, Maren Jens Datter Juul, overlevede ham og lod til Minde om ham to Tavler opbænge i Kirken, som findes der endnu.

7. Ove Steenberg var forhen Skibspræst og maa siden have været Capellan hos sin Formand, som rimeligviis ogsaa var hans Svigerfader, thi alt den 21 Apr. 1707 nævnes i Engom Sogns Ministerialbog Hr. Ove Steenberg i Hedensted som Fadder; til Sognepræst blev han bestiftet 23 Martz 1708 af Dr. Brammius og døde 1749; ²⁾ han succederedes uden Tvivl af sin Son:

8. Laurids Sofs Steenberg, under hvem Store Dalsby i Aaret 1753 blev lagt som Annex til Hedensted; ³⁾ han skal være død 1768; hans Son var sikkert:

9. Hans Sofs, den Niende og Sidste af en Række Præster i dette Sogn, som alle skulle have været af een Familie, saa at Enhver altsaa i Regelen blev efterfulgt enten af sin Son eller af sin Svigeren, thi Spindesiden er naturligviis regnet med.

10. Andreas Nicolai Kirchhoff var Provst og desuden en driftig Mand og særdeles dygtig Landmand; han har bygget den største Deel af den nuværende Præstegaard. Han flyttede med sin Estermand og kom i hans Sted til Norge.

¹⁾ Poulsens Catalogus pastorum Dioeceseos Aarh. pag. 23; Kalls Mf. in 4°. N° 501.

²⁾ Ibd. N° 500.

³⁾ D. Atl. IV, 141.

11. **U. G. Feiermann**, Provst, har forværret Kaldet meget, navnlig ved i Maret 1810 at fortage et Laan paa 3000 Rdl., for hvilke der skulde bygges, men dette skete ikke; denne Gjæld afbetales endnu med 72 Rdl. om Maret. Han var under Krigen Feldtpostexpediteur og gjorde sig som saadan kun lidet afholdt af Venderne, som stedsse maatte holde 4 Heste i Beredskab. Stoven skal han have forhugget og edelagt Torvemosen, og Menigheden faae ikke med Misfornoielse, at han 1812 blev forflyttet til Dstby i det Elesvigske.

12. **Joachim Vilhelm Holm** blev 1816 forflyttet til Braugde i Thyen.

13. **Hans Gattung Laurberg**, tidligere Huuslærer paa Glorup, en yderst aandrig Mand og af sjelden Dygtighed; han døde 1827.

14. **Ole Nicolai Rafn**, som har forfattet en Navneliste over Kaldets Præster, kom fra Hurup i Thy og blev allerede 1828 igjen forflyttet til Vallensbæk ved Kjøbenhavn.

15. **Peder Sørensen** blev 1833 forflyttet til Varlose i Thyen.

16. **Peder Henrik Barthold Baumann**, nuværende Sognepræst.

Endnu vil jeg tilføie, at Kaldets Indtægter efter den gamle Angivelse udgjøre 201 Rdl. eller derover,¹⁾ det er altsaa et Kald for en Laudabilist.

Dalby Sogn.

Sognet ligger Dst for Hedensted og indesluttet aldeles af dette og Urlev Sogn. Det bestaaer af een eneste By, nemlig Store Dalby og Bondegaarden Stovenbjerg, og udgjør i det Hele 44 Td. 6 Skp. 1 Tdk. 2 Alb. upriv. Sk., hvoraf 7 Td. 6 Skp. kommer paa Gaarden Stovenbjerg; dette Beløb tiende-lydende Hartkorn er matriculeret for 8 Td. Sk. til hver Tiende. I Sognet levede 1840 55 Mænd og 57 Kvinder eller i alt

¹⁾ Statscalenderen for 1842 pag. 199.

112 Mennesker, hvilken Befolkning siden 1834 rigtignok var tiltaget med 25 Mennesker, men fra 1801 til 1834 mærkeligt nok kun med eet eneste. Af Beboerne ere de fleste Fæstere til det forrige Bygholmske Stregods, saa at der 1838 kun gaves 12 Td. Sk., som tilherte Selveiere. Der findes ingen Herregaarde i Sognet og ellers ingen Mærkelighed, som jeg er kommen til Kundskab om. Kirken er meget lille, teglhængt og uden Laarn og kaldes i Almindelighed i Egnen Dalby Dbn, for dens Udscendes Skyld; den er opført af raae Kampestenene og har paa den nordre Side smaa, temmelig fladbuede, nu tilmurede Vinduer; en Der paa den nordre Side er ligeledes tilmuret, og det med raae Kampestenene. Det Hele — med Undtagelse af den vestre Side, som senere er opført, — vidner om en høi Alder, ligesom ogsaa Sagnet paastaar, at den skulde være den ældste Kirke i Danmark, hvilket naturligtvis er urigtigt, uden at jeg dog vil benægte, at den kan høre til de ældste Landsbykirker. Indvendig er den med Hvalvinger af sædvanlig Slags, men med usædvanlig flade Sidebuer. Altertavlen er af Træ og blot bemalt med Sprog; den er "stæfferet" 1757¹⁾ af Hans de Hoffmann — til Skjerrildgaard, hvem Kirken dengang tilhorte — og True Bodild Bering; paa Gulvet sees en Ligesteen og en Ligplade. Da Kirken ikke har noget Laarn er der, som man saa ofte sees det i Jylland, ved dens østre Ende opført et Stillads, hvori Kloffen hænger.

Som alt fortalt har Dalby Sogn tidligere været annecteret til Urlev tilligemed Stenderup, men skiltes deraf 1758 for at lægges til Hedensted, ved hvilken Leilighed det havde været langt rigtigere at bryde Kirken ned, da den overordentlige Mængde smaa Kirker, som man især finder i Jylland, dog ikke ere til Nytte for Rogen og kun til Besvær for Præsten. I Henseende til Skolevæsenet er Sognet endnu underlagt Urlev, saa at der ingen Skole findes i Dalby.²⁾ Dalby Sogns Kongetiende

1) D. Atl. I. c. siger 1754; det andet Aarstal staaer paa Altertavlen.

2) Jensens Provindsfalter. pag. 70.

hører til Gosmer Hospital i Hads Herred, Marhuus Amt, hvilket 1756 blev stiftet ifølge Geheimeraad og Jægermester Christian Ratlev til Natlovdsals Testament af hans Frue, Dorothea Sophie Schaak; paa den høves ingen fast Accord, men der bestemmes hvert Aar, hvad der af den skal betales; for 1837 svarede Bønderne $1\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg og $1\frac{1}{2}$ Skp. Havre af hver Td. Sk., men betalte saa tillige Tiendeskatten. Kirken har tidligere tilhørt Skjerrildgaard, nu hører den til Borchsmunde, en Parcel af Drumgaard; Kirketiende og Præstetiende ere fast accorderede til $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 2 Skp. Byg og 3 Skp. Havre for Td. Sk., Alt efter Capitelstarten. Blandt Selveirgaardene er en Mensalgaard til Præsten, stor 3 Td. 6 Skp. Sk., som tidligere var Tøstegaard til Bygholm; den svarer Præsten alle tre Tiender samt desuden i Landgilde 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 2 Td. Havre og 2 LW Smør. Om Sognets Historie veed jeg Intet videre at fortælle, end at der imellem de 17 Gaarde, som Biskop Boe Mogensen i Marhuus tilligemed en øde Landbo kjøbte af Arvingerne efter Hr. Peder Gylling, Erkedegn i Marhuus, og som han med mere Guds lagde til det Alter og Capel, han 1420 stiftede i St. Clemens Cathedralkirke i Marhuus for den hellige Treenighed, Apostelen Jacob og Jomfru Agnethe, ogsaa var en Gaard i Dalby, hvilken Nis Jensen beboede og hvoraf han svarede 1 Dre Sød (3 Td. 6 Skp. Rug) og $\frac{1}{2}$ Td. Smør.¹⁾ Bygholm har i lang Tid været Sognets største Lødsiere; tidligere have Skjerrildgaard, Williamsborg og Drumgaard ogsaa haft Tiendomme her.

Engom Sogn.

Dette udgjør Herredets sydvestlige Deel og grændser imod Ost til Daugaard Sogn, imod Nord til Hedensted Sogn, imod Vest til Nørvangs Herred i Ribe Stift og imod Syd til Veile Fjord; dets Jordbund er meget forskjellig, idet den nordlige og tildeels den nordvestlige Deel næsten bestaaer af lutter Heder, af

¹⁾ Script. l. c. pag. 516.

hvilke dog endel i de senere Aaringer blive opdyrkede; derefter kommer et meget frugtbart Streg afveklende Bakker og Dale, og endelig den parallellekbende Bankerød, som følger langs med Veile Fjord og tildeels er stærkt sandblandet, tildeels god og frugtbart Jord, men stedsvis hyderst vanskelig at bearbejde; en stor Deel af disse Banker er tilgroet med Skov, thi her, langs Fjordens Bænde, er dennes egentlige Hjem.

Sognets Areal udgjør efter den anførte Tabel 3924 Tdr. Land eller 239 Tdr. Ager og Engs Hartkorn gl. Matr., hvilket dog ikke ganske stemmer med Stat. Tabelv. eller med de paa Stedet selv indhentede Oplysninger. Efter disse udgjør Sognets Hk. 46 Tdr. 7 Skp. 1 Tdk. 2 Alb. priv. og 190 Tdr. 3¹⁾ Sk. 1 Tdk. 1 Alb. upriv. Ager og Eng, 21 Tdr. 4 Sk. 2 Tdk. 1 Alb. Skovsk., 6 Tdr. 3 Sk. Møllest., matr. Kongetiender 33 Tdr. 6 Sk., dito Kirketiender 33 Tdr. 6 Sk. og tiendehørende Hk. 190 Tdr. 3 Sk. 2 Alb. for hver Tiende. 3 Soguet ligge Byerne Engom, Afsendrup og Bredal, Hovedgaarden Tirsbæk med 2 Møller og 7 Huse, hvoriblandt Louisenhei, som oftere er bleven beboet af en Familie over Bondestanden, samt endelig Parcellen Julianenberg; disse Byer indeholde 35 Gaarde, 10 Boelstæder, 35 Huse med Jord og 15 Huse uden Jord, alle Selveiere, med Undtagelse af 13 Huse, som here til Tirsbæk og deels gjøre Høveri til denne Hovedgaard, deels blot betale Penge, ligesom der ogsaa horer eet til Julianenberg; af det anførte Ager og Engs Hk. indeholder Engom By 19 Tdr. 1 Tdk. 1½ Alb., Afsendrup 87 Tdr. 2 Sk. 2 Tdk. 1½ Alb. og Bredal 84 Tdr. 1 Tdk. 2 Alb.²⁾ Beboernes Antal udgjorde 1840 371 Mand og 356 Kvinder eller ialt 727 Mennesker og var siden 1801 rigtignok tiltaget med 204, men siden 1834 igjen aftaget med 14.

1) St. Tabelv. II, 128 anfører urigtigen 5 Sk., formodentlig ved en Trykfeil.

2) Alt ifølge Sognepræstens Opgivelser.

Som alt omtalt findes der i Sognet en betydelig Deel Skov og denne er ovenikøbet meget høit skyldsat, nemlig til 21½ Tdr. Sk. Til Engom og Bredal Byer habes kun smaa indhegnede Krat, i hvilke der blot er Underkov, til Åsfendrup derimod endeel god Skov, i hvilken Præsten ogsaa har Deel; Parcellen Julianenberg har en ubetydelig lille Strimmel, skyldsat til 2 Sk. 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Sk. Skovskyls, men Tirsbæk er derimod desbedre forsynet, thi dets Skove udgjere, som alt anført, det betydelige Areal af 389 Tdr. Land, hvilket er ansat til 13 Tdr. 4 Sk. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Skovskyls Sk., en usædvanlig høi Skylsætning, der tyder paa at Skoven dengang var meget god og navnlig indeholdt en Mængde Egtræer; disse ere nu for en stor Deel fordrøvede af den hurtigere vorende Bøg, især paa Bakernes Sydside, hvorimod Egen endnu for en Deel holder sig paa Bakernes Nordside.¹⁾ Sagnet vil paastaae, at Tirsbæk Skove fordem endnu have været større, idet Lindenpalm ryddede store Strækninger, paa hvilke han, for blot at faae Skoven bort, gav Venderne Tilladelse til efter Behag at tage saa meget Brænde, som dem lystede, men Tilgen var at de rigtignok hug de store Træer ned, men lode Krattet staae og ikke heller ryddede Stubbene op af Jorden; som et saadant Stykke Land, hvor der fordem har staaet Skov, vides endnu det saakaldte Nederboel eller den Mark, hvorigjennem Veien fra Beile løber, og en smuk Eg siges her at være den sidste Bevning af den gamle Skov. Uden at ville frafrive Sagnet al Troværdighed kan jeg ikke undlade at bemærke, at Tirsbæk, siden den saakaldte gamle Matrikel blev sat, neppe kan have haft noget andet Forhold imellem sine Skove og Marker, end Tilfældet nu

1) Denne Bemærkning, som jeg troer at have gjort paa flere Steder, anbefaler jeg til Botanikernes Opmærksomhed; i vor Tid, da der ikke mere tilstaaes Træerne et saa frit og uhindret Liv, som tidligere, faaer den hurtigt vorende Bøg uden Tvivl alt mere og mere Overhaand over Egen, især hvor Sol og Jordbund begunstiger den, og fornemlig paa Bakernes Sydside; maastee vil med Tiden Granen eller Poppelten berede Bøgen samme Skjæbne.

er, saafremt der skal være Tale om Andet end Bagateller, thi Eftlydsætningen for hele Sognet viser som Middeltal 16 Tdr. Land for hver Td. Hartkorn, og Tirsbæk er saa langt fra at have et gunstigere Forhold, end det Dørige, at der tværtimod efter den gamle Beregning paa dets Marker kun kan regnes henved 12 Tdr. Land til en Td. Sk., da denne dog, isald dets Agerland var bleven foreget, maatte udgjøre et større Areal. Ogsaa er den omtalte Mark, hvortil Sagnet har knyttet sig, ikke stort over 20 Tdr. Land, dette vilde altsaa have været det Hele, man behøvede at indrømme Sagnet, og unægteligen havde det været langt bedre, om denne Mark aldrig var bleven ryddet, thi den bestaaer af bare Banker, som ere meget stærkt sandblandede og ingenlunde skikede til Agerland. Men jeg troer at det Hele beroer paa en Misforstaaelse, idet Lindenpalm maastee nok har brugt den i Sagnet angivne Fremgangsmaade, men siden sely, ligesaaavel som Bønderne, unbladt at rydde det mishandlede Skovterrain, paa hvilket da Naturen, begunstiget af den hyperlige Jordbund, har hjulpet sig sely, saa der nu igjen staaer frodig Skov og vel fremdeles vil blive; iøvrigt vilde det sikkert være til Gavn, om paa Nordstiden af den saakaldte Storsskov omtrent 100 Tdr. Land bleve ryddede og forvandlede til Agerland; dette Terrain er fladt og jævnt, Jordbunden udmærket og vilde bære frodig Gød, og saavel Tirsbæk som overhovedet hele Rytlandet har Skov nok alligevel; om Nederboel da til Gjenjæld blev tilplantet, vilde det Hele unægteligen være vel arrangeret.

Sognets Terrestjær er tildeels allerede omtalt. Mosen Bjørnkjær paa Bredal Mark giver meget rigeligt Udbytte, ligesom ogsaa Ulsendrup By har til eget Forbrug; ikke saa heldig er Engom, men Julianenberg og Tirsbæk have paa deres nordligste Marker endeel Terrestjær, som tildeels gaaer over paa Bredal Marker, dog ere disse aabnede i den senere Tid, og navnlig paa Tirsbæk havde man for 30 Aar siden aldrig sfaaret Terrestjær, saa den besynderlige Derivation af denne Gaards Navn

som Lector Steenstrup har foreslaaet,¹⁾ strider ligesaameget imod Historien som imod den almindelig vedtagne Mening, hvortil endnu kommer, at der i den hervarende Torkemose aldrig skal findes Træstammer tværtimod hvad man har berettet Lectoren, hvilket saaledes er mig forsikket af en Mand, der har ciet Tirsbæk i 30 Aar og selv var den Første, som der lod grave Tork.

Igjennem Engom Sogn gaar ikke mindre end tre forskjellige Landeveie, Chausséen mellem Veile og Horsens, ved hvilken der i Bredal By er anlagt en privilegeret Kro, Herredsveien fra Veile over Tirsbæk-Mølle og Alsændrup ind i Bjerge Herred og Herredsveien fra Chausséen ved Bredal igjennem Engom og Alsændrup, i hvilken By den steder sammen med den førnævnte; om den søndre Herredsvei, over Tirsbæk Marker, har der i mange Aar været stor Strid, idet man ikke kunde blive enig om, hvorvidt den skulde betragtes som en offentlig eller privat Vei. Da den er traadt istedetfor den senere omtalte "gamle Kjøbningsvei" for Veile Borgere ind i Bjerge Herred, synes denne Sag temmelig utvivlsom, og efter Bøndernes Sigende have de i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa en haandgribelig Maade godtgjort deres Ret til, efter Godtbefindende at befare den, hvilket jeg ikke vil undlade at fortælle som et Bidrag til Kundskab om, hvorledes det dengang gik til her i Landet. Tirsbæks davarende Gier, senere afdøde Kammerjunker Jacob Benzou, mente at denne Vei maatte betragtes som hans private Eiendom, ad hvilken man i det Høieste kunde forlange at kjøre til Mølle, og vilde navnlig ikke tillade at Bønderne fra Bjerge Herred ad denne Vei drev deres Stude til Veile, da disse gik ind paa hans Marker og ødelagde hans Sæd. Han lod derfor en Laas sætte for Ledet, og Bønderne maatte næste Gang med uforrettet Sag vende tilbage; de klagede da deres Ned for Herredsfogden, som meget lakonisk svarede: "Harde I da ingen Lær". Næste Gang

¹⁾ Geogn.-Geol. Undersøgelse af Skovmoserne Vidnesdam og Lillemose ved Lector Steenstrup pag. 112; her udtødes Gaardens Navn af en Tyrepind eller Tjærepind.

drog altjaa Bønderne affted med en stor Drift Stude og und= lode ikke at følge det givne Raad, men slog roligten Leddet ned og dreb ind paa Marken; der gik strax Bud til Benzou, som kom ansættende til Hest med sine Karle og holdt et formeligt Slag med Bønderne, hvilket endtes med at Studene, efterat hele Marken var trampet ned, bleve forte til Tirsbæk, og Gierne med en banket Treie vankede hjem. Nu skulde man mene at Benzou for den lidte Overlast og Bold havde faaet nogen Erstatning, men det blev tværtimod, han blev dømt til at betale ørenikjebet, fordi han havde forhindret Bønderne i at drage ad alfare Vei, og siden ansaaes denne for offentlig. Imidlertid forsaldt den gamle Steenbro meer og meer, og der blev Spørgs= maal om at reparere den, men dette vilde det Dffentlige paa ingen Maade, under Paaskud af at det var Tirsbæks private Møllevei, og først efter mange Mars Forlob, i hvilken Tid Veien havde været næsten impassabel, blev det Dffentlige tildømt at holde den bedlige; siden er den naturligtvis meget god.

Af mærkelige Steder findes i Sognet egentlig kunz Herre= gaarden Tirsbæk, hvis udferligere Beskrivelse følger her neden under. — Det forrige Gartnerhuus Louisenhøi, hørende til Tirsbæk, blev for nogle Aar tilbage i længere Tid leiet ud til Familier over Bøndestanden for 150 Rdl. om Aaret; om dette endnu er Tilfældet, skal jeg ikke kunne sige. — Skovriderboligen ligger høndigt paa Storskovens yderste Dstgrændse lige for Enden af en lille Klost, som trindtom er bevoxet med Bøge og kunz aaben imod Scen. — Parcelen Julianenberg, stor 170 Tdr. Land Alger, Eng og Skov og skildsat for Hartkorn Alger og Eng 11 Tdr. 1 Sk. 1 Rdf. 1½ Alb., Skovskild 2 Sk. 1 Rdf. ¾ Alb., alt fri Hovedgaardstaxt, solgte Kammerherre Fritz Benzou d. 19 Jan. 1802 til Bygmester Soren Møller fra Bre= valle for 7500 Rdl., og den udgjorde da 68 af de Parceller, hvori Benzou havde deelt Tirsbæk, men til hvilke han heldigtvis ellers ikke fandt Kjøbere; Soren Møller opførte paa den kjøbte Grund, som var aldeles uden Bygning, de fornødne Huse, anlagde Have og indrettede det Hele til Beboelse, hvorefter han

den 22 Juni 1811 folgte Gaarden til sin Svigersøn Jørgen Thomsen, som døde den 15 Januar 1826; hans Enke drev Gaarden selv indtil den 16 Januar 1832, da hun folgte den for 16,000 Rdl. til sin Svigersøn Frederik Vilkens Kyhl, den nuværende Besidder, som dertil har kjøbt et Huus paa Næsdrup Mark. — Paa Bredal Mark, ved Skoven Bredal Kjar, temmelig nær ved Chausseén, er opført en ret smuk Bolig, indrettet for en Familie over Bondestanden og endnu i Maret 1838 udleiet til en saadan. — Endnu her bemærkes, at paa en af Tirsbæk Marker, Almentang, har ligget en gammel Ladegaard, Bimmerborg, af hvis Grundvold og Vandsteder man endnu seer Spor, men den er efterhaanden bleven afbrudt, da man opførte de store Ladehygninger paa selve Tirsbæk og fandt det bequemere at drive al Avling fra samme. — Paa Bredal Mark, Syd for Kirken, findes en mærkelig Heistette, Tornsbjerg kaldet, som skjænter en overordentlig viid Udfigt; man skal herfra kunne tælle 38 Kirker, hvoriblandt flere i Thyen, ligesom ogsaa endeel Syd for Veile Fjord. Om de smukke Prospekter ved Tirsbæk vil der nærmere blive Tale i Beskrivelsen over denne Gaard.

Engom Kirke bestaaer af de sædvanlige tre Dele, Chor, Langhuus og Taarn, men Choret synes at være forlænget og er alligevel for Enden forsynet med antike Jirater, som man kunns pleier at finde paa meget gamle Hygninger; paa Taarnets nordre Side er en tilmuret, ældgammel Dør. Hele Kirken, ogsaa Taarnet, er hlytakt, og det Sidste forsynet med to Spiir; den er opført af Muursteen, alle Hygninger, som det synes, samtidigen, og de bestaae af hine dobbelte Forskalmingsmure, indvendigen opfyldte med Kalk, Muursteensbrokker og Kampesteen, som ere saa almindelige i en vis Periode af den gamle Bygningskunst. Vinduerne paa nordre Side ere paa eet nær tilmurede og være alle meget smaa, paa den søndre Side ere de derimod udsidede. Blytaget skyder ogsaa denne Kirke, i det mindste tildeels, Familien Linde, hvorfor der ogsaa paa Chorets, Taarnets og Vaabenhusets Tag staaer G. L. (Christen Linde) og M. L. (Maren Lofs) 1753, paa Langhuset J. S. (Jørgen Svås) og

M. L. (Maren Lofs) 1759 Indvendingen er Kirken forsynet med Hvalvinger og desuden malet og oppudsset med en Omhyggelighed, som er meget sjelden i en Landsbykirke. Paa Dørene til Stolestaderne er der malet Sprog med en billedlig Fremstilling af deres Indhold, hvilket rimeligviis er en Efterligning af Mørup Kirke i Ferrild Herred ved Engelsholm, som nogen Tid isorveien havde modtaget en lignende Prædelse. Et godt Orgel har den samme Lindenpalm, som dengang endnu kaldtes Cancelliraad Hvas, ladet opføre 1759, og det er endnu næsten det Æneste i alle Amtets Landsbykirker; ¹⁾ dertil blev indkaldt en Orgelbygger fra Thykland, ved Navn Worm, som derefter blev ansat som Organist ved Kirken, hvilket Embede hans Efterkommere endnu beklæde; han fik den 2^{den} Mai 1774 af Tirsbæk daværende Cier, Brigadeer Galling, udlagt et Huus i Engem By med en Loft, som toges fra Bredal Mark, hvorfor til Gjengjæld af Tirsbæk Marker blev udlagt et Hjerne, som kaldtes Skyttekrogen og endnu herer til Bredal; denne Organistbolig blev skilt fra Tirsbæk 1810 og tilligemed Kirken solgt 1812. Ogsaa den nuværende Altertavle skænkede Lindenpalm til Kirken, ²⁾ og desuden en Klokke og Tavlerne, ligesom man ogsaa finder hans og Frues Navneciffer og Narstallet 1760 paa Kirkefloiene; desforuden lod han endnu indrette en ny Prædikestol, hvortil Indgangen er brudt igjennem en Ville, samt et nyt Pulpitur for Kirkepatronen, hvortil nu Tirsbæk og Julianenberg begge have Udgang.

Har imidlertid Lindenpalm gjort Meget for Kirken, saa har han heller ikke glemt at lade Efterkommerne faae det at vide. Overalt finder man hans Navn, og dertil paa Orgelet følgende Vers:

1) I Uth, Sognkirken til Boller, har Ove Friis for faa Aar siden ladet et lidet Orgel indrette; ellers kjender jeg ikke et eneste i hele Amtet.

2) Den færrige Altertavle havde Ove Lunge til Tirsbæk og Fru Berte Bille skænket i Aaret 1600. *)

*) D. Atl. IV, 140.

Iblandt smukke Landsbykirker
 Som har Navn af Biiirlighed
 Engem Kirke vist udvirker
 Sig en værdig Rang og Sted
 Thi Enhver den vil anstue
 Skal med Villighed tilstaae
 Cancelliraad *Hvas* og *Frue*
 Har den noksom pyntet paa.
 Her omkring i vore *Liber*
 Er det rart og neppe seet
 Sligt et Par, der saafem strider
 Begge to at gjøre eet
 I at fordre og at være
 Hospital og Kirker hulb
 Hvilke staaer til ævig *Gre*
 Naar de hviler under *Muld*.

Dette fik nu at være, men at der paa selve *Altret* staaer en *Indskrift*, hvori det berommes at han har sat Kirken i god *Stand*, og hvori han, *Torgen Hvas*, "den berommelige *Helt* (*pernobilis heros*") i sine *Bestræbelser* for *Templet* og *Herrens Huus* sættes ved *Siden* af den vise *Salomon*, er dog næsten for stærkt; denne latinske *Indskrift* — angaaende hvilken jeg ikke er rigtig vis paa, om det er *Prosa* eller yderst *flette Vers*, — lyder saaledes:

Arceum non voluit Salomon sibi condere quondam, si non et Domino conderet ipse Domum. Hvasius exemplum hoc sequitur, pernobilis Heros, Templum dum præfert ædibus Ipse suis. Sic tua cura dedit Decus efflorescere Templi Funditus ornati sumtibus Egregiis. Floreat æternum Hvasiorum Nomen et Hæres! Protegat hoc Templum Stirps sine fine tua! ¹⁾

Paa *Altret* findes endnu en *hvid Dug* med *Sølsfrindses*, hvilken blev skænket 1666 til Kirken og bruges til at lægge *Dfferet* paa; den skriver sig fra *Lirsbæk*, som dengang tilhørte *Enken Fru Lisbeth Bryske* og hendes *Bern*, hvilke i disse *År*

¹⁾ Dette fremme *Dnste* frugtede kun *Lidet*, som *Beskrivelsen* over *Lirsbæk* vil vise.

ffjænkede flere Ting til Kirken, som dengang iøvrigt endnu tilhørte Kongen. Saaledes forærede hendes Son Steen Bille og Fru Karen Bille, 1667 til Engom Kirke en Messsehagel af broget Fleiel med Crucifix af brede Solbniplinger; hendes Datter Fru Wiveke Bille ¹⁾ ffjænkede samme Aar til Alteret et nyt blommet Silkeombæng, 5 Alen langt, endvidere "en ny Alterdug med adskillige fæde Billeder og Blomster, samt et Klæde over Kalk og Disf, meget kosteligt med adskillige Farver fæd og med Guldbniplinger 3 Finger bred om Kanten"; hendes anden Datter, Fru Gjertrud Bille, og Husbond Frederik Ulrik Schult forærede Kirken et bredt og hamret Messfingbækken til Døbefonten, det Samme der nu findes i Hedensted Kirke ²⁾. 1669 forærede en anden Dame, som iøvrigt ikke hørte til samme Familie, Fru Ellen Arnsfeld til Aggersbøl ³⁾, til Engom Kirke et forgyldt "Seiersværk" (Uhr), mere end et Qvarteer høit foruden Kloffen, og med Frederik den Andens Navn og Krone paa, hvilket bestandig skulde være i Præstens Gjemme for at han kunde modtage det i Kirken "om Prædikedage" ⁴⁾; i Midten af forrige Aarhundrede var det endnu i Degnens Børge ⁵⁾, men

¹⁾ Hun blev den 29 Mai 1663 gift med Oluf Brokkenhuus til Hjulebjerg, Landsdommer i Sjælland, og døde 1698, 74 Aar gammel; den 3 Mai blev hun nedfat i Familiebegravelsen i Engom Kirke. *)

²⁾ Jfr. pag. 113; det nuværende Bækken har paa Kanten et Jagtstykke, men uden Indskrift eller Vaaben; saadanne Jagtstykker, Hunde, som forfølge den flygtende Hjort, seer man undertiden paa disse Bækkener i Døbefonterne.

³⁾ Hun var en Datter af Hans Apelsen Arnsfelt til Palsgaard og havde været gift med Torgen Juul til Aggersbøl (i Nørvangs Herred, en Miil fra Tirsbøl), fra hvem hun 1666 blev skilt "formedelst deres ende Forligelsemaal".

⁴⁾ Alt dette er efter Engom Ministerialbøger, som ere nogle af de ældste, jeg har seet, og begynde med Aaret 1648.

⁵⁾ Ifølge en Bemærkning i Kirkebogen, som Præsten Kreidal har tilføiet.

*) Ifølge Sog nets Ministerialbog.

nu vides Intet derom. Paa Kirkegulvet findes en Vigsteen over Rigbraaden Hr. Ove Lunge til Tirsbæk og hans tvende Fruer, med deres Vaaben og følgende, meget uthdelige Indskrift med gothiske Bogstaver: *Urr 1540 Xē sōdag for Sāte. Matē. J. faste. Dode Her Ove Lūge Po Trsbekē De Bles Her Lander (o: lagt neder) 1)* Under Choret har der været en aaben Begravelse for Tirsbæks Gierre, i hvilken disse i langsommelig Tid bleve nedfattede, men, da Kammerherre Fritz Benzons første Kone døde, besluttede man efter Datids Skik at hun skulde hvile under Guds frie Himmel, hvorfor der i Tirsbæks Dyrehave blev indrettet et Gravsted til hende; indtil dette blev særdivt blev hun imidlertid bisat i Familiebegravelsen i Kirken, og Forvalteren paa Tirsbæk lod da for at faae Plads, — rimeligvis i sin Husbonds Gravværelse, — alle de gamle Kister slaae i Stykker; endnu 1838 laae saaledes Vandeskaller, Been og Træstumper imellem hinanden, et vederstyggeligt Syn, men om dermed senere er foregaaet nogen Forandring er mig ikke bekjendt. I Engom Kirke sang Skoledisciplene fra Veile hver Søndag lige indtil 1667²⁾, da der blev ansat ordentlige Degne, og maatte lobe derud, hvorledes Veivet saa end var; derfor blev der til Veile Skole givet 4 Skjæpper Rug, hvilket siden blev forandret til 3 P ; i Studiefkat sparede 1 Rd. 4 P 8 β ³⁾.

Sognets Historie. Af Oldtids Mindesmærker findes der i Sognet ikke Noget af Betydning; paa Alsdrup Mark skulle endeel Høie med Gravhaare være aabnede, men uden deri at finde Noget; paa Tirsbæk Mark Hegholt har man i en Gravhøi truffet paa endeel Urner, og ved Landeveiens senere Omlægning og Forbedring ere nogle Flintknive komne for Dagens Lys, men Intet deraf er indsendt, ligesom der, saavidt mig bekjendt, heller Intet er fundet, som fortjente dette. I Maret 1297 nævnes et "Enum", som uden Tvivl er vort Engom, og i saa Fald er det den

1) *Abildg. Teg. i Oldnordisk Museum.*

2) *D. Atl. l. c. har 1661.*

3) *Ifølge Ministerialbogen.*

første Gang, Navnet forekommer, i det mindste forsaavidt jeg har kunnet finde. I dette Aar bekjendtgjær nemlig Biskop Johannes i Marhuus, at Hr. Johannes Ascersøn kaldet Ryyt mødte for ham og skjædede Marhuus Domcapitel til evig Tie sin Gaard i Enum med alt Tilhørende, for gjorte og gjerendes Tjenester, hvorfor Enhver under Bands Straf forbydes at befatte sig med dette Guds uden Capitlets Samtykke.¹⁾ Aar 1420 stiftede Biskop Boe Mogensen i Marhuus, som jeg alt har omtalt, et Kapel og Alter i St. Clemens Cathedralkirke for den hellige Treenighed, Apostelen Jacob og Jomfru Agnethe, tilligemed en bestandig Vicarie, og det til Sone for sine, sine Forældres og Slægtninges, samt alle troe Christnes Synder. Til Underhold for den Person, som skal besidde dette Alter og Capel, henlægger han en Mængde Guds, hvoriblandt i "Bregedall" (Bredal) ved "Betle" i "Engsom" Sogn en Gaard, hvori Gravers boer, hvilken Biskoppen tilligemed 16 andre Gaarde og en øde Landbo havde kjøbt af Arvingerne efter Erkedegneen i Marhuus, Hr. Peder Gylling.²⁾ Iver Lunge til Tirsbæk fik, som jeg alt har omtalt, 1566 Kronens Herlighed af Engom Kirke og Præstegaard tilligemed 8 Gaarde og et Boel i Hedensted Sogn og et Degneboel i Nebesager Sogn i Pant af Kongen for 1400 Daler og 100 Guldgylde.³⁾ Hr. Holger Rosenfrands til Voller og Stjernholm, Hovedsmand paa Bygholm og Skanderborg, Danmarks Niges Raad og Marsk, som døde 1576, og Evertt Bildt besaae efter en Fortegnelse uden Aarstal i Geheime = Archivet endeel Guds i Bygholm og Koldinghuus Lehn, som de skulde have til Erstatning for endeel dem tilhørende Guds ved Dronningborg, hvilket Kongen havde faaet; deriblandt var en Gaard i Bredal, som Svend Hjort paaboede, til hvilken han kunde saae 2½ Ort (3 Td. 1 Sk.) Rug, 4 Ort (6 Tdr.) Byg og 6 Ort (15 Tdr.) Havre; han kunde able 60 Læs Hø

¹⁾ Script. Rer. Dan. VI, 411, hvor Enum ogsaa antages for Engom.

²⁾ 3bd. l. c. pag. 516.

³⁾ 3fr. pag. 119.

og havde et Krat til sin Gaard¹⁾. 1576 fik **Iver Lunge** til **Lirsbæk** i **Mageskifte** med **Kongen** en øde Gaard paa **Engom Mark**²⁾; da der nu ingen **Udslyttergaard** findes paa **Engom Mark**, maa denne Gaards Marker uden **Tvivel** ligge i **Hede**. Samme Aar fik **Iver Lunge** i **Mageskifte** med **Kongen** 2 Gaarde i "**Brede**" (**Bredal**), 1 Gaard i **Åsfendrup**, samt **Kongens** og **Kronens** **Retlighed** af nogle jordegne **Bøndergaard**e (**Selviere**) i samme **By** og af en Gaard i **Engom**.³⁾ Af et **Thingsvidne**, som 1584 toges ved **Lirsbæks** **Birkething** i **Anledning** af et **Skovskifte** i **Åsfendrup Skov**, som tilkom en Gaard i **Engom**, seer man at **Iver Lunge** da var kommen i **Besiddelse** af næsten hele **Engom By** og en stor **Deel** af **Åsfendrup** og **Bredal**⁴⁾; en Gaard i **Sognet**, maaskee snarest i **Åsfendrup**, tilhørte paa samme **Tid** **Fru Margrethe** paa **Østrup**.⁵⁾ Det varede imidlertid kun kort, at **Lirsbæk** havde saa stor **Lod** i disse **Byer**, og meget snart see vi dette **Gods** ved **Skifter**, **Salg** og anden **Åshandelse** splittet saaledes ad, at denne **Hovedgaard** i **Slutningen** af det **17de Aarhundrede** her kun eiede et **Par** Gaarde, og det fornemlig i **Åsfendrup By**, medens **Gierne** af **Skjerrildgaard**, **Mogeltjør**, **Ågersbøl**, **Kuballegaard**, **Skovgaard**, **Åsinggaard**, **Dybvad**, **Rødplet**, **Øvergaard** og **Østrup** vare **Lodsiere** i **Sognet**; først henimod **Midten** af det **18de Aarhundrede**, i **Lindernes** **Besiddelsestid**, samlede **Lirsbæk** igjen dette **nærliggende Gods** og var i **Aar-**

1) Orig. i Geh. Arch.

2) Orig. sammesteds.

3) Orig. sammesteds.

4) Ifølge en gammel **Copie** af dette **Thingsvidne**, som er i mit **Gie**; saafremt man med **Sikkerhed** kan antage, at ingen **Uvedkommende** mødte for dette **Birkething**, det vil sige **Ingen**, som hørte under en anden **Jurisdiction**, vare der paa den **Tid** 7 **Bønder** i **Bredal**, 3 i **Engom** og 10 i **Åsfendrup**, som hørte til **Lirsbæk**, men man kan maaskee ikke fuldkommen forlade sig herpaa.

5) **Ibd.**; hun var en **Datter** af **Rigets Hofmester** **Gr. Eskke Wille** til **Svanholm** og gift med **Lave Brok** til **Bemmetofte** og **Østrup**; da **Manden** ikke omtales, var hun vel allerede **Enke**.

hundredets sidste Halvdeel eneste Lodseier, hvilket vedbarede indtil Kammerherre Christian Benzon ifølge kongl. Bevilling af 21 Dec. 1792 begyndte at sælge Bøndergodset bort fra Hovedgaarden, hvilket fortsattes af hans Sønner og Efterfølgere, indtil de fire Interessenter 1810 folgte Tirsbæk til Agent Becker; siden er der Intet solgt fra, men det er, som alt omtalt, nu kun nogle Huse, som ere tilbage ¹⁾. — Hvorledes ved Tirsbæk Birkethings Medlæggelse i Maret 1799 hele Engom Sogn kom til at høre under Herredstinget, have vi alt hørt. Dengang da Bønderne kjøbte deres Gaarde havde naturligvis kunns Faa af dem Formue til at betale Kjøbesummen, hvoraf en stor Deel blev indestaaende og siden ofte trykkede Mange haardt nok. De Afsendrupper Mænd fandt imidlertid snart paa en Udvei, som har lagt Grunden til den Velstand, der i denne By fremfor i de andre er almindelig; de sloge nemlig for Gode ned i deres hyperlige Skov og afbetalte saaledes paa Kjøbesummen, hvorved et betydeligt Stykke af Skoven forvandlede til Agerland. Ogsaa lagde Mange sig efter at styde Vildet og sælge dette til Veile, hvilket skal have indbragt meget Betydeligt, ²⁾ men hele Vildstanden i Tirsbæks betydelige Skove er derved udryddet, skjøndt Gaardens Giere stedsse have bestræbt sig for at frede den, men uden at være istand til at forhindre Vildtet i at søge ind i Afsendruppernes Ungskov, og det er vel nu allerede henved 20 Aar siden at noget Stykke Naavildt har havt stadig Ophold i Tirsbæk Skove; en gammel Naa blev skaanet i lang Tid, og hvert Aar hentede den sig en Buk fra Rosenbold eller Voller, men Bøndernes Muffedonuerer kjende ingen Varmhertighed, og saaledes blev da

¹⁾ Ex. Doc.

²⁾ Som et ret interessant Træk kan i denne Henseende anføres, at efterat Fritz Benzon havde solgt Bønderne i Afsendrup deres Gaarde, og disse havde løst deres Dagstjode, vovede de dog af gammel Respekt endnu ikke at styde Vildet, og naar en Entelt dristede sig dertil, lod Benzon ham tale dygtigt til, men saasnart dennes Broder Jacob Benzon havde faaet Gaarden, var Respekten for den forrige Husbond borte og de stjød nu ned for Gode.

da tilfødt ogsaa den nedlagt; siden har man i det Heleste engang imellem sporet et Stykke Streifvildt. I Bredal staae Bønderne sig i det Hele ikke nær saa godt, hvilket fornemligten skriver sig fra at de ingen saadanne Ressourcer have besiddet.

Det Pant i Engom Kirke, som Iver Lunge erhvervede sig 1566, er vel snart bleven indløst, i det mindste varede det endnu over 100 Aar inden Tirsbæk kom til at eie denne Kirke. Efter Souverainiteten, da saameget Krongods blev solgt for at dække Krigsskjen, gik Engom Kirke samme Vei og den 15 Juni 1686 bortskjødede Kongen denne Kirke, der siden, saavidt jeg veed, tilligemed Kongetienden har hørt til Tirsbæk indtil Interessenterne 1810 solgte Gaarden til Agent Becker, ved hvilken Leilighed de forbeholdt sig begge Sognets Tiender saavel som Organistboligen, hvilket de 1812 solgte Bønderne, der nu saaledes selv eie begge disse Tiender. Præstetienden er derimod accorderet, saa at Alsendrup og Bredal Byer svare $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $2\frac{1}{2}$ Skp. Byg og 2 Skp. Havre af hver Td. Sk, Engom $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $2\frac{1}{2}$ Skp. Byg og $3\frac{1}{2}$ Skp. Havre. — Af de gamle Ministerialbøger seer man, at Engom By 1661 havde $11\frac{1}{2}$ Ottinger Jord, hvoraf 4 regnedes til en Gaard; Byen bestod altsaa af 3 Gaarde, af hvilke Hospitalsgaarden paa 6 Td. 3 Skp. 1 Tdk. 1 Alb. Sk., Skovsk 2 Tdk., var halv afbrændt, en anden Gaard paa 3 Td. 7 Skp. 2 Tdk., heelt afbrændt og øde, ligesom der ogsaa var et afbrændt Gadehuus; den tredje Gaard derimod paa 5 Td. 3 Skp. 3 Tdk. 1 Alb. Sk. og et Boelsted paa $\frac{1}{2}$ Otting Jord eller 3 Sk. 1 Alb. Sk., vare uskadede; det var Krigsskjen. Byens Hartkorn var altsaa ialt — foruden Præstegaarden — 16 Tdr. 1 Sk. 3 Tdk., Skovsk. 2 Tdk. — Alsendrup By udgjorde $42\frac{1}{2}$ Ottinger Jord, som indbefattede 13 Gaarde 3 Boelsteder, med Hartkorn ialt 89 Td. 3 Tdk. 2 Alb., Skovskild 7 Td. 7 Skp. 1 Tdk. $2\frac{1}{2}$ Alb., samt desuden 5 jordløse Huse. — Bredal By udgjorde 51 Ottinger Jord, som indbefattede 12 hele Gaarde, 1 halv Gaard, 4 Boelsteder og 3 Huse uden Jord, ialt Hartkorn 82 Td. 4 Skp. 3 Tdk.

2 Alb.¹⁾ — Enhver Tiende bestod af $7\frac{1}{2}$ Orte (9 Td. 3 Skp.) Rug, $7\frac{1}{2}$ Orte (11 Td. 2 Sk.) Byg og $10\frac{1}{2}$ Orte (26 Td. 2 Skp.) Havre og var matriculeret for 33 Td. 6 Skp. Hk., saa at altsaa Byg og Rug ligefrem var sammenlagt og dertil taget den halve Havreafgift for at danne Hartkornet. — Præstegaarden havde i Maret 1728 over al Engom Skov og Mark 8 Aeb Jord, hvori kunde saaes 2 Orte (2 Td. 4 Skp.) Rug, 2 Orte (3 Td.) Byg og 10 Orte (25 Td.) Havre; der kunde avles 30 Læs Hø og havde Skov til 10 Evin,²⁾ hvilket Alt i Matrikelen er ansat til 4 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hk.; Kirkejorden udgjorde 7 Stykker paa Afsendrup og 8 Stykker paa Bredal Mark, hvilket ialt skyldte 1 Orte (10 Skp.) Rug, 1 Orte (12 Skp.) Byg og 1 Orte (20 Sk.) Havre og var ansat til 2 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hk. Senere, nemlig i Brigadeer Hallings Skjode paa Tirsbæk af 1 Mai 1776, nævnes desuden et Stykke af Engom Kirkejord paa Hedensted Mark, stort 1 Fdk. 2 Alb. Hk., hvilket aarligen sparede 1 Rd.; den øvrige Kirkejord havde Præsten i Brug imod selv at holde Skalk og Viin. — Præstekaldets Indtægter angives for 1836 saaledes: Gammel Angivelse 199 Rd., nuværende Indtægter: 1. Præstegaardens Hk. Alger og Eng, 4 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., foruden contribuabelt Hk. Alger og Eng 2 Sk. 1 Fdk. 1 Alb. og Skovsk. 4 Sk. med c. 60 Td. Land. Desuden have

1) 3 Engem Sogn udgjorde altsaa en Dting Jord omtrent 1 Td. 3 Sk. $1\frac{1}{2}$ Fdk. Hk. og et Boel 11 Tdr. 1 Sk. 1 Fdk. — Boelstedet paa $\frac{1}{2}$ Dting giver et endnu lavere Forhold, men var denshylligen en Undtagelse, — i Afsendrup var en Dting Jord 2 Tdr. 3 Fdk. Hk. Alger og Eng, et Boel altsaa 16 Tdr. 3 Sk.; i Bredal var en Dting Jord 1 Td. 4 Sk. 3 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hk. og et Boel altsaa 12 Tdr. 7 Sk. 2 Fdk. Hk., saa stærkt varierer Boellets Størrelse endogsaa i det samme Sogn, saa man let vil indsee, at en Genhed for samme ingenlunde kan fastsættes.

2) Det lille Krat, som endnu hører til Engom og kun kan bruges til Gjerdselhugst, har altsaa dengang været ordentlig Eldenskov; det er i den senere Tid bleven indhegnet og holdes nu nogenledes i Fred, saa det nok med Tiden igjen kan blive til god Skov.

i mangfoldige Aar været dyrkede under Præstegaarden Kirkejor-
derne, hvis Sk. er 2 Td. 6 Sk. 2 Fdk. 1 Alb. med c. 30 Td.
Land, hvilke Præsterne have fæstet af Kirkens Ciere og deraf
svaret alle Skatter og Afgifter samt forsynet Kirken med Viin
og Brød. 2. Korntienden af Sognets 100 Td. 2 Sk. 2 Alb.
tiendehdende Sk. er c. 41 Td. Rug, 65 Td. Byg, 50 Td.
Havre. 3. Dvægtienden c. 10 Rbd. 4. Smaaredsel 60 Sn.
Æg og 10 Lpd. Ost. 5. Dffer og Accidenter 120 Rbd.
6. Til Embedet horer en Skov paa 9 à 10 Td. Land, hvoraf
Præsten er berettiget til en aarlig Udviisning, som nærmere
bestemmes¹⁾. Om denne Skov har der været stor Strid og
Sammenhængen dermed er følgende.

Præsten i Engom havde fra gammel Tid af havt et Skov-
stifte i Afsendrup Skov, hvilket vel ikke var fuldkommen
tilstrækkeligt til at forsyne hans Huusholdning, men, da Tirsbæks
Ciere ikke gjerne nægtede ham Udviisning, saasuart han bad
derom, foltes dette Savn ikke. En af Præsterne, som det synes
Hr. Peder BilleSkov, kom imidlertid i Uenighed med Kirke-
patronen og fik derfor af ham ingen Brændsel, hvorfor han
mishandlede Skoven meget stærkt; hans tvende Eftermand skaa-
nede den derimod, da de bleve rigeligen understøttede af Tirsbæks
Ciere, og saaledes var den allerede været ret godt til, da den
ved en Veiltagelse blev aldeles omhugget i Vinteren 1773—74,
idet den med de tilstødende Dele af Afsendrup Skov var bleven
ansat til Hugst. Den daværende Præst, Deichman, klagede
herover i en Promemoria af 11 April 1774 til Kirkepatronen,
Brigadeer Halling til Tirsbæk, og båd om at Kaldet igjen
maatte blive forsynet med det tilhørlige Brændsel, hvorefter denne
paategnede Ansøgningen følgende

¹⁾ Efterretn. om danske geistlige Embeders Indt. og paahvilende
Byrder I, 40—41.

Resolution.

Præsten i Engum nyder af Åsfendrup Skov fornøden Brændsel og Hjulstømmer, som ham ved Promemoria under Dags Dato er tilsagt.

Lihrsbech den 18 April 1774.

Zalling.

Saaledes fik Præsten en aarlig Udviisning af Åsfendrup Skov, imedens Zalling, Grev Moltke og Chr. Benzon eiede Tirsbæk, men efterat Fritz Benzon havde kjøbt Gaarden af sin Fader, ansøgte han 1798 Cancelliet om at der maatte blive bestemt, hvorvidt der ifølge Zallings Resolution virkelig tilkom Præsten en saadan Udviisning, og om at der i saa Fald maatte blive tillagt ham et Tirsbæk tilhørende Skovskifte i Åsfendrup Skov. Af den daværende Præsts, Leths, Erklæring, dat. 1 Mai 1799, erfarer man, at Præsten hidtil hvert Aar havde erholdt det utrolige Qvantum af 24 Favne stort og 6 Favne Knippelbrænde foruden tilhørende Top og Dvas; ved fire ubillige Mænd blev nu et Stykke Skov tareret og udlagt Præsten som passende, endskjondt det rigtignok ikke var istand til at afgive et saa betydeligt aarligt Deputat, og i dette har da siden den Tid Præsten ifølge Kirkepatronens og senere Kirkebørgernes Udviisning hugget sit fornødne Brændsel¹⁾.

Paa Præstens Mark udspringer, som alt fortalt, den store Na, som danner Herredets Vestgrændse, altsaa ikke, som D. Atl. urigtigen beretter, i Bredal By, skjondt herfra rigtignok ogsaa, ligesom fra Mosen Bjernfær, finder Lilløb Sted.

I Engom By findes et Hospital, som oprindeligen blev stiftet 1626 af Henrik Wille til Tirsbæk, Befalingsmand over Stavanger Lehn, og Fru Lisbeth Bryske, idet de lode opbygge et Huus i Byen, i hvilket fire Gamle og Fattige skulde have Huusly og Næring; Brevet er dateret Stavanger Kongsgaard, hvor de altsaa ikke ved den lange Traastand have ladet sig afholde fra at tænke paa deres Fattige i Engom. Til at

1) Ex. Doc., Copierne i mit Eie.

underholde dette Hospital henlagde de en Gaard i Engom, som Niels Vinterfen paaboede og som aarligen skulde 1 Fdg. Smør, et Brændsviin, 1 Orte (10 Skjæpper) Rug, 1 Bund (3 Td.) Byg, 1 Orte 10 Sk. (3 Td. 6 Sk) Havre, 1 Toerore, 1 Lam, 1 Gaaß, 4 Høns og 1 Daler Gjesteri; Egt og Arbejde af Gaarden forbeholdt de sig derimod selv; skulde Nogen af Tirsbæks Ciere ville indfri Gaarden, da skulde han i Stedet for den udlægge 500 Speciedaler ¹⁾. Ved denne Fundats har en senere Cier af Tirsbæk, den driftige Niels Linde, foretaget Forbedringer ²⁾, skjendt man nu ikke veed hvilke, men den nuværende Indretning er saaledes, at der ikke mere eksisterer nogen særegen Hospitalsgaard, hvorimod nu enhver af Byens fire Gaarde til Hospitalet aarligen svarer 1 Lpd. Smør, 2½ Sk. Rug, 3½ Sk. Byg, 5 Sk. Havre og 7 fl i Penge; Tirsbæk leverer til Hospitalet 16 Læs Brænde og vedligeholder Bygningen, hvorimod det ogsaa besætter de ledige Pladser; disse Præstationer ere bestemte i Skjederne for Tirsbæk saavel som for Gaardene i Engom, men ellers har man ikke Noget derom.

Sagn. Et Par Sagn, som blot angaae Tirsbæk, ville blive omtalte i Beskrivelsen over denne Gaard, hvorimod jeg her vil anføre dem, som mere have Hensyn til hele Sognet og som ere mig meddeelte af gamle Folk der i Egnen.

Bottrupmæe. Til Julianenberg ligger en Eng, som hedder Bottrup Mæe, og en Mark ved Navn Galgeheismarken, paa hvilken sidste der før har været en Banke ved Navn Galgehei, som dog nu er slevet; Oprindelsen til disse Navn er følgende. Der hvor Tirsbæk og Julianenberg Marker stode sammen, paa Vassen ovenover Bottrup Mæe, laae engang en Bondegaard, ved Navn Bottrup, og endnu i Mands Minde har man opbrudt Steenbroen paa det Sted, hvor Gaarden stod.

¹⁾ Hoffm. Fund. II, 265—67; Originalfundatsen er uden Tvivl brændt i Viberg imellem Anders Rosenfrands til Tirsbæks øvrige Papirer i den store Ildbrand i Aaret 1726, thi nu har man kun Copier.

²⁾ D. Atl. IV, 140.

Paa denne Gaard boede for mange Aar siden en Bonde, som blev kaldt Bottrupmanden, og han gik hver Dag og saae paa de mange Oldensviin, der bleve fedede i Tirsbæk Skov, saalænge til han af den Onde lod sig forlocke til at stjæle nogle af dem; men han blev greben og hængt paa Banken ligeoverfor hans Gaard, og derefter blev Banken sidet kaldt Galgehei. Hans Gaard blev afbrudt og Markerne kom under Tirsbæk.¹⁾

Ove Lunge. Paa Tirsbæk levede engang en Mand, som heed Ove Lunge²⁾. Han havde indgaaet en Pagt med den Onde, som hjalp ham ved mange Leiligheder, men derfor maa han nu ogsaa gaae igjen og speger saavel i Stalden som andetsteds paa Gaarden. Ligeledes jager han paa Markerne, hvor man ofte, især om Aftenen, men ogsaa lige i Middagsstunden, herer hans Skud og hans Hundes Galsen, dog begge Dele meget dumpt. Hans almindelige Tog er opad Skoven Buxelaar, langs med Bækken imellem Tirsbæk og Julianenberg Marker, og derpaa langs Hegnet imod Bredal og Brehølle Marker ned ad Herager Bæk. Han gjer dog Ingen Fortræd, saasnart man blot lader ham være i Ro, og det uagtet man ofte kan høre hans Hunde halve lige ved Siden af sig. Om ham fortælles, at han havde gjort den Aftale med Bønderne i Engom Sogn, at de skulde give ham saameget Land, som han kunde indride paa et spædt Føl imedens Præsten stod paa Prædikestolen, thi dengang havde Tirsbæk endnu ingen Jord. Bønderne meente, at de sagtens kunde tilstaae ham dette, da derved ikke kunde være stor Fare, men den Onde hjalp ham, saa han paa den bestemte Tid reed fra Stranden Nord efter, og da foer afsted saa hurtigt som en Fugl, og Jorden fløi op efter Fod-

1) Næmligviis er den i Sagnet omtalte Begivenhed foregaaet i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede; Navnet Bottrup Mark forekommer nedenfor i Beskrivelsen over Tirsbæk i et Vidne af 1553.

2) Hr. Ove Lunge til Tirsbæk, Ridder og Danmarks Riges Raad, døde, som vi alt have hørt, i Aaret 1540 og ligger begravet i Engom Kirke; han spillede en vigtig Rolle ved Christian den Andens Afsættelse og i Grevens Feide.

derne paa hans Fel; og alt som han reed, led to sorte Evind efter ham og oprobede Jorden til Tegn paa, hvor han havde redet. Undervejs mødte ham en Vonde med en Dre paa Nakken, og denne vendte da Bladet imod ham, hvorfors han maatte dreie af, da Spogelser og andet Ondt ikke kunne taale Od og Eg; derfor gaaer Hegnet paa dette Sted endnu i Bugter. Vonden skyndte sig hen til Kirken, hvor han raabte til Præsten, at han strax maatte holde op og gaae ned ad Prædikestolen, og, var dette ikke skeet, havde han indredet baade Bredal, Engom og Høsendrup Marker, saa der ikke var blevet Noget tilbage. Etsteds paa Bredal Mark mødte han endeel Bønder fra Byen, som søgte at standse ham; derfor maatte han slaae en Bugt, som endnu kendes paa Hegnet, og kunde først lidt længere nede fortsætte sin Vej over til Breballe Markeskjel, hvor han standsede, [da denne By allerede tilhørte ham]; men et stort trekantet Stykke, som kaldes Skyttetrogen, blev dengang indredet til Kirsebæk Mark, som nu ikke mere hører dertil, men ligger til Bredal By, dog kan man endnu tydeligt see, hvordan Hegnet her har gaaet. Brigadeer **Galling** har givet dette Stykke Land til Bredal, fordi han ikke kunde lide, at hans Mark saaledes gik ud i en Spids. ¹⁾

Resultatet af disse hvist interessante Sagn bliver altsaa, at Hr. **Ove Lunge** var den Første, der lagde Jord til Kirsebæk, eller i alt Fald at han udskiftede Gaarden af Fælledsskabet med det øvrige Sogn, hvoraf der neppe tilhørte ham Andet end de to Gaarde Bottrup og Høgholt; den Førstes Erhvervelse viser Sagnet os, den Sidste, som nedensfor nærmere bliver omtalt, har han rimeligviis ogsaa indtaget under Hovedgaarden, hvilket jeg slutter af hans Jagttog, der netop gaaer langs med de

¹⁾ Dette er et ret mærkeligt Exempel paa, hvorledes Bønderne efter deres egne Begreber forklare sig enhver Ting, som de ikke kjende eller kunne forstaae, thi den rette Grund, hvorfor **Galling** affød Skyttetrogen, har jeg alt omtalt, nemlig ser at skaffe Organisten Jord til hans Huus: denne Lyst til at forklare Alting maa man vel lægge Mærke til, naar man vil forstaae de gamle Sagn rigtig.

Grændser, som Gaarden Høgholt maa have haft. Dmtrent paa Hr. Ove Lunges Tid begyndte uden Tvivl heri Danmark, og navnlig i Jylland, de nuværende Herregaarde først at høre sig og af det store Fælledsfolk at tillægge sig Marker, hvilket de øvrige Lødsociere, hvad enten disse saa vare Selociere, Kronbønder eller Fæstebønder til andre Godser, ansaae som en stor Uret imod sig, selv om det var en simpel Udskiftningsforretning; derfor kunde den kun foregaae paa en hvist eventyrlig Maade og med Djævlens Bistand. Om Hr. Ove Lunges Samtidige og Collega, Peder Ebbesen Galt til Balsgaard og Tyrrestrup, Danmarks Niges Raad, habes et aldeles lignende Sagn angaaende hans Erhvervelse af Tyrrestrups Jorder. ¹⁾

Sognets Presbyterologi. Hertil findes nogle faa Materialier i de Optegnelser, som *R. V.* ²⁾ har nedskrevet 1728 og indsendt til Mag. Poulsons Catalogus past. Dioeceseos Aarh., og som tillige findes indførte i Kirkebøgerne, men foruden disse ere der heller ikke andre Kilder end de endnu tilværende Kirkebøger og mundtlige Traditioner. Engom Sogn var i ældre Tid annecteret til Drum og Daugaard, men blev skilt derfra som det synes i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Siden den Tid har der været følgende Præster.

1. Hr. Niels Thomsen † 1612, 67 Aar gammel; over ham findes et Epitaphium i Kirken.
2. Hr. Jørgen Nielsen † 1642.
3. Hr. Vernt Salenkamp † 1674.
4. Hr. Jens Krag blev ordineret til Præst af Dr. Graevus den 12de August 1674 ³⁾ og døde den 27de Mai 1705; Aaret i Forveien, den 21de Oct. 1704, havde han giftet sig med den 23aarige "Welle" Inger Marie Jørgens Datter Hatting, en Datter af Præsten Hr. Jørgen Jørgensen i Hatting; ogsaa over ham findes et Epitaphium i Engom Kirke.

¹⁾ Thieles Folkesagn, III, 70.

²⁾ Dequen Ebbe Nielsen i Engom, som døde 1744.

³⁾ Poulson l. c. pag. 23, Kalls Af. in 4° N° 501.

5. Hr. Peder Billekov blev ordineret til Præst af Dr. Brammius den 13 Nov. 1705 ¹⁾ og ægtede sin Nornands Enke, Jæger Marie Jørgens Datter Gætting, som døde i Barselseng den 19 Juni 1713, 32 Aar gammel; derefter giftede han sig med Maren Peders Datter Rosenmejer Mulvad, som synes at have været en Præstedatter fra Ringgibe og døde 46 Aar gammel den 6 Juli 1743. ²⁾ Under 19 Juni 1718 har Hr. Peder Billekov indført i Kirkebogen: "Idag døde Lauge Ditlevsen, Jægerdreng paa Lirsbæk, 16½ Aar gammel, af et Skud, som en nyhverbet Soldat ved Landmilitien, Hans Jørgensen af Daugaard, ved sin unødvendige Høglen med en lodt Bøse den 13 Juni lod gaare af paa ham, da han kom gaacnde ind i Borgegaarden." Det var uden Tvivl denne Præst, som mishandlede den Kaldet tilhørende Skov saa stærkt, og dette fordi han levede i Uenighed med Lirsbæks Eier Christen Linde, og maaffee allerede med dennes Fader Niels Linde. Ursagen til denne Uenighed var det Forhold, hvori den sersereriske Dec, der havde paataget sig menneskelig Stikkelse og kaldtes Maren Jørgens Datter Lofs, stod først til Faderen, medens han var Enkemand, — hvilket dog Præsten ikke synes at have paatakt, — og siden til Sønnen, som tvertimod den under 16 Dec. 1750 udstødte Kamperets Dom alligevel ægtede hende, hvorom Meget vil forekomme i Lirsbæks Historie. Den 25 Februar 1753 døde Hr. Peder Billekov, — som uden Tvivl var en Broder til den samtidige Hr. Lauris Billekov i Greis, — og efterfulgtes af

6. Hr. Mads Gyon Kreidal, som blev kaldet den 27 April 1753 og ligeledes ordineret af Dr. Brammius; ³⁾ han har uden Tvivl ikke godt kunnet finde sig i Forholdet til den nye Eier af Lirsbæk, Cancelliraad Jørgen Svass, senere bekendt under Navn af Lindenpalm, hvis hele Færd neppe har behaget

1) 36b. N° 500.

2) Alt efter Kirkebøgerne.

3) Kalls Af. I. c.

ham; han blev derfor den 9 Dec. 1757 forflyttet til Lier, Sylling og Tranby Menigheder i Bragerne's Provsti, Aggershuus Stift, tæt ved Drammen, og efterfulgtes af

7. Hr. Frederik Pederfen Deichmann, som blev kaldet af Cancelliraad Gvas, efterat han i 16 Aar havde været Præst i Gaasum og Ransing Menigheder i Viborg Stift, og indsat til Præst i Engom den 19 Marts 1758. Han kunde desbedre finde sig i det vilde Liv paa Tirsbæk, tog Deel i al derværende Sviir og Sværm og fik til Gjengjæld Herskabet til at sørge for Kirke og Præst. Med Herskabet og dets Gjæster spillede han Pokspas, men tabte altid, hvorfor Lindenpalm til Gjengjæld selv tilligemed sine Gjæster hvert Dieblig stod Fadder til Bern, som bleve døbte i Kirken, og der maatte da aldrig offres andet end Ducater. Saasnart Gudstjenesten var forbi, kastede Deichmann sin Præsteskjole og steg til Hest for at ise ned til Tirsbæk, hvordan saa Veiret var, og da han saaledes engang i et himmelhængende Veir, svøb i sin Kappe, reed igjennem Åsjuendrup, tiltraabte han en af sine Sognesfolk, som hilste ham: "det er koldt!" "Ja," svarede Bonden, "havde jeg ikke andet at ride efter end han, saa blev jeg hellere hjemme." Præsten stak Pilsen i Lommen, og Menigheden var vel forsynet, efter Datids gode Sæd og Etik, og det baade med Præst og Herskab. Hvorledes han fik Lindenpalms Svigersen og Efterfølger til at bevillige en betydelig aarlig Brændevdiisning til Præsten have vi alt hørt.

8. Hr. F. A. Leth, som alvorligen paatakte Kaldets Mei til Brændevdiisning, takkede af i en høj Alder 1821 og bosatte sig i Christiansfeld, hvor han døde; han heldede meget til Herrnhutternes Meninger, og under ham udbredte sig denne Sekt stærkt jaavel her i Sognet som overhovedet i Egnen; de benævnes her gjerne de *Hellige*.

9. Hr. Plesner døde efter kort Tids Forløb.

10. Hr. Daniel Friedenreich, tidligere Huuslærer paa Stoubo og Høffenhavn i Thyen, stille og tilbageholdende, men en meget elskværdig Personlighed, døde 1835 ugift.

11. Christian August Jürgensen, tidligere Missio-
nair i Grønland, nuværende Præst.

Herregaarden Tirsbæk.

Veile Egn bliver i de senere Aaringer stedse mere og mere besøgt af Rejsende, som ønske at nyde dens berømte Naturskønheder, — i hvilken Henseende i Jylland kun Himmelsbjerg og den Rangen stridig, — og iblandt de smukkeste Steder undslader man da aldrig at nævne Tirsbæk, hvilken Gaard vi nu nærmere ville betragte, og det ikke blot, som de fleste andre, fra Historikerens og Statistikerens Standpunkt, men ogsaa fra den Side, hvorfra den især bør betragtes, nemlig som eet af de smukkeste Herresæder i Danmark. Naar vi kjøre ud af Veile Herreport, for at begive os til Tirsbæk, passere vi først en Deel af den frugtbare Engslette, paa hvilken Byen ligger og som næsten udelukkende bestaaer af tilskyttet Land; derefter komme vi forbi Claus's Kilde og opad de flodklædte Bakker, paa hvilke af og til et Stykke Algerland eller en Have er indskaaet og danner ligesom et lille Maleri i den mørkegrønne Ramme; paa Veiens venstre Side aabner sig nu en Kleft, som efterhaanden bliver dybere og dybere, alt som den fortrinlige Chaußee stiger op over Sletten, og som man snart maa forlade for ad den saakaldte Romshule, en dyb Huulvei med stejle, overhængende Sider, at kjøre Øst ud. Hvor Romshule ender, gik den gamle Landevei imod Nord ad Horsens til, men tillige gaaer her en Vei af imod Øst, Veile Borgers "gamle Kjøbning Vei ind i Bjer (Bjerge) Herred", som ogsaa vi skulle følge. I det Hjørne, som dannes ved de tvende Veies Sammenstød, laae uden Tvivl den gamle Romsgaard, en Kongen tilhørende Gaard, som i sin Tid har været meget anseelig, og til hvilken engang største Delen af Veile Nørremark har hørt, ja i Dronning Margrethes Tid omtales endog, som vi senere ville faae at see, et Roms Birk, hvorved kun denne Gaards Birk kan forståes og som 100 Aar efter bærer Navn af Grundet Birk. Af denne Mark tilhorte dog alt i Kong Valdemar Atterdags Tid

den Deel, som ligger Syd for Veien ind i Vjerge Herred, Veile By,¹⁾ hvorimod Romsgaard eiede Marken Nord for Veien, indtil Kong Hans i Maret 1501 for en aarlig Afgift af 14 fl Penge folgte denne Gaard til Byen.²⁾ Vi kjere nu altjaa gjennem fornige Marker, som paa de to Sider omgibes af Skove, men imod Nordvest begrændses af Bankeryggen ved Grundet, medens imod Vest, bag ved os, en viid Udsgt aabner sig langs ned af den Dal, hvori Veile ligger; hvor Veien træder ind i Skoven, komme vi til en ny Huulvei, som i ældre Tid kaldtes Egerne Gule,³⁾ senere derimod Polakkerhulen, hvilke sidste Navn staaer i Forbindelse med det Sagn, at 23 Polakker eller, som Andre siige, Skrævere her havde drevet Røveri i lang Tid, indtil de alle bleve dræbte og deres Hjernefaller indmurede i Veile Kirkemuur, hvor man kan see dem den Dag i Dag.⁴⁾ Vi kjere derpaa over Bybækens dybe Stromleie, Grændsefjeldet imod Breballe, der alt nævnes som saadant 1489,⁵⁾ opad en anden Huulvei, som i gamle Dage heed Egenhule,⁶⁾ og over Breballe Byes Marker, hvor man nyder en yndig Udsgt over Veile Fjord og de skovklædte Bakker paa dens søndre Bred samt Peterøholm med sine røde Tage, kneisende høit over Veile By. Denne Udsgt var i ældre Tider ikke til, thi dengang dækkede høie Skove de nøgne Baner til Heire, som nu danne en saa malerisk Forgrund, men trodsø ethvert Forsøg paa igjen at lade sig beplante. Igjennem Breballe By gaaer Veien nu videre frem imod Ost, tildeels begrændset af høie, levende Hegn, gjennemskjæret endelig diøse, gaaer derefter ind paa en af Tirøbøls

1) Efter et Thingevidne af 1403, taget paa Ighæ (rimeligvis Livsbæk) Birkething og hvoraf der findes en Copie i Veile Amts Archiv, thi Originalen er brændt.

2) Ex Doc. ibd.

3) Ifølge det citerede Thingevidne af 1403.

4) Thieles Hølfesagn IV, 37. Hist. Tidsskrift, udg. af Hist. Foren. II, 239.

5) Thingevidne af 1489 fra Telling Sognekilling, Copie i Veile Amtsarchiv.

6) 36b.

Marker, Nederboel, og altsaa ind i Hatting Herred, hvor man dog i Ferstningen kunss træffer paa en Mængde sandede Bakker, der paa begge Sider indeslutte Veien, men foran ligger Skov overalt, undtagen hvor en lille Eng danner en Abning, som dog strax igjen lukkes af en hei Bante, beklødt med den frodigste Sæd, thi her er Jordbunden igjen god. Hvor Veien gaaer ind i Skoven, ligger ved Vanernes Fod en lille jævn Glæde, paa hvilken i den ældste Tid — i det 15de Aarhundrede — uden Tvivl Tirsbæk Birk's Thinghuus stod, hvilket senere blev flyttet over paa den anden Side af Bakken; medens Thinghuset stod her paa Boel, heed det sikkert Ege- eller Ighø Birk, og om at her forðum har staaet en Egeskov, minder endnu Navnet Egelunds Led, som Indkjørselen til Skoven kaldes den Dag i Dag. Hvor nu den brede Landevei gaaer ned langs Skovbakkens Fod, og danner en Grændse imod den smukke Engdal, der var endnu for faa Aar siden en vild, romantisk Skovvei, stundom halsbrækkende nok, men yderst pittoresk, og de trindomstredte Steen, Kudskenes Fortvilelse, vidnede om at Indkjørselen til Tirsbæk i sin Tid havde været broslagt. Ved Mollen er der en Bro over Bakken, og Herredsveien ferer derpaa den Rejsende imod Nordost, — medens Veien til Tirsbæk gaaer Syd paa, — langs en Ræd af Humleranker, de eneste Kærninger af Birkedommerens Bolig med den tilhørende Have, op igjennem Skoven, hvor til Venstre en steil Skrant, bevoret med herlige Bege, ferer ned til den imellem store Steenblokke rislende Skovbæk, hvis anden Bred er en grønne Eng. Til Høire har man det tidligere Nettersted, en lille Mlet, udstaaen i Banken og naturlighvis Skuepladsen for flere Sagn, som angste den natlige Vandrer: der har man seet en Mand gaae omkring uden Hoved, formodentlig for at lede efter det, og Nielsen med sin røde Hue titter ofte frem imellem Træerne; en fra den steile Brink over Netterstedet nedfalden Beg, hvis Nedder hæftede i Banken, laae her i mange Aar og grønne des hver Sommer, men er nu borte. Rundt om Banken slynger sig Veien, bestandig langs den steile Skrant, indtil Kirkebro, hvor en dyb Kløft

i Banken endnu viser Spor til at Veien er gaaet her igjennem. Kirkebro og Kirkebrodam have, som alt fortalt, faaet deres Navn af det Huus, der af Kammerherre Christian Benzon blev opført for at modtage Tienden fra Hedensted, og Dammen er anlagt af den samme Benzon for at optage Vandet af den lille Bæk, som kommer fra Hestehave Skov og lidt nedenfor Kirkebro forener sig med den anden Arm fra Haremosen og nuværende Julianenberg Mark. Veien gaar derpaa op igjennem en Huulvei, som endnu seer ret malerisk ud, men i sin Tid var overordentlig pittoresk, idet en Wei paa neppe 6 Alens Bredde i en Strækning af i det mindste 200 Alen slyngede sig omkring imellem høie, steile Bægge, hvis Sider tildeels vare blottede, tildeels bevorede med Grønt og Buskads, medens der heelt foroven overalt stod frodige Træer; Huulveien var saa smal, at to Vogne ikke kunde komme forbi hinanden, saa at man, naar man horte en anden Vogn komme sig imøde, maatte raabe Kludskan an for at forhindre et Sammenstød i denne Snævring; en Mængde løse Steen, Løvninger af den gamle Steenbro, som paa begge Sider naaede indtil Grændserne af Gaardens Marker, foregede endnu Weiens Besværligheder, som man nu ikke ahner, naar man ruller affted paa den brede Landevei. Kort efterat Huulveien ophører kommer man op paa det Plateau, som her allerede næsten er heit nok til at danne Herredets Vandfjæl, thi kunns lidet høiere ligger Kirkebyen Engom, hvis bløttede Kirke med de tvende Spiir strax møder Blikket; derefter gaar Veien over Bakker og gjennem Dale videre imod Nord, og fra Åsfendrup af imod Øst, og i Dalen til Venstre, kort før man naaer Åsfendrup, udspringer et af de Lilleb, som danne Tirsbæk Møllebæk.

Veile Borgeres gamle "Kjøbnings Wei" gik imidlertid ikke heelt ned til Tirsbæk Mølle, men skiftes allerede ved Breballe fra den nyere og gik Nord om denne By tvært over Markerne over Horager Bæk, eet af Møllebækens Lilleb, som kommer fra Haremosen paa Grændsen af Bredal Mark, forbi Høgholt, en Bondegaard, hvis Jorder Tirsbæk har opslugt, men hvis Navn endnu gjenfindes i en af Gaardens Marker; derfra over nok et

af Bækkens Tillob, over Døtturup Mark, som nu hører til Parcellen Julianenberg, men ligeledes bærer sit Navn af en nedlagt Bondegaard, Tynden om "Ganær Kjør" (Gamerskjær nu paa Julianenberg Mark) og over Åsfendrup Mark, hvor man endnu tydelig sees dens Spor igjennem Dalen. Denne Vei var 14 Alen bred og blev anlagt 1553 ifølge en Trætte imellem Tirsbæks daværende Eier, Iver Lunge, og Borgerne i Veile, hvilke, som Iver Lunge klager over "lagde deres Vei over hans blode Gjødnings Jord hart op til hans Ladegaard¹⁾ og dermed udbreder og opdriser hans Korn og Eng saa vidt og bredt som dem lystet"; for at forhindre dette blev den omtalte Vei "udstener", da Borgerne fra ældgammel Tid af havde havt deres "Kjødningsvei" ind i Bjerge Herred, og de maatte nu ingen andre Steder kjøre over hans Mark eller bøde ham derfor efter Loven.²⁾

Fra Møllen af kjøre vi imidlertid langs Bækkens Lob ligefrem forbi Marker, Eng og Haber, lade den anden Mølle med sin Dam ligge til Høire og see nu snart Tirsbæks Spiir og Tinder dukke op over Træerne, uden at det dog endnu staaer tydeligt for os, indtil vi kjøre lige ind under en høi og krat afreven Bakke, som er rigt beklædt med Naaletræer, og nu ere lige foran Porten; dog denne er i Løden og viser altsaa endnu kunns Udbygningerne, men, naar vi komme ind i Ladegaarden, træder den stolte Bygning med sine hvide Mure, sine blaa Tage og mange Laarne os imponerende imøde, og den gladsomme Lindetræer, som indtager Ladegaardens fjerde Side, fremhæver Borggaarden mere end den skjuler den; over Borggraven rulle vi nu ind i Porttaarnet, fra hvilket Kanonporte gabe os imøde, igjennem den lave Port med sine Nischer til Helgenbilleder og ind i Borggaarden foran Trappen, men istedetfor at gaae op og siige Goddag ville vi for det Første noies med at

1) Denne heed Vimmerberg og laae paa Marken Alentang tæt op til Skoven, hvor dens Spoer endnu ere kjendelige.

2) Gifter et Vidue i Veile Amts Archiv.

bese Bygningens Udvortes, thi indvendig er alt moderniseret og ikke stort anderledes end paa andre Gaarde.

Bygningen.

Hovedbygningen paa Tirsbak bestaaer af 3 Fleie, hver paa to Etager, af hvilke Hovedsteien gaaer i Ost og Vest og luffer Borgegaarden imod Nord, saa den derimod er aaben imod Syd, hvor der dog i ældre Tid har været en fjerde Fleie, af hvilken endnu endeel Fundamentstene ere at see. Pladsen, hvorpaa Borgegaarden staaer, er et regelmæssigt Parallelogram, i Nord og Syd, omtrent 60 Alen bredt og 120 Alen langt, omgivet af Grave, som ere opfattede med Kampesteen paa Siderne og af hvilke den nordlige og østlige ere 18 Alen brede, den sydlige og vestlige omtrent det Dobbelte; Dybden er ligledes forskjellig, idet der paa den nordlige og en Deel af den østlige Side aldrig kan have været mere end to eller tre Alen Vand, da dette ellers vilde have strømnet over imod Syd, hvor en opkastet Dæmning afholder det fra igjennem Engen at løbe bort til Stranden; den sydlige Side er noget dybere, henved fire Alen, men stærre har Dybden neppe nogensinde været. En Mængde stærk kalkholdige Kildevæld paa den nordlige og østlige Side fylde af sig selv Graven med Vand, men der var desuden igjennem den ene Fiskebam en Forbindelse med Bækken, som nu er ophørt, men hvorved man tidligere efter Behag kunde sætte Vandet ind i Gravene, hvorimod en Afledende imod Syd altid sørgede for at dette ikke steg for høit. — Af den egentlige Boldplads optog Gaardens fire Fleie omtrent Halvdelen, medens den anden Halvdeel, imod Syd, uden Tvivl har været Have, men senere blev benyttet til Hønsgaard. Naar den sydlige Fleie er nedbrudt er mig ligesaa ubekjendt som naar den blev opført, men en tilmuret Dør i den østlige Fleie vidner endnu om Forbindelsen imellem dem; i Slutningen af forrige Aarhundrede var her et Drangerie, som vel var den sidste Anvendelse af den nu forsvundne Bygning. Den vestre Fleie er betydelig yngre end de to andre og uden Tvivl opført 1577 af Jover Lunge,

i det mindste findes over Døgningen til Taarnet indsat en klat Steen med hans og Fruers Navn og Vaaben, som formodentlig er til Minde herom; Indskriften lyder saaledes: Erelig og velbørdig Mand *Jffver Longe Her Ove Longis Sen* til Dirshof og hader *Jffver Longe* hans tvind *Gisfhermol*: den første Fru *Maren Bierns Dater Her Johan Borns Dater* til Nilsstrup og Fru *Karin Brise (Bryste) Gert Brises Dater* til Dalun. Anno Dni. 1577.

De to ældste og uden al Tvivl ældgamle Fleie staae endnu tilbage, og disse ere den nordlige eller Hovedfleien og den østlige; den Sidste er indtil Vinduerne i anden Etage opført af raae, uilbhugne Kampesteene, som ere stablede ovenpaa hinanden, og Mellemrummene opfyldte med Muursteen og Kalk; af en saadan røkkelt Steenmur bestaaer Ydermuren ud til Graven, og Mellemrummet imellem begge er udfyldt paa samme Maade, hvorimod Ydermuren til Gaarden er af Muursteen, men saa raat og uregelmæssigt opført, som muligt, hvilket endnu mere har været Tilfældet forinden *Linde, Lindenpalm* og *Benzon* moderniserede det Indre og udvidede Vinduerne. Den nordlige Fleie er uvægtelig den interessanteste, da den har udgjort Borgens Hovedstyrke. Ogsaa den er tildeels opført af raae Kampesteene, tildeels derimod af Muur, og den har endnu tre Taarne, i Fortiden fire, alle firkantede, men intet høiere end Bygningens Tag. Af disse vare de to inde i Gaarden, eet ved hver Ende af Bygningen, og begge forsynede med Vindeltrapper som den eneste Dørgang; det østlige er imidlertid revet ned for at give Plads for en bred Steentrappe, der uden Tvivl skrives sig fra den første Halvdeel af forrige Aarhundrede, fra *Niels Lindes* Tid, medens det vestlige Taarn af Kammerherre *Frig Benzon* er forboiet saa meget, at det rager frem over Bygningens Tag, tækket med Spaaner og forsynet med Spiir, og bidrager til ganske overordentligt at forhøie det Maleriske ved den gamle Berg. De to andre ere paa Bygningens Yderside, omtrent i Midten, og have endnu kunns deres oprindelige Høide, hvorved de faae Udseende af Udbygninger eller Karnapper. Det ene er Worttaarn og foroven forsynet med endeel gamle Forsiringer, fornedet med to skraae Skydehuller til Kanoner og "Slanger", som imidlertid kun sees naar man lukker Porten, thi naar den staaer aaben slutte dens Fleie til Portens Sider og dække disse Skydehuller. Til Porten sluttede i ældre Tid Vindebroen, den eneste Forbindelse med Fastlandet, som i Midten af forrige Aarhundrede af *Lindenpalm* blev afbrudt og erstattet ved to Vælebroer, en paa samme Sted, som Vindebroen, en anden imod Dø over til den nye Have, som allerede var anlagt af *Niels*

Linde. Porten selv er 17 Alen lang og gaaer igjennem Hovedsleien, men den er saa uregelmæssigt opført, at der neppe skal findes to Steder, hvor den er lige hei og lige bred; tillige er den saa lav og saa snæver, at en stor Kæret ikke kan kjøre igjennem, hvorfor Hs. Majestæt Kongen, da han i Mæret 1836 beærede Tirshæt med sin Mærkværelse, maatte stige af paa Broen, efterfom hans Kudst ikke vorede at kjøre ind i Porten, der baade var for snæver og for lav; Portens udbændige Heide er 4 Al. 18 Tom., Bredden 3 Al. 22 Tom., Heiden ind imod Gaarden 4 Al. 20 Tom., Bredden 3 Al. 3 Tom.; der findes desuden i samme to Nischer til Helgenbilleder, en paa hver Side, af hvilke den ene er 1 Al. 18 Tom. hei, 1 Al. 6 Tom. bred og 10 Tom. dyb, den anden 1 Al. 20 Tom. hei, 1 Al. 5 Tom. bred og 12 Tom. dyb. Det andet Mærttaarn, det vestlige, er over en Alen bredere end Porttaarnet og mærkeligt ved at man i samme finder Fangstet eller Lysehullet, som det almindeligen kaldes; dette er et fugtigt, firkantet Værelse uden Gulv, hvortil Derren er en 3 Tommer tyk Gæpplank, og hvori der kun findes eet lille Luftbul imod Nord, som tillige tjener til Vindue; et Sæde er brudt ind i Muren, men forresten findes der ingen Bequemmelighed for den Fanger; Værelsets største Heide er 2 Al. 17 Tom., men Indgangens kun 1 Al. 16 Tom., saa Ingen kan gaae opreist ind, og en Mand af almindelig Heide neppe kan staae opreist deri. I Muren findes en Jernring til at fastgjøre Lænken, og i Vinduet seer man Spor til, at Fanger have, skjendt forgjæves, forsøgt paa at gjennembryde Muren.

Endnu her til denne Beskrivelse over Bygningens Ydre seies, at hele Borggaarden er hvidt anstrogen, med sort malede Vinduer; Taget har tidligere overalt været behængt med blaae, glaserede Tegl, men da en Mængde af disse efterhaanden vare faldne af, har man tækket den østre og vestre Flois Inderside med røde Steen, hvilket, seet fra Soen eller Bakkerne, i høi Grad foreger det Maleriske ved Bygningen, hvorvel begge Dele egentlig ere uoverensstemmende med dennes Character. Ladegaarden bestaaer af en stor Mængde, deels teglhængte deels straaetækte Bygninger, som danne et regelmæssigt Heelt foran Borgegaarden og ere aabne imod denne; de ere for største Delen opførte i Slutningen af forrige Aarhundrede af Kammerherre **Frits Benzou**, som nedre og tildeels afhændede de tidligere Ladebygninger, der indtog et langt større Rum, men vare grupperede hyderst ubequem og uregelmæssigt.

Hvad Hovedbygningens Indre angaaer, da findes i samme ikke meget Mærkeligt mere. Hele Beboelsesleiligheden er i anden Stage, medens den underste benyttes til Kjøkken, Bryggers og

Domestikværelser. Den almindelige Dagligstue er en temmelig stor Gjernesal, som forener Hovedbygningen med den østre Bleg og udenfor hvilken en Altan frembyder en henrivende Udsigt over Haven, som ender i høie Skovbatter og det lille Louisenbei, der titter frem paa Bakkens Top; til Høire en grøn Eng, som paa begge Sider indesluttet af Skovbatter, og for Enden af Engen den skønne Fjord, ikke engang $\frac{1}{2}$ Mil bred, og paa den anden Side igjen høie, skovklædte Batter, med enkelte lysere Pletter, hvor der staae Huse med lidt Kornland omkring; af og til seer man en Ceiler gaae forbi, hvilket er det eneste Tegns til at det er Havet, man seer for sig, og ikke en temmelig stor Indse, hvoraf ellers Alt bærer Præget. Fra Altanen gik tidligere en Træbro ned til Haven, nu derimod en skraa Vej over en Steenbro, der saavel som Steenbroen over til Ladegaarden er opført af Generalkrigscommissair Becker. Foruden den smukke Dagligstue her som mærkelige Værelser endnu anføres: den store Sal, som indeholder 8 Fag Vinduer, hvoraf dog 3 i Porttaarnet, hvor Loftet bestaaer af meget smukt Stuccaturarbejde, opsat under Christen Linde; paa samme Maade var tidligere Loftet i hele Salen, og over samme fandtes det store Taarnuhr, saa at der vendte een Skibe imod Nord og een imod Syd, men under Kammerherre Fritz Benzons håndtes det engang, netop som der var stort Selskab og man lige havde rejst sig op fra Bordet i den store Sal, at et af de tunge Uhrlodder styrtede ned, slog igjennem Loftet og ned paa Bordet, som Gæsterne just havde forladt; Loftet blev da indrettet med sædvanligt Gips og Uhret forflyttet til Taarnet, som i denne Anledning blev forheiet og forhøuet med fire Uhrstiver, en paa hver Side. En anden stor Sal udgjør Enden af den vestre Bleg, er med forgyldte Lister og en stor svensk Porcellainstamin og har Vinduer imod tre Sider; den frembyder en yndig Udsigt over Eng, Fjord, Skov og Fiskedamme. Taarnet benyttes kun til Dypgang, samt til Uhret, thi Værelser findes ikke deri; det har iøvrigt endeel antike Forsringer, i samme Heide som paa de to andre Taarne.

Spærges der nu om Bygningens Alder, da antager jeg den mindre og østre Bleg for meget gamle, vistnok 450 Aar, nemlig omtrent fra Dronning Margrethes Tid, kort før hun 1296 udstødte den Forordning, at Ingen herefter maatte opføre Borge eller Borsfred i Jylland, hvilket overholdestes i næsten 100 Aar. ¹⁾ Den vestre Bleg er, som alt fortælt, rimeligvis opført af Jover

¹⁾ Nr. Sv. Nr. pag 605, Orien. I, 119; først ved Kong Hans's Haandfæstning blev denne Forordning hævet.

Lunge, som ogsaa opbyggede den forrige Lade, paa hvilken sad et Bræt med hans og Fruers Vaaben og Marstallet 1575, hvilket nu er indmuret i Laden paa Julianenberg; Høstestalden har Niels Linde opført og Lindenspaln endeel af de tidligere Udbygninger, især den teglhangte, eflige Bygning, hvori der er Høvehuus.¹⁾ Om de senere Forandringer ved Bygningerne har jeg alt talt.

(Sluttes i næste Hefte.)

Tegninger af gamle Slotte, Herregaarde og mærkelige Bygninger.²⁾

Vor lærde Landsmand, Statsraad Vedel Simonsen, yttrede i de af ham i Aaret 1840 udgivne "Bidrag til Danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstnings-Historie" det Ønske, at en eller anden Fædrelandsven og Konstelsker vilde lade de gamle Slotte og Herregaarde her i Landet, der endnu tildeels have vedligeholdt deres antike Bygningsform, eller i det mindste enkelte og væsentlige Dele af samme, neiagtig aftegne og udgive. Dette Ødsste staaer endnu tilbage; det Første derimod har jeg seet at realisere idet jeg siden den Tid har samlet 150, for det meste colorerede, Tegninger i Halvarkstørrelse af Voldsteder, Ruiner, Slotte, Herregaarde og mærkelige Bygninger, der ere opførte før Aaret 1648 i Danmark med Provindsen Skaane og Hertugdømmerne. Det er altfor bekjendt, hvorledes man heritlands for Materialets Skyld har ødelagt saa mangen en Alderdomslevning, til at man skulde forundre sig over at dette Gallerie kun indeholder saa Prover af Middelalderens Architectur, hvorimod det kan opvise flere fra hvert Decennium i det 16de og 17de Aarhundrede. Jeg har haft den Lykke at blive understøttet ved denne Samling med den største Velvillie af Kunstnere, hvis Talent ere Borgen for Tegningernes Sandhed og Neiagtighed, og Samlingen er ikke blot interessant, fordi den viser Opbeholdstedet for en eller anden berømt Skøgt, eller fordi den viser med hvilke Midler man i paakommende Tilfælde vilde fikke sig mod

¹⁾ D. Atl. IV, 159.

²⁾ Euenstaaende Anmeldelse giver jeg mig en saa meget større Berøielse af at optage som Dr. Burman Becker godhedsfuldt har viist mig sine Samlinger, og jeg ikke kan andet end glæde mig ever at hans Beretagende har havt saa god Fremgang, hvilken Glæde jeg ikke tvivler om vil deles af Alle dem, som interessere sig for Minderne om Danmarks Fortid. Red.

Bøndernes Angreb, — thi ridderlige Fejder vare jo ikke mere at vente i den Periode fra hvilken vore fleste nuistaaende befæstede Herregaarde skrive sig, — men den indeholder en Mængde architectoniske Variationer, der fortjene at opbevares, og af hvilke allerede flere i den korte Tid siden Samlingens Begyndelse ere forsbundne. Saaledes have da for Diebliffet Tegninger af: Natholm (2 Prospecter), Arreskov, Basnæs, Birschholm, Boller, Boltinggaard, Borre (Voldsted), Borrebye i Skaane (Ruin), Borrebye i Sjælland (3 Prosp.), Breitenborg 1592, Brenlund, Dallund, Draxholm (3 Prosp.), Dronningholm (Voldsted), Dyernæs (V.), Egefkov (3 Prosp.), Eriksholm, Estrup (3 Prosp.), Faareveile (2 Prosp.), Fersborg (V.), Flynge, Frydendal, Gjørsløv (2 Prosp.), Gisselsfeld, Glimminge, Glücksborg (2 Prosp.), Gottorp, Gurre (Grundtegnning), Hagenskov, Hald (2 Prosp.), Hammershuus (9 Prosp.), Helsingborg, Hesselager, Hveringholm (V.), Hiortholm (V.), Holckenhavn, Hollufgaard, Holmegaard, Ibstrup, Abrahamstrup, Kalløe (3 Prosp.), Kallundborg, Katholm, Kiebenhavnsflot, Kleitrup (V.), Knustorp, Koffedal, Koldinghuus Ruin, Kragholm, Krogen (V.), Kranterup, Landskroneslot, Lilleborg (Oruadtegnning), Lille, Lindenborg, Lystrup (2 Prosp.), Levenborg (2 Prosp.), Levenholm, Malmøeflot, Marsvinsholm, Matkebelte (2 Prosp.), Nordberg, Nyborg, Nykjøbingflot, Nüttschau, Næsbyehoved (V.), Nerlund, Odden, Næsnsborg (V.), Nævnstrup, Nensborgflot, Rosenholm, Rosenbold, Rugegaard, Nygaard (2 Prosp.), Saltee, Sandholdt, Siering (V.), Skaffegaard, Skanderborg, Skarhult, Skovgaard (V.), Spetterup (2 Prosp.), Steensgaard (2 Prosp.), Svenstorp, Søborg (V., 2 Prosp.), Søegaardsborg (V.), Sofde, Sønderborg, Tirsbæk (2 Prosp.), Torup (2 Prosp.), Tranekjær, Tralleborg (V.), Tønder (2 Prosp.), Ulriksholm, Ulstrup, Vaargaard, Valøe (2 Prosp.), Vandsbeck, Vedbyegaard, Vidtskøfle (2 Prosp.), Visborggaard (2 Prosp.), Visborg Ruin, Vordingborg Ruin (3 Prosp.), Vosborg (2 Prosp.), Orbeklund (3 Prosp.), Orkel (V.).

Endssjøndt saaledes Samlingen ei endnu kan anses for sluttet, er jeg dog overbevist om at Meddelelsen om at en saadan er til og stedse fortsættes vil være enhver Vnder af fædrelandste Minder behagelig.

Durman-Becker.

Overhofmarschal, Grev von Saxthausens Autobiographie.

Ved Cabinetssecretair Jusititsraad Clementsens Belvillic er det blevet mig tilladt at benytte en fort Biographie, som findes iblandt den afdøde Overhofmarschals efterladte Papirer og som var nedskreven efter Grevens eget Dictat eller i alt Fald under hans Tilfyn; Slutningen, hvori den Afledes sorgelige Endeligt fortalles, er naturligvis tilføjet senere, og det Hele har jeg blot oversat fra den tydske Original, uden ellers at tillade mig nogen Tilfætning eller Forandring, med Undtagelse af et Par Bemærkninger om Familiens Historie.

Dve Christian Grev von Saxthausen, Arveherre til Tienhausen, Overhofmarschal, Generalmajor, Storkors af Dannebrog, Ridder af Sværdordenen med Diamanter, Dannebrogsmænd, Ordensmarschall, Chef for det kongelige Capel, for det kongelige Mynt- og Medaillecabinet, det kongelige Kunstmuseum, den kongelige Malerisamling, Medlem af Slotsbygningsscomissionen, af Regaliefonden og flere andre Comissioner samt Voresmedlem af det kongelige Academi for de skønne Kunster, nedstammer fra en brunsvigsk og vestphalsk Familie, af hvilken Mag. Heinrich von Saxthausen, J. U. D. og Domdechant i Paderborn, 1429 var Rector Magnificus i Erfurth. 1) Lehnsgodset Tienhausen ved den lille By Steinheim i den østligste Deel af Vestphalen, imellem Paderborn og Pyrmont, har i meget lang Tid været i Familiens Besiddelse, og den Første, som kom til Danmark, Staldmester Heinrich von Saxthausen i Christian den Fjerdes Tid, skrev sig allerede til Thinenhausen; hans Frue Marie Elisabeth, fød von Geiswigheim, blev den 1 Aug. 1647, 5½ Maaned efter sit Bryllup, ansat som Overhofmesterinde ved det danske Hof. 2) Kammerherre, Baron Christian Frederik von Saxthausen, Overlanddrost i Oldenborg, Ridder af Dbr. (o: Storkors), blev den

1) Gauhens Ab. Lex. I, 796—97.

2) Resenii Inscript. Haln. pag. 226.

9 April 1736 ophøiet i den danske Grevestand ¹⁾ og døde 1740; han var gift med Margrethe Anne Juel (af Stjerne-Juelerne), en Datter af Generallieut. Gregers Juel til Eriksholm, Nastrup og Trudsholm og Datterdatter af den berømte Admiral Niels Juel til Laasinge. Deres Søn, Gregers Christian Grev. von Zapthausen, Geheime-Statsminister og Ridder af Elefanten, var gift med Anna Elisabeth Juel (Lillie-Juel) af Huset Nørnholt i Thy og efterlod sig den efter begge Bedstefædrene opkaldte Ove Christian, den sidste mandlige Descendent af den grevelige Linie af Familien Zapthausen, som blev fød i Slensborg den 26 Mai 1777.

Fra sin tidligste Barndom af nød Greven i sine Forældres Huus den omhyggeligste Opdragelse og tog, uagtet han alt fra sit sjette Aar af havde været bestemt til Militairstanden, dog fra sit 16de til sit 18de Aar Deel i Forelæsningerne ved Kjøbenhavn's Universitet i de philosophiske og philologiske Discipliner, samt bestod med megen Roes ved sine Examinier. ²⁾ I den active Militairtjeneste traadte han ind i Garden til Fods som Premierlieutenant, og blev allerede 1796 udnævnt til Stabscaptain i Garden.

1747 ledsagede han som Cavaleer det til Sværrig i Anledning af Kong Gustav den Fjerdes Formæling affendte Gesandtskab og modtog ved denne Leilighed af den svenske Konge en med Juveler besat Gulddaase.

Allt forinden sin Faders Død bereiste den unge Greve i Aarene 1796 og 1800 en Deel af Lydskland, blev forestillet ved flere Hoffer og bivaandede Efteraarsmancevrerne ved Berlin og Potsdam.

1803 avancerede han til Compagnichef i Garden og fik Aaret efter en længere Permission for at foretage en Reise til Frankrig og Holland; kort efter Keiser Napoleons Thronbe-

¹⁾ Ad. Lex. I, 229.

²⁾ Attester fra den Lids Profesorerer, som Duggé, Wöbliche, Kall, o. s. give den unge Studerende de fordeedlagtigste Vidnesbyrd.

stigelte tilbragte han fem Maaneder i Paris, hvilke for ham maatte blive af største Interesse ved de betydningsfulde, politiske Begivenheder, som i hiin Tid saa hurtigen afleste hinanden.

Medens Englænderne 1807 beleirede Kjøbenhavn, stod Greven i activ Tjeneste og tog Deel i flere Fægtninger imod dem. 1808 blev han i Anledning af det franske og spanske Armecorpses Nærvarelse paa Sjælland udnævnt til Commandant i Slagelse og Sorø.

1809 blev han udnævnt til Major i det danske Livregiment og til Underanfører for Livdrabanterne, og den 8 Juni 1810 benaaded med Kammerherreneglen i Anledning af Hs. kgl. Højhed Prinds Ferdinands Confirmation.

Da i Efteraaret 1810 Kronprindsessen af Sverrig — den nuværende Dronning — reiste igjennem Sjælland og en Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, blev Greven under hendes henværende Ophold ansat som hendes Hofchef og modtog ved hendes Afreise en Gulddaase og en Jubelkring.

I Maret 1813 blev et dansk Armecorps fra Sjælland afbeordret over til Hertugdømmene for at fordrive de allierede Magters indtrængende Tropper; Greven benyttede denne Leilighed til at tage Deel i Felittoget og blev ifølge sin Anseguing ansat ved det hollsteenske Infanteriregiment, med hvilket han marscherede til Sylland. I Maret 1816 blev han udnævnt til Bataillonscommandeur og Oberstlieutenant og modtog i December 1817 af Hs. Maj. Kongens Haand Dannebrogsoordenens Midderkors.

De mangfoldige forviklede Forhold, hvori Greven kom ved Besiddelsen af Godsset Tienhausen i Westphalen, og flere fra ældre Tid af eksisterende Processer, som han havde arvet, nedfagede ham til hyppige Reiser til dette Gods og til længere Ophold i Udlandet.

Paa Tilbagereisen fra et saadant Ophold, seent paa Efteraaret 1819, traf ham det Uheld at lide Skibbrud i Store Belt, dog blev ~~han~~ Store Anstrængelser han og hele Besætningen reddede, med Undtagelse af Skipperen. Greven, hans Tjener

og en Matros vare de Sidste, som i en Baad forlode Braget, efterat have tilbragt en stormfuld Vinternat ved 15 Graders Kulde i Vandet indtil Maben; Greven tilbød sig frivilligt at blive tilbage paa Braget indtil det sidste Øieblik, og udsatte sig derfor i denne Nødsfælsnat 8 Timer længere for Faren end de Andre, ved hvilken ædelmodige Dpoffrelse han blev Gjenstand for disses varmeste Erkjendtlighed. Dessværre er det kun altfor vist, at denne ulykkelige Begivenhed har haft blivende Felger for hans Helbred, thi fra denne Tid af begyndte hyppige Anfald af Podagra at indfinde sig hos ham og gjorde hans sidste Leveaar meget smertefulde.

Da Kronprindsen af Sverrig i Foraaret 1822 igjennem Danmark rejste til Sydhjyskland, blev Grev Saxthausen udnævnt til Hofchef hos ham og derfor den 26 Mai af den svenske Konge benaadet med Sværdordenen med Diamanter. Samme Aar foretog han en Reise til Frankrig og opholdt sig i $\frac{3}{4}$ Aar i Paris, ved hvilken Leilighed han blev præsenteret for Ludvig den Attende og ligeledes fandt Leilighed til at lære de Franskes nærværende Konge, Ludvig Philip, at kjende. 3 Mai Maaned 1824 overdroges det til ham at complimentere den svenske Konge i Leiren i Skaane, men et Anfald af Podagra forhindrede ham i at udføre denne Mission.

1826 traadte Greven ud af den active Militairtjeneste og blev udnævnt til Hofmarschal hos Hs. Majestæt Kongen; gjorde paa den ene Side hans skrækkede Helbredstilstand ham denne Forandring i hans Stilling onskelig, saa kunde der paa den anden heller ikke være nogen Tvivl om at hans Dannelse, hans Bekjendtskab med de i de høieste Kredse brugelige Vedtægter og hans Hengivenhed for Hs. Majestæt Kongen og hele Kongehuset gjorde ham særdeles skikket til denne Post.

I det paaafølgende Aar blev hans Rolighed forstyrret ved et feleligt Vengetag, idet et Truentimmer, som stod i hans Tjeneste og i 30 Aar havde nydt hans afdøde Moders fuldkomneste Ziltro, i kort Tid bortstjal Sølvet og Linned fra ham til et Beløb af flere tusinde Rigsbankdaler. Dgsaa i

andre pecuniaire Anliggender ramtes Greven af Tab, næmligen ved Forandringerne i Pengesæsenet og ved de Forviklinger og Ugræfser, som hans Giendom i Westphalen ferte med sig, af hvilken hans Indtægter derimod kunns være saare ringe; Alt dette indvirkede ogsaa meget uheldigt paa hans Helbredstilstand.

Smidlertid var Greven i Maret 1828 bleven udnævnt til Commandør af Dannebrog, 1834 til Dannebrogsmænd og 1838 til Storkors af samme Orden; efter Oberhofmarschal *Sauchs* Død bleve alle dennes Charger og Poster overdragne ham, og lige indtil sin Død bestræbte han sig paa det Samvitighedsfuldeste for at besørge disse. Ved den russiske Storfyrst *Thronfølgers* Besøg i Kjøbenhavn modtog Greven som Legu paa dennes Tilfredshed en meget kostbar Daase, prydet med Storfyrstens Portrait.

Dybt rystet ved Heiligh Kong *Frederik den Sjettes* Død, den Fyrstes, som havde givet ham saa mange Beviser paa sin Naade og Velvillie, blev Greven, efterat have truffet alle Foranstaltninger til Bisættelsen af det heie Lig, saa heftig syg af *Podagra*, at han til sin store Sorg ikke kunde tage nogen Deel i Sergetoget; i Anledning af de trufne Foranstaltninger til Bisættelsen erholdt han en meget naadig, egenhændig Skrivelse fra den nuregerende Konge, ledsaget af en med Diamanter besat Daase. Sin allerheieste Tilfredshed med de til Kroningen trufne Foranstaltninger gav *Hs. Majestæt* Greven tilkjende ved at udnævne ham til Oberhofmarschal og forære ham en Daase med sit Portrait.

I Maren 1841 og 42 foretog Greven sig for at gjenoprette sin nedbrudte Sundhed flere Badereiser til *Kissingen* og derfra, ledsaget af sin eneste Søster, *Enkekammerherrinde von Buchwaldt*, til *Paris* og *Wien*; disse Reiser i Forening med Samlivet med en elsket Søster virkede meget fordeedagtigt paa hans Helbredstilstand, saa at Alle, som kjendte og elskede ham, havde al Grund til at hengive sig til et smigrende Haab, da han i September Maaned 1842 vendte tilbage fra *Kissingen* og *Wiesbaden* og i *Kjøbenhavn* igjen tiltraadte sin Embeds-

virksomhed; dog Forsynet vilde det anderledes. Da i Hs. Majestæt Kongens Dravarelse de i Kjøbenhavn tilstedeværende Prindsler og Prindsesser af det kongelige Huus havde forsamlet sig paa Christiansborg Slot i Anledning af Hs. Majestæts Fødselsdag, og Greven, efterat Militairrevuen foran Slottet var forki, vilde ledsage Prindsesserne til Vognen, traadte han feil af et Trin af Marmortrappen, urist om blot ved en ulykkelig Hændelse eller angreben af en pludselig Svimmelhed, og saarede sig i Faldet saa stærkt, at han Dagen efter afgik ved Døden, uden igjen at være vendt tilbage til Besidsteden. Den 26 September blev han bisat i sin Familiebegravelse i Holmens Kirke. Hans Nætskaffenhed og ædle Tankemaade erindres af Alle, som kjendte ham.

To Breve fra 1655, skrevne af den danske Gesandt i Stokholm, Peder Juel til Hundsbeck.

Peder Juel til Hundsbeck¹⁾ er fød i Maret 1623 og en ældre Broder til den berømte Admiral Niels Juel. Han blev den 9 Juni 1647 i den unge Alder af 24 Aar af Kong Christian den Fjerde udnævnt til Resident i Stokholm²⁾ og beklædte denne Post i den vigtige Periode, da Corfis Ulfeld søgte at ophidsse Dronning Christine og siden Carl Gustav til Krig imod Danmark, hvilken man som bekjendt i dette Land i høi Grad frygtede for, især efterat den unge Konge for Alvor havde begyndt at ruste sig, og paa Rigsdagen stemte ikke saa Saa for et umiddelbart Angreb paa Danmark.

Til Skilbringen af Stemningen og især af Tilstanden i Sverrig indeholdes ret interessante Bidrag i nedenstaaende Breve

¹⁾ I Laborg Sogn, Malt Herred i Ribe Amt, jfr. Maanedsskrift Drien I, 174—75.

²⁾ Slanges Christian den Fjerdes Historie pag. 1459.

fra Peder Juell til hans Fader, Rigsraad Erik Juell til Hundsbeck, tilligemed dennes Brev til sin Svoger Mogens Sehested til Solingaard, ¹⁾ — en Broder til den berømte Hannibal Sehested, — hvilket sidste Brev er en ret passende Indledning. Brevene ere aftrykte efter Originalerne, blot med nyere Orthographie. Peder Juell forlod endnu samme Aar Sverrig, efterat Carl Gustav var draget til Lifland, og blev til Belønning for sine Tjenester forlehnet med Halsno og Haredanger i Norge, men døde alt Aaret efter, kun 33 Aar gammel. ²⁾

Erik Juells Brev til Mogens Sehested

Vi have her hver anden Dag idelige Tidender om Svenskens Armatur. Jeg sender dig Peder Juells to sidste Breve fra Sverrig, hvoraf Tilstanden fra den Kant sees og forfares. Jeg haaber med Guds Hjælp at han nu snart skal komme derfra; han har nogle Gange været contremanderet herfra og nu opholdes han der med sin Afseid af Kongen i Sverrig; vi lever imellem Haab og Frygt. Prindsen ³⁾ skal hyldes her i Byen af Sjælland og Skaane i August. Pesten regjerer endnu sammefteds ubi Skaane. ⁴⁾ Doctor Laurus, Bispen, ⁵⁾ er død. Jeg laante Jørgen Brahe ⁶⁾ det ene Brev fra Sverrig og sender Dig det med første Post. Gud see Lov, alle Venner lever her vel. Jeg vil dermed have Dig, Søster Ane ⁷⁾ og Dit

¹⁾ I Næborg Sogn, Skodberg Herred i Ringkjøbing Amt.

²⁾ Hoffmanns danske Adelsmænd II, 41.

³⁾ Prinds Christian, som Konge Christian den Femte.

⁴⁾ Om denne Pest af 1654—55 er der alt oftere talt i Ordon.

⁵⁾ Dr. Laurentius Scavenius, en Fiskerføn fra Skagen, blev Biskop i Sjælland 1653 og døde den 22 Juni 1655 i Rostilde, 66 Aar gammel. Af Brevet sees det ud sem om han var Biskop i Skaane og døde af Pesten, men ingen af Delene er Tilfældet.

⁶⁾ Rigsraaden Jørgen Brahe til Hvedholm.

⁷⁾ Fru Ane Juell, som havde været gift med Hans Erikken Raas til Tidemansholm i Vendsyssel og paa denne Tid uden Tvivl var Gule.

ganste Huus under den Hoiestes Bestjermelse befalet. — Kjobenhavn, den 22 Juni 1655.

Peder Juels første Brev til Faderen Erik Juell, dat. Stockholm den 19 Mai 1655. Næst min ydmyge Hilsen og senlige Lydigheds Formeldelse lader jeg min Hjerte hjære Fader vide, at Enkedronningens ¹⁾ Begravelse skete den 13 denmes; jeg skal med næste Post sende en Relation, som derom er gjort, thi mine Folk have nu saa meget at skrive, at det ikke har kunnet blive færdigt; der medfølger en af de Penge, som ved Begravelsen bleve udkastede. Rigsdagen vedrører endnu og giver temmelige Difficulteter; Mange ville ikke saa gjerne underskrive, som mundtlig love, og da Alle plukkes, blive Mange malcontente; Udelen mistet den fjerde Part af deres, og Borgere og Præsterne Alt det, de have faaet; ²⁾ man mener dog at Rigsdagen endes i tilkommende Uge. Hr. Bengt Skytte ³⁾ sagde mig at Kongen strax efter Rigsdagen vilde bort, og at han ikke lod Mange vide det for at undkomme mange Solicitanter's Overløb, som Alle bragte Diadema for, og de fik Fortrestning at de skulde heres naar Rigsdagen var endt. Rigens Cantøser ⁴⁾ drager med Kongen og tager sin True og hele Familiie med; han sagde i disse Dage til En, at han kanskee ikke

¹⁾ Den berømte Gustav Adolphs Enke, Maria Leonore Prindsesse af Brandenburg, overlevede ham i mere end 22 Aar og døde efter mange Krankelser den 28 Marts 1655.

²⁾ Her er Talen om de afhændede Krongodsfer, hvorom der paa Rigsdagen blev fastsat, at hvad der var bortskjænket siden 7 Novbr. 1632 skulde komme tilbage til Kronen, dog kun $\frac{1}{4}$ af det, som var tilfaldet Udelen; ^{*)} som bekendt fuldførtes denne Reduction under Carl XI og det med stor Uretfærdighed.

³⁾ Hr. Bengt Johansen Skytte, Friherre til Duberhoff, Ridder og Rigets Raad.

⁴⁾ Erik Orenstjerne, Greve til Spdre-Møre, en Søn af den berømte Axel Orenstjerne, efter hvem han arvede Rigscantøserposten.

^{*)} Puffendorf Leben und Thaten Caroli Gustavi pag. 61—66.

i de første tolv Aar igjen kom tilbage til Sverrig.¹⁾ Hr. Admiral Gabriel Openstjerne²⁾ prætenderer nu selv at ville gaae med Flaaden, hvilket meget fortrhyder Wrangel,³⁾ som ellers skulde have haft øverste Commando. Iligemaade haver Rigets Marsk⁴⁾ skrevet hid fra Lifland og begjæret ikke at revoceres, men at han maatte gaae med i Marken, er og allerede selv fulgt med de Tropper, som ere gaaede imod de litthauiske Grændser. Det er lovet Wrangel, at naar noget Vigtigt skal foretages til Lands, skal han ogsaa der faae Commando og imidlertid permitteres fra Flaaden, saa der bliver 11-af Rigets Maader Generaler, nemlig Rigets Marsk Grev Gustav Horn, Grev Magnus de la Gardie, Grev Jacob de la Gardie, Grev Gustav Adolph og Grev Carl Leyonhuffvond, Grev Arved Wittenberg, Grev Königsmark, Grev Gustav Steenbuk, Greven af Thurn, (Frisherre) Jørgen Paykull og (Frisherre) Loreng von der Linde, hvilke nu Alle begjære at have Quarteer i Leiren som Generaler à part, saa dersom Kongen det fra Begyndelsen af havde betænkt, saa havde han ikke givet saa mange af dem Employ i Armeen.

Her var til Enkedronningens Begravelse en Overelle, som havde temmelig Consequence, som saaledes tilgik, at en Franzos, som nyligen er hidkommen med Grev Thott, stod bag Vordet

¹⁾ Erik Openstjerne saae aldrig mere Sverrig, thi Aaret efter, den 23 Octbr. 1656, døde han af en hidsig Feber i Marienberg i Preussen, hvor han var Stattholder.

²⁾ Rigsraaden Gabriel Openstjerne til Korshelm blev 1651 ophjæiet i Grevestanden og Aaret efter udnævnt til Rigsadmiral.

³⁾ Den berømte Carl Gustav Wrangel, udnævnt til Greve af Salmis 1651, Rigsraad, Feltmarschal og Generalgouvernør over Pommern, Os Danske alt for bekendt som den, der indtog Bremen og Verden, Frederiksøbde, Kronberg, Sangeland, ic. Af Familien Wrangel salbt der 22 ved Pultava 1709.*)

⁴⁾ Grev Gustav Horn af Bjerneborg blev 1651 ophjæiet i Grevestanden og 1653 Rigsmarsk.

*) Stjernmanns Matrifel I, 13.

og talte hele Maaltidet igjennem med Feltmarschal Wrangel, hvilket fortred Grev Carl Leyonhuffvud, som efter Maaltidet sagde til Feltmarschallen, at han burde holde anderledes paa sin Respect end tale saalænge med enhver gemeen Knecht, helst med en Franzos, efterdi den hele Nation var impertinent og fuld af Vaniteter. Wrangel fortred, at Grev Carl havde corrigeret ham saa haardt, og replicerede noget skarpt, saa de begyndte at fordre hverandre, hvilket blev bemærket af Kongen, som strax forbed dem at slaas. Dagen efter lod Kongen dem Begge hente til sig og vilde høre deres Dispute, da imidlertid Grev Carl ivrede i sin Sag meer end tilforn og sagde til Feltmarschallen, at det var ikke sandt, han sagde; dette fortred Kongen saaledes, at han spurgte ham ad om han vidste, i hvis Nærvarrelse han talte, og om han sig ikke erindrede, at Wrangel havde været hans General og commanderet over ham, samt befalede ham at gaae ud af Gemakket, og da han vilde replicere Noget, bad Kongen Rigsmarschallen Willum Taube om at lede ham ud og søgte selv efter sin Kaarde; strax efterat Grev Carl var ude, sendte Kongen sin Hofmarschal efter ham og lod ham sætte i Bagten paa Slottet, hvoraf han dog $\frac{1}{2}$ Time efter blev frigiven, men er ikke siden med Kongen forsonet. Grev Gustav Adolph Leyonhuffvud vilde tale Noget for sin Broder, men Kongen bad ham tie.

Kongen skrev Staden Danzig til med sidste Post og forfikkrede dem, at hans Intention ikke var at fratage dem deres Privilegier eller forhindre deres Comercia (Handel), og at dem intet Viderligt skulde vederfares, saafremt de ikke selv gave Anledning dertil. Den Envoÿe fra Danzig, som tilforn har været her, fornemmer jeg ikke har havt andet Hverv end at gratulere Kongen til hans Succession. Den tartariske Gesandt,¹⁾ her er, havde Audients den 15de dennes; hans Anbringende bestaaer alene i Complimenter. Den franske Ambassade fik for 14 Dage siden

var¹⁾. Denne Gesandt var fra Tartarchanen paa Krimm, der dengang
 * som uafhængig og en meget frygtet Fjende.

Condolencebreve om Enkedronningens Død, men da Brevene vare skrevne paa Fransk og Kongen tituleret vous, saa vilde han i nogle Dage ikke acceptere dem; tilsidst bleve de dog antagne; men Kongen lod sige, at han igjen vilde skrive Kongen af Frankrig til paa Svensk¹⁾ og blot titulere ham "Eder". Bemeldte Monsieur d'Avangour²⁾ vilde gjerne følges med Kongen bort herfra, men Kongen vil ikke have ham med og har noksom ladet ham forstaae sin Mening, men han lader som om han ikke forstaaer det. Erkebiskoppen af Gnesen, som er Primas Poloniae, har skrevet det svenske Rigsraad til at han havde bekommet deres Brev til det polske Raad, og til næste Rigsdag, naar det polske Raad kom sammen, skulde han serge for at de fik Svar; imidlertid forsikrer han dem om sine Collegers Attraae til Fred med denne Krone. Kongen af Sverrig siger ogsaa at han har faaet Breve fra nogle af de fornemste Herrer i Litthauen, som han i Vinter (uden Tvivl ved Peter Meyer) lod vide sin Intention, hvori de Alle i høieste Grad contesterer deres Begjærlighed til Fred med Sverrig. — Grev Johan Openstjerne, som blev udsendt at være Gesandt i Tydskland, kommer hastigt hid igjen; en af Rigets Raader sagde mig, at han ikke troede, at han dertil havde Permission af Kongen; Marsagen er den Trætte, han har med Grev Magnus's Moder om en Arvesag, thi i hans Traværelse har Grev Magnus debaucheret Grev Johans Bogholder³⁾ og faaet alle hans Regnskabsbøger, og

1) Et mærkeligt Beviis paa, hvor ringe dengang endnu det franske Sprog's Indflydelse var i den diplomatiske Verden; nu vilde man blive meget forundret over en saadan Paastand.

2) Carl d'Avangour, tidligere fransk Resident ved de svenske Armeer i Tydskland, gik 1654 til Stokholm for at lykønske Kongen og kom strax i Stiquettestridigheder med de Svenske.

3) Vil vel sige: drukket ham fuld. Grev Johan Openstjerne blev sendt til Tydskland for at betage de derværende Tyrster al Frygt for de svenske Hvervinger og var 1651 bleven optaget i Grevestanden tilligemed sine tre Brødre, af hvilke dog den ene, Gabriel, alt var død 1647; det er uden Tvivl dennes Enke, Frøherrinde Britta Jons Datter Kurck, som paasørte Grev Johan den omtalte Precoë.

deraf befindes det, at Grev Johan har gjort dem 60,000 Rdl. Underløb i Arven, saa de nu begjære at han for Arvesvig maa blive straffet. Her kommer fuldt op af Folk ind fra Landet, meest Gudsfolk, som skulle indskibes, men her ere kunns saa Skibe ankomne til dem; de vente flere fra Helsingør, hvor de lade fragte, dog under anden Prætext. Jeg forbliver hermed næst den Allerhøjstes Varetægts Befaling min Hjerte, kjære Faders Iydigste Son.

Peder Juell.

Peder Juells andet Brev til Faderen Erik Juell, dat. Stockholm den 26 Mai 1655. Næst min ydmyge Hilsen og sønlige Iydheds Formeldelse lader jeg min Hjerte, kjære Fader sønligen vide, at det meste Gudsfolk, som skal indskibes, er hidkommet, og der bliver intet andet Sted i Sverrig indskibet Gudsfolk end her. Det bestaaer i et heelt Regiment, som er Darlekarlenes, og 15 Escadroner, som hver ere fire Compagnier stærke; man beregner dem til 8800 Mand efter Mensterrullerne. Man troer at Rigsdagen i næstkommende Uge skal endes og Folket da strax indskibes, og at Kongen tillige skal gaae fort. Rigsdagen opholdes imod Forhaabning saalænge formedelst Gudssets Gjenkaldelse under Kronen, thi, uanset at dette alt længe er bevilliget paa alle Sider, staaer det dog haardt med Liquidationen, idet Kongen tager igjen alt Kronens Guds, som har hert under Gripsholm, Eskilstuna, Stromsholm og Kongboer, og efterdi han efter den Generalelausul ikke faaer uden fjerde Parten af de andre,¹⁾ saa skal han af denne fjerde Part give dem, som i ovennævnte Lehn miste Alt, Satisfaction for de tre Parter igjen; herpaa vilde Kongen gjerne have Ende inden Rigsdagen sluttes. Kongen agter stærkt at forøge Militien her i Landet, og istedetfor at der hidtil kun have været 8 Regimenter til Hest vil han herefter have 14, hvilket han faaer paa den Maneer, at han betager Officererne alle de Gaarde, som de hidtil have haft som Løn, og sætter en Nytter paa hver Gaard, og paa de Gaarde, som Adelen nu gjengiver som fjerde Part,

¹⁾ Næmlig af de Guds, som vare komne i Adelen's Hænder.

der vil han ogsaa sætte Myttere. De af Rigets Raad, som skulde commandere i Lifland, nemlig Grev Magnus de la Gardie, Grev Gustav og Grev Carl Leyonhuffoud, reise did med første Lind, eftersom en Express er hidkommen fra Rigets Marsk, Grev Gustav Horn, som beretter at Russerne ere cengang slagne tilbage fra Düna-borg ¹⁾ og siden maatte trække sig en tolv Mil tilbage fra Dyen, fordi Rivieren havde givet sig over (Floden var gaaet over sine Bredder); derefter havde Commandanten begjært Assistance af Gustav Horn, som ogsaa lovede denne, med saa Skjel at Commandanten ganske vilde træde i svensk Tjeneste og overgive Swåningen, hvoraf man her med Langsel venter at erfare Udfaldet. Kongen har i disse Dage affærdiget en Express til Stænderne i Litthauen, som grandser til Lifland, og tilbudet dem sin Protection, om de den vilde antage, eftersom de saae at Polen ikke kunde forsvare dem. Flaaden er nu fuldkommen klar, uden at endnu ikke alle Skibe have indtaget Proviant; Alle siige at Sverrig i Mand's Minde ikke har havt saa flette og uerfarne Vaadsfolk og Officerer dertil som nu. Martin Thifon ²⁾ og Henrich Gerritz, begge de hollandske Admiraler, blive nu ikke employerede, ligesaa lidt som de bedste hollandske Capitainer, efterdi de ikke skjuler deres Affection mod Holland. De andre hollandske Capitainer saae de fletteste Skibe, som ingen Svenske ville tage; "nogle Skibe løber allerede for aff need till Valerne". ³⁾ De store Skibe have stor Mangel paa Ankere, saa de erfarne Capitainer frygte for Danziger Rhed i en Storm. Gustav Sparre, ⁴⁾ som reiste

1) I Curland.

2) Martin Thiisen var den hollandske Admiral, som anførte den af Louis de Geer 1643 imod de Danske hyrede hollandske Flaade og til Belønning 1644 blev svensk Admiral og adlet med Navnet Andærbjelm.

3) Dette forstaaer jeg ikke.

4) Gustav Lorentsen Sparre gjorde sig megen Umage for at overtale Generalstaterne til ikke at blande sig i denne Krig, hvilket ogsaa tildeels lykkedes, thi først efterat Danmark havde erklæret Krig og førte denne saa uheldigt toge de alvorlige Forholdsregler imod den Konge, som truuede med at werde Herre over hele Østersøen.

til Holland først for blot at aflægge en Compliment, har siden faaet Ordre til at gjøre Ouverture om Tractater, dog hvorvidt veed jeg ikke. Af hvad jeg af Discurser kan samle troer jeg vist, at Kongen af Sverrig vil anholde hos Hs. Majestæt om at han maa holde sin Flaade i Sundet i Sommer før at forhindre, at ingen hollandske Orlogsskibe skulle komme bag paa ham. Durelii¹⁾ Broder, som hidindtil har været Grev Erik Openstjernes Secretær, har nu Leste paa at blive Resident i Danmark. Kongen af Sverrig har ladet de hervedværende fremmede Ministre sige ved Introduceuren Lінде, at han inden faa Dage vilde reise fra Sverrig og derfor begjærede at vide, om de havde Ordre af deres Herrer til at tage Afsted eller og at blive her; de havde ikke Behov at følge, thi inden Vinteren vilde han være her igjen. Samme Compliment skeer meest for den franske Ambassadeurs Skyld, som Kongen ikke vil have med sig.

Kongen tiltager sig nu saa hei en Auctoritet, at han bliver meget forhadet. Han flatterede Raadet og Adelen nok, indtil han paa Rigsdagen har faaet sin Villie, men nu antager han ogsaa en langt heiere Tone. En af Raadet kom i disse Dage for nær hen til ham, da han vilde tale til ham, men Kongen bad ham med en bred Mine om først at træde tilbage og derpaa at tale. Grev Carl Leyonhuffvud er igjen forsonet med Kongen; mig er siden mit sidste Brev berettet, at Kongen, da han viste ham ud, drog sin Kaarde heelt ud, hvorpaa Grev Carl faldt paa Knæ; derefter løb Kongen til og stødte ham med sin knyttede Næve for Brystet, saa haardt som han kunde, og siden lod han ham ved Rigsmarschallen fere ud. Hr. Bengt Skytte skal gaae med Grev Magnus til Lifland

¹⁾ Durelius er den bekjendte Magnus Durel, som var svensk Agent i Helsingør og siden Resident i Kjøbenhavn 1646—57 og blev adlet 1648; han har skrevet en ypperlig Beretning om Danmarks Tilstand, som er trykt i *Suhms Saml.*, II, 3, 44—133. Broderen blev adlet 1654, men var nok aldrig Resident i Danmark.

og der som Rigsraad observere Kronens Interesser. Gustav Horn skrev den General til, som commanderer de russiske Tropper for Düna-borg, og begjærede at han ikke maatte angribe de polske Stæder i Lifland, forinden den Ambassadeur Herrfra, som laae reiseferdig, kom til Storfyrsten, hvorpaa den russiske General gav til Svar, at hans Herre ingenlunde vilde, at de svenske Undersaatter i Lifland i det Allerringeste skulde beskadiges, men han fandt ikke at den Fred, som var imellem de Russer og Sverrig, kunde forbyde ham at angribe Polakkerne, som vare hans Fjender. Man er her jalour over den Menstring, som skeer i Danmark, saavelsom Slaadens Udrustelse, men dersom man ganske sad sikker indtil de have Landet i Preussen, da er jeg ikke uden Frygt for at de med en Deel af Slaaden og Armeen kunde gaae ad Sundet til og afvinge Danmark haarde Conditioner. Jeg forbliver hermed næst den Allerheiestes Baretægts Befaling min hjerte kjære Faders lydigste Søn

Peder Juell.

Sørgelige Hændelser, som i Fortiden have ramt Slesvig-holsteenske Adelsmænd,

ved Pastor M. Coronæus. Af et gammelt Manuskript.

Martinus Coronæus eller Martin Kreye den Yngre var fød i Kiel, hvor hans Fader af samme Navn var Præst og døde 1586, efter tidligere i lang Tid at have opholdt sig hos den lærde Henrik Ranzau paa Breitenburg. Sønnen blev Degn eller Diaconus i Werdesholm Kloster, siden Præst i Flintbek, en Mil fra hans Fødeby Kiel, og levede endnu 1637, ¹⁾ eller, om dette Manuskript virkelig heelt er af ham, langt over Aarhundredets Midte. Han maa ikke forveksles med den samtidsige Martinus Coronæus, Degn eller Diaconus i Tjeboe, som 1632 anklagede sin Provst, Mag. Detlev Mejer, for Kjæteri i Anledning af dennes i en Prædiken yttrede Meninger om Christi Nedfart til Helvede og om Helvede i Almindelighed; da Præsten ikke vilde tilbagefalde hvad han havde skrevet, blev han ved en Synode i Glückstadt affat fra sit Embede. Derefter tilbagefaldte han, men forled til-

¹⁾ Mollers Cimbria litter. I. 113.

lige Landet og drog til Ostfriesland, hvor han blev Præst i Aurich og døde 1653.¹⁾ Saavel Martinus Coronæus den Ældre som Sønnen af samme Navn have efterladt sig deels trykte, deels utrykte Skrifter, og iblandt den Sidstes er især det her Meddeelte blevet bekendt og talrigt udbredt ved Afskrifter, skjøndt ikke tilføyn trykt. Paa det kongelige Bibliothek findes deraf to Afskrifter, den ene, nedskreven af to forskjellige Personer og forsynet med Noter af en Tredie, iblandt de Kalliske Nr. 589 i Qvart under Titelen: "Casus Tragici nobilitatis holsaticæ, Das ist, Erschreckliche Todesfälle die sich unter etlichen von Adel des Herzogthumbs Schleswig und Holstein in einigen Seculis zugetragen und wie sie unvermuthlicher Weise durch Schwerdt, Büchsen-Pulver, Giftt und andere Fälle untkommen sind, zusammen getragen durch Martinum Coronæum Pastorem zu Slintbeck unter der Praefectur Bordesholm in Holstein", den anden iblandt de Thottiske Nr. i Qvart Nr. 1886 under Titelen: "Tragica Nobilium Slesvico-Holsatorum fata." Af disse to er den første, hvilken jeg benævner Orig., sammenskreven med stor Hånd af den oprindelige Original og senere confereret med en Coder, som har tilhørt Johannes Casparus Wilhelmi, Præst i Oldenborg i Bagrien 1675 og endnu 1683, men som var død 1693,²⁾ bekendt som geistlig Skribent, der i den ham tilhørende Coder har suppleret Coronæus fra 1573 af indtil 1670 med indstudte Anmærkninger, som jeg betegner med W, samt med et større Tillæg, der gaar indtil 1681, er skrevet med en anden, yderst zirkelig Haand og ligeledes angives paa sit Sted; enten Afskriveren eller allerede en tidligere Anonym har fortsat Samlingen indtil 1730, og forsynet den med en Mængde Citater, som vel har optaget, men ikke anseet det for rigtigt at forege, og en senere Cier, som skrev en usædvanlig fin Haandskrift, har, som alt fortalt, confereret Afskriften med Præsten Wilhelmis Coder og tilføjet alle dennes Noter; den Samme fortæller ogsaa, at han har fundet et Manuscript af Coronæus, hvori denne per Anagramma kalder sig Munitram Mænoroc, P. J. F., o: Pastor fra Slintbek, ligesom han om Præsten Wilhelmi bemærker, at han er fra Magdeburg, tværtimod hvad Mollers antager, thi denne anfører ham blandt de Indfødte. Den anden Afskrift, som jeg først lærte at kjende, men hvis Tidsregning er meget forvirret, begynder ligesom Wilhelmi med 1573 og har benyttet ham, men desuden endnu andre samtidige Kilder; hvor den afviger fra de andre betegner jeg den med T. Moller har hørt disse Arbejder omtale, thi han siger under det urigtige Navn Martinus Cornetus,³⁾ at denne har efterladt Samlinger, som ere i Manges Hænder, men ikke ere komne ham for Die, men hvis Titel han angiver temmelig rigtig efter Orig., dog mærkeligt nok med den bestemttere Tidsangivelse fra 1575 til 1680, hvilken man deraf skulde troe at Originalen har baaren.

Dette Haandskrift indeholder høist interessante Bidrag til en Kulturhistorie for Hertugdømmene og viser navnlig en Raahed og Vildhed hos den slesvig-holsteniske Adel, som kunde foreges med mangfoldige Træk af trykte Bøger og mundtlige Fortællinger, og som fortsattes lige indtil henimod Slutningen af forrige Aarhundrede.⁴⁾ I andre

¹⁾ Ibid. l. c. pag. 397.

²⁾ Ibid. pag. 732.

³⁾ Ibid. pag. 112.

⁴⁾ Endnu den Dag i Dag kan man i Holsteen høre Begivenheder fortælle fra forrige Aarh. som i hvi Grad maa forfarde; her en Brøve. En fornem Brue, af Landets bedste

Land, og navnlig i Frankrig, en stor Deel af Tydskland, ikke at tale om Ungarn, Polen og Rusland, ogsaa dettes tydske Provindser, fandt rigtignok noget Eignende Sted, men derimod i en langt ringere Grad i Danmark, især for Souverainiteten, da den indfødte danske Adel sad ved Roret, thi de indtrængende Tydskere medbragte naturligtvis deres Lands Sæder og Værdier, saasomt de bleve magtige nok til at haand- have disse, og den danske Bøndesland fik dette at føle til sin Ulykke. Den indfødte danske Adels Stod i sin Glædsperiode i Civilisation og Dannelse over de fleste andre Landes, hvilket ingenlunde er tilstrækkeligen anerkjendt, fordi vore Historiefriivere kun sjældent have gjort sig den Uleilighed at anstille en saadan Sammenligning og altsaa at undersege, hvorledes der paa samme Tid saae ud andre Steder, men have foretrukket at sammenligne en flere Aarhundreder fjern Periode med Nutiden, da Kultur og Civilisation staae saa høit, en Uretfærdighed imod Forfædrene, som dog synes temmelig ioinescalkende, og som først i den seneste Tid Professor Petersen, Director Estrup, Institutsraad Molbeck, Statsraad Kolberup-Rosenvinge og Dect. Paludan-Müller sege at medarbejde, ligesom ogsaa jeg i flere Aar stadigen har arbejdet derpaa. I en Retning stod derimod den danske Adels langt tilbage for andre Landes, især for den tydske, nemlig i krigerisk Dygtighed og hien eventyrlige Lyst til Bedrifter, som endnu var en Levning fra den fjærne Aldertid og jeg de unge tydske Adelsmand, endog de rigeste Krvinger, ud iblandt Europas vildeste Soldaterhøbe, tørstende efter Ære og Bytte; denne Krigslyst ophørte alt ved Christendommens Indførelse at være et Nationaltræk for de Danske, skjøndt naturligtvis mange Gælfelte i saa Henseende gjorde Undtagelser.

Jeg meddeeler her nedenfor en Oversættelse af *Coronæus*, uden at tillade mig andre Forandringer end dem, hans overrørdentlige Naivitet gjer nødvendige, thi man kjendte paa hans Tid ikke Noget til den anstændige og sømmelige Tone, der utiltdags fordres i Litteraturen, og jeg frygter for at man endnu i min Oversættelse vil finde Stæder, som kunne synes mindre decante, men i saa Fald har det ikke været

Familier og i alle Henseender velanset, blev opdragt paa en af sine Piger, en Livegne, thi Historien ser sig for en 70 til 80 Aar siden, paa samme Tid da man her hos os for Alvor arbejdede paa Bøndestændens Emancipation. For sødeligen at straffe hende lod hun hende binde fast til Rætteløven, fyrrede godt i og kjørte derpaa i Kirke. Ideen var saa stærk at den Ulykkelige omkom, og man kan tænke sig under hvilke fersfærdelige Painsler. Da nu Fruen kom fra Kirke og saae Bøgens fortrukne og fordreiede Ansigtstræk, — en naturlig Bølge af hendes Ledsmåde, — fyrrede hun hen imod hende og raabte: "Willst Du mir noch obendrein Gesichtet schneiden?" hvilket hun ledsagede med et Par dygtige Dreffigen paa det livløse Legeme, da hun rimeligvis ikke formodede hende død. Denne Sag blev ikke undersøgt og drog altsaa ingen Bølger efter sig for Fruen, som ikke engang mistede sit gode Navn og Rygte, men i det Høieste fik Død for at være streng imod sine Folk. Man skulde ikke ansee Saadant for muligt, og dog er Begivenheden mig fortalt af en høit troværdig Mand, som ikke betvivlede den. Den ijemnem Aarhundreder udevede Jurisdiction over sine Livegne, uden mindste Indskrænkning, gjorde det muligt at udevede sine Nædselsageninger, og hvor hurtig et Memeste kommer til at betragte sine Slaver som Ting, uden Rettigheder, viser Erfaringen noksom i alle Verdensdele. En sergelia Kjædsjærgning i denne Henseende er at de, som ere opdragne i friere Lande og altsaa fra Vansbeen af vante til at agte Mennekerrettigheder, som oftest allerhurtigst vænne sig til at mishandle deres Slaver og Livegne; jaaledes er det i de russiske Østerrøvidser belyndt, at de Livegne paa de Gøbser, hvor Fruerne komme fra Tydskland og altsaa i Hørstningen gysede ved Tanken om at pisse deres Piger, i Regelen efter nogle Mars Forløb ere allerværst farne, thi de Indfødte ere da ikke nær saa grusomme som disse Bøndede, naar Tidens først har gjort dem fortrolige med Sagen.

nig muligt at jerandre dem uden at berøre Fortællingen alt for Meget af dens karakteristiske Eiendommelighed. Meget af det Fortalte har kun Værd for Personalhistorien og vil maaskee forekomme mange Læsere kjedsommeligt, men jeg har derfor dog ikke kunnet skjære det bort, da saadanne Meddelelser netop høre med til det, som Drien skal indeholde. Alt hvad som berettes før 1573, hvor *Wilhelmi* har be- gyndt sine Supplementer, er egentlig kun en Indledning, taget ud af trykte Bøger og uden Tvivl tilføjet af den Samme, som er saa stærk i Citater, men det kan ifølge sit hele Indhold ingenlunde siges at være overflødig og er derfor uden Betænkning taget med.

Netto: Schändet das Land nicht darinnen ihr wohnet, den wer Bludt schuld- igit ist der schändet das Landt und das Landt kan vom Bludte nicht verschonet werden dasi darin vergossen wird, ohne durch das Bludt, desß der es vergossen hat.

Numerus (Ade Mosebog) Cap. xxxv. V. 33.

Sollte ich auch jemand mit Erzählung der Geschichte etwa zu- nahe kommen sein, wie ich doch nicht will hoffen, der deshalb zu- nen wolte, will ich um einen besseren Bericht gebeten haben, mich gerne berichten und corrigiren lassen und will mit niemand redwegen zauderen es last sich doch endlich die Wahrheit nicht unter- drücken. *Errare humanum est.*

Sorfatteren.

Anno 1386. Man kan læse i *Kronikerne*, at *Detlev og Gottschalk von Gadendorff*, da de vare komne i Uenighed med *Lybekkerne*, i dette Aar ihjelsloge disses Hovedsmand *Scherf- fenberg* paa aaben Mark, samt derefter gjorde det Samme ved Hovedsmanden i *Möllen*, der hvor *Uglspil* ligger begravet, og med flere af deres Fjender.

I det følgende Aar 1387 forbandt ovennævnte *Detlev von Gadendorff* sig med flere andre hollsteenske Junkere imod *Ly- bekkerne*, idet de vilde myrde Naadsherrerne og plyndre *Byen*. Aftenen for Planen skulde udføres blev den aabenbaret for en Borgermesters Son, hvorpaa de Sammensvorne ifølge Naadets Befaling bleve halsbukkede og derefter lagte paa *Stalle og Gul*. Iblandt dem var ogsaa *Arnold Sinninge*, i hvis Hus Sammensværgelsen havde fundet Sted, *Johannes Na- lesfeldt* og *Sieronymus von Minden*, og En af disse for- talte kort før sin Død hele Sammensværgelsen paa *Lorbet* og nævnte ved Navn Alle dem, som havde været indviklede deri. *Von Gadendorff*, som havde sterft Skyld og ikke havde været med blandt de Dængslede i *Lybek*, blev hugget ned paa *Kir-*

tegaarden i hans egen By af Bybækkernes Hovedmand. *Angeli Holst. Chr.* pag. 17, 51.

Aar 1494, da Eggerd, kaldet Durkop, Biskop i Slesvig, drog til Rom, traf han i et Herberge i Italien paa en von Bockwoldt (Buchwald), med hvem han altid havde været i Strid. Buchwald satte sin Fod for ham, i den For-
mening at han skulde falde over den, men Biskoppen blev saa opbragt, at han paa Stedet hug ham ned. *Heinreichs Schlesw. Kirchenhist.* pag. 114 — 15; *Cypræi Ann. Episc. Slesv.* pag. 398.

Da Hamborgerne paa Elben satte efter Benedict von Ahlesfeld til Tørring,¹⁾ sprang han ud af Skibet, for ikke at falde i deres Hænder, men druknede paa Stedet. *Angeli Holst. Chr.* pag. 35.

Aar 1472 ved Mariæ Fødselsfest (15 Septbr.) vilde Grev Gerhard af Oldenborg indtage Holstæen, hvortil han fik Bistand af mange Adelige og Uadelige i Landet, blandt Andre af Henning von Wulff. Derfor maatte Mange flygte, og deres Godser bleve indbragne af den kongelige Fiscal. Blandt disse var Hovedmanden, Henning von Wulff, som satte sig paa en Hest og reed til Dithmarsken, men her blev han nogle Dage efter ihjelslaaet af Dithmarskerne, fordi han efter sin Sværvane havde opført sig overmodigt, ("da er nach alter Gewohnheit sich etwas unfüglich gehalten"). *Krantz. Lib. XIII Vandal. Cap. 8*; *Angeli Holst. Chr.* pag. 95.

Henrik Ranzau, Pauls Søn, druknede og blev begravet i Slesvig. *Angel. l. c.* pag. 147.

¹⁾ Tørring, Dørring, tidligere et kongeligt Slot i Hammelev Sogn, Gram Herred, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil Vest for Haderslev, var som Pantekøn i flere Aarhundreder i Familierne Limbeks og Ahlesfelds Besiddelse; jfr. *Maanedsskr. Orion I*, 10—11, 187. Den paa det før citerede Sted omtalte rige Enkefrue Tutta, som bragte Hr. Nicolaus Limbek Tørring, var — hvilket jeg dengang endnu ikke vidste — Enke eller Datter af Hr. Marquard Wulf, til hvem Tørring Slot var pantsat 1340, jfr. *Nr. Svitsf. Kr.* pag. 475.

Elerus von Stacke blev, fordi han i sin Ungdom havde plyndret stærkt paa Landeveiene ("auf den Strauch geritten"), fanget og halshugget af Lybekkerne. *Angel. l. c. pag. 218.*

N. Christianus Krusius taler i sin "wohlberuffener Priester" pag. 359 om en dansk Greb **Mhlefeld**, som maatte flygte, fordi han havde dræbt sin Broder, og blev Bogbinder; hans Son fik dog Faderens Grebskab. Hvorfra han har denne Efterretning er mig ubekjendt.

Mar 1450. **Gr. Siverdt Sehested** dræbte **Nicolaus Schinckel** samt en Anden, hvis Navn er glemt, i et Capel. For at affone dette legerede og betalte han en aarlig Indtægt (proventus annuos) af 400 Mark til en Heitid for den hellige Jomfru **Maria**; de Geistlige, som nøde Indtægterne heraf, maatte fremsige de daglige Venner og syngte Psalmerne, bleve kaldte **Marianer**, og jeg erindrer mig endnu i tidlige Morgen-timer at have hørt deres Sang. *Cypræi Ann. Episc. Slesv. Lib. II, Cap. xxii pag. 574.*

Om en **Buchwald**, som af sin Fjende, en **Walstorp**, med hvem han var i Uenighed om Jagtret, blev nedstødt foran selve Alteret, kan man læse en Elegie i **Henr. Rantz. Epigr.** udg. af **J. Cunradinus** i Antwerpen i Dvart. See ogsaa **Pet. Lindebergs** Digte, som han kalder *ijdyoqata*, 1 p. m. 121. Vide **Henr. Rantz. lib. de Cimbr. orig.**

Efterfølgende Tildragelse angaaer rigtignok ikke nogen holsteenssk Adelsmand, men fortjener alligevel her at indføres. **Henrik Rantzau**, kongelig Statholder, skriver til **David Chytræus**: "En Tildragelse erindrer jeg mig at **Christian**, den anden Konge i Danmark af dette Navn, har fortalt mig. En Aften opstod der Strid imellem hans Hoffolk. Lyfene bleve slukkede, Dolke bleve dragne og En blev dræbt; der vare dengang foruden den kongelige Løber 11 eller 12 Hoffolk tilstede. Man vidste ikke, Hvo der var Morderen, og Adelsmændene skjede Skylden paa Løberen, men Kongen, som særdeles hndede denne, antog ham for uskyldig og at derimod Adelsmændene havde sammensvoret sig imod ham. Han lod da Alle dem, som

havde været forsamlede i Bærelset, arrestere og føre frem for Riget, hvorefter enhver Enkelt maatte lægge Haanden paa den Myrdedes blotte Bryst og sværge, at han var uden al Deeltagelse i det begaaede Mord. Medens Adelsmændene efter Raaden udførte dette, gav Riget ikke noget Tegn til frembrydende Blod. Endelig maatte Loberen, som var skyldig i Mordet, frem. Han kysede da først hemmeligen den Myrdedes Fodder, for herved at forløse ham for den begangne Brøde; derefter lagde han Haanden paa den Dodes livløse Bryst, men strax brød Blodet i stor Mængde frem af Saaret saavel som af Rigets Næseboer, og rebbede saaledes Morderen. Loberen blev ved dette Beviis strax bragt til at bekjende sig skyldig i Forbrydelsen og henrettet efter Kongens Befaling. Siden anvendte Kong Christian dette Middel i hele sit Rige for at opdage Morderne, saasnart En var dræbt. Vide Epistolae Reg. principum etc. ad Henr. Rantz. consol. a Frobenio collect., p. m. 195, 196.

Aar 1315 ihjelslog Hartvig Reventlov Grev Adolph af Holsteen og Wagrien paa Slottet Segeberg i hans Seng og tilligemed ham sin egen Sen, for at denne ikke skulde blive anseet for sin Herres Forræder; efter Andres Mening var det dog Grevens naturlige Sen, han dræbte, hvilken denne havde ablet med Hartvig Reventlovs Datter¹⁾ eller Søster. Om Morsagen til dette Mord er man endnu uenig, men Sagen selv er paalidelig. Nogle fortælle, at Grev Adolph havde skjændet Hartvig Reventlovs Kone eller Datter, og at denne havde lagt Raad op med sine Brødre om, paa hvad Maade de kunde hærne en saadan Skam og Uret. En af dem udstodte da heftige Trudsler imod Grevens, hvilket kom denne for Dre, som derefter lod den omtalte Reventlov halshugge og oversendte Brødrene hans Hoved. Ved Synet heraf blev Hartvig Reventlov saa rasende, at han med sine Læber opfangede nogle Bloddraaber, som dryppede fra det afhuggede Hoved, og derved

¹⁾ Dette mener Mag. Georg Ludv. Froben. i Carmine quodam de hac cæde ap. Henr. Rantz. in libello de Cimbrorum origine.

soer, ikke at lade hans Død uhævet, hvilket han da ogsaa udferte paa den omtalte Maade. Efter denne Hævndaad drog Hartvig Reventlov til Rom, hvor han af Pave Johan XXII forlangte og fik Absolution, dog blev der paalagt ham at anvende alt sit Gods til gudeligt Brug, hvorfor han ogsaa lod Refectoriet opbygge i Jomfruklosteret i Ikehoe. See Angel. Hist. Chr. l. c. pag. 201 sq. Jonas ab Elverfeld de Holsatia statut.

Angelus l. c. p. 207 taler ogsaa om en Ditlev v. Reventlov, der saa ibrigen havde studeret Astrologie at han kunde forudsige de danske Konger Frederik den Første og Christian den Tredie mange herlige Scire, ligesom ogsaa Keiser Carl Udfaldet af den sachske Krig, som Keiseren førte med Churfyrst Johan Frederik af Sachsen og Landgreve Philipp af Hessen. Da han imidlertid havde opholdt sig hos Keiseren i Ingolstadt eller Gingen, blev han paa Tilbagereisen ihjelslaget, maaskee for den Gaves Skyld, Keiseren havde skjænket ham, eller overhovedet fordi man ikke havde kjendt ham, som det i Krigstider let skeer.

Et grueligt Myrderi og Rødsablen ("ein greulich Morden und Hauen") af nogle fornemme Adelspersoner, rimeligvis Holstenerne, thi det er bekjendt at den herværende Adelsordum plyndrede Kielerne og Eckernförderne, — see herom Solinus i Hist. Chr. p. 47, saaledes: Der opkom Strid og Uenighed imellem Greverne Henrik og Nicolaus og Stæderne Lybek og Hamborg, fordi de reisende Riddere ofte i Holsteen bleve overfaldne og plyndrede af Røvere, og man gav Adelen Skyld for at give Røverne Tilhold; ¹⁾ videre om disse den holsteenske Adels Røvertog, der efter hiin Tids Skik ansaaes for et Tegns paa Lapperhed, taler Weidemann i sin Beretning til Tabular. geneal. nobil. holsat. in ms.; — et saadant Myrderi

¹⁾ Dette findes rigtigt hos Solinus, men gjælder en anden Historie og ikke, som den forvirrede Skil giver Anledning til at sermode, Slagteriet i Wunckenbeck, om hvilket Zeimreich taler.

fandt Sted i Maret 1504 i Wundenbeck, da Raadet i Hamborg
 erfarede, hvor og til hvad Tid man havde bestemt at dele endeel
 plynndret Gods. Det underrettede da sin Secapitain Claus
 Schwarte, — en Dithmarsker, som er fød i Meinsbüttel i
 Weslingbuhren Sogn, — der netop Laac stille for Vintrens
 Skyld, om Sagen og tilbød ham Folk nok til Hjælp, naar han
 vilde lade sig bruge til at fratage Røverne Byttet, men denne
 takkede for videre Bistand og lovede at udføre Sagen med sine
 egne Folk, naar man blot vilde lade ham raade. Han samlede
 da sine Vaadsfolk og Soldater og forføiede sig med dem om
 Natten til det bestemte Sted, hvor han stormede Huset og tvang
 Røverne til at overgive sig. Da han imidlertid havde grebet
 dem paa en saadan Gjerning og der iblandt dem fandtes for-
 nemme Adelsmænd, befalede han disse at angive deres Navne,
 hvilke han lod skrive paa Sedler, bandt Enhver hans Navn
 om Hovedet og derefter lod dem Alle halshugge; Kroppene lod
 han begrabe, men Hovederne med Sedlerne puttede han i en Sæk,
 hvorefter han i al Stilhed begav sig tilbage til Byen. Om
 Morgenen gik han ned i en Wiinfjelder, var lystig og fornøiet,
 men sagde Intet. Da dette kom Raadet for Dre, lod det ham
 kalde for sig og spurgte, hvorfor han ikke havde holdt sit
 Løfte? Han svarede da, at den Sag var allerede beserget, lod
 Sækken hente og rystede Hovederne ud for Raadets Fødder.
 Raadsherrerne læste Sedlerne paa de Dræbte og sagde til Claus:
 "Disse skulle ikke østere plynndre os"! Herved maa man bemærke
 den Forsigtighed, hvormed han gik til Værks i Sagen, idet han
 blot benyttede sine Fortrolige, altsaa i al Stilhed havde affær-
 diget saadanne fornemme Folk, saa der ikke traf dem og deres
 nogen Skam, og Staden ikke derfor kom i nogen Uleilighed.
 See *Heinreichs Dithm. Chr.* p. 142—144.

Major Rangov til Rastorf blev i Italien saaret og dede
 af disse Saar, hvortil slog sig Koldbrand.

Wulf von Uvalen blev i Drabant ihjelskudt i en Duell.

Buchwalderne have fordmum haft store Slotte og Besiddelser i de holsteenske Lande, men, da de kom i Strid med

Greberne af Holsteen og med Staden Lybek, mistede de deres bedste Godser, hvilke de andre bemægtigede sig, skjøndt de rigtig nok siden fik nogle af dem igjen. I denne Strid er det sleet, at 10 Buchwalder af Lybekkerne bleve fangede i deres Slotte og siden henrettede, og det alene fordi de holsteenske Grever saae igjennem Tingre dermed. Blandt disse 10 skal den, som først blev fært til Døden, have haaret Navnet Gjedde, maaskee formedelst hans Reverier og Voldsomheder, ligesom Gjedden iblandt Fiskene er en sand Uls. Da Gjedde nu spurgte Skarpretteren om hans Navn, svarede denne at han heed *Kuhlbarisch*¹⁾ (Alborre), hvortil Reveren sagde: "Hvor dumt gaaer det dog til og hvor aldeles strider det imod Naturens Gang, at en saadan lille Fisk skal fortære en Gjedde." *Krang.* Lib. VIII Vand. cap. 40 siger om denne Historie: Der var i Lybek en arlig Borger ved Navn *Moerkkerke*, som laante Buchwalderne Penge imod Pant i de aarlige Indtægter af deres Godser og derfor fik et Pantebrev. Da nu Betalingen ofte udeblev, og *Moerkkerke* derimod gjerne rustede denne og derfor ofte pantede, bleve Buchwalderne saa forbittede, at de hemmeligen begave sig til et bestemt Sted for at lure paa *Moerkkerke*, naar han skulde komme igjen for at pante. Hvad skeer? Da den gode Mand efter Sødvane fortsætter Pantningen, falde Buchwalderne over ham, prygle ham, fere ham fangen bort med sig, lægge ham i tunge Lænker, eve imod ham al mulig Haan og Tort og holde saaledes Huus med ham, at der ikke bliver meget Liv tilbage. Imidlertid komme nogle af hans gode Venner til, gaae i Caution for ham og love igjen at stille ham, død eller levende, naar de blot ville lade ham komme noget løs, for hjemme igjen at blive bragt til Kræfter.

1) Der *Kaulbarisch*, *Kulbars*, *Danst Kullebars*, et Slags Alborre, *perca fluviatilis*. L; *) den rimeligste Forklaring af Reverens Navn er, at der ved 10 Buchwalder forstodes Buchwaldske Tjener, hvilket er fuldkommen begrundet i Datidens Talebrug.

*) Udsættings Gram. krit. Wörterbuch II, 1525.

Da han imidlertid var meget saaret og havde taget sig den Forhaanelse, som var tilføjet ham, meget nær, døde han kort før han igjen skulde stilles; Cautionisterne bragte ham da død til Buchwalderne. Da disse nu havde faaet det døde Legeme i deres Hænder, skulde de have afsugget dets Hoved og sat dette paa en Stage, saaledes som man ellers pleier at gjøre ved Røvere. Denne grusomme Volds gjerning opbragte imidlertid ikke blot alle Moerkerkes Venner, men hele Staden Lybek, og da den ikke var sleet i aaben Feide, men kun var et Myrderi, besluttede Borgerne at hævne Saadant, faldt ud af Byen, hængede alle Buchwaldernes Gudsfer, stæfede deres Borge og toge Nogle af dem til Fange, især Dphavsmændene til Misgjerningen, hvilke bleve henrettede med Sværdet. *Angeli Holst. Chr. p. 42—43. Ion. ab Elverfeld I. c.*

Her begynder *Wilhelmi* ligesom ogsaa Afskriften *T.*

Mar 1573 har Johan [*Joachim T og W*] von *Sacken*, Arveherre til Nybel i Hertugdømmet Slesvig,¹⁾ paa en Langfredag under Prædiken jaget med sine Hunde langs Stranden ved Hatlund i Angeln, da Djævelen i en Hares Skikkelse lod sig jage af ham; Haren sprang over en stor Sten, i hvilken dens Fodspor endnu kjendes den Dag i Dag, Mænderne rask bag efter og knækkede Halsen paa Stenen; Haren sprang igjen tilbage over Stenen, Jufferen kom rasende bag efter og rendte baade sig selv og Hesten ihjel paa Stenen.

Mar 1580 havde *Oswald von der Wisch* til *Ascheberg*²⁾ og *Philip von Ahlesfeld* til *Sogaard*³⁾ undsagt

¹⁾ Et nu udparcelleret Gods i Dvern Sogn i første Angler Distrikt, 2½ Mile Nst før Slensborg; Hatlund ligger isvrigt temmelig langt — ¾ Mil — fra Stranden.

²⁾ Et Gods i Preeger Distrikt, ved den hidige Pleener Sg, har i meget lang Tid tilhørt Familien *Kanzau*.

³⁾ Kliplew Sogn, Lyngtofte Herred i Lender Amt, tilhørte længe Familien *Limbeck*, jfr. *Maanedsskrift Drien, I. 355—56.*

hinanden paa Liv og Død, men den regjerende Hertug Adolph af Holstéen lagde sig derimellem, vilde forlige dem med hinanden og lod derfor Oswald von der Wisch komme til Gottorp. Da denne nu igjen vilde hjem, mødte hans Fjende, Philip von Ahlefeld, ham og skjød ham lam paa Gaden, men von der Wisch skjød Ahlefeld igjennem Livet, saa at han døde. Dette skete i Bustrup tæt ved Gottorp.

1587 [Paa samme Tid **T**] ihjelskjød Ditlev Sehested til Stendorf ¹⁾ paa Fissauerbro ved Cutin, Biskoppen af Lybeks Amtmand i Cutin, Gerbrecht von Zolle, som vilde forbyde ham at jage paa Stiftets Grund. [**W** kalder ham Biskoppen i Cutin.] Da Biskoppens Broder, en Adelsmand i Brunsviger Landet ved Navn Carl [**Curt W**] von Zolle, fik dette at vide, kom han med nogle Heste til Holstéen og betalte en Hyrde for at berette, naar Sehested reed ud i Marken, hvorefter Carl von Zolle angreb og ihjelskjød denne nær ved Skoven og derpaa strax igjen reed tilbage til Brunsvig. — Denne Historie hører til Aaret 1577, den 7 Juni, da denne von Zolle, den lybekske Biskops Broder, blev ihjelskudt af Sehested paa Fissauer Mark; jfr. Lactm. Einleit. zur Schlesw. Holst. Gesch. p. I. p. 619, 627 Not. h, i.

1580. Johan von Ahlefeld til Fresenburg ²⁾ har i Kiel tilladt sig stort Overmod imod Borgerne, hvorefter disse greb til Vaaben og ihjelsloge ham imellem begge Portene ved den holstéenste Bro.

1580. Dietrich Høcken viste sig ogsaa i Kiel meget overmodig, men Borgerne strømmede sammen, spærrede begge Landportene og vilde fange Høcken. Da denne nu paa sin Hest kom til Portene og ikke kunde slippe ud, reed han endelig

¹⁾ Et Gods i Oldenburger Distrikt, en Mill fra Cutin, hører nu til Storhertugen af Oldenburgs Fideicommissgedser.

²⁾ Et Gods i Preetzer Distrikt, $\frac{1}{2}$ Mill fra Oldesloe, som har Navn efter de Mennevisliske Frieser, der fandt Tilflugt hos Besidderen af dette Gods og hvis Stifter, Menno Simonis, døde her 1561.

ned til Stranden ved Stomagerporten og sagde til Hesten: "Mancken, vil Du fortjene et Toder Havre, saa hjælp mig nu ud af Kniben!" Da Borgerstabet nu trængte haardt ind paa ham, sprang han ned fra Skibsbroen og svemmede med sin Hest over Vandet indtil det hvide Bjerg, hvor han skjød begge sine Pistoler af for at ærgre Kielerne og dernæst "leset er salva venia die Hofen und zeiget selbigen die post prædicamenta."

Mar 1580 boede Otto von Buchwald paa Muggesfelde ¹⁾ og var saa haard imod Bønderne at disse forbandt sig sammen imod Junkeren. Da han engang en Morgen vilde reise bort, fulgte Bønderne efter ham, overfaldt ham bag ved Mollesø [Malersøen T] og myrdede baade ham og Kudsten; Junkerens Dreng (o: Tjener) skulde ogsaa holde for, men han slap bort og bragte Gfterretningen til Muggesfelde. Morderne løb til Lybek i den Tro at de der vare sikke, men de bleve anklagede for Maaedet, udliveredede og Alle raddbrækkede ved Muggesfelde. Sfr. Angel. Hist. Chr. pag. 44, hvor noget lignende fortælles om Claus Buchwald, ligeledes pag. 34 om en Henrik Ahlefeld til Geltingen, som blev ihjelslagen af Bønderne.

[For mange Mar siden var der en Adelsmand, af Slægt en Buchwald, som var kommen i Uenighed med Lybekkerne. For at hævne sig gik han under Prædiken i Marielirken ind i Borgermesterens Stel og stødte denne ned paa Stedet. Han havde befalet sin Tjener at holde hans Hest sadlet paa Kirkegaarden og der at vente ham, men Tjeneren, som var fulten, gik med Hesten ved Haanden hen til en Bager for at købe Hvedebrod. Da nu Junkeren havde udført sin Misgjerning, løb han ud af Kirken for at ride bort, men blev greben, og til Straf hans Navn lest og med en Zernwinde Indvoldene haspede ud af Livet paa ham, medens han endnu levede, hvilket

¹⁾ Et Gods i Brecker Distrikt, mellem Zegeberg og Møen.

man kan see i Marielirken i Lybek paa heire Gaand paa Cho-
rets Bæg. T]

1580. Ditlev Sehested til Borstel¹⁾ ihjelstak i Preech
for en Ubethdeligheds Skyld Diedrik Pogvist til Dober-
storf.²⁾

1580. Claus von Dahm drak sig ihjel i Brændeviin i
Skomagergaden i Kiel og blev liggende paa Hans Bertners
Bislag.

S. A. blev Erik Breide ihjelslagen paa Torvet i Sen-
derborg.

S. A. drak Jacob Meinstorff sig i Nordstrand fuld i
Brændeviin og lagde Ansigtet i en Bude, i hvilken han strax
qvaltes.

S. A. ihjelstak Balger Brockdorf Ditlev von Thienen
i Flensberg med 24 Saar. Ligeledes ihjelstak Wolf Kangau,
Oves Sen af Salgau,³⁾ Henrik von Thienen i Ekern-
ferde midt i hans Synder.

S. A. ihjelstak Cai von Ahlesfeld, bosiddende i Ekern-
ferde, Henrik von Ahlesfeld til Grönbold i den lange
Brogade.⁴⁾ [Ligeledes ihjelstak Jørgen von Ahlesfeld, Cais
Sen, Henning von Ahlesfeld paa Fresenburg foran Derren;
Morderen og den Myrdede vare Sedfendebørn. W]

S. A. havde Jørgen Luchau været til Gæst hos Ove
Sehested paa Depenau;⁵⁾ da de nu havde druffet temmelig
stærkt, vil Luchau ride bort og Ove Sehested ledsager ham,

1) Et Gods i Isehoer Distrikt, 1½ Mill fra Oldesloe.

2) Et Gods i Kieler Distrikt ved en stor Indsø (Passadersee), om-
trent 1½ Mill Nst for Kiel, har længe været i Familien Pogvists
Besiddelse og er nu et Fideicommissgods for Familien Blome.

3) Et Gods i Kieler Distrikt ved den store Seeentersee, omtrent
2½ Mile Nst for Kiel, tilhører nu Familien Blome.

4) Grönwold, Grönewald, er et Gods i Dänischhagen, i Dä-
nischwalder adelige Distrikt i Hertugdømmet Sleesvig, ved Indløbet til
Ekernferde Fjord; det har hyppeligt Biskeri i Osterseen.

5) Et Gods i Preeker Distrikt 1¼ Mill Syd for Preech.

men udenfor Gaarden Depenau blive de uenige, og, da de Begge gribe til deres Væbner, bliver Luchau ihjelskudt af Sehested.

S. A. blev Theodosius Brockdorf til Vindeby ¹⁾ i Byen Selmersdorf ihjelskudt af en uagte Søn af Ditlev Ranzau til Klethkamp. ²⁾

S. A. har Otto Ranzau til Klethkamp med Tilnavnet den Gale, Breides Broder, i Kiel i Haregaden ihjelskudt Claus von der Wisch til Grünholz. ³⁾

S. A. blev Wolf von Ahlesfeld, Moritzes Søn i "Norddorf," udenfor Flensborg ihjelskudt af Marquard Ranzau til Saxtorf. ⁴⁾

S. A. bleve to Buchwalder, kjædelige Brødre, uenige, og den Ene ihjelskudt den Anden ved Sierhagens ⁵⁾ Mølle; da den Drabtes Undersaatter saae dette, ihjelsloge de til Gjengjæld Brodermorderen.

S. A. blev Paul Krummedige (Krumdiß) til Becke ⁶⁾ ihjelskudt i Borgemeisterens Huus i Neustadt af en Udlænding.

S. A. blev Otto Krummedige til Becke ihjelskudt af sin egen Tjener.

¹⁾ Et Gods i Dänischwalder Distrikt lige ved Eckernförde, som længe tilhørte Familien Brockdorf.

²⁾ Et Gods i Oldenborger Distrikt, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Lütgenburg, har længe tilhørt Familierne Krummedige og Ranzau; er nu et Fideicommiss for den grevelige Brockdorfske Familie.

³⁾ Formodentlig Godslet Grünholz i Schwansen adelige Distrikt, Schwansen Sogn; et andet Grünholz ligger 3 Mile Øst for Flensborg i Sterup Sogn og hører til første Angl. District, men er nu udparcelleret.

⁴⁾ Et Gods i Distriktet Schwansen i Riseby Sogn; Norddorf er uden Tvivl Byen Norby i samme Sogn, i hvilken dengang har boet Abel.

⁵⁾ Sierhagen i Oldenborger Distrikt tæt ved Neustadt har længe tilhørt Familien Buchwald, nu Grev Scheel-Plesfen.

⁶⁾ Becke, Bek, nu Bekhof ved Bekau, omtrent $\frac{3}{4}$ Mil Vest for Ikehoe, tilhører nu Familien Blome.

Josias von Oualen havde i Gottorp været til Gjest hos Hertugen af Holsteen, men da han nu, drukken som han var, vilde gaac ned fra Slottet, styrtede han fra Bindebroen af ned i Vandet og blev hengende paa en Pæl ved den Guldfjæde, han havde om Halsen, saa at han saaledes for Alles Dine uheldigen maatte drukne. Senr. Kang. de cert. astrolog. scientia pag. 183 fortæller en lignende Historie om Henrik Kangau, Pauls Søn, som maastee er en Forberling med den her fortalte.

Blasius Kangau, Amtmand i Gottorp, havde tilsoiet de stakkels Undersaatter meget Dødt, forjaget Bønderne, rebet Guse ned og opført Aalsgaard i istedetsfor. Da han nu angrede Saa-dant heiligen, faldt han i en dødelig Sygdom og lod da sin Herre, Hertug Adolph, anmode om, dog engang at besøge ham i hans Sygdom, hvilket Fyrsten ogsaa gjorde. Amtmanden sagde da: "Naadige Herre! Deres fyrstelige Naade erindrer sig sikkert, at jeg til Deres Bedste har jaget Bønderne bort fra denne eller hiin Gaard og der oprettet en Aalsgaard; nu synes mig imidlertid, at jeg ikke for min Samvittighed kan forsvare dette, men at Bønderne ville anklage mig for Guds Mafsyn, fordi jeg har jaget dem bort fra deres Eiendom, hvorfor jeg beder Deres fyrstl. Naade om at tilbagegive Bønderne denne, for at min Samvittighed igjen maa kunne finde Ro." Dertil svarede Fyrsten: "Gi Balthasi! ¹⁾ har Du ikke for Os aflagt en Eed og svoret, at Du vilde være Os og Vore Undersaatter tro? Dersom Du altsaa har gjort de stakkels Folk Uret og uden Vor Befaling jaget dem fra deres Gods, saa maa Du selv forsvare det, Vi have ingen Skyld deri;" hvorefter Amtmanden er geraadet i Fortvivlelse og saaledes elendigen død paa Gottorp. Om ham veed Kangauerne Genealogi Intet derimod fortælles en lignende Historie om den gottorpske

¹⁾ Altsaa Balthasar, ikke Blasius, heed Manden; Navnet Balthasar var ingenlunde ualmindeligt i Familien Kangau.

Gantsler Joh. v. Wowern, som ikke kunde døe roligt fordi paa hans Raad Afgifterne vare forhøiede og ingen Klager eller Forestillinger havde hjulpet herimod.

S. N. Becke von Ahlesfeld, Enke efter Senning von Buchwald til Nybel,¹⁾ drak hver Dag meget stærkt, indtil hun endelig fik druffet sig ihjel i Haderslev.

S. N. Andreas Ranzau, brandenborgsk Jægermester, havde en Broder, som blev ihjelskudt i Kiel af en Soldat foran Wendix von Ahlesfelds Huus.

Hedevig (Heilvig) Ranzau, Vertrams til Kohoestens Frue,²⁾ var frugtfuld med to Børn, og blev saavel som Børnene i Moders Liv ombragt ved Gift af sin egen Brudepige og to andre Qvinder. En af disse Qvinder blev bragt paa Baalet, men Brudepigens saavel som den anden undkom.

¹⁾ Næmeligviis det Nybel, som ligger i Gram Sogn ved Ribe Na, 1 $\frac{3}{4}$ Mil Nst for denne By, thi det har en Tidlang tilhørt Familien Buchwald og er kun 4 $\frac{1}{2}$ Mile fra Haderslev, medens det andet alt omtalte Nybel ligger Sydost for Slensborg. Nybel ved Ribe hører nu tilligemed det høsliggende Gram til de grevelige Schackske Fideicommissgodser.

²⁾ Kohoesten skal være Kæbeved, et Gods i Wabs Sogn i Schwansen, ikke langt fra Indløbet til Ekernfærde Fjord, hvilket nu kaldes Ludvigsborg efter Baron Frederik Ludvig Dehn, som i Begyndelsen af forrige Aarhundrede opførte den nuværende Bygning. Fru Hedevig Ranzaus Navn er, som paa flere Steder i Bogen, anført efter den nu brugelige Maade, som altsaa allerede dengang begyndte i Hertugdømmerne, her hos os først i forrige Aarhundrede, da ellers altid en gift Kone benævnedes med sit Familienavn; hendes egentlige Navn var Fru Hedevig Ahlesfeld, og hun blev gift med Vertram Ranzau til Kæbeved, en Sønesøn af den berømte General Johan Ranzau til Breitenburg, hvis yngste Søn Paul Ranzau til Bethkamp var gift med Beate Sehested, efter hvem Sønnen uden Tvivl arvede Kæbeved, der i de foregaaende 100 Aar havde tilhørt Sehestederne. Naar Hoffm. Etamt. angive denne Beate Sehesteds Død til 1589, da er dette en Forverling for 1586, som man vil see af pag. 193, thi det er hende, som bliver saa grueligt for-givet af sin egen Datter.

S. A. **Diedrik Blome** til **Neembtes**¹⁾ Frue blev paa sin Gaard heret ihjel, og de 5²⁾ Qvinder, som efter egen Tilstaelse havde ombragt hende, bleve bragte paa Baalet.

S. A. **Hans von Ahlesfeld**, **Ditlevs** Broder af **Hafeldorf**, har i **Kiel** spilst sig ihjel i **Fiskegaden** i **Kiis**; man paaستااer at hans egen Kone og Koffepige havde kommet Gist i Nisen.

S. A. blev **Godske von Ahlesfeld** til **Develgönne**³⁾ i **Holland** ihjelslaget af **Bonderne** og døde paa **Marken** ved et **Ojerde**. Saaledes blev ogsaa **Hans Rangau** til **Neuendorf**⁴⁾ myrdet af **Bonderne** i **Amelnhausen** ved **Lüneburg** [T har Lybet, sikkert ligeledes en **Affskriverfeil**.]

S. A. **Ditlev Brockdorf** til **Windeby** og **Christoffer von Buchwald**, den **Lange** kaldet, drak og spillede sammen i **Kiel** i **Lüder Kovel's** Huus, og det paa det **Vilkaar**, at den, som tabte Spillet, skulde gennemføre sin **Dreng** (**Tjener**); da nu **Ditlev Brockdorf** tabte Spillet, stak han sin **Dreng** ihjel. Dette skete i den **flamste** Gade.

S. A. **Joachim von Ahlesfeld** til **Nöer**⁵⁾ blev paa **Gottorp** ihjelsstukket paa **Salen** af en **Udlanding**.

S. A. **Geert Rangau**, **Pauls** Sen, omkom i en **Duel**, ligesom ogsaa **Paul Rangau**, **Breides** Sen; jfr. **Dankwerdt**.

S. A. vilde **Wulff von Ahlesfeld** til **Hafelau**⁶⁾ og

1) **Neembte**, **Nembde**, nu **Nehten**, er et **Gods** i **Precker** **Distr.** ved den **heilige Blöner** **So**.

2) T har 52, hvilket maa være en **Affskriverfeil**.

3) Et **Gods** i den **sydvestligste** **Deel** af **Oldenberger** **Distrikt**, $\frac{3}{4}$ **Meil** fra **Neustadt**.

4) Et **adeligt** **Marstgods** i **Tscheoer** **Distr.** i **Bielenberger** **Marst**, mellem **Elmshorn** og **Elben**.

5) Et **Gods** i **Dänischwalder** **Distrikt**, ved **Ekernförde** **Fjord**, tilhører nu **Stattholderen**, **Prinds Frederik** af **Augustenborg**.

6) **Hafelau** og **Hafeldorf** ere to **adelige** **Marstgods** i **Tscheoer** **Distr.** i den **saakaldte** **adelige** eller **Hafeldorfer** **Marst** langs med **Elben**,

Rahden¹⁾ ride ned af et Bjerg, men styrtede og brak Halsen.

Mar 1580 den 12 Decbr. [1581 T] tjente en ung Adelsmand, ved Navn Claus Rangau, som Page hos Landgrev Vilhelm af Hessen, der anstillede en Wildsvinejagt [i Reinhardtskoven T], ved hvilken Leilighed den unge Page var med; et Wildsviin angreb da Claus Rangau og huggede ham ihjel, hvorover Tyrsten var meget bedrevet, jfr. Aug. Holst. Chr. pag. 139, hvor denne Begivenhed sættes til 1583.

Mar 1584 vilde Frederik Rangau, Statholder Henrik's Søn, drage i Krig; men blev undervejs myrdet. Orig. kalder ham urigtigen Diedrik, hvilket W forandrer; Navnet Diedrik findes, saasidt vides, ikke saa tidligt iblandt Rangauerne. See om ham nedenfor.

Mar 1588 [1585 T] sprang Melchior Rangau til Sch. neweide²⁾ i Kiel med sin Hest fra den holststeenste Bro ned i Tjorden, og Hesten hjalp ham ved sin Raaskhed igjen op paa det Torre; derefter rider han til Vandingsstedet, som kaldes Molledammen, og siger til Hesten: "Mancken! Du har nu i Dag druffet Saltvand, nu maa Du ogsaa drikke Ferskvand", og sætter dermed ud i Molledammen ved Siden af Bigerne, som badse; da imidlertid Hesten bliver siddende i Mudderet, kaster den sin Nytter af, saa at han drukner, men den svømmer igjen i Vand og giver sig til at æde Blade af Grenene, uden at bryde sig om Junkeren.

Mar 1586 gav Tomfru Magdalene Rangau fra Bothkamp, Pauls Datter,³⁾ sin egen Moder, Beate Rangau,

imellem Pinau og Wedel; disse Gods'er tilhorte lange Familien Ahlesfeld, nu det Schildenske Fideicommis.

1) Rahden, Gaden, ligger i Isehoer Distr., 4 Mile Nord for Hamborg, ved Chausseen til Kiel.

2) I Preeker Distr. ved en smuk Indsø midt imellem Plöen og Lütgenburg.

3) En Sønnedatter af den berømte Johan Rangau, jfr. pag. 191. Bothkamp ligger i Preeker Distr., ved en Indsø af samme

Gift af en Guldstæe. Da nu Moderen laae i de sidste Trækninger, fortrod Datteren den forfærdelige Gjerning og sagde: "Hjertens hjære Moder, tilgiv mig hvad Du veed og tillige hvad Du ikke veed." Moderen døde strax efter, men Brodrene **Bertram** og **Breide Rangau** fængslede Søsteren paa **Boths-kamp**; imidlertid brød hun igjennem et Secret, gjorde sig et Noeb af sine Lagener og hidsede sig saaledes ned fra et heit Bærelse; hun begav sig derpaa i Krigen og blev til et offentlig Fruentimmer.

Mar 1587 omkom **Henrik Rangau** i Frankrig [**W** har **Frederik**, Statholderen **Henriks** Sen, som anføres ovenfor under 1584, ligesom ogsaa strax efter.]

Mar 1588 vilde **Frederik Rangau**, Archidiaconus i Slesvig, en Sen af Statholderen, gjere en Reise, men blev snigmorderisk dræbt, uden at man nogenstunde opdagede Gjerningsmændene. ¹⁾

1588. **Anna von Ahlesfeld**, **Asmus von Ahlesfeld** til **Noers** Hustru, blev forheret og kunde aldrig komme ud af Sengen, thi saasnart hun stod op var hun ganske affindig; imidlertid fødte hun alligevel hvert Mar Bern, men endelig blev hun ved Guds Tilskikkelse overvældet og ombragt; Sexene bleve imidlertid til Gjengjæld brandte.

S. N. blev **Hans Blome**, fra **Als**, i Danmark skudt af en Danst, **Paul Ucken**, og denne igjen myrdet i sin Seng af sin egen Kof med en Dre; Morderen blev ræddrættet i **Nendsborg**.

S. N. **Paul von Ahlesfeld** til **Behmfublen** ²⁾ sad i

Navn, $1\frac{3}{4}$ Mill Øst for **Breeg**; det er anlagt af den berømte **Johan Rangau**, og herer nu til de **Bülowske** Fideicommissgødsler.

¹⁾ Han var Capitain i fransk Tjeneste og blev paa Jagten myrdet af to Røvere. ^{*}

²⁾ Et Gods i **Breeger** Distrikt omtrent $1\frac{1}{2}$ Mill Øst for denne By.

Vognen og vilde uden Grund slaae sin Tjener med sin Bøsse (Pistol?); han tog derfor om den tynde Ende med Haanden for desbedre at kunne slaae Tjeneren, men, da han nu ramte denne, gik den ladte Bøsse af og Junkeren skjed sig selv; [dette er skeet ved Slensborg **T**]; jfr. Angeli Holst. Chr. pag. 37, hvor denne Tildragelse henføres til 1580.

S. A. blev Jacob Sehested til Groß-Nordsee¹⁾ ihjelstukken i Mendsborg foran Viinkjeldereren.

S. A. Bendix von Ahlefeld til Uphusen²⁾ avlede med sin Frue Metta 12 Børn, af hvilke 11 bleve myrdede i Buggen, idet nogle Qvinder stak dem med Naale i Hovedet indtil de døde. En Datter blev imidlertid voksen og forlovet med Detlev von Ahlefeld til Haseldorf, men hun fik endnu før Brylluppet Gift, saa at hun døde pludseligt; Qvinderne, som bibragte Jomfruen denne Gift, bleve opbrændte.

S. A. Jørgen Schwabe [i Kiel **T**], en brav ung Cavalkeer, slog Vinduerne ind hos de adelige Rudske, som holdt en Begravelse i Saregaden i Kiel og vare lystige ved gode Drikkevarer; derover styrtede de Alle ud af Huset og sloge Schwabe ihjel paa Stedet.

Mär 1588 [1590 **T**] ihjelstak Frederik Brockdorf (efter Andre Diedrik) til Bøsee³⁾ Geert Rangau fra Both-

1) I Kieler Distr. ved Canalen og Flemhudersee, midt imellem Kiel og Mendsborg.

2) Af dette Navn findes ingen Gaard i Hertugdømmerne, derimod to Landsbyer ved Navn Uphusen i Lønder Amt, den ene i Hvidding Herred, Rodenas Sogn, som dog neppe er meent, den anden i Braderup Sogn, Kjær Herred, i hvilken to Gødsfer have Andeel, og som maaskee fordom kan være beboet af Abel.

3) Et Gøds i Kieler Distr. ved Westensee; Marstallet er igvrigt urigtigt, thi af Geert Rangaus Gravstrif erfarer man at det var 1580, Drabet sandt Sted, og at hans Modstander ikke heed Diederich, men Friderich Brockdorf, Joachims Søn.*)

*) Hoffm. I. c. pag. 102—3.

kamp, en lerd Adelsmand, i Odense paa Brystbærnet ("auf der Lehnung").

S. A. gjorde Hans Peng (von Pensen), Baltfers Sen, gale Opteier i Kiel, hvorover der skete et saa stort Dyleb, at Borgerne greb til Vaaben og dræbte Peng [mangler hos T].

1589 Paul Kangan til Knop¹⁾ ihjelslog sin egen fjedelige Broder, Hieronymus Kangan fra Bothkamp,²⁾ Amtmand i Kiel og Bordesholm, "in der Braunschweig" i Kiel ved den danske Port tæt ved Broen, jfr. Angel. l. c. pag. 157.

Mår 1600 havde Catharina Brockdorf, asdøde Frederik Brockdorf til Bosces Enkesone, en hemmelig Kjærlighedsforstaaelse med Bertram Pogovisk. Nu traf det sig i det samme Mår, at baade hun og hendes Elsker til Fastelavn bleve indbudne til Neustadt, hvor der ogsaa var en lieslandsk Adelsmand, ved Navn Oehsel, tilstede; med denne kom Pogovisk i Uenighed og de sloges ved Maaneskin, men da nu Fru Catharina Brockdorf vilde forhindre dette og sprang imellem de Kjømpende, gjorde hendes Elsker netop i det Samme et rasende Udsald efter Oehsel og traf da uheldigviis Fruen midt paa Livet, saa hun døde midt i al sin Pynt, og hendes Lig blev baaret ind paa en Møgbaare.

S. A. Zedevig Kangan til Bohlsee³⁾ hjerte til Kiel for at forsoner Thomas von Ahlesfeld med sin Datterdatter, hvilke dengang, uvist af hvad Marsag, levede i Uenighed; hun var frisk og rask, men, da hun i Kiel steg ud af Bognen, satte hun sig paa en Stol og døde paa Stedet.

S. A. Joachim Brockdorf, en Sen af Ditlev til

¹⁾ Et fer sin smukke Beliggenhed beremt Gods i Dänischwalder Distr. ved Canalen, en Mill Nord for Kiel; det tilhører nu Grev Waudiszin.

²⁾ Skal uden Tvivl være Seefkamp, som ligger i Dänischwalb, tæt ved Frederiksbort og tilhørte denne Linie af Familien, Bothkamp derimod ikke.

³⁾ Et Gods i Kieler Distr., ved en lille Iubø af samme Navn.

Schrenckborn,¹⁾ opholdt sig ved Erkebispens Hof i Verden, hvor der paa samme Tid var en berømt italiensk Fægtemester ved Navn Salvator; med denne kom Brockdorf i Menighed, og da deraf opstod en Duel, stødte Italieneren ham Kaarden igjennem Struben, saa at han døde paa Stedet.

S. M. Diedrik Pogvist til Doberstorf, Bertrams Søen, blev i Preeh ihjelskudt i Tangermans Huus af Detlev Sehested til Berdehl.²⁾

Aar 1602 har Claus von der Wisch til Neuhof³⁾ og Afcheberg ved sin Karl ladet Lorenz Kanzau til Schlabenhagen [Schlabbhagen T]⁴⁾ og dennes frugtfuldmelige Kone ihjelskyde, hvorefter Gjerningsmanden flygtede, [gik et Aar ud af Landet siger T].

Ditlev von Ahlesfeld til Haseldorf besøgte sin Fætter, Marquard von Ahlesfeld til Haselau, og da de nu havde drukket sammen og Ditlev von Ahlesfeld igjen vilde ride tilbage til sin Gaard, ledsager Fætteren Marquard ham i al Venstabelighed. Da de vare komne ud af Haselau, griber Haseldorfseren sin ene Pistol og ihjelskyder Fætterens Hofjunker,⁵⁾ og derefter den anden, med hvilken han skyder Fætteren, som i alt Venstabelighed havde beværtet ham, Indvoldene istykket inde i Livet, hvilket denne lod helbrede over et Selsker,⁶⁾ [hvorefter han undersøgte sin Fætter paa alle Veie og Stier, i alle Capeller og

1) Et Gods ved Kieler Fjord, omtrent en Mil fra Byen.

2) Berdehl, Probole, nu Berdoel, et Gods i Preeger Distr., ligger ved en Indse omtrent 2 Mile Syd for Byen.

3) Uden Tvivl Deutsch-Neuhof eller Deutsch-Rienhof i Kieler Distr. lidt Syd for Westensee, er nu et Fideicommissgods for Familien Hedemann-Zeespen; det maa adskilles fra Dänisch-Neuhof i Dänischwald ved Südersee, 2 Mile Nord for Kiel, som paa den omtalte Tid tilhørte Familien Kanzau.

4) Et Gods af dette Navn findes ikke i Hertugdømmerne.

5) Det vil sige: en Junker eller Adelsmand, som tjente i hans Gaard (Hof), hvilket er denne Titels oprindelige og dengang eneste Betydning.

6) 1604 døde han dog af samme Saar, jfr. svar her nedenfor.

Kirker T]. Nogen Tid efter hændtes det at Detlev von Ahlesfeld drog til en Begravelse i Eckersförde og med sine Folk havde leiret sig i Bracke ved Neumünster; da fulgte Marqvard lige efter ham med sit Cavalleri og førte ogsaa en Ligkiste med sig, omringede Bondehuset i Bracke og lod give Ild igjennem Kofstalden og Vinduet, ved hvilken Leilighed et Par af Folkene fra Haseldorf faldt. Detlev von Ahlesfeld [og Brockdorf T] kreb nu ned i en Kiste, hvorpaa de andre Folk bad om Raade, men, da Marqvard spurgte efter Junkerne og ikke kunde finde dem, erfarede han at de vare i Kisten, paa hvilken han da lod skyde fra alle Sider. Af den stærke Skyden sprang denne endelig op, og da brændte Ahlesfelds [begge Junkernes T] Klæder i Ihs Lue, saa [at kun den ene af dem een Gang trak Veiret for T] han døde; foruden de [sem T] Saarede bleve der saaledes fem Døde paa Valpladsen.

Aar 1603 var Jørgen von Ahlesfeld til Stubbe¹⁾ med Hertugen af Holsteen i Hamborg til Gyldeingen. Da han nu med det holsteenske Comitatus igjen vilde vende tilbage, blev han i Bramstedt ihjelskudt af Ahlesfeld til Grenbold.

Aar 1604 [1608 T] ihjelskaf Borgerne i Skehoe med et Sphd en der bosat Adelsmand ved Navn von Thienen, som havde vilst sig overmodig imod Borgereskabet.

Samme Aar vilde Marqvard von Ahlesfeld til Haselau, som havde ihjelskudt sin Fætter i en Kiste, tumle sin Hest, da aabnede Saaret i hans Indvolde sig, hvilket han havde ladet helbrede over et Selvrer; han faldt af Hesten i sin egen Kaarde og døde saa Dage efter.

Paa samme Tid blev Hans Brockdorf til Rosenhof,²⁾ som med egen Haand med Vold havde castreret to af sine Tjenere, aldeles affindig, saa at man ganske maatte fratage ham Bestyrelsen af hans Godser.

¹⁾ Et Gods i Schwansen i Rieseby Sogn, lige ved Ellen.

²⁾ Et Gods i den østligste Deel af Oldenborger Distrikt, ved Gruber-See, som skiller det fra Eismar Amt.

1610. **Senning** eller **Zenniſke Ranzau**, **Arvherre** til **Rastorf**,¹⁾ havde en smuk Kone, ſkjøndt hendes Sjal ikke var ligſaa smuk; hun heed **Apollonia** og var en Datter af **Claus Ranzau** til **Rastorf**. Denne Frue havde en utilladelig Forbindelſe med en ung hollſteenſk **Adelsmand** og kom til at hade ſin Mand, hvorfor hun flere Gange tænſede paa at tage ham af Dage, ved hvilken Leilighed hendes Pige, ved Navn **Selmiſche**, troligen hjalp hende. Manden havde en **Hofjunker**, ved Navn **Joachim Brockdorf** fra **Boſee**, og ham overtalte Fruen og Pigen til imod en god Belønning at ihjelſkyde Junkeren paa Jagten, hvilket han ogſaa lovede; [dog forinden hun gjorde dette Forſlag, forſøgte Fruen forſt om hun ikke paa anden Maade kunde faae ham af Dage. Da hun vidſte, at Manden meget gjerne ſpiſte Galen af en ſtegt Gjedde, lod hun ved ſin Koffkepige denne forgifte og ſaaledes ſætte ind paa Bordet. Da Junkeren nu vilde ſpiſe, ſtod Tjeneren bag ved ham, og han greb Fallerkenen og kaſtede Maden for Hunden, ſom, ſaaſnart den havde ſpiſt Gjeddemaal, ſiekliffelig døde og ſtrar efter reknede; da Tjeneren var Kjærefte med Koffkepigen, havde hun fortalt ham det og ſaaledes ſat ham iſtand til denne Gang at redde Herrens Liv. Fruen overtalte da **Brockdorf** til at dræbe Manden, og lovede til Gjengjæld at ægte ham, og, da der var betydelig Rigdom, lod denne ſig overtale til Forbrudſen. Derpaa gik Sagen for ſig da de reed paa Jagd ved **Hammer**,²⁾ og idet **Brockdorf** reed bort, raabte Fruen endnu til ham: "**Brockdorf!** hold mig nu Dit Leſte og bring mig en Steg hjem, jeg vil imidlertid lade Spiddet ſkure blankt", (hvormed hun meente ſin Mand), **TJ.** Medens de nu ſpiſte og drak i **Hammer**, lode de Jægerne med Hundene gaae foran til **Ladegaarden**; efter endt Maltid reed de fra **Joachim Rø-**

1) I **Kieler** Diſtrikt ved **Schwentineſtoden**, $\frac{1}{2}$ **Meil** Nord for **Breck**; Gaarden har nu i næſten 400 Aar tilhørt Familien **Ranzau**.

2) En **Forpagtergaard** ved **Giberen**, $\frac{1}{2}$ **Meil** fra **Kiel** og omtrent $\frac{1}{2}$ **Meil** fra **Rastorf**, dengang ſom det ſynes en heel **By**.

pers Huus efter Jægerne, og Højsjunkerens, som reed bag efter, stjød Junkeren, netop som han paa Hammermark reed paa en smal Wei, med sin Væsse, som var ladet med Røndefugler, bag fra igjennem Livet; derpaa siger Ranzau: "Brockdorf! er det Takken for alt det Gode, jeg har vilst Dig? Lad mig leve, saa vil jeg give Dig 100,000 Daler", men det hjalp altsammen ikke Noget, hvorfor han stjød nok engang, saa Junkeren faldt ned paa Jorden, og derefter med Væssen slog ham heelt ihjel; han tog da Junkerens Stridshammer, som man dengang bar dem, og hug ham i Hovedet med samme, hvorefter han med begge Hestene reed ad Lüneburg til. Da der imidlertid paa det samme Sted, hvor Mordet skete, sad en Soldat i Krattet og spillede Uci af sig, aabenbarede denne strax Forbrydelsen, hvorpaa Hertugen af Holsteen udsendte nogle Genspændere ¹⁾ for at fætte efter Morderen; disse fangede ham i Winsen ²⁾ og bragte ham tilbage til Holsteen, ³⁾ hvor han blev kastet i Fængsel og siden i Flensborg af den forsamlede Adel dømt til Døde, offentlig berøvet sin adelige Hjelmskjold og erklæret for en aabenbar Skjelm og Morder, derefter ført op paa et Skafot og halshugget, samt endelig begravet i Flensborg iblandt Tyve og Mordere. Fruen afklippede sit gule Haar og flygtede i Mandssklæder til Sverrig med en Skrædder fra Igehoe ved Navn Ove Møller, men Pigen Helmsche, som iforveien havde klædt sig pynteligt og baaret Perleroser paa Skoene, blev halshugget i Gottorp.

Christoffer Ranzau, Pauls Søn af Nybel, blev i Flandern ihjelskudt af et Strejpparti, medens han under Erkehertug Leopold tjente Spanierne.

S. N. Otto von Buchwald til Muggesfelde ihjelstak Johan Rathlow i Gottorp ved den blaa Port og reddede sig derefter ved Flugten.

¹⁾ Et Slags ridende Politisoldater, Gendarmer.

²⁾ I Kalkenkirken Sogn mellem Bramstedt og Hamburg.

³⁾ Winsen ligger nemlig i Stormarn.

Christine von Sagen, Otto Rangaus Enke, en holsteensk Dame, opholdt sig i Lybek og spadserede her foran Bjergporten med flere fornemme Damer, men, da hun var gaaet lidt tilside, blev hun bortført af en Mand, saa man aldrig siden har kunnet finde hende. Hendes Pige har siden berettet, at denne Dame gav sig af med den sorte Kunst og at hun havde fundet en Hærebog hos hende.

S. N. Hans Rangau til Neuendorf ihjelskaf Melchior Rangau til Grenbold ved Berdet i Claus Rangaus Huus i Fiskergaden i Kiel.

S. N. saldt Claus Meinstorff i Donausfloden i Baiersland og druknede [uangler hos T].

S. N. Melchior von der Wisch til Damp blev forgiftet af sin egen Kone, en Blome fra Rembt. Man havde Mistanke til nogle Folk, blandt disse til Præstens Kone, at de skulde have tilberedt Giften, men derom blev der Intet opdaget.

S. N. Jasper Rangau, en Søn af Ove til Salgau, blev i Kiel, hvor han var Amtmand, stukken ihjel af en Mideknægt i den flamske Gade, foran Ullegzard von Ahlesfelds Huus.

S. N. Gamle Hans Rangau til Neuendorf vilde drage i Krigen, men blev paa Lyneburgerhede ihjelskædet af Benderne.

Aar 1620 ihjelskjed Hans von Ahlesfeldt sin egen Svoger.

S. N. Godske v. Buchwald, som havde villet flyde Præsten i Kiel, M. Coronæus, druknede i Mølleedammen ved Tegloven, hvor han med sin Hest var sprungen ud.

Aar 1626¹⁾ blev Wulf von Ahlesfeld til Wittmoedt,²⁾ [som vilde drage ud af Landet, T] ihjelskudt i Lybek af en Udlandning.

¹⁾ Et Gods i Precher Distrikt ved den lille Plæner Es, strax Nord for Plæen.

²⁾ Dette Aar staaer hos T og W, derimod i Orig. 1616, hvilket af det efterfølgende Stykke viser sig at være en Skrivfeil.

S. A. falbt Siwerdt Pogwist til Haselau, en Søn af Christoph til Hagen,¹⁾ som var kongelig Raad, i Slaget ved Lüzen,²⁾ men hans døde Legeme blev aldrig fundet. Han var en forstandig og lærd Adelsmand, med hvilken Landet kunde have været vel tjent, [men han offrede Gud sit Blod for den christelige Religion og den tydske Frihed T].

Til samme Tid gif Oswald Sehested, en Søn af Ditlev til Depenau, fra Forstanden og blev som Uffindig holdt indespærret i mange Aar.

Aar 1627 har Jørgen von Ahlesfeld til Wesselsburg³⁾ ihjelskuffet Henning von Ahlesfeld til Fresenburg.

Aar 1628 har Hans von Ahlesfeld til Stendorf ihjelskuffet Jasper Kanguau til Siggen⁴⁾ foran Slottet i Lybek.

Drude Wensin, Godskes Datter, sluttede i Hamborg Venfskab med en ung Student; hun blev frugtformelig og døde i Barselseng.

Aar 1630 gif Otto von Ovaen fra Forstanden og døde 1635.

Aar 1631 paa St. Petri Dag hjerte Fru Ollegaard von Kanguau fra Bethkamp til Kirken Barkau for der at gaae til Alters, men i Præstens Huus blev hun pludselig syg, og mistede Mælet medens hun igjen hjerte hjem; strax efter døde hun.

S. A. [1632 T] vare Franz Kanguau til Salzau og Christian Rathlau Dorotheas Søn af Lindau, lystige sammen i Nortorf, da viste den One den Anden sin Kaarde og de

1) Et Gods i Kieler Distrikt paa Grændsen af Proystiet, omtrent 1½ Mill Nordost for Kiel, er nu et Fideicommissgods for Familien Blome; til dette Gods hører den største Fiske-dam i hele Helsteen, som er 1000 Td. Land stor.

2) Er seilskrevet, istedetfor Luther, hvor Sigvard Pogwist, fgl. Krigsraad og Krigscommissarius, falbt 1626.

3) Et Gods af dette Navn findes ikke i Hertugdømmerne.

4) Et Gods i Oldenborger Distrikt ved en lille Indsø tat ved Østersøen, ligger 1 Mill Syd for Heiligenhafen.

Iagde af Speg ud imod hinanden; Ranzau var da saa uheldig at stikke Rathlau ihjel, [og da denne havde faaet Stødet, sagde han, idet han pegede paa Saaret, blot: "See Broder, hvad Du har gjort!" Ranzau blev yderst bedrevet over den Ulykke, han havde affstedkommet, T].

S. A. Oberst Damig fra Pommern, en erfaren Cavalier, havde forlovet sig med en holsteensk Dame, en Buchwald fra Wensin, hvilket imidlertid hendes Broder ikke syntes om. Da Damig nu engang sad med sin Brud i Armen og paa sit Skjød, kom Broderen, Hans von Buchwald, og stak ham ihjel i Søsterens Arme; han ligger begravet i Kiel i Choret.

Mar 1633 vilde Melchior von Ahlesfeld ride ud i Marken paa sin sædvanlige Ridehest, men, da han kom udenfor sin Gaard Grenvold, kastede Hesten, som ellers altid var meget from, ham af, fordi en sort Hund løb forbi. Ahlesfeld faldt ned, men blev med den ene Fod hængende i Stigboilen, og saaledes slæbte Hesten ham over Bjerg og Dal, saa at Klæderne reves ham af Kroppen, næsten alle hans Lemmer knustes og han tilsidst ikke mere lignede et Menneske; saaledes løb Hesten tilbage med ham til Grenvold, og da levede han endnu, men døde strax efter. Man gav Herene Skyld for at have forarsaget denne Ulykke, [fordi de vidste at Junkeren altid bar en Guldkjede paa sig, og derfor stod Hyrdens Kone, som var een af Herene, bag ved et Træ og passede paa, naar han tabte Kjeden, hvilken hun ogsaa rigtigt bemægtigede sig. Der bleve da fem af hans Undersaatter, alle Truentimmer fra Bhen Kru-sendorf, lagte paa Pinebanken, hvor de bekendte Alt, og derefter opbrændte. Een af Herene tjente paa Gaarden fer hun blev gift og havde nu to Børn. Guldkjeden skaffede Hyrden igjen tilveie T]. Melchior von Ahlesfelds True drog siden ud af Landet, hvorhen, har Ingen faaet at vide.

S. A. Magdalene, Enke efter Bertram Pogwist "zum Weißen Hause," 1) havde spilst til Aften og vilde gaae til Sengs, men sank ned foran Sengen og døde pludseligt.

1) Weißenhaus eller Wittenhuse, et Gods i Oldenborger Distrikt ved Østersøen, 1 Mil Øst for Lütgenburg.

S. A. Margarethe, Enke efter **Egidius von der Lancken**, blev besvangret af en hollsteensk Adelsmand. Da hun var kommet op af sin Barselseng, vilde hun rejse fra **Stocksee** ¹⁾ til **Lybek**, men forkjolede sig undervejs og døde i **Lybek**.

Mar 1634. Claus von der Wisch, Arveherre til **Neuenhof** og [mangler hos **T**] **Wischeberg**, var den ene Dag paa Jagd og befandt sig vel, spiste og drak om Aftenen paa **Neuenhof** og lod sig endnu efter Maaltidet stege nogle **Wbler**, som han spiste. Derefter befalede han, at den følgende Dag to Mand af hvert Huus paa hans Gods skulde møde paa Jagten, og gif derefter til Sengs; men, da det blev Midnat, kaldte han paa sin Dybarter og forlangte Bækkenet, hvorefter han blot sagde: "Du rækker mig det aldrig ostere" og pludseligt døde.

Samme **Mar** ihjelstak **Henrik von Brockdorf** til **Altenhof** ²⁾ **Sirwerdt Rathlau** til **Lensahn** paa Kirkegaarden i **Kiel**.

Mar 1635 drak **Johan von Ahlesfeld** til **Wittmolt** sig ihjel i **Brandeviin** paa **Gottorp** (jfr. strax nedenfor).

Samme **Mar** i **Juli** Maaned blev **Vendix Buchwald** til **Tresenburg** ihjelslaaet i Saugekulen af et stort Træ, som var blevet lagt op paa Saugestedet.

Paa samme Tid ihjelsjod **Henrik Brockdorf** til **Altenhof** i **Meklenborg** **Vendix von Buchwald**, en Broder til **Otto Buchwald** til **Muggesfelde**.

[**Mar 1636** kom **Johan von Ahlesfeld** til **Wittmolt** fra en Begravelse i **Gekernförde**, var frisk og sund, men døde Natten efter, [den 14 December **T**] **Nl. 2**; Nogle mene at han har drukket sig ihjel i **Brandeviin** den 16 Oct. **W** og **T**. Jfr. strax ovenfor.

¹⁾ Et ferhenværende fyrstl. pleenisk Kammergæds i Pleener Amt, **Bornhoved** Sogn, er siden 1777 arveligen bortforpagtet.

²⁾ Et Gods i **Dänischwald**, $\frac{1}{2}$ **Meil** Sydost for **Gekernförde**, er nu et Fideicommis for den grevelige Familie **Reventlov**.

S. A., den 25 August, kom Wibe eller Ribe Kangau til Utschau fra et Bryllup i Pleen, var frisk og rask og gik til Sengs i Kiel, men blev om Morgenens fyg og forlangte Madveren, hvilken hun dog ikke fik, saa pludseligt døde hun.

S. A. Gertrud Sehested, Klosterjomfru i Isehoe, spiste sig ihjel i Kaal; man troer at der har været Rottefrugt i Havregrynene, som havde ligget i Spisefamret og bleve brugte til Kaalen, og at det er deraf hun døde.

Mar 1637 kom Frederik eller Diedrik Buchwald fra Wensien og forlangte i Bornhoved en Drik Ol, som han ogsaa drak, men da han derefter befandt sig ilde, fjorte han lige til Preech og døde Dagen efter.

Mar 1638, den 14 Dec., var Agathe, Joachim von Dam til Sehesteds¹⁾ Frue, frisk og rask, spiste og drak som sædvanligt, men felte om Natten en stor Bængstelse og døde pludseligt; dette skete den 14 December.

Mar 1639, [den 14 Juli, T] blev Ritmester Claus Pogovisk til Peterstorf²⁾ i Hamborg ihjelskudt af en fremmed Ritmester.

Mar 1640 spiste Jomfru Anna Kangau, Pauls Datter af Knop, Klosterjomfru i Preech, første Paaske dag som sædvanligt til Middag, men før Aftenprædiken begyndte blev hun angreben af en pludselig Besvimelse og døde strax efter.

Mar 1641 var Emecke von Dam, en ung holsteensk Cavalleer, hos sin Brud [Magdalene, Asmus von Ahlesfeld til Hüttens³⁾ Datter T], var lystig og glad, men, da han siger sin Brud Farvel og stiger til Hest for at ride bort, steiler Hesten, gaaer bag over og støder ham Sadelknappen ind i Livet, saa at Blæren springer, hvoraf han døde, til stor Sorg for sine Venner.

¹⁾ Et Gods i Dänischwalder Distrikt ved den gamle Eider, 1½ Mill Nordost for Rendsberg, bekjendt af et Slag imellem de Danske og Allierede 10 Dec. 1813.

²⁾ Et Gods i Oldenborger Distrikt, 1 Mill Syd for Byen.

³⁾ Et Gods i Dänischwald i Gertorf Sogn, 2 Mile Nst for Gekernsørde.

S. N. Claus Rangau fra Gærnforde, Provst i Ijehoe og Meimerstorf, ¹⁾ havde været paa Jagt i Meimerstorf, men, da han kommer tilbage og vil træde ind i Fogedhuset, synker han død ned paa Stedet.

Aar 1642 i December var Henrik von Ahlesfeld, en Søn af Ridderen [T har Ritmester] Didrik Ahlesfeld, i Danmark ved Prindsens Hof i Nykøping, hvor der paa samme Tid opholdt sig en schlesisk Adelsmand ved Navn Gersdorf, med hvem Henrik von Ahlesfeld kom i Strid, hvilket førte til en Duel. Da nu Ahlesfeld i Stridens Hede vil give Gersdorf et Stød, falder hans Kaardegæng, som han bar over Skulderen og som var meget tungt af Guld, ned over hans Arm, saa han ikke kan fuldføre Stødet, hvorimod hans Modpart steder til og tilseier den Bærgelse, som ikke kan røre Armen, et Saar, hvoraf han kort efter døde; hans Brud, Jomfru Abel Blome, og hendes Forældre toge sig dette Dødsfald meget nær.

Paa denne Tid gif Johan Rangau, Christophs Søn, en dygtig og lærd Cavalier og fyrstelig Raad ved det Gortorpste Hof, fra Forstanden, hvilket man troer blev paaført ham af en Professors Datter i Königsberg, som han havde haft en Kjerlighedsforstaaelse med, medens han studerede der, og som ved hans Afseer havde rykket ham nogle Haar ud af Hovedet, hvilke hun beholdt.

Aar 1643 blev Bertram von Buchwald, Jaspers Søn til Eierhagen, ihjelstødt i Frankrig af en Ritmester.

Carl Gudeders Kone Elisabe, en Søster til Joachim von Dam til Sehested, vilde give en syg Ko Noget ind, men denne beed hende i Lommefingeren, hvortil der slog sig Koldbrand, saa hun døde deraf.

Aar 1643, den 22 Marts, fød Anna Brockdorf,

¹⁾ En Landsby lidt Syd for Kiel, som tilhører Ijehoe Kloster, hvilket her af T rigtigt nok udtrykkes paa en meget usædvanlig Maade; Drig. har Arveherre til Meimerstorf, hvilket rimeligviis er en Skrivfeil.

Balzgers Datter, Underpriorinde i Preeh, ved Bordet og spiste og drak, da hun paa eengang blev syg og døde paa Stedet.

Samme Aar i Mai Maaned var Claus von Buchwald, en rask ung Cavalkeer, i Altona ved Hamborg, men, da han blev drukken, gjorde han efter sin Svæbne Spektakler. Blandt Andet reed han foran en Fiskers Der en Mand over, hvorpaa Fiskeren sagde: "Ei, er Gaden ikke bred nok til at ride paa, siden man her midt paa Gaden rider Folk ihjel"? Buchwald greb da en Pistol og skjed ind efter Fiskeren, men feilede ham og traf Derstolpen. Fiskeren forstod Sagen uret, greb til sin Baadshage og slog Junkeren paa Hovedet. Da denne endnu ikke vilde falde, reev han hans egen Kaarde ud af Skeden og gjennemboede ham dermed.

Samme Efteraar vilde en ung Cavalkeer, Christian Rangau, en Son af Oberst Marquard til Hanerau, i Stift Bremen ride til Ringen, men styrtede med Hesten og døde paa Stedet.

Claus von der Wisch, en Son af Henrik til Glasau,¹⁾ blev i Slesvig paa et Borgerbryllup ihjelstukket i en Duel af Johan Adolph Lelius, som var Capitain ved de danske Tropper i Holsteen T).

Aar 1645 blev Cai Rangau til Gmückendorf²⁾ arresteret i Kiel formedelst et Mord, og medens han var i Fængslet blev der kommet Gift i hans Mad; strax efterat have spijst den befandt han sig ilde og døde tredie Dagen efter.

Paa denne Tid drog Henrik Rangau til Puttlos³⁾

¹⁾ Et Gods i Preeher Distrikt, omtrent 2 Mile Syd for Ploen, paa Weien til Lybek, er nu Fideicommiss for den grevelige Familie Reventlov.

²⁾ Et Gods i Kieler Distrikt, 2 Mile Sydost for Rendsborg, tilhører nu Hs. Excell. Grev Reventlov-Criminal, Præsident for det tydske Cancelli.

³⁾ I Oldenborger Distrikt imellem denne By og Østersøen.

til Frankrig for at besøge en god Ven, men blev undervejs ihjelstødt og død bragt tilbage til Holsteen; [W fortæller om denne Sag, at han var Ritmester under Rigsmarschall Josias Ranzau i fransk Tjeneste, men faldt i Beleiringen af Cortryck]; han blev begravet i Kiel.

Mar 1645, den 22de [W og T 2den] Juni anrettede Dombechant Christopher von Winterfeld i Lybek et prægtigt Gæstebud, hvortil han indbød endel fornemme Officerer, saaledes Staden Lybeks Oberst, Hartwig [Alsch W og T] Schak, [Oberst Jens T] Otto Blome, [Jochim Brockdorf til Garb W], samt andre tappre holsteenske Landjunkere. Medens der blev drukket, opstod der Strid om en Bagatel, saa at Otto Blome udfordrede Schak til at møde sig udenfor Porten, hvor de angreb hinanden til Hest og begge affyrede deres Pistoler uden Virkning; derefter greb de til Kaarderne og gjennemboede hinanden gjensidigen, saa de begge bleve paa Valpladsen ved Crempelstorf. [Da Blome blev løftet af Hesten og adspurgt, hvorledes det var med ham, svarede han: "jeg har faaet min Deel, men jeg haaber at Schak heller ikke skal leve langt," og døde i samme Dieblik, hvorimod Schak endnu levede nogle Dieblikke, T]; Dagen efter førte man begge Ligene ind i Lybek. Dette var et skrækkeligt Tilfælde, som man i 100 Aar ikke havde seet det i Holsteen, [især i Krigstider, da der desuden i Holsteen blev udgydt Christenblod i Strømme; man siger i Almindelighed, at Striden opkom over Forrangen W].

S. A. Hans von Buchwald, en Søn af Otto Buchwald, Provst i Breeß og Arveherre til Muggesfelde, blev af Kong Christian den Fjerde tilligemed Rigsvraaderne Ove Parsberg og Steen Bille sendt til Moskau for at bringe Kongens naturlige ¹⁾ Søn Grev Valdemar derhen og bivaane Formælingen mellem ham og Storhystens "Fresen Datter."

¹⁾ Dette skulde Nogen have vovet at kalde ham for Ulfelds Søn, thi Grev Valdemar var som bekendt en Søn af Kirstine Munk.

Han kom imidlertid i en uheldig Duel med en dansk Adelsmand, som saarede ham i Halsen, hvortil der slog sig en Saarsfeber, saa at han døde. Da han paa sit Dverste forlangte, at man ikke skulde bedrøve hans Forældre mere end nødvendigt, eller føre hans Lig hjem, blev han begravet i Moskau. **W**

Mars 1646 blev Hendrik Paul Sehested i Westphalen ihjelstødt i en Duel af en Grev von der Lippe.

S. A. blev Capt. Arend Steding fra Bramstedt, salig Hr. Geert Stedings Søn, ihjelstødt af Oberst Jens Gaderslev.

Mars 1648 blev Claus von Thienen [til Rühren ¹⁾ **W**] i Paris ihjelstødt af Ditlev Brockdorf til Mirdorf; ²⁾ [**W** og **T** mangle begge Marsstallet.]

Ligeledes blev Bertram von Buchwald til Eierhagen i samme Mars ihjelstødt i Frankrig i en Duel med en Fransmand; [**W** lægger til at han var Ritmester i den Weimarske Armee og for sine uforsigtige Uttringers Skyld duellerede til Hest med Pistoler med en anden Ritmester.]

Samme Mars, 1648, boede i Jylland en meget lovende ung Adelsmand, Claus Sehested, Søn af Alexander paa Gyldensteen, ³⁾ der havde gjort gode Studier. Han skjed med en Bøsse efter en Næv, som han rigtignok traf, men ikke dødeligt, hvorfor han greb den anden Bøsse, vendte den om og vilde slaae Næven ihjel med den tykke Ende; da gik Bøssen løs, saa at han skjed sig selv og blev meget beklaget.

S. A. Paul [Richard **W** og **T**] Ranzau [en Søn af Paul til Knop, **W** og **T**] blev i Frankrig ihjelstødt af en Fransmand.

S. A. blev Christopher Ranzau, en Søn af Paul til Mübel, ihjelstødt i Flandern, medens han tjente Spanierne under Erkehertug Leopold.

¹⁾ Et Gods i Preeker Distrikt, en Mill Syd for denne By.

²⁾ Et Gods i Preeker Distrikt, 1 Mill Nord for Pleen.

³⁾ Et Gods i Oldenburger Distr., 1 Mill Syd for denne By.

S. A. gif **Johan Kangu**, **Christophers** Søn, fyrstel. gottorpff Raad, aldeles fra Forstanden; han havde gjort gode Studier og var en velerfaren Mand.

[**Lorenz von Thienen**, en Søn af **Hieronymus von Thienen** til **Rühren**, var forlovet med en Datter af **Hr. Otto Kangu** i **Kiel**; han reed paa Jagd **Tytaarsdag** og **Saren** løb ind i **Brech**; han fulgte efter, men **Hesten** styrtede og brak **Halven**, ligesom han selv døde kort efter. **W**]

[**Nar** — — kom **Otto von Ahlesfeld**, en Søn af **Cai** til **Sistermüh**¹⁾ og **Schinkel**,²⁾ som var Mitmester i dansk Tjeneste, i Uenighed med en Major **Pruser**, som stødte ham sin Kaarde i Livet og derefter endnu dreiede den om; **Ahlesfeld** levede endnu nogle **Nar** meget sygelig, men døde dog tilsidst af dette **Saar**.

Nar — — blev **Detlev von der Wisch** af **Guset Nybel**, som var Lieutenant, uenig med en anden Officer og vexlede **Kugler** med ham; da han nu havde skudt og vendte sig om, stødte hans Modpart ham bagfra Kaarden i Livet, hvorfor han i mange **Nar** maatte bære et **Solrer** i **Nyggen**; han blev **Kammerjunker** ved **Hoffet** i **Gottorp**, men skrantede bestandigt og døde tilsidst af **Følgerne**. **T**]

Nar 1649 døde den ædle og dydsfæde (tugendreiche) Fru **Gesche Meinstorff**, en Datter af salig **Detlev Rumohr** til **Lüttebüll**,³⁾ pludselig om **Eftermiddagen** Kl. 2, efterat hun endnu om **Morgenen** havde været sund og rask og spøget med sin **Junker**, som hun i **Spøg** had om at tillave sig noget varmt **Ol**, hvilket hun dog foretrak at gjere selv.

1) Sestermünde, Sestermüh, nu Sestermöhe, et Markgods i Ikehoeer Distr., 1 Meil Nordvest for Uetersen.

2) Et Gods ved Canalen og Flemhudersee i Dänischwalder Distr., hedder nu Rosenkrands og er et Fideicommiss for Familien Weber.

3) Lüttebüll, Düttebül, Düttebelle, et nu udparcelleret Gods i første Angler Distrikt, Geltingen Sogn, ligeved Osterseen, omtrent 1½ Meil Nord for Cappeln.

Aar 1649 tildrog sig i Oldešloe [Altenschlohe **W**] en
 fergelig Hændelse mellem to Adelsmand. Paa Fresenburg boede
 en from ung Cavalkeer, ved Navn Cai Buchwald, som havde
 været Cornet. Til ham kom hans Svoger, Hans von Ahle-
 feld, Arveherre til Glorup i Thyen ¹⁾, dengang Ritmester, nu
 Generallieutenant, og indbød ham til at komme til Trabelau, ²⁾
 som tilhorte Henrik Rangau. Buchwald gjorde hofflige Und-
 skyldninger, men det hjalp Intet, og han maatte imod sin Villie
 ride med ham. Da Vinen steg Gæsterne til Hovedet ("der
 Trunk in dem Mann kommt"), kom disse to i Menighed, hvil-
 ket dog snart blev bilagt af de Tilstedeværende; Striden var
 opstaaet over en Skydehund. Da nu imidlertid Cai von
 Buchwald vil hjem, vil Hans von Ahlesfeld ikke forlade
 ham og rider med, men, da de kom nær til Fresenburg, søgte
 Ahlesfeld atter Marsag til Strid, og da han ikke kunne finde
 denne, ihjelskjød han uden videre sin Søsters Mand Cai von
 Buchwald. Da denne var død, bragte Svogeren selv Liget til sin
 Søster, som ikke kjendte noget til Sagen og derfor [faldt sin
 Broder om Halsen og **T**] jamrende udraabte: "Kjære Broder!
 Hvo har dog gjort det ved min Mand?" Han svarede ikke et
 Ord, men reed taus ud af Landet og blev i den polske Krig
 Oberst i svensk Tjeneste, siden Generallieutenant i dansk. Den
 Drabtes Kone nedkom af Skrak med et dødsfodt Barn.

Aar 1650, [den 6te Februar **T**] reed Godske Rangau
 til Westensee sund og frist ud i Marken; men da han igjen
 kom tilbage og havde spist til Middag, lagde han sig af Træt-
 hed ned paa Banken; deraf stod han imidlertid ikke op igjen,
 fik Dødt og døde pludseligt.

Aar 1652, den 23de Febr., belejrede Kongen af Frankrig,
 Ludvig den Sjortende, ved Cardinal Mazarin Staden An-

1) Hos **W** og **T** kaldes han ikke Arveherre til Glorup, men
 dette Tillæg i Orig. er rigtigt, thi han eiede virkelig dette Gods.

2) Trallau, Trabelau, er et Gods i Preeger Distrikt; **W** har
 Tralau, **T** Trittau, hvilket sidste er et Amthaus ved Dillstedten.

gers ved Loirefloden. I den beleirede Stad befandt sig Claus von Buchwald, eneste Søn af Daniel til Schirenssee, og vilde igjennem en Skandskurs see ind i Leiren, men blev skudt igjennem Hovedet af en Franskmænd. [T lægger til: en lille Dverg i Leiren laae netop i Huskæg med sin Nifel og skjed ham gjennem Digt ind i Hovedet, saa at han sank ned imellem to keltiske Mødsmand, Wulf og Henrik von Ahlesfeld til Koenigsferde ¹⁾ og Damp ²⁾; i Faldet greb han en Green, som hang ned fra et Træ og sagde blot "je suis mort", hvorpaa han strax døde ³⁾.

Alexander Sehested, en Søn af Cai til Münden-Neverssterf ⁴⁾, var Oberstlieutenant i det franske Cavalleri og en brav og dygtig Cavalloer; han blev i Faubourg St. Antoine i en Attaque ihjelskudt af Pariserne, som vare inde i Staden, paa den Tid da Prindsen af Condé ferte Krig imod dem. [Dette mangler hos W].

Mar 1654 om Foraaret blev Joachim Brocédorf i Frankrig ihjelskudt af en Bonde.

Mar — — blev Oberst og Amtmand Torgen von Ahlesfeld til Dvarnefels ⁵⁾ ældste Søn skudt i Besetningen for Candia; han var Capitain. — Mar 1657 blev hans yngste Søn, Torgen von Ahlesfeld, i den polske Krig snigmorderisk ihjelskudt af sine egne Folk. — Mar 1658 paa Bartholomæi Dag

¹⁾ Koenigsferde, Gref Koenigsferde ligger i Dänischwald ved Sideren, to Mile fra Kiel, Rendsberg og Gekernferde; det maa stilles fra Klein-Koenigsferde Syd for Sideren i Kieler Distr.

²⁾ Damp, Damp, Damp ligger i Schwansen ved Dsterscen, to Mile Nord for Gekernferde.

³⁾ Begge disse Begivenheder indtraf altsaa i Trendefrigene imellem de franske Store og Cardinal Mazarin.

⁴⁾ Münden-Neverssterf ligger i Oldenberger Distr. i en lille Indse og hører til de storhertugelige Oldenborgske Bideicommisgedter; det maa adskilles fra Water-Neverssterf i samme Distrikt, som ligger ved en Bugt af Dsterscen, tæt ved Lütgenburg, og tilhører Grev Holstein.

⁵⁾ Ved Stenhuserssee i Kieler Distr., tidligere et Bideicommis for den grevelige Familie Reuss.

(den 24de August) blev den mellemste Broder, Christian von Ahlefeld, Generaladjutant i dansk Tjeneste, skudt i en Duell. Han var en tapper Cavalier og stor Duellist og kom i Strid med en Ritmester Allart over et Selskab, som de paa et Streiftog havde gjort til Bytte; de vrede Kugler udenfor Krampe, og Ahlefeld faldt. Hans polske Tjener, som han havde bragt med sig fra Polen, — hvor han tidligere havde været Ritmester i svensk Tjeneste, — saae ikke saasnart sin Herre falde, for han igjen skjød Allart ned, og rigtignok raabte Ahlefeld til ham at han skulde lade det være, men det hjalp ikke. [Dette er efter T, Orig. er mindre udførlig].

Mar 1658 var Gregorius Rumohr, en Søn af Rumohr paa Alpenitz ¹⁾, Ritmester i dansk Tjeneste og blev i en Træpning skudt af de svenske Dragoner af det Woberske Regiment.

Mar 1659, da Slaget i Dyen fandt Sted, var Josias Breide Ranzau til Bofee Oberstlieutenant til Hest og faldt der.

Samme Mar blev Henrik von Thienen paa Precher Kloster [en Søn af Sievert i Eckernförde W], ihjelstød af en Udlandning ved Navn Taube, som var Ritmester i dansk Tjeneste.

Ligeledes omkom i det samme Mar Henrik von Thienen til Nembt paa sin egen Gaard, og det paa en heist ynkværdig Maade, idet nemlig Polakkerne klemte hans Hoved inde i en Dør og derefter hug løs paa ham med deres Sabler indtil han døde.

Hans Ranzau til Putlos dræbte 1669 i Rendsborg en Rosenkrands ²⁾. — Ligeledes dræbte Bertram Ranzau en dansk Adelsmand, nemlig i Glückstadt.

¹⁾ I den nordligste Deel af Schwansen ved Udebet af Ellen.

²⁾ Nemlig Otto Rosenkrands, en Søn af den lærde Holger Rosenkrands til Rosenhelm. — Herefter er Chronologien desværre endnu mere forvirret end i Orig., da jeg havde afkrevet det Hele efter T forinden jeg traf paa denne.

[Magdalene von Ahlesfeld blev af sin Moder Anna von Ahlesfeld sat i et Kloster, efterat Faderen, som havde været Amtmand i Schwabsted, var død. Da Fruen imidlertid ikke havde levet godt med sin Mand og Datteren lignede denne, gjorde Moderen hende arveløs og tog et Tiggerbarn fra Gaden til sig, hvilket hun opdrog i Varns Sted og bortgiftede til en pommersk Adelsmand af Familien Borek; hun udstyrede hende fuldkommen som sin Datter og gav hende en Mængde Gods, hvorover hendes virkelige Datter blev saa fortviblet at hun lod sig besøge af en Skriver ved Navn Kyhl, som dog tilsidst agtede hende. Da Moderen laae paa Sottesengen, talte imidlertid Præsten saa alvorligt til hendes Samvittighed, at hun dog gav hende Noget af hvad der var tilbage. T]

[Mar 1612 T. Hans von Buchwald "zu den Stegen" og Jersbek¹⁾ døde meget pludseligt mellem den gamle Alster og sin Gaard, skjøndt han kort iforveien endnu havde været fuldkommen rask. T og W]

1602. Joachim Rangau til Lehrstorf's Frue Margrethe laae i Barselseng og blev uden Grund heist opbragt paa sin Pige, som hun truede med haarde Ord; derover bliver Konen rert af Slaget og sender Bud efter Præsten, men var ved hans Ankomst allerede død.

Paa denne Tid tragtede Margrethe Rangau, Datter af Paul Rangau til Knop, sin egen Mand, Frederik Brocksdorf til Bofee, efter Livet og fik derfor to Koner i Kiel, nemlig Nagelsche og sorte Cathrine, til at give Junkeren Gift, hvilket de ogsaa lykkeligt udsorte og toge Brocksdorf af Dage. Fruen drog bort med en Tjener ved Navn

¹⁾ Stegen er et Gods i Ijcheer Distrikt ved Alsteren, 2½ Mile fra Ddeslsee, og var oprindelig en Noverberg, som kaldtes Hohenstegen; dens Beliggenhed omtrent midt imellem Landeveiene fra Hamborg til Kiel og Lybek gjorde den til en meget beqvem Noverrede. Jersbek eller Gierisbek ligger ligeledes i Ijcheer Distrikt, omtrent en halv Mill fra Stegen, med hvilket det endnu er forenet.

Worpel, begge Konerne, Wagelsche og sorte Cathrine, bleve i Kiel henrettede med Swardet.

I Aaret 1613 blev Wendix Pogwisk til Debelgonne stukken i Aaret af Alexander Sehested til Gylbensteen [paa en Dandsesal i Kiel **T**] og døde snart efter.

Aaret 1614 kom Hedevig von Buchwald, Genwit von Buchwald til Schirenses Husfru, fra Kiel og vilde kjøre hjem til sin Gaard, men, da hun var imellem Broge og Schirenses, vakte de Voguen og Fruen brak Halsen, saa kun hendes Lig kom til Schirenses, hvorimod hendes Datter, [Jomfru Drude **T**,] og Pigen stet ingen Skade kom til.

Dmitrent paa denne Tid blev Christian Suen eller Summ (o: Suhm) forhen Commandant i Calmar i Sverrig ¹⁾, paa sin Maitresses Foranstaltning oversaldet og myrdet af nogle Karle i Mohlstorf; Gjerningsmandene bleve halshuggede, parterede, og Etykkerne opstillede paa Landeveien.

Paa samme Tid blev Jorgen Bertram von Reventlov, Ottos Søn af Lammershagen ²⁾, ihjelsstukken i en Dands i Eskerferde. Der stod mange Folk og saae til, hvoriblandt en svensk ³⁾ Adelsmand ved Navn Thomas Winter, paa hvis Kaardefæste Reventlov senderes sit Scharf eller Felttegn; da han nu i Dandsen igjen havde vendt sig om, gav han Winter et Dressigen og sagde at han skulde træde længere tilbage, hvorpaa Svenskeren trækker sin Dolk, stoder Reventlov ned midt i Dandsen og derefter rider ud af Landet.

¹⁾ Christian Suhm var Oberst i svensk Tjeneste og Commandant i Calmar, hvilken Fæstning han 1611 overgav til Christian den Fjerde i den saakaldte Calmarkrig; til Belønning overdrog Kongen ham Godset Mohlstorf i Preeher Distrikt, 1 Mill Nordvest for Segeberg, ved den lange Wardersee. — 1645 skænkede Kongen det samme Gods til den berkjendte Walter, som Belønning for hans tappre Forsvar af Rendsborg.

²⁾ Et Gods i Kieler Distr. ved Seclentersee, 1 Mill Nordvest for Preeh.

³⁾ Orig. har "Redingscher", **T** rigtigere "schwedischer".

Mar 1615 [1614 T] hjerte Fru Margrethe Kanzau fra Eschelsmark ¹⁾ en Tour, men Hestene løb løbst og slæbte hende til Døde, saa at kun hendes Lig blev bragt hjem.

Wulf von der Wisch ihjelstak samme Mar paa Kirkegaarden i Kiel Richard Kanzau, Pauls Sen.

S. N. Bertram Pogwist, Herredsmand paa Neuenkloster, havde druffet stærkt og var bleven meget varm; han lod sig sætte i et koldt Bad, men døde deraf.

Mar 1616. Gamle Godske Kanzau til Neuenhof havde i 7 Mar ikke været til Herrens Bord og foresatte sig nu paa Christi Himmelfarts Dag at udføre denne gode Handling, men Gud forundte ham ikke sin Naade hertil, thi han døde forinden pludseligt i Sengen hos sin Kone.

Mar 1617 blev Diedrik Blome ihjelstukken; [han var en Broder til Klosterjomfruen T.] Ligeledes blev paa samme Tid Christian Frederik Blome til Seedorf ²⁾, en tapper Helt, ihjelstukken i Kiel med en Brodkniv af en gammel Mand, Cai Kunochr, som han forhaanede, [stjældte ud og gav et Drefigen. T]

S. N. Christoph Blome, Thomas's Sen, blev ihjelstødt af Oswald von Buchwald ved Wichburg ³⁾ ved Kiel.

Samme Mar havde Henriik von Buchwald til Schirenssee Strid med en Patricier fra Hamborg ved Navn Diedrik Willerschen. En Dag vilde Willerschen tilligemed Hans Blome, en Sen af Provst Diedrik i Preech, ride fra Westensee til Kiel, da Buchwald med sine Folk mødte dem ved Steinfurth ⁴⁾. Han befalede da sin Skytte Claus Schnor

¹⁾ Et Gods i den sydvestlige Deel af Schwansen ved en Bugt af Ellen; omtrent 1 Mil Nordvest for Eskersørde.

²⁾ Et Gods i Preecher Distrikt omtrent 2 Mile Syd for Pleen, ved en Indse, som kaldes Seedorfer eller Hermsdorfer See; det tilhører nu Fyrsten af Schwarzburg-Rudolstadt.

³⁾ En Forpagtergaard tæt ved Kiel.

⁴⁾ En By i Flemhuder Sogn ved Landeveien imellem Neudenberg og Kiel.

at give Ild, hvilket denne ogsaa uden Betænkning gjorde, men uheldigvis traf han Hans Blome fra Breech, som faldt død ned af Hesten, de andre reed derimod bert. Buchwalds Skytte blev derpaa hentet med Magt¹⁾ og i Gottorp henrettet med Sværdet.

S. A. Wulf von Pogwist til Boekshagen var i Calmar i Sverrig og vilde staae op om Matten, men styrte paa Hovedet og blev om Morgenen funden død; han var en lærd og dannet Mand.

S. A. Dorothea Kanza, en Datter af Paul i Ichehoe og Klosterjomfru i Breech, blev besvangret af en nær Paa-rørende, B. K., som, da hun var helst frugtsemmelig, gav hende Gift, hvoraf hun døde.

S. A. Paul Kanza, en Sen af Breide til Bothkamp, indbød en krenist Adelsmand ved Navn Franz Schulz, som var holsteensk Raad, til Gjest paa sin Gaard Noer. Da de nu havde drukket godt sammen ("mit einander gute Rausche getrunken"), vilde Schulz fjere bort, men da Kanza herer dette, følger han efter og neder Schulz til at trække og fægte; denne undskyldte sig rigtignok, dog uden at det hjalp Noget, og Enden paa Duellen blev da at han stak Kanza ihjel. Da dennes Tjenere saae dette, fjed de Schulz og reed bort. Schulz, som endnu levede, blev bragt ind i Præstens Huus i Krusendorf²⁾ og døde der.

1) Han blev med Magt taget bort fra sin Husbonds Gods og Jurisdiction, hvor denne beskyttede ham imod enhver Ankage; Gode-eiernes Jurisdictioneret var Marsag i, at saa mangfoldige Forbrydelser kunde gaac upaatalte hen, og er endnu den Dag i Dag en stor Plage i Hertugdømmerne.

2) Et Gods i første Angler Distrikt ved Eliens Udleb og Deher Noer.

3) Krusendorf er Kirkebyen i det Sogn, hvori Noer ligger, hvilken Gaard tilhorte den omtalte Paul Kanza, som var en Breder til den berømte franske Marschal Josias Kanza, der i fuldeste Maal havde arvet denne talentfulde Families gode saavelsem dens flette Egenstaber.

[**Bertram Pogwitz**, Amtmand i Tøndern, kom til Gøttrup, netop som man der ventede et fremmet Herkøb¹⁾, og reed med flere Cavallerer ud for at modtage dette; paa Tilbageveien slog **Bendix von Ahlefelds** Hest paa Dæmningen²⁾ hans Been over, hvortil der slog sig Koldbrand, saa han døde deraf. **T**]

Johan von Buchwald til Schepelgaard³⁾ tjente de Svenske som Frivillig og faldt i en Erøsning i Polen. — **Wulf von Buchwald** fra Schubelgaard, Kammerjunker hos Kyrsten i Gøttrup, skjed sig 1662, den 10de Decbr., af Fortvibelse en Pistolkugle gennem Hovedet, saa hans Hjerne blev stibende paa Bæggen.

[**Claus von Thienen**, **Sieverts** Søn, Kammerpage ved det svenske Hof, drog med den svenske Dronning fra Gøttrup til Stockholm, men druknede der paa en Raanfart. **W**]

[**Von Ahlefeld**, **Moritzes** Søn, havde maastee drukket for meget; først lagde han Kaarde og Særf af og svømmede derpaa ud i Bloner Sø ved Wittmolt, men baade han og Hesten druknede; man troede at Hesten var kommen i Dviffsand ("in ein fänge Sand"), hvoraf den ikke har kunnet arbeide sig op igjen. **T**]

Mar 1668 ihjelskaf **Christoph Gottlieb Moltke**, en ung mecklenborgsk Adelsmand, i en Duel i Düsternbrook ved Kiel en Søn af Oberst **Buchholz**.

Mar 1670 skjed **Ditlev Otto von Thienen** sig selv; han var en Søn af **Sievert** i Eckersforde.

Voldemar von Thienen, samme **Sieverts** fjerde Søn, blev gift, men døde ogsaa en serygelig Død samme Mar.

1) Næmlic i Besæg.

2) Dæmningen, "der Damm", kaldes Veien mellem Slesvig og Frederiksberg, som adskiller Gøttrup Slotgrave fra Ellen.

3) Schepelgaard, Schobüllgaard, Schubelgaard, en Germanisering af det danske Skadbollegaard, et nu udparcelleret Gods i Bjeldsted Sogn, Lundtoft Herred i Tønder Amt, regnes til andet Anglev Distr.

Claus von Buchwald, Henriks Søn af Glasau, tog et Purgativ og døde pludselig paa et Secret.

Adolph Brockdorf, en Søn af Joachim til Wensien, skjød sig selv i sit 14de Aar med en Bøsse ¹⁾.

[Nsmus von Thienen blev i Slaget ved Senef ihjelskudt af de Franske; han var en Søn af den Henrik von Thienen, som Polakkerne nedjablede. T]

Aar 1662 [1672 T] blev den tydske Cantlers Søn Christian Reventlov fra Rastorf i en Duel i Kjøbenhavn med en dansk Adelsmand ved Navn Bjelke saaret saaledes, at han døde 9 Timer efter, i sit 24de Aar; han ligger begravet i Domkirken i Slesvig.

[Carl von Ahlesfeld var Ritmester i Holland og faldt i en Træfning imod de Franske; han var en Søn af Feldmarschal Claus von Ahlesfeld.

Christian von Ahlesfeld "von der Klincken" ²⁾ var Ritmester og laae i Qvarteer ved Wismar; et Streisparti ("eine Mausc-Parthey") plyndrede hans Qvarteer, og, da han igjen vilde fratage Tjenderne Byttet, bleve saavel han som hans Hest ihjelskudte med en Musqvæt, der var ladet med 7 Kugler.

Von Ahlesfeld, en Søn af Cai til Alchau ³⁾, faldt som Fri-villig imod de Franske i Holland.

Aar 1667 ihjelskjød Christian von Ahlesfeld til Dvarnebek, dengang Ritmester i Polen, i en Duel en brandenborgsk Cornet, som var kommen ham for nær i hans Qvarteer. T]

Aar 1668. Otto Rumohr, en Søn af Henrik til Nopf ⁴⁾, blev Capitain [Eccapitain T] i hollandsk Tjeneste

¹⁾ W gaaer kun hertil, men har tilføiet nogle Dyrtegnelser, som følge allerföist.

²⁾ Maaskee Holtentlinken, et Gods i Istehoer Distr., 1 Mill Syd-vest for Oldesloe.

³⁾ Et Gods i Dänischwalder Distr. ved Gäckersförde Havn, er nu et Fideicommiss for den grevelige Familie Reventlov.

⁴⁾ Et nu udparcelleret Gods i første Angler Distr., tæt ved Capveln, som i over 300 Aar tilherte Familien Rumohr.

og paa en neberdrægtig Maade ihjelstodt af en anden Capitain.
[Se capitain T.]

Mar 1669 skjed Ditlev Rantzau til Arnzburg ¹⁾ sig i Holland med en Pistol.

S. A. ihjelskjod Christopher von Ahlefeld af Huset Haselau Baron Høcken ved Gelln. Efter denne Gjerning blev han roert af Slag, mistede Mælet og døde nogle Mar efter.

[Mar . . . døde Oberst Henrik Sehested til Bekmünde ²⁾ af et Saar i Hovedet i Malmoe, hvorhen han var bleven indbragt som Fange af de Svenske.

Lorenz Rantzau, Henriks Søn, var Lieutenant og faldt i en Træfning i Skaane.

Von Ahlefeld, en Søn af Ditlev til Fresenburg, faldt ligeledes i Skaane i Slaget ved Lund.

Eai Bertram Wohmsfleth, en Søn af Lente Wulf, kom i Flensborg ved Bøgerne i Strid med en dansk Cornet ved Navn Spiegel og stødte ham ned paa Gaden; Wohmsfleth sad længe i Arrest i Rendsborg, men kom ved Torben igjen løs.

Otto Reventlov, en Søn af Bertram til Lammershagen, var Mitmester og faldt i en Træfning i Skaane, hvor en Stykkugle rev hans Nederliv bort.

Ditlev Rumohr, Henriks Søn af Nest, var Generalmajor i dansk Tjeneste og blev ligeledes dræbt paa Stedet ved at en Kanonkugle bortrev hans Nederliv; dette skete da de Svenske bemægtigede sig Rygen.

¹⁾ Ahrensburg er et betydeligt Gods i Ijcheer Distr. ved Landeveien imellem Hamburg og Oldesloe, 3 Mile fra hver af disse Byer. Det heed tidligere Olden- eller Woldenhorn og blev af Frederik den Anden skænket til den berømte Daniel Rantzau, hvis Broder Peter opførte det nuværende Slot; i over 300 Mar tilhørte dette Familien Rantzau, men er nu et Fideicommiss for den grevelige Familie Schimmelmann.

²⁾ Et adeligt Marsteds i Ijcheer Distr. mellem denne By og Wilsler, hvor Bekau forener sig med Stør.

Marquard Wolf Brockdorf i Hornstorf, en Søn af Theodosius paa Windeby, ægtede en Datter af den gamle Præsident Kielmann, men de levede ikke godt sammen, hvorefter Hans Ranzau til Salzau, Franzes Søn, ægtede hende og beholdt hende til Kone, uagtet hun ikke var bleven ordentlig skilt fra den første Mand; denne var vel forniceret hermed og gav Mødgiften tilbage, da de ingen Børn havde.

Sievert von Ahlesfeld, Moriges Broder, havde to Døtre, som bleve satte i Klosteret i Elsbvig; den ene af dem blev frugtbar med Major Seewalds Søn, som dog ikke tog hende til ægte, og den Anden, som ikke havde Lyst til at blive i Klosteret, giftede sig med en "flet" Muffeteer 1).

Morig von Ahlesfelds Datter, Margrethe Gedevig, blev besvangret af sin Faders Skytte paa lille Grünholz, en Mand, som allerede længe havde været gift og havde flere Børn. Siden blev hun alligevel gift, nemlig med Lieutenant Witteroth, men han blev ihjelskudt i Kiel, hvorefter hun fik en Anden, som var Lieutenant i Hamborgsk Tjeneste og som ligeledes blev ihjelskudt.

Paa en Wohnsleth blev ved Narden 2) Hovedet skudt bort med en Kanonkugle. **T]**

Mar 1672 blev Joachim Leopold Ranzau af Huset Putlos skudt igjennem Hovedet med to Kugler i en Duel ved Sorf, en Mill fra Rendsberg, af Joachim Brockdorf til Mixdorf [**T** har Deppenau], Ditlevs Søn, hans nære Vaarrende; de vare Begge Kammerjunkere hos Hertugen i Gotterp.

Mar 1673 blev Geert Ranzau til Neer ihjelskudt i en Duel ved Ichehoe af en brunsvig-lüneborgsk Adelsmand ved Navn [**U** **T**] Wallmuth (Wallmoden).

1) Dette vil formodentlig kun sige en simpel Muffeteer.

2) Naarden en lille By i Holland ved Zuydersee, ligger Nø for Amsterdam.

Samme Aar blev Detlev Schaak af Huset Verbeel skudt igjennem Hovedet med to Kugler i en Duel ved Flensborg af Paul Rangau til Bofsee [Jostias Breides Søn T].

Aar 1673. Hans Rumohr [til Mugaard ¹⁾ T], en Søn af Schaak Rumohr [til Olpenitz T], kom i Strid med en dansk Lieutenant ved Navn Witte og døde af Hidseghed. Ratten før Duellen skulde finde Sted.

Aar 1674 blev Ernst Frederik Wohmsfleth ihjelskudt af Ritmester München i Holland.

Aar 1676 i August blev Oberstlieutenant Henrik Kantzau til Putlos, Hanses Søn, ihjelskudt i en Duel ved Maastricht af en anden Oberstlieutenant ved Navn Baron Besenstein; Drog. har, uden Tvivl ved en Skrisfeil, 1667.

Aar 1677 [1676, den 8de Aug. T] blev Christian Rangau af Huset Neer [Breides Søn T], Capitain ved Prindsen af Oraniens Garde, skudt igjennem Hovedet ved Maastricht og døde paa Stedet.

Samme Aar var Bendix von Buchwald, en Søn af Henrik til Groß-Nordsee, Capitain i dansk Tjeneste og faldt i Angrebet paa Wismar. En Kugle gik igjennem hans Hoved.

S. A. varlede Diedrik Rangau af Huset Bofsee, [Jostias Breides Søn, T] der var Oberstlieutenant i dansk Tjeneste, Kugler med Oberstlieutenant Kochau og faldt.

Maria Sophia Meinstorf, fød Kamstorf, blev Enke og ægtede igjen en Bugau, som ogsaa døde. Noget Aar efter dennes Død havde hun en Knappenaal i Munden og sank den uforvarende, hvoraf hun døde.

[Aar . . . faldt Lieutenant Kantzau til Tralau ²⁾, Henriks Søn, i Ungarn imod Tyrkerne.

¹⁾ Derseem derved ikke menes Bolstedet Mugaard i Oversø Segn, Uppel Herred i Flensborg Amt, — hvilket ikke er rimeligt, — da er et Sted af dette Navn i Hertugdømmerne mig aldeles ubekjendt. Man kunde ogsaa tænke paa Mugaard i Vendsyssel, om hvilket man ikke veed, Hvo der eiede det i Midten af det 17de Aarhundrede.

²⁾ Et Gods i Preeger Distrikt ved Travestoden, 1 Mil Nordost for Dbesloe.

Mar . . . drog **Detlev von Ahlefeld** til **Hafelaus Datter**, **Anna Claret**, hemmelig bort med en **Skriver**, som besvangrede hende, og Marsagen til, at hun saa aldeles forglemte sin Fersel, var at Faderen fra hendes Barndom af havde behandlet hende som Tjenestepige; tilsidst kom hun dog igjen tilbage og blev da behandlet bedre af Faderen, som gistede hende bort.

Oberst Claus Grtzen agtede **Feltmarschal Claus von Ahlefelds Datter Christine**, men de kunde ikke enes og bleve igjen skilte fra hinanden; han tog begge **Sennerne** og hun begge **Dottrene** til sig, og de gistede sig derefter Begge igjen, hun med en **Baron Kielmann** til **Kielmannsack**, han med en **Datter af Cai Ahlefeld** til **Aschau**. T)

Mar 1686 blev **Hans von Buchwald** af **Huset Fresenburg**, **Cais** **Søn**, en slem **Duellist**, ihjelsluttet i **Hamborg** i den gylndue **Hest** paa **Ellern Steinweg** i en **Strid** med en dansk **Adelsmand** ved **Navn Dose** [Dahg T] ¹⁾, som var **Capitain**; denne havde sin **Tjener** hos sig og, da **Lysen** i **Stuen** gik ud, kunde man i **Merket** og **Forvirringen** ikke bedømme, om det var **Herren** eller **Tjeneren**, som havde udført denne **Gjerning**; **Buchwald** havde faaet **endeel Stik** og **Hug**.

Mar 1687 blev **Bendix** [**Frederik T**] **Sehested**, tidligere **Fændrik**, sally **Oberst Sehested** til **Bekmündes Søn**, ihjelsluttet i en **Duel** ved **Fuhlshüttel** ²⁾ af en **Capitain Schmidt** af det **Lovendalske Regiment**.

[Mar 1689 blev **Margarethe Gedevig**, en **Datter** af **Ritmester Otto Reventlov**, gift med en **Præstesen** fra **Krusendorf** ved **Navn Wulf Philip Keucke**; han var en **Søn** af hendes **Morbroders Præst**, men dog fik hendes **Benner** udvirket,

¹⁾ Uden Tvivl enten **Daae**, efter **Drig.**, eller **Dalvig** efter **T.**; en **Dalvig**, maaskee den **Samme**, var 1694 **Officer** i dansk **Tjeneste** *).

²⁾ I **Eppendorf Sogn**, 1 **Meil** **Nord** for **Hamborg**.

*) Ifølge et **Sigil** i min **Samling**.

at han ægtede hende, da de mærkede at hun var frugtfuld ved ham. Kort efter ihjelstak han En i Kiel i en Duel, hvorfor de rejste bort og toge til Danmark, hvor han blev ansat som Lieutenant.

Mar . . . blev Capitain Daniel Josias von Ahlesfeld, en Søn af Marschallen til Klein-Nordsee¹⁾, ihjelstukken i Norge af en anden Officcer, og det ved Bordet.

Ogsaa Ahlesfeld til Damp, Henrik's Søn, blev ihjelstukken i Norge paa en nederdrægtig Maade.

Mar 1689 blev Sammes Broder Hanses Søn ihjelstukken i Frankrig af en Fransmand.

Mar 1688 ihjelstak Wulf Blome, Hanses Søn af Seedorf, En i Holland.

Mar . . . ægtede Godske von Ahlesfeld en Bondes Datter fra Sterop i Angeln²⁾, som havde tjent hos Baron Kielmanns Frue paa Dvarnbeck. Den samme Ahlesfeld blev uenig med en Bonde, drog sin Kaarde og stødte ham ned, men lod Kaarden sidde i ham; den Saarede drog selv Kaarden ud, men da Gjerningsmanden saae dette, sprang han ind igjennem Derren til Kirkegaarden, hvorpaa Bonden stødte efter ham, men traf en Væl ved Derren, saa at Klingen sprang i Stykker; dermed skyrte han om og døde. Dette skete foran Kirkegaarden i Steenberg³⁾, men, da Ingen Klagede i denne Sag, drog Ahlesfeld ikke ud af Landet.

Mar 1680 ihjelstak Frederik Rantzau til Knop, salig Hans Rantzaus Søn, i Paris en dansk Adelsmand ved Navn Vind⁴⁾.

1) Et Gods i Kieler Distr., $1\frac{3}{4}$ Mill Vest for Byen, tæt ved Groß-Nordsee og Neu-Nordsee.

2) I Ny Herred Flensborg Amt, $2\frac{1}{2}$ Mile Ost for Byen.

3) Steenberg ligger lidt Nord for Sterup; i Steenberg Sogn laae 1470 en Herregaard ved Navn Steenberggaard.

4) Dette var Oberstlieutenant Jorgen Vind, som var gift med Charlotte Hedevig Rosenkrands; 1680 er iøvrigt efter danske Beretninger urigtigt, thi det var først 1682 at Drabet fandt Sted.

Mar . . . faldt Detlev von Ahlesfeld, Henriks Søn, i Ungarn. — Gerhard von Ahlesfeld, ogsaa Henriks Søn, faldt paa Morea.

Mar . . . faldt Antoni Kantzau, en Søn af Tønnes Kantzau til Gmündorf og Capitain i keiserlig Tjeneste, dengang da Tyrkerne igjen stormede Belgrad. T¹⁾

1688, den 15de Mai, duellerede to Cavalerer meget skarpt, i det Gollnise, to Mile fra Mühlheim; den Eine var en holsteensk Adelsmand af Familien Blome og stod som Major i dansk Tjeneste, den Anden var fra Sachsen, stod som Capitain i keiserlig Tjeneste og heed Andreas Wilhelm de la Wilson. Disse havde et gammelt Nag til hinanden og kom endelig op at staaes, ved hvilken Leilighed imidlertid Warten som den, der uopfordret vilde stille dem ad, fik de fleste Prøgl. De reed da, for at afgjøre Sagen, med deres Secundanter ud, og affyrede deres Pistoler, ved hvilken Leilighed Wilsons Hest blev saaret i Brystet; de gif derefter til Gods imod Hinanden og gjorde 3 "Gänge", i hvilke Begge bleve saarede dødeligt. Capitainen fik nemlig allerede i den første "Gang" et Stik i den høire Side, Majoren i den anden et i den høire Arm og i den tredje et igjennem Halsen, da han havde taget Kaarden i den venstre Haand; han sank strax til Jorden. Capitainen sad nogle Dage fængslet i Mühlheim, men blev snart ved gode Venners Børbøn, skjendt dødeligt saaret, med et Leidebrev fært til Rheinberg; jfr. Kern. Chron. for 1688 pag. 53—54.

¹⁾ Hertil gaacr kunz Afskriften T, der, som man seer, især i den sidste Deel af Perioden har en stor Mængde egne Bemærkninger, navnlig henhørende til Personalhistorien, hvorimod den, som alt omtalt, er yderst forvirret i Tidregningen, hvilket fornemmelig er en Følge af at dens Afskriver har udeladt det forbindende "S A" eller "Eodem", som findes i Orig. — Det, som nu følger, er blot efter Orig. indtil Coronæus's Supplement indføres; enkelte Gjentagelser har jeg ikke villet forandre, da dertil hørte en vilkaarligere Behandling af de forskjellige Afskrifter end jeg ansaae for passende.

Mar 1697, den 3 December, blev Ritmester von Bülow henrettet, fordi han af Jalousie snigmorderisk havde ihjelskudt Major Lesle i hans Quartier i Odense i Thyen. Kern. Chron. for dette Mar pag. 167.

Mar 1704 blev en Leuenklaus hagsfra ihjelskudt af en Rantzau, medens de gik sammen hen for at duellere.

1709 blev Henrik von Ahlesfeld til Lindau ¹⁾ tilfældigvis ihjelskudt af en fremmet Cavalleer paa en Jagd i Jersøbet.

En Reventlow, "Klosterarbitter", blev ret af Slaget netop i det samme Dieblis, da Wittmackens Enke knælende bad Himlen om at gjøre et Tegn paa den, som havde været Marsag i at hun mistede sin Eiendom.

Detlev von Ahlesfeld til Olpenitz blev om Morgenen funden død i Sengen, da man Aftenen i Forveien havde drukket dygtigt paa Aischau. — Det Samme hændtes i Elmschenhagen ²⁾ en Søn af Ahlesfeld til Søstermøde.

Claus von Rummohr til Hanerau styrkede af Hesten og døde strax efter; han havde i Forveien, som der fortælles, ihjelskudt en juridisk Student i Anledning af en Trætte om Grandsfossjel, men væltet Skylden paa sin Tjener, som ogsaa for et Syns Skyld maatte flygte.

Anna Constantia von Brockdorf var gift med Adolph Magnus Greve af Hoym, (der 1711 blev udnævnt til Greve af Kongen af Polen og døde 1724,) og blev den nulevende polske Konge Augustus's Maitresse; han gjorde hende til Grevinde af Cosfel, men forlod hende og lod hende formevelst udstødte Trudsler bringe til Stolpe (i Sachsen), hvor hun endnu lever under Bevogtning ³⁾.

¹⁾ Deutsch-Lindau i Gertorf Sogn i Dänischwald, $\frac{1}{4}$ Mil fra Elderen; det maa adskilles fra Dänisch-Lindau i Boren Sogn i Angeln nær ved Ellen, 2 Mile Nordøst for Sleesvig, hvilket sidste er nedlagt siden 1784.

²⁾ En By mellem Kiel og Preetz.

³⁾ Hun blev 1706 Rigsgrevinde af Cosfel, fængslet den 21 Decbr. 1716 og døde først den 31te Mars 1775.

Otto Rantzau, dansk Generalmajor, Arveherre til Putlos, blev i en Duel ved Hamborg med Oberst Rantzau til Bofee saaret af en Pistolkugle og døde nogle Dage efter; først modtog han dog af Pastor Winckler i Hamborg den hellige Nadvere og fortrod sine Synder; jfr. Rahte Hus. Kirkenhist. pag. 214—215.

- 1706 blev **Christian Albrecht Rantzau** til Putlos ihjelskudt i sin Seng, som man siger af sin Forvalter.

1721, den 21de November, blev **Christian Detlev Greb von Rantzau** snigmorderisk ihjelskudt paa Jagten af Capitain Prætorius, som derfor blev halsbugget og lagt paa Steile i Rendsborg. Da Grebens Broder **Adolph Wilhelm** ogsaa havde Deel i dette Mord, blev han dømt til evigt Fængsel og sidder siden 1727 paa Fæstningen Munkholm i Norge. En actmæssig Extract af Undersegelsen i den grævelige Rantzauiske Blodsag er trykt i Glückstadt i Qvart.

1722 lod **Henrik Rantzau** til Bürau¹⁾ nogle af sine Undersaatter paa en saa grusom Maade fængsle og prygle, at tre Mennesker døde af Koldbrand, som slog sig til. Han blev derpaa anklaget for den kongl. og fyrstelige Landret af begge Fiscealerne, hvorom Forhandlingerne ere trykte i Hamborg 1726. Nagtet han herimod lod trykke to Skrifter, nemlig: "Factum abseiten Hr. **Heinrich Rantzau** auf Bürau, contra die königl. und fyrstl. Hrn. Ober=Sachwalter" og "Gründlicher und wahrhafter Bericht wegen der auf dem Adelligen Gute Bürau mense Mart. 1722 inhalltirten und gestorbenen Unterthanen, deren bissher hievon ausgesprengten und falschen Erzählungen, nebst beygefügten glaubwürdigen Documenten", blev han dog — hvilket fra Kgl. Majest. og Høifyrstl. Durchsl. var meget naadigt — kun idømt en Bøde af 22,420 Rdlr. Cour., samt paa visse Aar at forlade Landet. — Da han nu duellerede i Frankrig og maaskee havde slaact sig hele Begivenheden af Tankerne, blev

¹⁾ I Oldenborger Distr., tidligere et Fideicommiss for Familien Rantzau.

han ihjelsstukken af en Hertug af Cursot; ifr. Hamb. Kern. Chron. for dette Aar. — Han havde 7 Bredre, som Alle, med Undtagelse af Christian paa Rastorf, — en brav og lærd Herre, som af Keiseren blev optagen i Grevestanden og paa en Reise med Biskoppen af Cutin døde tidligt i Aaret 1729, — ligeledes døde en unaturlig Død, hvilket, som man mener, var en Straf af Himlen fordi deroes Fader havde dræbt Flere i Duel og ofte havde hyttet, at han bomsaldt Gud om ikke at maale ham med samme Allen, som Andre, men lade hans Børn undgjelde, hvad han havde forskyldt.

Aar 1729 druknede en Ahlefeld fra Mugsfelde og Bothkamp sig af Fortvivlelse paa Helgoland ("Silligland"), hvor han af visse Aarsager var sat hen. NB. Han druknede sig ikke, men Isen gik itu under ham, da han vilde frelse sig; om hans Forældre havde Skyld eller ikke er endnu uafgjort.

Samme Aar pryglede Capt. von Bertz Oberstlieutenant von Ratlov ihjel, da han falskeligt beskyldte ham for Tyveri; han blev dømt af den regjerende Hertug Carl Leopold i Mecklenborg.

Aar 1730 stjod en ung Ahlefeld fra Bersbek sig i Frankrig, fordi han havde bortspillet mange Penge og ikke kunde erholde nogen Vexel dertil af sin Fader, da dette allerede var anden Gang.

Mindesmærker fra Danmark og Holsteen, samlede af Johan Caspar Wilhelmi, Præst til Oldenborg i Holsteen og føiede til Martin Coronæus's Værk.

Johan von Buchwald fra Schuppelgaard drog som Frivillig i den svenske Krig imod Polakkerne og blev der nedslæbt.

Adolph Brockdorf, en Son af Joachim Brockdorf til Wensin, Garz¹⁾ og Koblstorf, saarede sig, omtrent 12 Aar gammel, bedeligt paa Marken med sin Besse; han blev funden

¹⁾ Gaarz, Garse, Garz; et Gods i Oldenberger Distr., 1 Meil Sydost for denne By, ved Grubersee.

af en Bonde og bragt til Wensin, hvor han nogle Dage efter døde saligt.

En meklenborgsk Adelsmand af Familien Moltke, som for sine Studiers Skyld opholdt sig paa Universitetet i Kiel, kom i Strid med en Buchholtz og ihjelstak denne i en Duel, saa kun hans Liig blev fert tilbage til Byen. Dette skete Aar 66 eller 67 og de vare Begge 15 eller 16 Aar gamle.

Diedrik Gøeck til Abildgaard¹⁾ havde ægtet Wulf Wohnsfløths Datter og ablet to Børn med hende, men lod hende derefter sidde og drog med sin Maitresse til Holland, hvor han døde. Hans efterladte Enke ægtede siden Oberst Buchholtz.

Detlev Kantzau fra Ahrensburg, Kais Son, en ung Adelsmand, drog til Amsterdam for at forsøge sig, men stød sig selv af Melancholi.

Godske von Thienen, Arveherre til Kühren og Maasleben²⁾, døde pludseligt i Kiel af Battersot og blev der begravet.

Joachim Brockdorf, en Son af Oberst Detlev til Rixdorf og Depenau, og Leopold Joachim Kantzau, Generalmajor Hans Kantzau til Putlos's ældste Son, duellerede til Hest ved Rendsborg, i Overberøelse af Feldtmarschall Claus von Ahlesfeld, Amtmand Henrik Blome i Rendsborg, Bertram Kantzau til Alscheberg og flere andre Cavallerer. Da Leopold Joachim Kantzau vilde afvente Brockdorfs første Skud, blev han truffen af en Kugle lige over Munden og døde paa Stedet, uden at have Tid til mere end at trække Veiret een eller to Gange.

1) En Gaard af dette Navn er ikke mere til i Hertugdømmerne, men har ligget i Bisted Sogn, Gram Herred i Haderslev Amt og givet en berømt Familie sit Navn*).

2) Et nu udparet Gode i Schwansen, 3 Mile Nordost for Gærførde.

*) Ab. Ser. I, 2.

Mellem den 20de og 21de April havde **Geert Kantzau Breides** Sen til Meer, en Duell ved Ikehoe med en Corporal af Sehesteds Regiment, en brunsvigsk Adelsmand ved Navn **Tetel Walmuth** (Wallmoden); de kjæmpede til Døds, og i den fjerde "Gang" blev Kantzau dødeligt saaret, saa han kun levede kort efter.

Mar 1673, den 10de Mai, døde **Diedrik Kantzau**, Generalmajor Hans til Putlos's Sen, i sit 19de Aar i Bremen og blev der begravet; han var en net ung Cavalkeer og stod i hollandsk Tjeneste som Jænderik under Hertug Bernhard af Pleen.

Wulf Pogwist til Grenholt, **Jennings** Sen, dansk Cornet, spadserede i Danmark med nogle Damer og klattede op i et Røddetræ for at plukke Rødder; han faldt imidlertid ned og saarede sig, da han var temmelig corpulent, i Siden, saa han døde kort efter.

Detlev Brockdorf, en Sen af **Theodosius** til Vindeby og Hornstorf, døde pludseligt, uden i Forveien at være sengeliggende. Han havde forlovet sig med en meklenborgsk Dame, og deres Bryllup skulde finde Sted om kort Tid.

Ritmester **Moritz von Ahlesfeld**, en stærk Mand og dygtig Drillebroder, som endnu vilde have sat mangen god Ahme Biin til Lids, døde i Februar Maaned 1675 paa sit Gods Grenholt.

Samme Aar i April led **Detlev Ahlesfeld**, Arveherre til Haselau, Haseldorf og Kaden, Amtmand i Glensborg, Ridder og Landraad, hans ældste Jomfru Datter, **Anna Clavelia**, — efter Eigende fordi hun blev holdt meget slet af sine Forældre, — sig i sin Fortvivlelse forføre og bortføre af sin Faders Forvalter; Datteren blev tilfjeldt fra Danzig af bragt tilbage til sine Paarerende, men hvor Forførelsen, med hvem hun havde et Barn, blev af, veed man ikke.

Paul Kantzau fra Bojce, sal. **Josias Breide** og **Abel Kantzau's** ældste Sen, bortførte fra Hamborg i en Kæret

Generalmajor og Baron Ruffus's¹⁾ eneste Datter, til hvilken en Grev von Wittgenstein friede og allerede havde Moderens Samtykke; Rantzau lod sig vie til hende i April Maaned 1675, men døde Næst efter hos sin Moder paa Bofee.

Samme Aar hyppede Benedict Blome til Neuhoj en saa heftig Strid med sin Søsteren, Major Otto Rantzau til Putlos, at denne kun kunde standses med Blod. Blome, som syntes hyderst blodterstig, foreslog at de skulde slaes til Guds, enten med Dolke i en tilluftet Lade, uden at noget Menneffe var tilstede, eller i en lille Kreds, hvorom der skulde graves en Grøft, eller endelig imellem i Jorden befastede Garver, for at den Viggende kunde spidde sig selv; Rantzau vilde imidlertid ikke tage imod disse Forslag, men kun slaes som en Cavalier. De mødtes altsaa den 12te Juni til Hest, og Rantzau skjød sin Modpart strax med et Streiffkud i den høire Side imellem Ribbenene, samt knuste tillige Tommelfingeren paa hans høire Haand, saa at denne hverken kunde bruge Kaarde eller Pistoler; derefter styrtede han ind paa ham og satte ham sin Kaarde for Bystet, men Blome vilde ikke sige Andet end: "Gjør kun hvad Du vil"! Deels af medfødt Udelmodighed, deels ifølge Secundanernes Opfordring, skjænkede Rantzau imidlertid sin Morbroder Livet.

1676, i Juli Maaned, duellerede Henrik Rantzau, fæl. Hans til Putlos's Son, Oberstlieutenant under Hertugen af Lüneburg, til Hest i Leiren ved Mastricht med en anden Oberstlieutenant og blev skudt i Maven; han tog Sacramentet og døde tredje Dagen efter under store Lidelser.

1) Dette var General Henrik Ruse, som Frederik den Tredie for hans Tilgodehavende efter Krigen overdrog Bøyling Gaard paa 3500 Tdr. Hartkorn, hveraf Christian den Femte oprettede Baroniet Ryssesten 1671; Baron Ryssesten døde 1679, og hans eneste Datter ægtede først Paul Rantzau, derefter Oberst Christian Juul og endelig Generalmajor Gregers Daae; kun af sit andet Ægteskab efterlod hun Børn og er saaledes Stammemoder til de endnu blomstrende Friherre Juul-Ryssesten.

Diedrik Rantzau fra Vosee, en Sen af Josias Breide og Fru Abel, kunde formedelst sin Tapperhed og Uedelmodighed have bragt det vidt, men var tillige Ietsindig og overmodig imod Andre, hvorved det skete at han i Mai Maaned 1679 blev ihjelskudt i Skaane i en Duel af en meklenborgsk Adelsmand, som han havde fornærmet haardt.

Detlev Rummohr, Generalmajor i dansk Tjeneste, førte Commandoen paa Den Nygen og blev af de Svenske skudt i Underlivet med en Karonkugle, saa han snart efter opgav Landen.

Johan Adolph Kielmann, Ds. Fyrstl. Durchl. til Slesvig-Holsteins Præsident og Cantzler, blev af Kong Christian den Femtes Soldater fangen ført fra Slesvig til Kjøbenhavn og døde her efter nogen Tids Forløb i Fængsel, men hvoraf og paa hvad Maade han er død, derom ere forskjellige Meninger; Liget blev til Sees ført til Kiel og der bisat 1680; den 18de Decbr. 1683 blev det bragt til Slesvig og der heitideligen begravet.

Mar 1681 opholdt Frederik Rantzau fra Putlos, en Sen af sal. Generalmajor Hans Rantzau, sig i Paris og kom der i den danske Gesandts Hotel i Strid med en dansk Cavalleer, en Sen af Rigets Skatmester Vind; Dagen efter kom det til en Duel, i hvilken Rantzau gav sin Modstander et saadant Stød i Brystet, at denne tredie Dagen efter opgav Landen efter paafulgt Udsøning. Gjerningsmanden undslap kun med stor Fare Kongen af Frankrigs Hænder; den Dræbte blev ført til Danmark.

En Forening af danske Adelsmænd 1527 til fælleds Forsvar imod en Fremmed.

Den meest passende Overgang fra Skildringen af den slesvig-holstenske Adels Sæder til det egentlige Danmarks Historie danner uden Tvivl nedenstaaende Brev, som foranledigedes ved at en slesvig-holstensk

Abelsmand uden mindste Grund lumskeligen overfaldt en dansk Ridder og Rigsraad paa Kongens Slot og tilsoiede ham farlige Saar; denne sammentalde da sine Slægtninge og Venner og raadspurgte dem om, hvad han i denne Anledning burde gjøre, og Alle vare enige i at man skulde føre Voldsmanden for Retten og der tiltale ham; skulde han eller hans Brønder vilde gve videre Voldssemheder, forbandt de sig til fælleds Forsvar herimod. Denne Sag afgiver en saa staaende Modsetning til det Foregaaende, at man vist ikke let finder et saa afgjørende Beviis for, hvor langt høiere Cultur og mere ordnet Retsforfatning der herskede i Danmark end i Hertugdømmerne. Originalbrevet paa Pergament med vedhængende Segl findes i Geheime-Archivet, blot Bases Segl mangler og Kraffes er ukjendeligt; de andre ere tydelige og nogle endog saa særdeles smukke, saaledes Otto Solgersens, Anders Willes, Jørgen Podebusks, Jørgen Vestermands og Jep Torbernens. I Begyndelsen af Brevet mangler der et Stykke, som det dog er lykkedes mig at supplere; det af mig Indstufte er stedse indfattet i en Parenthes. — Brevet lyder efter den nu brugelige Bogstavering saaledes:

[Vi efterskrevne Otte Solger]sen ¹⁾ til Bonidt ²⁾, Anders Wille til Scholm ³⁾, Johan Oxe til Nielstrup ⁴⁾, Hans Krassse til Baasnas ⁵⁾, Knud Ruid til Vedby ⁶⁾, Henrik

¹⁾ Ulfstand; han kaldes ellers Oluf Solgersen, men urigtigen til "Waanib" ^{*}), hvilket er en Skrivfeil for Bønneb; han var Hovedsmand paa Falster og † 1529.

²⁾ Bønneb, Bønnedsgaard, nu en Bøndegaard i Herbeløv Sogn paa Falster, tidligere en Herregaard, hvis Bygninger først bleve afbrudte Aar 1700. ^{**})

³⁾ I Magleby Sogn, Stevns Herred, hører nu under Gjerslev.

⁴⁾ I Baabensted Sogn, Musse Herred paa Lolland, hører nu under Grevskabet Hardenberg-Reventlov; se Hr. Johan Oxe jfr. foran pag. 1.

⁵⁾ I Tjereby Sogn, Vester-Slækkebjerg Herred i Sorø Amt; Hr. Hans Krase, Krassse eller Krause skreves iøvrigt ogsaa til Gogholm i Søby Sogn, Veldborg Herred i Kjøbenhavns Amt, hvilket Navn altsaa ogsaa kan have staaet her.

⁶⁾ I Rudsvedby Sogn, Løve Herred i Hølsbøl Amt; de 5 Førstnævnte vare Rigsraader.

^{*}) Hoffm. Stam. Sam. Ulfstand.

^{**}) D. Atl. VI, 520.

Gjøe til Gissfeldt ¹⁾ Jørgen Pødebusk til Svenstrup ²⁾,
 Ribbere, Jørgen [Venstermand til Stada]ger ³⁾, Basse Christoffer
 stofferfen til Serup ⁴⁾, Jøp Torbernfen ⁵⁾ til Torckelstrup ⁶⁾,
 Laurids Knob til Gyllebo ⁷⁾, Knud Persen, Embeds]mand
 paa Kallundborg ⁸⁾, Axel Gjøe, Høvedsmand paa Aalborg ⁹⁾,
 Otte Gyldenstjerne til Iversnæs ¹⁰⁾, [Claus] Eggerdsfen ¹¹⁾

1) I Braaby Sogn, Ringsted Herred i Sorø Amt; det var denne
 Hr. Henrik Gjøe, som 4 Aar tidligere med saa stor Tapperhed havde
 forsvaret Kjøbenhavn og Malmø imod Frederik den Første, men her-
 ved tilsat sin Formue, saa han maatte sælge Gissfeldt til Hr. Jo-
 han Ore i dette samme Aar 1527, hvilket han bekræftede 1532 *).

2) I Nærheden af Lund, i Malmøhuus Lehn i Skaane; der vare
 iøvrigt dengang ikke mindre end 4 Herregaarde af dette Navn i Dan-
 mark.

3) I Stada]ger Sogn paa Falster, en gammel Gaard, hvis Byg-
 ninger brændte i Aaret 1700; tæt derved blev siden Vennerlund op-
 ført. **)

4) Nu Conradsborg i Bøtterløv Sogn, Ringsted Herred i Sorø
 Amt, var en Tidlang et Baroni.

5) Sparre; hans Vaaben er udmærket vel conserveret, men
 forbyttet med det næstfølgende.

6) I Torckelstrup Sogn paa Falster, en gammel Herregaard,
 som brændte 1662 og ikke er opbygget siden; den tilhørte i meget
 lang Tid Familjerne Venstermand og Sparre. ***)

7) I Christianstads Lehn i Skaane, nær ved Gimbrishavn.

8) Han var en Gyldenstjerne, og i hans Sigil staae Begstæ-
 verne **K P**; mærkeligt nok har Otto Gyldenstjerne forseglet med
 hans Signet.

9) Det var denne Axel eller Absalon Gjøe, som kappedes med
 sin Fader, Rigshofmesteren, om at udjage Munkene af Klostrene og
 bemægtige sig bispe, hvilket dog kun gjaldt Tiggerordenene, thi de rige
 Herreklostre fik ingen Privatmand saaledes Lov til at tage i Besiddelse.

10) Nu Vedelsborg i Husby Sogn, Bends Herred i Odense Amt.

11) Ulfeld.

*) Veder Ores Levnet ved Rüge pag. 25-26. D. Atl. VI, 360. Gl. D.
 Mag. II, 159.

**) D. Atl. VI, 512.

***) Ibid. III, 269.

til Elmelund ¹⁾, Bøbnere, gjere Alle bitterligt med dette vort aabne Brev, at Nar efter Guds Byrd 1527 den Tirsdag efter Sendag Invocavit (12 Martz) vare vi forsamlede paa Nykjøbing efter erlige, velbyrdig Mand og strenge Ridder Hr. **Mogens Billes** Skrivelse at høre og forfare den Leilighed, som mellem Hr. **Mogens Bille** og **Hartvig** von der **Wisch** var, da samme **Hartvig** havde saa uærlig og uredelig beviist sig imod Hr. **Mogens Bille**, idet han havde saa hugget og "hamlet" ²⁾ ham paa vor naadige Herres Slot uforshyldt og uforbrudt i alle Maader, og der udover var Hr. **Mogens** begjærendes vore gode Raad, hverledes han skulde faae Skjel og Ret af samme **Hartvig** for det Forræderi og Skade, han gjorde ham uforbrudt i alle Maader. Da have vi fornævnte samdrægteligen raadet og med dette vort aabne Brev samdrægteligen raade, at Hr. **Mogens** lader fornævnte **Hartvig** føre til Landsthinget og lader der straffe ham efter Loven og Gaandsfastningen for det Forræderi og Skade, han havde gjort fornævnte Hr. **Mogens**. Da efter samme vort Raad og Samtykke bepligte vi os og vore Arvinger Alle og Enhver særdeles samdrægteligen ved vor Ære, Redelighed, gode Tro og Sandhed, at dersom nogen af fornævnte **Hartvigs** Brønder, Slægt, Venner, eller nogen Anden paa hans Vegne ville bruge nogen Rettergang, i hvad Rettergang det være kunde, eller seide eller seide lade paa fornævnte Hr. **Mogens Bille**, Nogen af os eller vor Slægt og Venner eller Arvinger, enten med nogen Hovmod eller Skade, for fornævnte Raad og Samtykke, som vi have givet Hr. **Mogens** om samme Sag, da [skal] Ingen af os fra den Anden vige, andet end straffe ham, i hvo det gjer, i saadanne Maader som os vederfarer, og hverken tage der Pen eller Ven for, helst fordi det er Alles vor Raad, Guldbyrd og Samtykke; at vi det Alle

¹⁾ Elmelund eller Ermelund Slot paa Neen var længe i Familien **Wfelds** Besiddelse; paa denne Tid tilhørte det dog **Bispestolen** i **Neesfild**.

²⁾ Hamle, isl. hamla, betyder mishandle, egentlig: saa stærkt, at man ikke kan komme frem; dette Ord brugtes altsaa endnu 1527 i Danmark.

sambdrægteligen ville forsvare og Ingen fra den Anden vige, ligesom vi Alle vare Bredre, at staae med hverandre indenlands eller uden, det bepligte vi os og vore Arvinger ved vor Ore, Redelighed, gode Tro og Sandhed. Skete det, saa Gud forbyde, at Nogen af os vilde undstaae sig Herfra, enten for Vild eller Venstabsk eller nogen anden Marsag, og ikke stikke og bevise sig i denne Sag trolig og tilberlig, om Behov gjøres, som foran staaer, da skal han efter den Tid skjeldes lovløs og æreløs af os Alle, saa Mange som dette Brev efter den Tid, see, høre eller læse; paa det at alle Punkter og Artikler ærligen, christeligen og ubredeligen skal holdes i alle Maader, besidne vi dette med vore Indsegl og Signet hængendes nedenfor dette vort aabne Brev, som givet og skrevet er Mar Dag og Sted, som forskrevet staaer.

Bidrag til Historien om Grevens Feide.

Grevens Feide eller med — Hensyn paa Jylland — Clementsfeide kalder man som bekjendt den Borgerkrig, der udbrød i Danmark Aaret efter Frederik den Førstes Død og først endtes med Christian den Tredies Indtagelse af Kjøbenhavn 1536. Den var, saaledes som Sagen nu i Almindelighed betragtes, meest en Kamp imellem de forskjellige Stænder, nemlig Bonde- og Borgerstænd paa den ene Side og Adels- og Geistlighed paa den anden, saaledes at det første Partie tog den affatte og fangne Christian den Andens Interesser til Paaskud for Krigen, og først begyndte denne efterat der var laadet en lybsk Flaade og Hær ved Kjøbenhavn, det andet skyndte sig med at udvalge Frederik den Førstes ældste Søn, Hertug Christian, til Konge, for saaledes at blive istand til med Held at bekjempe sine Modstandere; sit Navn bærer Krigen efter Grev Christoffer af Oldenborg, Anføreren for Lybekernes Krigsmagt, og i Jyl-

land efter den bekjendte Wendelbo, Skibper Clement, som der alene vakte Opstanden. Da Kristian den Tredie først blev hyllet i Jylland og tildeels i Thyen efterat Skaane, Sjælland og Smaaøerne vare i Fjendernes Hænder, kunde Borgerkrigen egentlig kun sø for disse to Landes og navnlig for Jyllands Vedkommende betragtes som en Opstand, hvilket i Regelen ogsaa var Tilfældet, saa at det kun er her at Bønderne bleve straffede som Oprørere, der faldt fra den cengang valgte Konge og paa egen Haand førte Krigen imod deres retmæssige Herre; Distrikterne Eyd for Randers paa Østkysten og Eyd for Varde paa Vestkysten vare imidlertid ikke indviklede i Opstanden, som havde sit Hovedsæde i Vendsyssel, Brændpunktet for næsten alle jydsk Oprør. Det er et Spørgsmaal om man ikke lægger alt for stor Betydning i den Omstændighed, at det var Bønder, som førte Krig imod Adelen, thi ogsaa paa Oprørernes Side stode Adelsmænd, og det uden Tvivl endda ikke saa ganske saa¹⁾, men disse ere maaskee snarere at betragte som Overlebere, der forlode deres Stands Interesser, ligesom man senere har seet det faabel i Frankrig som andre Steder. Noget meer eller mindre vigtige Træk til at oplyse denne Krig anfører jeg her nedenfor, og flere ville maaskee med Tiden kunne følge efter, thi da een af vore yngre Historikere alt i flere Aar samler paa Bidrag til en ordentlig Beskrivelse over disse Borgerkrige, — som strengt taget vedvarede fra 1523 — 36, — har jeg foresat mig at meddele alle derhen hørende, hidtil utrykte Bidrag, som jeg støder paa; der vil desværre endda blive nok tilbage, som ikke er kommet for Lyset, thi vor Middelalders Historie er af Mangel paa trykte Kilder endnu saa forsemt, som kun saa andre Landes. Det er her vel Stedet til at gjøre opmærksom paa en Omstændighed, som jeg alt tidligere har omtalt²⁾, men som neppe noksom paaagtes, at i Jylland altid, fra de ældste Tider af, Adelsmænd have staaet i Spidsen for de her stedfundne Bønderoprør, og at dette maa forklares af det ganske forskjellige Forhold, hvori den

1) I N. Danske Mag. V, 138 nævnes to Saadanne i Vendsyssel.

2) Aaenestfr. Orion, I, 20, 21.

jydsk Udel stod til den paa Derne og i Skaane kofatte. I Jylland var Udelen i Regelen for Reformationen kuns fattig, behoeede for en stor Deel smaa ubefæstede Gaarde, ikke meget større end Bøndernes, og havde overhovedet megen Omgang og Samkvem med disse; Intet var derfor naturligere end at Begges Interesser ofte stemmede overeens og at de navnlig holdt sammen imod de enkelte rigere Familier, der vilde danne et mægtigt Aristokrati, saaledes som det allerede længe bestod i det østlige Danmark, hvor det i flere Aarhundrede sluttede sig til Kongemagten, medens Jyderne stedse vare denne imod. — Interessant er det at bemærke, at det samme Forhold finder Sted i vore Dage, idet Oppositionen i den jydsk Stændersamling for en stor Deel ledes af Gudsdiere, Fortidens saavel som Nutidens Aristokrati, medens denne Stand paa Derne endnu den Dag i Dag, ligesom den har gjort igjennem Aarhundreder, slutter sig til Regjeringen.

Thyes Ekjæbne under Clementsfeiden.

Thy kalder man den Landstrækning, som indbefatter den nordvestlige Deel af Jylland og naaer fra Bøndsyssel af indtil Aggercanal, i en Strækning af omtrent 7 Mile i Længden og paa det Bredeste 3 Mile i Bredden; imod Vest og Nord begrændses det af Vesterhavet og har her hverken Bugter eller Havne, imod Syd og for største Deelen imod Øst af Liimfjorden, som har Overflodighed af Bugter, om end disse for det meste ikke have Vand nok til at danne Havne. Fra Vestkysten af havees dog endeel Handel, især paa Norge, men de dertil benyttede Smaaskibe maae være indrettede til at trække paa Land; fra Landets Syd- og Østkyst er Udsejelen i de senere Aar tiltaget betydeligt, da Aggercanal gjer det muligt at bringe Landets Produkter ud af Liimfjorden, uden at gjøre den lange Omvei forbi Aalborg, som ved de berøgtede Logstoers Grunde især tidligere var dobbelt besværlig. Thy udgjorde i gamle Dage et eget Syssel, nu kuns en Deel af Thisted Amt, og indbefatter de fire

Herreder Hillerslev, Gundsborg, Næs og Gæsling, hvilke Navne man, kjendt aldeles urigtigen, har villet udlære af de fire Thy Klæder, Sund, Næv og Hare. Sysseldet havde sit eget Bygdeathing i Thisted og deeltis efter Souverainiteten i to Amter, Trum og Vesterbygkløster, der senere tilligemed Den Mors og Vesterhan Herred sammensmeltedes til det nuværende Thisted Amt, hvis Hovedstad er Thisted Bye. Landets vigtigste Udsærlingsprodukter bestaaer i Heste, Dvæg, Korn og de saa berømte Thybooster; forhen udfertes ogsaa en Mængde Fisk, men siden Vesterhavet 1825 bred igjennem Landtungen ved Agger og dannede et fast Løb har Fiskeriet i Liimfjorden tabt sin Betydning. Som Naboland til Vendsyssel og landfast med dette har Thy næsten altid sluttet sig til de Bevægelser, som udgik herfra, men da Thyboerne ikke have været i Besiddelse af samme Mod og ubeieelige Uforsærdethed, som steds Characteriserede de djærve Vendelboer, har denne Alliance snarere været diæse til Skade end til Gavn, hvilket navnligen viste sig i det bekjendte Oprør under Christoffer af Bayern 1441, da de forenede Vendelboer, Thyboer og Morsinger satte sig op imod Aldelen, nægtede at anerkjende den nye Konge og forlangte den fordrevne Erik af Pommern tilbage; Insurgenterne slog den imod dem udsendte Hær, men trak sig, da derefter Kongen selv i Spidsen for sit Riges hele Magt angreb dem fra to Sider, — nemlig baade fra Thy og Mors, — tilbage til Rjetterup Sogn i Vesterhan Herred, hvor de befæstede St. Jergens Bjerg. Her var deres Stillina, hvis Etyrke især berodde paa en Vognborg, endnu steds saa truende, at de Kongelige ikke vovede at angribe dem. I det Sted gabe de gode Ord og lovede fuldkommen Amnesti for hvad der var skeet; og denne Plan lykkedes bedre, thi bevægede herved forlode først Morsingerne og dernæst Thyboerne — hvilke allerede vare affkaarne fra deres Hjem — den faste Vognborg, hvorefter Vendelboerne bleve angrebne og adspalttede i Guseby Hule tæt ved St. Jergens Bjerg, hvorhen de formodentlig havde trukket sig efterat de vare fortrængte fra Stillingen paa Heien; imidlertid gjorde de dog en alvorlig Modstand, ja det synes

endogsaa som om Kongens Gæst er bleven dræbt under ham; Anførerene bleve fangne og henrettede, og iblandt disse nævner Svitsfeld fire Adelsmænd ¹⁾.

Om dette Slag har man en samtidig Bese, der paa synliggen er forfattet af de Overbundne og ikke engang ret vil tillægge Christoffer Kongetitelen, men indtil i Slutningen blot benævner ham Hertug af Baierland. Det hedder deri:

De Bønder samlede sammen i Skare,
Saa vel over Skov som Hede:
De Reiste dennem en Hovedsmand,
Henrik Tagesen var tilrede.

De reiste sig op hver Mand i Huus,
Som boede i Bøndslysfel Land:
De meente sig have strax vunden Spil,
De havde ikke bedre Forstand.

Dg de rede frem for Nalborg Sund
Dg frem for Huseby Veile:
Forre da rede deres Hovedsmand,
De maatte alt klæde en Steile.

Dg de rede frem ad Aggersborg Grundé,
Dg frem ad Aggersborg By:
Der fatte de Ild paa Kongens Gaard,
Den stod saa høit i Sky.

Det første Ridt, de sammen reed,
De Hellede vare baade saa stærke:
Det var Marsk Stig Pallefen,
Han vigte saa langt i Mark.

Det andet Ridt, de sammen reed,
Med Glavind og skarpen Sværd:

¹⁾ Næmlig Henrik Tagesen Tornefrands, Helle, Gerluf og Anders Gølst, hvilke Sidste uden Tvivl vare Brødre.

Det var Henrik Tagesøn,
 Sit Liv maatte han lade der.

Det var Henrik Tagesøn,
 Han bærge de sig jo saa vel:
 Siden han kom paa sine Knæ at staae,
 Syy Mænd slog han ihjel.

Det var Henrik Tagesøn,
 Han saae sig op i Ety:
 Nu da render de Morsinger bort,
 Og saa de Forrædere af Thy.

Og først da rømte de Morsinger,
 Og saa de Forrædere af Thy;
 Efter da stode de Wendelboer,
 Og de vilde ikke fly.

Efter da stode de adle Wendelboer,
 Og de vilde ikke fly;
 Saa bygde de dem en Bognborg,
 Derfor lod de deres Liv.

Hertugen af Baierland,
 Og saa hans brune Fole:
 De ligge Begge i Brien omkast,
 Saa dybt i Huseby Huole.

De Bønder de bleve der slagen paa Sted,
 Saa Mange som ikke undkomme:
 Endnu er Herr Christopher en Konge,
 De danske Mænd til Fromme.

Jeg har været noget udsærligere ved Beretningen om dette tidligere Oprør, end det her kunde synes nødvendigt, og det i Særdeleshed fordi der findes en saa stor Overeensstemmelse Sted imellem denne Opstand og Clementsfeiden, der blot var videre

udbreedt, hvilket uden Tvivl vilde falde endnu mere i Dinene, dersom vi vare i Besiddelse af flere Efterretninger fra denne Periode ¹⁾. — Hvad Thyes Skjæbne under Clementsfeiden angaaer, da har man hidtil, saavidt mig vitterligt, ikke haft noget Trykt derom og altsaa maattet antage, at Ddelæggelsen havde faaet dette Landskab, da Clement selv med Hovedstyrken ikke naaede herhen. Det er imidlertid lykkedes mig i Klevenfeldts Samlinger at finde en Afskrift af en Herredagsdom fra 1537, hvilken jeg meddeler her nedenfor; den viser tydeligt at baade Klosters og Herregaarde her have undergaaet samme Skjæbne, som i den største Deel af Landet, nemlig Plyndring, Rov og Brand, endskjendt den ikke indeholder nogen nærmere Detail, uden forsaavidt den navnlig anfører Vestervigkloster som et af de Steder, der bleve truffet af Plyndring og Brand. Den lyder saaledes:

Udtog af Herredagens Dombog for 1537.

Fr. Svend, Provst i Vestervig ²⁾, havde i Kette støvnet Oluf Dus ³⁾, fordi han var en principal

¹⁾ Jahn i sin Unionshistorie pag. 147-48 har samlet Alt, hvad der om denne Sag Hayes trykt.

²⁾ Vestervigkloster ligger i den sydvestlige Deel af Thy, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Agger, og var fordum eet af Landets rigeste Klostre; det horte til Augustinerordenen og var beboet af 12 Kanniker eller Chorherrere, som stode under en Provst og en Prior. Den ovennævnte Provst Svend heed Svend Mogensen og havde tidligere været Terstander for St. Katharinas Hospital i Marhuus; Vestervigkloster forestod han fra 1530-47, men fra 1536 af, da Klosteret blev inddraget under Kronen, havde han det kun til Lehn af denne; samtidigen med Reformationen giftede han sig. *)

³⁾ Dus eller Duus var en gammel flevsig-holsteenst Familie, som derfra udbredte sig til Danmark og uden Tvivl har været en Linie af Mandrupperne, der uddøde eller forglemtes i Slutningen af det 15de Aarhundrede; **) om denne Oluf Dus virkelig var en

^{*)} Daugaards Klosterhist. pag. 344-46.

^{**)} Rd. Ver. I, 123. II, 7. Nr. Svif. Kr. pag. 334.

Søvedsmand til at forsamle Almuen her i Thy, at opbrænde og "plustre" (plyndre) Klostret og andre gode Mænds Gaarde. Da beviste Hr. Svend med velbyrdige Mænd Per Ebbesen ¹⁾ og Axel Juul ²⁾, som Kongl. Majestæts Befaling have at skrive Halsløsning ³⁾ her udi Thy, at Herredsmænd, som vare der hos dem, havde udlagt ham for en principal Mand til at opreise Almuen der i Thy og at brænde gode Mænds Gaarde og blive derfor optegnede i det Kongl. Register. Deslige beviste fornævnte Provst Svend med Herredsfoged og 18 agtede Herredsmænd, som vare tilstævnede ved vor Stævning at sige Sandheden og vare inde for os, og bevidnede med deres Helgenseed for os, at fornævnte Oluf Dus indkom paa Kefs Thing i denne forgangne Skipper Clements Seide og bad Fogden og den menige Almue, som der forsamlet var, at de skulde slutte Thinget i Djævlens Navn og følge ham til Vestervig Kloster og der nedlægge Provst Svend og det "wðædingefolck" (Misdæderfolk), som han havde med sig, og lod saa strax læse et Skipper Clements Brev for Almuen,

Adelsmand kan man ikke see af Documentet, men heller ikke modbevise af de deri forekommende Udtryk; dog skulde jeg snarest holde til denne Mening, hvilken ogsaa vor berømteste Genealog, Klevenfeld, har deelt. Der forekommer 1370 og 1377 blandt den jydste Adels en Lauge Duns, Bøbner. *)

¹⁾ Peder Ebbesen Salt til Palsgaard og Tyrrestrup, Danm. Riges Raad.

²⁾ Axel Juul til Neilgaard, Vilslestrup og Axelvold, Landsdømmet i Norrejyland.

³⁾ Halsløsning er den Sum, Dyrererne betalte for at løse deres Hals, som de havde forbrudt; ethvert Herred udstædte et Brev, hvorefter Bønderne erkjendte at de ved deres Dyrer havde forbrudt deres Hals, og Kongen sendte derefter Hr. Johan Raugau, den seierlige General, Peder Ebbesen Salt og Axel Juul omkring i Landet for at tingte med Dyrererne, som løskjøbte sig med Penge. **)

*) Ibid. pag. 563. Codex vetus regius in folio Nr. 841.

**) Hr. Svitf. Nr. pag. 1433, hvor et saadant Brev er indført.

som indeholdt, at den, som ikke vilde følge ham, skulde hænges i en Gallie. Ligeledes bevidnede en anden Dannemand, Jens Persen i Ulsted, paa sin Selgens Sed, at fornævnte Provst Svend sendte ham til Oluf Dus og lod ham tilsiige, at han skulde komme til ham til Klosteret, da han vilde undervise ham "at handt saadant skulde haffue fordriff" ¹⁾). Da svarede Oluf Dus fornævnte Jens Persen, at han havde noget af Skipper Clements Folk hos sig, med hvilke han havde at forhandle, hvilket var ham mere magtpaaliggende end at tale med Provst Svend. Da nu Jens Persen kom til ham til Klosteret tilbage og sagde ham Svar, da viste Provsten ham tilbage igjen til Oluf Dus, at han endelig skulde komme til ham til Klosteret. Strax lod Oluf samme Jens Persen hugge og slaes ved (henved) tre eller fire Saar, og havde nær slaet ham ihjel, og endskjondt han var gjort (tilfoiet) Saar, maatte han dog stille Borgen, og Oluf kaldte ham Hr. Svends Speider, med mange flere Vidnesbyrd, Provst Svend derpaa i Rette lagde. Derimod fremlagde Oluf Dus nogle Vidner, som ikke gjaldt Jens Persen paa, og dermed nogle andre Vidner, som sandtes at være villige og udgjone og vidnede af de samme oprerske Bønder, som havde været med Oluf Dus i samme Dyrer. Vi sagde da herpaa for Rette, at efterdi Oluf Dus har gjort (handlet) imod Os og sit rette fædrene Rige som en areles, for- tvivlet Skalk og Forræder, og ikke "haffuer bett sym Halsløssning emodt Os" ²⁾, som bevilsligt er, som andre Bønder og Almue her i Thy gjort haver, da har han forbrudt sit Liv og Guds imod Os, og derom at stande i vor Naade og Unaade. Givet i Vestervig, nærværende Hr. Nogens Gjøe ³⁾,

1) Betydningen heraf er mig ikke klar.

2) Det vil siige: tilbudt os at ville løse sin Hals.

3) Hr. Nogens Gjøe eller Gøye til Krenkerup og Gunderløvshelm, Ridder, Rigets Raad og Hofmester, en af dem, som spillede den vigtigste Rolle i Borgerkrigene; han var en ivrig Tilhænger af Frederik den Første og Christian den Tredie, medens hans Broder

Hr. Johan Rangau, Hr. Ove¹⁾, Knud Persen²⁾,
Axel Juel &c.

Landsdommer Jens Svås til Raas og hans uhyf- felige Deeltagelse i Clementsfeiden.

Nabnet Svås herer til de ældste i Jylland og spiller en vigtig Rolle iblandt de Slægter, som med kraftig Mod og fast Sammenhold modsatte sig Kong Valdemar Atterdag, men bukkede under for hans vise Datter. Den ældste bekjendte Familie af Nabnet Svås forte i sit Vaaben to blaae Sparrer i Sols Felt og dens Familiefæde var Ormstrup eller Wormstrup, nu Friisholt i Sal Sogn, Hovelbjerg Herred i Viborg Amt. Hr. Laurids Svås til Ormstrup, Ridder, nævnes 1355³⁾ og er 1360 med iblandt den oprørske jydskke Adels, der slutter Fred med Kong Valdemar Atterdag til Kallundborg⁴⁾. Dgsaa i Salling havde Familien Besiddelser, thi Nicolaus Svås de Saling forsegler 1406 som Vidne et Gjaldsbrev⁵⁾, og den samme Niels Svås pantsætter 1427 til Hr. Lyder Kappel, Ridder, endeel Gods i Rausing Sogn i Rodding Her-

Hensik Gjøe til Gisselsfeldt, Hovedsmand i Kjøbenhavn og Malmø, udmærkede sig saameget ved sin Troeskab imod Christian den Anden og disse to Byers langvarige og haardnakkede Forsvar 1523.

1) Hr. Ove Lunge til Tirsbæk, Ridder og Rigsraad; om ham mere nedenfor.

2) Rigsraaden Knud Persen Wille til Kjerregaard.

3) Nd. Lev. I, 251, hvor Hornstrup er en Løse- eller Skrivfeil, ligesom ogsaa i Nr. Svitsf. Nr. pag. 678, i Gjesfings Jubellærere III, 240 og i Wielands lærde Tidender for 1727 pag. 419; de have alle udskrevet Svitsfeld.

4) Nr. Svitsf. Nr. pag. 524.

5) Klev. Sigilsamling.

red, som han selv havde modtaget af Peder Hase, nemlig Antorp, Grundvadsgaard, Trebenesgaard og Blåseberg, hvilken Pantsfattelse 1442 gik over til et Salg ¹⁾. Familien forarmede imidlertid i denne Periode, en Skjæbne, der ved Dronning Margrethes ligesaa snilde og klogtige som kraftige Politik traf Størstedelen af de adelige Slægter, som med væbnet Haand, havde sat sig op imod hendes kongelige Fader; i det 15de Aarhundrede var Familien, især den Ormstrupper Linie, endnu meget talrig, men blev derved tillige mere og mere fattig, saa at Erik Hvas den Ældre 1453 med alle sine Sødsfendes Samtykke maatte sælge Silkeborg til Bispestolen i Aarhus, og endelig dennes Sønnesen, Erik Hvas den Yngre, i Aarene 1515 og 16 i Forening med sin Søster, Jomfru Anne, ligeledes maatte afhænde deres gamle Fædrenegaard Ormstrup til samme; samtidigen hermed folgte ogsaa de øvrige Naarørende deres Andeel i Gaarden med dens tilliggende Gods ²⁾. En anden Erik Hvas, rimeligviis den Sidsmændes Sen eller Sønnesen, tjente 1562 som Svend hos Jesper Kræffe eller

1) Codex vetus regius Nr. 844 in folio; han førte Familienaaben, de to Sparrer. Antorp kaldes nu Sønder-Andrup, og de tre andre Gaarde ere ikke mere til, men uden Tvivl sammensmeltede til det nuværende Bustrup; endnu 1522 var Blåseberg et kongeligt Lehn *). Som et Bidrag til denne Egns Localhistorie vil jeg endnu anføre, at Hr. Lyder Kabels Onke, Fru Mette Jens Datter, 1452 skænkede alt dette Gods til sin tro Svend Jens Povelsen, hvilken hun ved sin Forbøn hos Kong Christian havde erhvervet adelig Frihed; hertsa undtages dog Grundvadsgaard, som hun havde givet til Stubberkloster **). Jens Povelsen skænker igjen ved sit Testament sit Gods i Andorp til Dueholms Kloster "for hans Leiersted og for hans Sjæls Salighed", hvilket Testament 1465 bekræftes af hans Fader Povel Thorstensen af Thødsø ***)

2) Klev. Saml.

*) D. Atl. IV. 737.

**) Codex Regius l. c.

***) Langob. Dipl. i Gch. Arch.

Kraase til Baasnaas i Sjælland og blev straffet for at have skudt Vildt i Kongens Skove ¹⁾. — En senere Familie *Svas* nedstammer fra *Jens Svas*, der 1524 blev adlet med et fra de gamle *Svasers* forskjelligt *Vaaben* ²⁾, og en stor Mængde Mænd af dette Navn levede i det 17de og tildeels i det 18de Aarhundrede her i Landet, af hvilke de Fleste synes at have antaget sig for *Efterkommere* af den ældste Familie, men om dette virkelig forholder sig saaledes, vover jeg ikke at afgjøre; ogsaa den talrige *Præstefamilie* af Navnet *Svas*, som har blomstret i over 200 Aar og til hvilken de nulevende *Svaser* maae henregnes, antager sig for at være af *Udel*, men kan ligesaalidet bevise dette som sit *Slægtstam* med de tidligere Familier af dette Navn ³⁾.

I den vestlige Deel af det for sin Frugtbarhed og især for sit udmærkede *Kreaturopdræt* saa bekjendte *Salling*, der hvor Landet efterhaanden snævrer sig mere og mere sammen og tilfødt i en *skovbevoren Tunge* skyder sig ud i *Liimfjordens* Bænde, der ligger ved en lille *Ø*, som tidligere var en *Bugt* af *Liimfjorden*, det gamle *Gerresøde Kaas*, der endnu den Dag idag for de *Søfarende*, som komme op igjennem *Ødesund*, viser sig meget anseligt med sine stærke *Mure* og røde *Tage*, men tidligere var langt anseligere, forinden det havde mistet sit smukke *Taarn*, der i *Begyndelsen* af forrige *Aarhundrede* blev nedbrudt. Fra *Gaarden* nyder man en vid Udsgt langs *Liimfjordens* buede *Kyster* med de mangfoldige, *fremspringende* *Ødder* og *hosliggende* *Øer*; ligesom *Gaarden* ligger den lange *Venø* med sin underligt formede *Klobviig*, som fuldkomment svarer til sit Navn;

1) Doc. i Geh. Arch.

2) Ad. Lex. I. c.

3) Af denne Familie findes en *Stamtavle* iblandt *Gjessings* *Zubellærere III*, 240, men den er aldeles upaalidelig, som saameget hos denne *Forsfatter*, og uden nogen *Hjemmel* i trykte eller utrykte *Bøger* efter bedste *Skjøn* sammensliffet af de *Navne*, som forekomme enten hos *Ar. Svitfeld* eller andetsteds.

faa stor Lighed har den med Kloven af en Ko; endvidere Segens, der gaanske seer ud som en Rokke, hvin uformelige Dift med sin spidse, krummede Hale; over den forste af disse Der hæver sig Fastlandet Syd for Liimfjorden, nemlig til Venstre Skodborg og til Heire Hjerm Herreder, hvilket sidste trækker sig mere og mere tilbage, som om Herregaardene Volstrup og Dvistrup vilde skjule deres røde Tæge for det speidende Blik; Nord for Liimfjorden træder Lyholmen frem med den bekjendte Hvidbjerg Kirke, som dog næsten skjules af den fremspringende Segens, og endelig iler Blikket heelt imod Nord, efterat Skoven har betaget Udsigten imod Nordvest, hen over den lille Indsø og Fjordens bredere Bælte til det fjernere Mors, hvor et Par Kirker og større Gaarde kneise op over det lave Land.

Web Kaas er der en historisk Mærkelighed, som er hyderst sjelden i det egentlige Danmark, nemlig at en adelig Familie har optaget sit Tilnavn efter den; dette er den ældgamle Familie Kaas, som efter sit Vaaben benævnes *Zuusgavl* eller *Sparre-Kaas*, og af hvilken Ridderen Hr. Johannes Tikkelsen (Jens Nielsen) spillede en vigtig Rolle under Erik Glipping, Erik Menved og Christopher den Anden; han eiede allerede dengang Kaas¹⁾. Familien undlod imidlertid efter ældgammel dansk Skik endnu i lang Tid at antage noget Familienavn, og først i Maren 1408 og 1416 nævnes Jesse eller Jens Kaas til Kaasgaard, Bøvner²⁾, men om maastee alt Noget af hans nærmeste Forfædre eller først han selv har opkaldt sig efter Gaarden og heri fulgt den i Lybskland almindelige Vedtægt, er mig ubekjendt³⁾. Han efterlod sig fire

1) Nr. Svitz. Kr. pag. 281 o. f., Ab. Lex. I, 272, Klev. Sigilsaml., Nye danske Mag. II, 120.

2) D. Atl. IV, 755, Nye D. Mag. I. c.

3) Af den gamle danske Adel have kun hyderst faa Familier opkaldt sig efter deres Gaarde*), hvorimod dette senere som bekjendt blev me-

*) Saaleeds Kaas, Skovgaard og maastee Kabel, derimod neppe Lystrup og Girstinge.

Sønner, af hvilke den ældste, Niels Kaas til Laarupgaard, levede 1468 og fik den gamle Fædrenegaard til Arv, hvorefter den gik over til hans Datter Gjertrud, som blev gift med Thomas Jensen til Damsgaard, der ved at optage sin Kones Familienavn blev Stamfader for den endnu blomstrende Familie Kaas, efter sit Vaaben kaldet Muur=Kaas, til Adskillelse fra den anden, nu uddøde Familie ¹⁾. Denne Thomas Jensen til Kaas, Bøvner, forekommer alt 1472 ²⁾; i Maret 1500 udlagde den bekendte Rigshofmester Hr. Povel Larmand til Walden, den Rige kaldet, som 2 Mar efter blev myrdet paa Hoibro, til velbyrdige Mand "Thomas Jønsen af Koes" 11 Gaarde i Bjerge Herred efter det Brev, han havde givet hans Son Mogens Thommesen ³⁾, og endnu 1503 nævnes Thames Jensen udi Kaas, som en af den rige Landsdommer Niels Clementsens Debitorer ⁴⁾. Hans Son er den Mogens Thomesen Kaas til Damsgaard, der, — som man troer fordi hans Bønder havde klaget over ham, — efter sin Død uden videre Undersøgelse blev optagen af Graven af Christian den Anden og ophængt i en Gallie, samt alt hans Gods inddraget, hvilken lovløse Dæd af den oprørske Adels blev anført som een af Marsagerne til Opstanden imod den voldsomme Konge ⁵⁾.

Den næste Gier af Kaas, som sikkert maa have arvet denne Gaard efter sin Moder, er Landsdommeren Jens Svass,

get almindeligt, især iblandt Præster og Børgere; i Tydskland ere derimod de allerfleste Familienavne optagne efter Bedkommendes Eien-domme, hvorfor ogsaa der Partiklen "von" har en virkelig Betydning; i sydligere Lande benævnes Adelsmænd oftest med to Navne, nemlig Familiens og Godssets, hvilket ogsaa findes i England, hver dog Eiendommens Navn aldeles fortrænger Slægtnavnet.

¹⁾ Efter Sagnet skal der dog endnu ved Ringkøbing leve Bønder, som ere ægte Descendenter af denne gamle Familie.

²⁾ D. Atl. IV, 755.

³⁾ Orig. i Geh. Arch.

⁴⁾ Afstr. i Langeb. Dipl.

⁵⁾ Nye D. Mag. I. e., Nr. Svitsf. Nr. pag. 1194, 1217, hvor han paa det ene Sted urigtigen kaldes Jens Thomisen.

der allerede 1522 forekommer som Vidne i en Trætte mellem Kongens Hoffinder Niels Lykke og Jacob Gårdenberg paa Kalentehuset i Nabenraa og forte Familens sædvanlige Vaaben, de to Sparrer ¹⁾. Imidlertid har jeg ikke før 1526 fundet ham benævnt "til Kaas", nemlig i et Magekiftebrev, hvorved han overlader Kongen en Gaard i Thy med al Tilliggelse, Alger og Eng, Fiskevand og Føgang, Forthe og Fløde ²⁾, Klitte, Kjør, Hede og Mose, Waadt og Tert ³⁾. Hvem hans Moder var, har uheldigviis ligesaa lidet været mig muligt at opdage som hans Faders Fornavn, men uden Tvivl har denne Sidste været fra Vormstrup og en Nærbeslægtet, maaskee endogsaa en Son af Erik Svas den Eldre, samt i saa Fald en Broder til den Jens Svas, som benævnes Lang Jens i Vormstrup 1492 og 94 og var død 1503 ⁴⁾. Faderen heed formodentlig enten Jost eller Christen, thi disse Navne forte hans Sønnesønner, af hvilke efter den Tids Skik rimeligviis den ene har været opkaldt efter Farfaderen; Christen var desuden et Familienavn; thi "Chresten Svas" giver 1461 Erik Svas Alfsald for hans Bærgemaal og Oppebersel og forekommer endnu 1474 ⁵⁾; han var altsaa en Nærpaarerende, rimeligviis en Brodersøn eller Søtter til Erik Svas og kan gjerne have været Fader til Landsdommer Jens Svas; at denne hørte til den Vormstrupper Linie bestrykes endnu ved den Omstændighed, at han 1528 magekiftede to Gaarde i Noddelund og een Gaard i Gullof til Bispen i Aarhus ⁶⁾, thi disse Byer grændse op til Sal

¹⁾ Orig. i Geh. Arch., hvor Sigillet dog er meget daarligt, derimod fuldkommen tydeligt i en Dom af 1560, som er forseglet af hans Søn Chresten Svas.

²⁾ Forthe betyder Veien for Dvæget, Fløde, isl. Fleede, det af Havet opskyllede og overskyllede Land.

³⁾ Klev. Saml.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Klev. Saml.

⁶⁾ Ibid.

Sogn, i hvilket Bornstrup laae, og vare altsaa rimeligviis Levinger af det hertil hørende Bøndergods, som ved Salg og Skifte efterhaanden ganske var gaaet ud af Familien og Stykke for Stykke kommet til Bispestolen i Marhuus. En Broder til Landsdommer Jens Svas kan maaskee den Peder Svas have været, som var med iblandt de 37 Adelsmænd fra Jylland, Fyen og Smaacerne, der 1528 af Frederik den Første bleve tilfagte at møde i Holsteen med Heste og Vaaben for at lade sig bruge i Lybfland i en Krig mellem nogle derværende Tyrster, for hvilket Fog udenfor Landets Grændser, som stred imod deres Privilegier, de dog høfligen undskyldte sig ¹⁾; maaskee dennes Son, ialt Falb Landsdommerens Brodersøn eller nære Frønde er den Jens Svas, der henimod Marhundredets Slutning har Deel i Raas, siden han benævnes til denne Gaard og de altsaa toge Arv sammen ²⁾; fra denne Jens Svas nedstamme endeel af de senere Mænd af dette Navn. — Efter denne Undersøgelse over Jens Svas's Slægt, som desværre kun har kunnet føre os til høist usikre Resultater, betragte vi noget nærmere hans personlige Forhold, forsaavidt disse endnu ere os bekendte. Vi have alt omtalt ham som Landsdommer 1522 og derefter under 1526 som Jens Svas til Raas. 1523 leverede han af Torp og Torps Gods i Thy til Mester Lambert paa Kongens Vegne 1500 Mark danske, hvilket maaskee var Kjøbesummen for denne Eiendom, som Kongen 1521 havde solgt til Svend Munk, hvis Fædreearv den iøvrigt synes at

¹⁾ Nr. Svitz. Nr. pag. 1310; Gjesing l. c. antager dem uden videre for Brodre, dog haves herfor intet videre Beviis end at de levede samtlidgt.

²⁾ Oberst Christoffer Svas til Hennegaard, Lehnsmænd paa Drum, var erl. og velb. Mand Jens Svas til Raas og Ingeborg Krusesen's Son og er født paa sin Fædrenegaard Raas "i Moss" (i: her Salling) den 22de Marts 1598*).

*) Ifølge Indskriften paa hans Ligtiiste i Klev. Saml.

have været, thi Svend Munk var uden Tvivl Jens Svæs's Kones Broder ¹⁾. — I Mæret 1525 nævnes han i Fortegnelsen over Adelsens oberordentlige Udrustninger og er der ansat for 2 Glavind og 2 Skytter ²⁾, hvilket viser ham som en af sin Tid's mere velhavende, skjendt langt fra ikke rige Godsseiere, der aarligen havde 300 Mark Rente ³⁾. — 1528 bortblyttede Jens Svæs til Bispen i Nørhuus 2 Gaarde i Nodelund og 1 Gaard i Gullev imod Gods i Stocfbro, hvilket vi alt have berørt, og samme Aar mageskifter Jens Svæs til Kaas til Mogens Munk d.n. ham paa sin Husfrues, Fru Gjertrud Anders Datters Vegne tilfaldne Broderlod i Valsgaard ⁴⁾, Grund, Huus og Bygninger, med alt hendes rette Eiendom, inden Mark og uden Mark, og i disse efterskreene Enemærker, som er i Nshoed (Nshoved), i Besterstov, i Brøde, i Vallemark, i Skeuelunds Skov og i alt det Gods, nu til Valsgaard liggendes er, som er den femte Deel i den Lod, som Hr. Oluf Persen (Gyldenstjernes) Bern tilfalder er i fornævnte Gaard og Gods med en Gaard i Lshæ; derimod skulde fornævnte Jens Svæs og hans Arvinger af Mogens Munk til evindelig Tie have den tredie Part af de to Dele i Sowstrup ⁵⁾ Gaard med en Mølle og mere Gods. Dette Mageskifte "bestod" (stadfæstede) han Dagen før sin Henrettelse, som et fra Viborg Landstying ud-

¹⁾ Suhms Nye Saml. I, 385; D. Atl. V, 489, jfr. Alex. Saml. Sam. Lykke for Mæret 1551; Torp hedder nu Nørterp og ligger i Nørre Sogn, Hillerslev Herred paa Hantsholmen.

²⁾ Nye D. Mag. V, 52.

³⁾ Ibid. I. c. pag. 95.

⁴⁾ I Nørens Sogn, Bjerge Herred i Veile Amt.

⁵⁾ Sowstrup, Segstrup, Svestrup, Soestrup, Søstrup kaldtes senere Skæl nu Benzen; den ligger i Gjerrild Sogn, Nørre Herred i Randers Amt, 1½ Mil Nord for Greenaa; i samme Sogn ligger Steffebro By, i hvilken Jens Svæs fik Gods af Bispen i Nørhuus; de anførte Uttringer give et ret tydeligt Begreb om den Confusion, hiin Tid's Skifter afstedkom, og den Udstrækning, Begrebet Medseier kunde erhælde.

stædt Vidne bekræftede ¹⁾). — Mæret efter modtog Jens Svass med Kongens Tilladelse Sortebredre Kloster i Veile, som Munke havde forladt og Kongen i Mæret 1531 skænkede til Byens Borgere ²⁾); samme Aar sad Jens Svass til Raas i Graabredrekloster i Viborg med i en Herredagsdom, hvorved et Varns ægte Fodsel og Arveret blev erkjendt ³⁾). — Aar 1530 modtog Jens Raas efter Kongens Ordre 511 Lod 1 Drintin Sels, som fandtes i Graabredrekloster i Randers, hvilket Kongen havde skænket til Rigets Hofmester, Hr. Mogens Gjøe ⁴⁾), der nu med Magt jog Munke ud, som overhovedet han og hans Søn Axel eller Absalon Gjøe her i Danmark vare nogle af de Brutaleste imod den catholske Geistlighed i hiin sorgelige Tid, da Europas Konger, Tyrster, Adelsmænd og Borgere kappedes om at bortjage værgeløse Munk og pnyndre deres Eiendele, alt under Religionens Skappe, som om denne skulde kunde skjule lav Korbegjerlighed og ussel Vindeshyge. — Mæret efter, 1531, udvalgte Rigsraadet ifølge Kongens Begjæring, deels af sin Midte, deels ellers iblandt de dertil Dygtigste i ethvert Stift nogle, som skulde tage flere gode Mænd til sig og saaledes hjælpe hver Mand til Lov og Ret, samt desuden paasee, at Enhver holdt sin Rustning efter som vedtaget var; for Viborg Stift valgtes Biskop Jørgen Friis tilligemed Jep Friis og Jens Svass ⁵⁾). — Samme Aar nævnes Landsdommer Jens Svass i Sagen mellem Biskop Jørgen Friis i Viborg og Rigsraaden Hr. Ove Lunge til Tirsbæk om Staldbygaard eller Stalsviggaard i Sønder-Jylland, hvilken alt var paadømt 1522, men nu igjen foretoges; Jens Svass modtog de af

1) Klev. Saml.

2) D. Atl. V, 946.

3) Rosenvinges gl. Domme I, 43.

4) D. Atl. IV, pag. 371; jfr. Pont. Ann. Eccl. Dan. II, 828, hvor dette sættes til Mæret 1529.

5) Nye D. Mag. VI, 130, 32.

6) Reg. over alle Ede., jfr. Suhms Nye Saml. I, 372, 77.

Bisshoppen beponerede Benge¹⁾. Utter 1534 nævnes Jens Svass som een af de Landsdommere, Christian den Tredie strax ved sin Hyldning udnævnte for at sige hver Mand Lov og Ret²⁾, men da vare allerede de Uveirskyer dragne op paa Horizonten, som truede saa Mange inden Danmarks Grændser med Fordærvelse; de foraarsagede endnu langt flere Ulykker, end man havde kunnet ventet sig, og iblandt dem, hvis Belsærd og Lykke de rexe bort med sig og for stedse forstyrrede, vare ogsaa Landsdommer Jens Svass til Raas og hans Familie.

Grevens Feide var udbrudt. En lybsk Hær, anført af Grev Christoffer af Oldenborg, var landet ved Kjøbenhavn, Borgerne og en stor Deel af Bønderne havde gjort fælløds Sag med Fjenden, som igjen proclamerede den fangne Christian den Anden til Konge, og Adelen fulgte efter, skjendt for en stor Deel kun nødtsungen. Halland, Skaane, Sjælland, Meen, Thyen, Laaland, Falster og Langeland gik snart tabt; i Jylland landede Skipper Clement med sine Skibe ved Aalborg, erobrede denne By og reiste snart den største Deel af Landet for den fangne Konge; dog denne Mand, efter hvem Krigen i Jylland bærer Navnet Clementsfeiden, er altfor mærkelig til at vi kunne affærdige ham saa kort, som det i Almindelighed er Tilfældet i Beretningerne om denne Krig.

Clement er født i Naby Sogn, Kjør Herred i Vendsyssel, omtrent 2 Mile Nordvest for Aalborg³⁾, og kaldes efter hiin Tids Skif i Almindelighed "Skipper", som den, der førte Skib, men han indtog en hel Plads i Seetaten og tjente uden Tvivl allerede under Christian den Anden som Contraadmiral eller maaskee Commander (Underadmiral), i alt Fald beklædte han under Frederik den Første denne Værdighed, strax efterat Kjøbenhavn og Malmø havde overgivet sig, og

¹⁾ Ur. Svitsf. I. c. pag. 1356.

²⁾ Ibid. pag. 1427; Krags Christ. III Hist. II, 21.

³⁾ D. Atl. V, 295.

synes ved denne Leilighed at have hyllet Kongen; det var maa-
 skee til Belønning at han blev Admiral ¹⁾. Endnu samme Aar,
 1524, besluttede imidlertid Clement ifølge Opfordring af een af
 hiin Tids navnkundigste Søhaner, Claus Kniphof fra Malmø,
 at drage til Kong Christian og af ham at tage Caperbrev
 paa at opbringe alle hans Fjenders Skibe, hvilken Beslutning
 ogsaa snart blev iværksat. Admiralen udrustede da Drlogsfi-
 ket Peter von Sull, tog Jens Finke, Jens Klinthe og
 flere bekjendte Søofficerer med sig og drog til Nederlandene,
 hvor snart efter Claus Kniphof forenede sig med dem, og de
 nu af den fordrevne Konge fik Caperbrev imod de Danske og
 Norske, saa at Halvdelen af de opbragte Priser skulde tilhøre
 Kongen, Halvdelen dem selv, og det uden al Indskrænkning; og-
 saa Statholderinden i Nederlandene, Dronning Marie, havde
 givet dem Caperbrev paa at opbringe de burgundiske Fjender,
 — nemlig Franskmænd og Skotter, — dog skulde de kun
 bringe dem ind til Holland, hvor de siden skulde undersøges
 og prøiisdommes. Saadanne Indskrænkninger bred imidlertid
 disse vilde Søhaner sig kun lidet om og opbragte næsten alle
 Skibe, de traf paa, Nederlandere, Spaniere og Engelskmænd
 undtagne, og navnligten skaanede de paa ingen Maade Hanse-
 stæderne. Enhver af dem synes Aaret efter allerede at have
 havt sit eget Skib, og de foruroligede i heieste Grad Skibs-
 farten, især den vigtige Fart fra Bergen. Claus Kniphof
 førte nu Peter von Sull og synes at have havt Overcom-
 mandoen over de Andre; han laae for det Meste under de norske
 Kyster og besluttede sig endogsaa til at angribe Bergen, hvor-
 fra han blot afholdtes ved et Tilfælde. Der bleve nu udsendte

1) Nr. Svitz. Nr. pag. 1274, if. pag. 1257 og 1263, hvorefter det næsten
 skulde synes som om det var ham, der bragte Kjøbenhavn de fire Skibe
 til Undsætning under Belæiringen og dermed erobrede to af Hansestæder-
 nes større Skibe foruden flere Betalieskuder; det ene af disse Krigs-
 skibe, Peter von Sull, var netop det samme, hvormed Clement siden
 drog tilbage igjen til Nederlandene.

2 danske og 6 hamborgske Krigsskibe for at rense Scen, og Claus Kniphof blev den 18de October 1525 efter en heftig og langvarig Modstand overmandet paa Dster = Gms og taget med to Skibe og 163 Mand; han selv og 73 af hans Folk bleve halshuggede og deres Hoveder satte paa Stager ¹⁾, hvilket i hiin Tid var en almindelig Skjæbne for de raskeste og flinkeste Gemænd, der ikke gjerne lode sig binde af Love og derfor fra Capere saa ofte bleve til Serovere; Grændsen var dengang saa ubestemt, at den ofte blev overskridt uden Vidende og Villie, men Steiler og Hjul ventede ligesuldt. — Clement og de to andre Capere vare ikke tilstede, da deres Staldbrødre bleve fangne, men de lode sig affkræffe af disses Ulykke og forholdt sig for det Første rolige. — Aar 1532 gik de igjen ud paa Gventyr og hjalp troligen Christian den Anden ved hans ulykkelige Expedition til Norge ²⁾, men fik, efterat denne var strandet, Leide af Raadet og forholdt sig rolige indtil Grev Christoffer kom til Malmø, hvor de opholdt sig; de hylde da igjen Christian den Anden og droge efter Grevens Opfordring til Jylland, hvor de affledkom saa store Ulykker; foruden Clement nævnes ved denne Leilighed Jens Sinke, Oluf Klinte eller Bøgermager, Skipper Thomas og Skipper Germand ³⁾.

En stor Deel af Bøndeslysfel blev først edelagt, hvorefter de Kongelige bleve slagne ved Svenstrup, tæt ved Aalborg, St. Galli Dag (den 16de October) 1534. Endeel Adelsmænd have, som alt berørt, piensynligen saavel før som efter dette Slag sluttet sig til Bønderne, og Opstanden vakte sig bestandigt videre frem, over hele Aalborg og Viborg Stifter samt Halvdelen af Ribe Stift, lige indtil Varde; fra Randers, hvor de Kongelige havde forsamlet sig, bleve Bønderne drevne tilbage, og Hæren drog nu hærgende og plyndrende til Aalborg, men her traf Gjengjældelsen den, idet Johan Rantzau den 18de

¹⁾ Ibid. l. c. pag. 1285, 86.

²⁾ Ibid. l. c. pag. 1286, 1364.

³⁾ Ibid. l. c. pag. 1429.

Decbr. s. A. stormede Byen og adspalttede Bøndehæren efter et forfærdeligt Blodbad. Anførereren Clement blev fangen, men først henrettet andet Aar efter, nemlig 1536, Leverdagen efter vor Frue Fødselsdag (den 9de Septbr.); Hermand blev fort efter Slaget overrasket og ihjelslaget i Varde; Almueen maatte som bekjendt bøde haardt for sit Oprør, og Straffen stod i Forhold til den udstaaede Skræk¹⁾.

Landsdommer Jens Svås var, som vi i det Foregaaende have hørt, en meget belansøet Mand og een af dem, den nyvalgte Konge fornemmelig havde sat sin Lid til. De oprørske Bønder havde opbrændt hans Gaard Kaas og derefter tvunget ham til at følge med, dette berettes udtryffeligen, men siesynligt er det, at han har grebet det ham paatrungne Parti med større Iver end de Andre, som nødvendigviis maae have været i samme Tilfælde, og at det ingenlunde var blot Tvang, som holdt ham saalænge tilbage iblandt Bøndernes Rader, at han blev fangen med Vaaben i Hænderne. Svitsfeld²⁾ fortæller Sagen saaledes: "Samme Tid — som Skipper Clement — til Viborg Landsting blev henrettet med ham en Herremand ved Navn Jens Svås af Kaas, fordi han fulgte den oprørske Almue. Og der kom Kongens Brev til Landstinget, at denne Jens Svås skulde bleset forskaanet paa hans Liv, thi Kongl. Majst. var kommen i Forsæring, at Bønderne havde brændt hans Gaard og nedt ham at følge sig, men han var rettet før Brevet ankom. Og derfor blev hans Guds ikke heller forbrudt, men kom til hans Arvinger". — Denne Fortælling, som iøvrigt ikke er benyttet af Krag, har siden været almindeligen antaget for sand, og man har med uendelig Medlidenhed betragtet den Ufskyldige, som blot blev henrettet fordi det Budskab, der be-

1) Bøndelbeerne tabte iøvrigt saalidet Medet, at de et Aar efter underhandlede med Grev Christoffer om en Understøttelse, da de igjen agtede at rejse sig; herved tiltvang de sig en mildere Behandling; ifr. Rye D. M. V, 223.

2) pag. 1432.

kræftede hans Ufkyld, kom for fildigt; men Sagen forholder sig anderledes, thi Jens Svass var virkelig skyldig, var Landsforvæder, thi han "havde forsemt sig imod sin Sed og ikke begiret sig til Kongl. Majest. og Rigets Adel og Krigssolk, da de vare i Randers og andetsteds imod Rigets Sjender forsamlede, men i det Sted givet sig til Skipper Clement og det oprørste Parti og i saa Naade fært Uvindsfjold imod Kongen og Riget, og dermed sin Jord og "Gaffue" ¹⁾ forbrudt" ²⁾; det var altsaa af reen Naade og af Hensyn til hans Familie, at Kongen vilde have skjænket ham Livet og, da denne Naade kom for fildigt, havde tilladt Familien at beholde hans Gods. Dette er aldeles indlysende af en Ufskrift af en Herredssdom fra Maret 1571, som jeg har været saa heldig at opdage og nu meddeler her nedenfor. Ifølge denne Dom blev Svass's efterladte Gods i det nævnte Aar igjen inddraget under Kronen, efterat Kongens Naade nu i saa lang Tid havde overladt Brugen deraf til hans Arvinger, og hans Skyld sættes ved den udenfor al Tvivl.

Lønge efter Jens Svass's Død, i Maret 1542, reiste Mester Splid Fasti en Proces imod hans Sønner, fordi deres Fader havde ladet sig indføre i et Kannikedom, kaldet Thue Præbende, samt noget andet Capitelsgods, men denne Sag blev udsat indtil Kongen kom til Viborg, da de Indstævntes Sagserer havde undskyldt sig med at de fornødne Documenter ei vare tilstede ³⁾; Sagens senere Udfald er mig ubekjendt. — En Jens Svass havde Vesterstrand ved Thy i Forlehning af Kongen, forend Hr. Holger Rosenfrands fik den ⁴⁾, hvilket rimeligviis er den her Omhandlede, ligesom ogsaa den Jens Svass, som omtales i Cantfleren Claus Gjordsens Optegnelser ⁵⁾ og her, som paa flere andre Steder,

1) Eiendom, tydske "Gabe".

2) Ifr. Demmen pag. 263; en Ufskrift af den findes i den alt omtalte Fohiant Nr. 844 i den gamle Manuscriptsamling paa det kongl. Bibliothek.

3) Klev. Saml.

4) Ibid.

5) Nye D. Mag. I. c. pag. 288.

vifer sig som en betroet Mand. Iøvrigt er det muligt at paa enkelte Steder en anden Samtidig kan være meent, men dette har i alt Fald ikke været Tilfælde i de vigtigere Sager, som den opmærksomme Læser selv let vil have overbevist sig om.

Jens Svass til Kaas var gift med en rig Dame, nemlig Gjertrud Anders Datter Munk¹⁾ af den gamle Familie, som i sit Vaaben forte en gul Bljelle. Hun var en Datter af Anders Nielsen Munk til Brusgaard²⁾, Sofstrup og Torup eller Torp, nu Nertorp³⁾, der forekommer fra 1469 til 1497; han skal have efterladt hver af sine Sønner 24 og hver Datter 12 Læster Korn⁴⁾, og Fru Gjertrud nævnes som Medeier i endeel Bøndergods, samt desuden i Gårdsgaard, Sofstrup og Palsgaard. De havde to Sønner, Jost og Christen Svass, af hvilke den Første kom i Besiddelse af Sofstrup og oftere forekommer fra 1542 til 1552, men var død 1558, den Anden fik Kaas for sin Deel og endnu levede 1562⁵⁾. Begge maatte føre en Mængde Processer om deres Medrears, især med den trætteshyge Præst Mester Mads Svindt i Høstebro, som var gift med en adelig Dame, Lene Gyldenstjerne, og nu formelig overfaldt alle hendes Slægtninge, fjerne og nære, med Processer angaaende hendes Arvelod; i en lang Arrække ere Dombegerne opfyldte med hans Navn. Begge Brødrene Svass dede uden Børn, som nedenstaaende Herredsdøm vifer, og deres Gods tilfaldt tre Søstre af Familien Lykke, Døttre

1) Allsaa ikke Ingeborg Kruse, som Giesfings Jubell. og næsten alle Slægtebøger paaataa ifølge en Ferverking.

2) I Lii Sogn, Galthen Herred i Randers Amt, Stammefædet for de saakaldte gamle Munke med den gule Bljelle.

3) Michelsens Slægtebog, D. Atl. V, 489.

4) Michelsen l c.

5) Klev. Saml. paa mangfoldige Steder. Christen Svass har iøvrigt været rig, thi han ansattes i Arelens Tært af 1543 til den betydelige Sum 700 Mark, Brøderen Jost kun til 100 Mark*).

*) Krag l. c. pag. 161, 66.

af Ridderen Hr. Jacob Lykke til Skovsbo og Buderupholm, af hvilke den Eine, Fru Kirsten Lykke, var gift med Michel Nielsen Tornekvands til Raas, den Anden, Fru Helvig Lykke, med Lucas Krabbe til Beslæsgaard, og den Tredie, Fru Zilleborg med Jørgen Gundersen til Sostrup¹⁾. Hvorledes disse Damer vare beslagtede med Familien Hvas er ikke godt at sige, dog synes mig eet af To at maatte have været Tilfældet, enten have de to Hverstnævnte været gift med Brødrene Hvas ferend de fik deres senere Mænd, og Fru Zilleborg var da ikke deres Søster, men deres Svigerinde og en Datter af Jens Hvas, — dog herom maatte Slægtbøgerne sikkert have indeholdt noget Vink, ifald saadant skulde anses for rimeligt, — eller ogsaa, og denne Hypothes synes mig rimeligst, har Hr. Jacob Lykke været gift med en Datter af Jens Hvas og Fru Gjertrud Munk, og denne har da tildeels arvet sine Brødre efter disses barnløse Død. Kunde man antage denne Dame for Moder til de tre omtalte Fruer, vilde Sagen let lade sig forklare, men dette tillader Liden ikke; hun kan kun have været deres Stedmoder, og de maae igjennem Faderen have arvet hende; at alene disse tre og ingen af Hr. Jacobs Lykkes mange andre Brødre fik Deel i Raas og Jens Hvas's evrige Gods lader sig forklare af hans betydelige Gien- dele, thi trods sine mangfoldige Klager efterlod han en meget anseelig Formue. Naar man tager i Betragtning at Jens Hvas var henrettet som Landsforræder og at der altsaa ved hans nærmeste Slægt hang en bethdelig Infamie, — hvor

1) See nedenstaaende Dom. Jevrigt er det tvivlsomt om Fru Zilleborg virkelig er en Søster til de to andre, thi Stamt. kjender kun een Datter af dette Navn af Hr. Jacob Lykke, og hun var Nonne i Mariager Kloster og døde 18de Novbr. 1583*); dette forhindrer dog ikke at hun kan have havt en Søster af samme Navn, og kun paa den Maade forklares det med nogen Rimelighed, at disse tre Damer have arvet sammen.

*) Klev. Stamt.

uhyldig denne forresten var i Sagen, — bestyrkes denne Gissning ogsaa meget ved et Brev fra Hr. Jacob Lykke til sin Svoger, Hr. Eské Wille til Wallen, Ridder og Hovedsmand paa Bergenhuus ¹⁾, dat. 1538 feria quarta efter Bartholomæi Apostoli Dag (28de August), hvoraf man ser at han i en meget hoi Alder ²⁾ har giftet sig anden Gang og at man opholdt sig over dette Ægteskab, ikke blot fordi han var saa gammel, men ogsaa fordi hans Valg synes at have truffet paa en Gjenstand, som ikke ved almindelig Agtelse, uden dog selv at have forvoldt dette ved sin Wandel, hvilket Alt meget vel kunde paa se paa en Datter af en som Landsforræder Henrettet, om hun end ellers var af en god Familie; de omtalte Uttringer i Brevet lyde i hans sædvanlige, forvirrede Skrivemaade saaledes ³⁾:
 "Kjære Broder, I har vel hørt at der lades ilde om at jeg haver nu giftet mig og faaet mig en Damskone, hvilket Mange af dem, som lade ilde derom, dersom de vidste min Velighed derudi, vel skulde takke mig, og sige, at jeg gjorde viseligen, baade for mine Børn mig vilde være herige og lydige og for mig selv, thi med Guds Hjælp skal det saa skikkes, at det skal være dem til stor Gavn og ikke til Skade, om jeg skulde leve en Stund, hvor Folk vilde ellers være tilfreds, om de vilde tænket ret. Kjære Broder, jeg er en ganske skrøbelig Mand og sygelig, saa jeg mange Dage ikke kommer af det Huus, jeg ligger i, og den samme Dsinde, jeg haver haest hos mig, har været mig ganske unyttig nu paa tre eller fire Aar med mangen stor Harm, Kummer og "Vedermød" (Modgang) og ikke til Gavn; hadde jeg saa taget en anden Skjege eller Hore og lagt ind i mit Bo og faaet hende at gaae med det, jeg havde,

¹⁾ En Broder til Jacob Lykkes første Frue, Marine Peders Datter Wille; som hans anden Kone ansere Slægtebegerne Selvig Pedersdatter Hog, men uden al Grund.

²⁾ I et tidligere Brev fra 1537, siger han om sig selv: at han gjøres en gammel udelevet Mand, saft paa de halvsemitjendstyve.

³⁾ Jfr. Klev. Saml.

da havde jeg faaet at see, hvad Gavn mine Børn eller jeg havde deraf; havde jeg faaet mig en Frue eller Jomfrue af høi Byrd eller overdaadigt Sind, som det kunde hende sig jeg havde faaet, ikke for min Person's Skyld, men mere fordi de antog, at jeg eiede noget ydermere end jeg nogen Tid er Mand for, thi jeg har kun saameget at jeg venter, der skal ikke blive meget igjen, mindre end nogen Mand troer, — havde jeg dog faaet en saadan Dvinde og givet hende mit at raade over, med et overdaadigt Sind og mig til daglig Had og "Besdermod" og mine Børn til daglig Had og til en evig Skade, da havde det været til Naade. Nu har vor Herre dog villet dette i min Alderdom, at det saa skulde skee, ellers havde jeg aldrig levet saalænge, havde han ikke saa betænkt. Da det nu var hans Villie og han saa havde betænkt, Hvo kan da sige derimod" Den omtalte Dom lyder saaledes:

Udskrift af en Dom, som er udgaaet til Rødding Herredsthing, hvorved Raas er dømt under Kronen, fordi Jens Svass gav sig til Skipper Clement og førte Hvindstjold imod Riget.

Christen Thamesen i Grove ¹⁾, Dommer til Rødding Herredsthing udi Salling, gjer bitterligt, at Nar efter Guds Byrd 1571, Løverdagen, da St. Egidii paafaldt, som er den 1ste September, var skiftet ærlig og velbyrdig Mand Axel Juul til Willestrup paa stormægtigste, heibaarne Thyrtes, Kong Fredesrik den Anden, Bore's Alles Konges og Herres Vegne og efter Hs. Majestats Fuldmagt og Befaling paa den ene Side og havde hid i Rotten ladet kalde ærlig og velbyrdige Michel Nielsen ²⁾ til Raas, Lucas Krabbe til Vesløsgaard ³⁾ og Jørgen Gundersen til Eostrup, Jens Svass's Arvinger, paa

¹⁾ I Brøndum Sogn, Hvidebørg Herred, tæt ved Skjellet mellem Rødding og Hvidebørg Herreder.

²⁾ Af Familien Tornekrands; han eiede ellers Ky eller Kys i Nistrup Sogn, Slet Herred i Aalborg Amt.

³⁾ I Vesløs Sogn, Vester Hanherred i Vendsyssel.

den anden Side, og fremlagde først heilbaarne kongelige Maje-
 stæts Brev og Befaling, udgivet i Kørnerup den 2den August
 d. A., til Npel Juul at tiltale forⁿ Arvinger. Da befslygte
 han dem først for at have stiftet og deelt mellem sig Raas
 Hovedgaard i samme Herred beliggende, hvilken forⁿ Michel
 Nielsen nu besidder, saa og alt andet forⁿ Jens Svas's
 Arvegoods, og meente at det skulde være forbrudt under Kronen
 og det af den Marsag, at udi forgangen Feide og Skipper
 Clements Oprer skulde forⁿ Jens Svas have forsent imod
 sin Ged og ikke begivet sig til heilovlig Kong. Maj.'s og Rigets
 Adel og Krigsfolk, da de vare i Maaders og andet Steds imod
 Rigets Tjender forsamlede, men idet Sted givet sig til forⁿ Skip-
 per Clement og det oprerste Parti, og i saa Maade sere
 Avindffjold imod Kongen og Riget, og dermed sin Jord og
 "Haffue" forbrudt. Da medte Michel Nielsen, Lucas Krabbe
 samt arlige og velbyrdige Frue Soldeborg (Hilleborg) i sin
 Husbonds, forⁿ Jorgen Gundesens Sted og meente, at de
 rettfærdigen vare komne til samme Gods, efterdi det alt var
 gaaet i tre Led og Skifter efter forⁿ Jens Svas's Død, idet først
 hans Hustru, Fru Gjertrud, besad det, siden hans tvende Søn-
 ner Just Svas og Christen Svas have arvet det og det nu
 efter deres Død vare stiftet og deelt imellem dem og deres Hu-
 struer ¹⁾, eftersom Arv pleier at stiftes og have Fremgang efter
 Forældre; derefter "berempte deunom" (beraabte de sig) paa
 deres lange Besiddelse, meer end 26 Aar, som de havde havt
 Godset i Haand og Hævd efter Necessens ²⁾ Viudelse; ilige-
 maade gav de tilkjende, at heilalig og salig Thukommelse Kong

¹⁾ Heraf sees det klart og tydeligt, selv om man ikke havde andre
 Beviser derfor, at den uhykkelige Jens Svas's mandlige Afkom ud-
 dede med hans Sønner, da ellers deres Born her maatte være nævnte
 fremfor deres Hustruer.

²⁾ Christian den Tredies Necess af 1547 cap. 20 og Goldingh:
 Necess (af 1558) cap. 50, hvor den endnu gjældende Lovbestemmelse
 om 20 Aars Hævd først indføres.

Christian aldrig skulde have ladet æffe samme Gods af dem, ikke heller bekendt sig at have "thilgang" (Aldkomst) eller Ret til samme, og endnu mindre at det skulde være Aarsag at, forsaabit Jens Svas sig i saa Naade havde forset, han da derfor har standet sin Ret og udshyrt sit Blod, og bad de at Hs. Maj. Saadant naadeligen vilde betænke. Derhos berettede de, at de i tvende ¹⁾ svenske Krige og Fejder havde holdt Hest og Garnis af samme Gods og derover forarmet og "forblottet" sig. Derpaa svarede Axel Juul til denne deres Beretning og Berømmelse paa deres rolige Sæde och Necessen, at den Dag, da Jens Svas gav sig til Nigets Sjender, da var i samme Time hans Jord forbrudt og falden under Kronen, og at hans Arvinger siden befad den, det var af heilovlig, salig Ihukommelse, Kongl. Majestæts ²⁾ milde Tilladelse; det var kun som et naadigt Laan, at det var tilladt dem at nyde den saalænge, og den paaberaabte Artikel i Necessen skal ikke kunne forhindre Kongl. Majestæts eller Kronens Ret og Afgang til Jens Svas's Arv og Jordegods. "I ha war for" Arffuinge Paa hogb" Kong. Matts Naadige thilladelse begjerindes", at samme Sag endnu maatte henstaae en sex Ugers Tid, for at de underdanigst kunde "bejse" Hs. Majestæt, hvilket dog Axel Juul ikke troede at kunne gjere og saaledes at forsamme sin Befaling eller forhale Kongens Ret, med mindre de havde vidst noget Naastud paa eet eller andet Kongebrev, hvorved der naadigen skulde være tilladt dem at besidde saadan Arv; derfor henstillede han til Retten, først at efterdi Loven ³⁾ udi Fortalen medfører, at Alle de, som boe udi Konges Lande, ere skyldige at være ham horsomme, Iydige, underdanige og tjene ham, item et andet Sted, i 3die Bog, hvor alle Artikler fra det 1ste til det 20de Capitel om

¹⁾ Den ene er naturligtvis den nordiske Syvaarskrig 1563—70, den anden maaskee den saakaldte Takkesejde 1542.

²⁾ Altsaa Christian den Tredies, som ogsaa bekræftes af Svitzfeld, jfr. ovenfor pag. 257.

³⁾ 3ydske Lov.

Styrishavne, fere med sig, at man i Leding skal være Kongen følgagtig til Vands saabelsom til Lands, og navnlig den 7de Artikel i samme 3die Bog melder, at hvor Kongens Mænd ere eller Biskoppens, hvad enten de have eet Bo eller flere, da ere de pligtige at have deres fulde Vaaben og fare i Leding paa deres egen Kost eller være "indebunde" ¹⁾. Ogsaa lyder Necessen i anden Artikel, at Adelen skal være pligtig at være Kongen horig og lydlig og lade sig bruge imod Kongens og Rigets Tjender, ihvor Behov gjeres inden Riget med Heste, Harnisk og eget Liv, og efterdi nu forⁿ Jens Svass har været forsømmelig i alle disse Artikler, og overhovedet efterdi alle Haandfæstninger medføre, at ingen Riddermands Mand skal forbrøde sit Borggods uden han fører Alvindskjold imod Kongen og Riget, saa følger jo deraf, at dersom Noget fører saadant Alvindskjold imod sin Konge og sit fædrene Rige, da skal hans Gods være forbrudt. Derfor "satte han endnu som thilsorn udi Rette" (androg paa), at efterdi Jens Svass i samme oprørske Skipper Clements Tiede har givet sig til Rigets "Tjender" (Tjender), forⁿ Skipper Clement og hans Parti, og i saa Maade fert Alvindskjold imod sin Konge og Riget, om da efter sig Leilighed hans Arvegods som forskrevet staaer under Kronen og til Kongen er og bør være forbrudt; med flere Ord og Tale, dennem derom imellem var.

Da efter Tilfælde, Gjenfvar og saadan Leilighed, som forskrevet staaer, ved jeg ikke andet derom at sige eller dømme end at forⁿ Jens Svass jo efter saadan sin Forsømmelse, og ved at han imod sin Sed er falden til Rigets Tjender og har

¹⁾ Indebonde, Underste, som gav ringere Landgilde eller Afgift end 2 Ortug Søl, hvoraf en Mand skulde udredes; den, som svarede mindre, var fri for Leding og betalte til Kongens Børd *).

^{*)} Velles Glossarium pag. 258. Jacobsen om Statteræsenet under Christian III og Frederik II pag. 52.

fort Almindkjold (imod Riget), har forbrudt til Kongen og Kronen samme sin Hovedgaard Raas med alt sit andet Jordegods, ihvorsomhelst det findes.

Judbydelse til Kongehyldingen.

Efterat Sagerne paa Derne havde begyndt at faae et saa broget Udseende, valgte Iyderne som bekjendt den 4de Juli 1534 i Ny Hertug Christian af Slesvig og Holsteen til deres Konge, hvilket den fynske Adel vedtog den 9de Juli s. A.; saa hurtigt som muligt blev dette meldt den Udvalgte, som da drog til Sjælland og lod sig hylde udenfor Horsens af Adelen fra Sjælland og Hven, af Deputerede fra Kjøbstederne og 2 Bønder fra hvert Herred i Sjælland ¹⁾). En Judbydelse til at overvære denne Hylsning er udstedt fra Horsens Søndag næst efter St. Jvi (Jacobi) Apostoli Dag (26de Juli) 1534 af Ove Bille, Biskop i Marhuus, Predbjørn Podebusk, Ove Lunge, Middere, Erik Banner, Niels Brock, Solger Rosenkrands, Anders Sack ²⁾), hvilke hilse Mandrup Golt ³⁾) og berette at Hertug Christian, "alles vor tilkommende naadige Herre", er nu kommen her i Landet til Kolding med et mærkeligt Tal Golt til Hest og Fods. De raade derfor Mandrup Golt personlig med Svende, Heste og Harnisk at komme til Horsens for at drage med de andre til Hertugen.

Brev angaaende Befæstningen af Randers 1534.

Det er velbekjendt og tidligere omtalt, at Randers var det Sted, paa hvilket Clements og hans Bønders videre Frem-

¹⁾ Nr. Svitsf. I. c. pag. 1426. Krags Christian III Hist. I, 60.

²⁾ De tre Sidste faldt i Slaget ved Svenstrup, ikke tre Maanedere efter.

³⁾ Til Barretkølv i Barret Segn, Bjerge Herred i Veile Amt, ved Udløbet af Veile Fjord; i denne Gaards anseelige Archiv opbevares endnu dette Brev.

gang strandede, og at denne Byes Forsvar befriede største Delen af det østlige Jylland. I denne Anledning meddeles efterfølgende Brev fra Rigets Hofmester, Hr. **Mogens Gise**, til Manders Dyrighed og Borgere angaaende Byens Befæstning og Besætning; en Afsskrift deraf findes i den ofte citerede Foliant Nr. 844 i den gl. kongl. Manuscriptsamling.

Venlig Hilsen altid forsendt med vor Herre, Kjære besynderlige gode Venner, efter som jeg med **Ove** ¹⁾ og **Erik** ²⁾ i Aftes skrev Eder til om det Krigsfolk, vi Eder sende, at I skulde tænke til og lade Eders By befæste, og afbryde hvis hende til Skade være kunde, da raader jeg Eder endnu og formaner ved Eders Alles Bølfærd og Bistand, at I tager der ingen Forsømmelse for at jo saa skeer. Jeg vilde gjerne selv personligen have givet mig til Byen til Eder, men er nu behindret ved slikt Forsald, at jeg strax begiver mig her udaf paa Veien imod vor naadige Herre om nogle mærkelige Grender. — Thi haver jeg med flere Danmarks Riges Raad, som her tilstede ere, tiltroet og befalet Hr. **Ove Lunge** og **Peder Ebbesen** ³⁾ at drage did til Byen til Eder og undervise Eder med Raad og Daad ubi Alt, hvad Eder og Eders By til Gavn, Vedste og Bistand være kan, og blive der hos Eder saalænge til I fanger ydermere Hjælp og Udsætning af det Krigsfolk, som endnu for Haanden er, at drage did til de Knægte hos Eder. Saasnart mig muligt er vil jeg dog komme did til Eder og ydermere dele mit gode Raad med Eder, beder Eder derfor at være samme Hr. **Ove** og **Peder Ebbesen** herige og lydige ubi alle de Maader, Eder tilsiges, som Eders By til Gavn og Bistand være kan. Hvis jeg i nogen Maade kan være Eder til Villie og Gode, vil jeg alletider det gjerne gjøre; hermed Eder Gud befaledes.

1) Hr. **Ove Lunge** til Tirsbæk.

2) **Erik Erikfen Bannet** til Aedal, begge Rigeraader.

3) **Peter Ebbesen Galt** til Thyrestrup og Palsgaard, ligeledes Rigeraad.

Skrevet udi Aarhus Kirsdagen næst efter Lucæ Evangelistæ Dag (20de Octbr) 1534¹⁾.

Magnus Gøye.

Ridder.

Udskrift: Erlige wiise och fornumstige mend, Borgemester, Raadmend oc Meningshedt wdi Randers, Mine besynderlig gode wenner, wenlig thilschreffuit.

De fangne sjællandske Adelsmænd.

Det er bekjendt at Anføreren for Lybekernes Tropper, Grev Christopher, havde ladet fængsle endeel sjællandske Adelsmænd, uden anden Grund end Mistanke om deres Trostæb, da den skaanste Adel saae sig nødsaget til at falde fra ham. Disse Fanger sendte Grev Christopher og Hertug Albrecht siden over til Meklenborg, hvor de bleve holdte fangne paa Blawe og Premismølen, for at de i dem kunde have Gidsler, om deres Sager skulde gaae alt for slet, og Zvitfeld²⁾ har sikkert Ret i at de ikke ved Kjøbenhavns Overgivelse havde faaet saa gode Vilkaar, som Tilfældet blev, dersom de ikke havde haft disse Herrer i Baghaanden. Ifølge Fredsvilkaarene bleve Fangerne paa en bestemt Dag overleverede til Hovedsmanden paa Mendsborg, Godske Rangau, og derefter løsgivne, efterat de havde givet Kongen deres Forskrivning, at de anerkjendte ham, fortred deres Deeltagelse i Grevens Feide og billigede Wispernes Afjættelse saavel som Prinds Frederiks Valg. Tre vare der imidlertid, hvis Sager stode slettere, nemlig den berømte Gene-

¹⁾ Altsaa fire Dage efter det tabte Slag ved Evenstrup; det Krigsfolk, hvorefter der er Tale, er de Soldater, som de Kongelige alt i længere Tid havde ventet fra Helsing, men ikke havde villet oppebie, da Bønderne tilbød et Slag, fordi de hellere vilde prøve Lykken end rumme med Skam.

²⁾ L. c. pag. 1469.

ral Otto Krumpen til Trudsholm¹⁾, som siden blev Rigets Marsk, Anders Bille til Scholm og dennes Broder, Hans Bille til Egede²⁾, alle tre Rigsraader, hvilke bleve bestyrdte for at have ladet sig forlokke ved Gaver til at tage Grevens Parti; disse fik kun med Vanskelighed og ifølge nogle fornemme Fruers og Jomfruers Forben igjen Kongens Raade, men maatte stille Borgen og give Forstrifning for sig³⁾. Indtil dette kom i Stand holdtes Anders og Hans Bille fængslede i Haderslev, og herfra slap de først bort imod en Forpligtelse af endeel af deres Slægt, at de skulde begive sig til Kjøbenhavn og intet andet Sted hen, og der forblive indtil de havde givet Kongen en Forsikkring, han kunde være tjent med. Denne Forpligtelse lyder saaledes:

Vi efterskrevne Holger Ulffstand til Hillebjerg⁴⁾, Trudt Ulffstand, Knud Bille Claus Bille til Længsgaard⁴⁾, Mogens Gyldenstjerne, Riddere, og Knud Gyldenstjerne Gjere Alle vitterligt med dette vort aabne Brev, at efterdi heibaarne Thyste og stormægtigste Herre Hr. Christian med Guds Raade udvalgt Konge til Danmark og Norge, Hertug i Slesvig, Holstene, Stormarn og Ditmarsken, vor allernaadigste Herre, har nu naadeligen mildeligen og gunsteligen undt og tilladt at de gode Mand Hr. Hans Bille og Hr. Anders Bille, Riddere, vor Slægt og Venner, som nu ere udi Hans Kong. Majestæts "Bestrifyinge" liggendes udi Haderslev, maac nu gibe dem deraf hid ind udi Riget igjen. Da love og tilsiige vi Hs. Kongl. Maj. paa vor gode Tro og Lobe at fornævnte Hr. Hans Bille og Hr. Anders Bille skulle drage ud af Haderslev og strax hid til

1) I Raastberg Sogn, Gjerlev Herred i Randers Amt; han opførte endeel af den tidligere Hovedbygning.

2) Nu Jomfruenesegede i Egede Sogn, Farsø Herred i Præstø Amt; sit nuværende Navn fik Gaarden efter denne Hans Billes to Døttre, som indtil deres Død beboede den i Forening.

3) Krag l. c. pag. 161.

4) Vegge i Skaane.

Kjøbenhavn og ingen andenstedes og skulle drage her ind udi Kjøbenhavn udi en Borgers Huus og være og blive udi samme Bestrækinge og Forhindringe, som de nu udi ere, og ikke gaae af samme Huus eller Gaard her udi Kjøbenhavn, ferend de have gjort fornævnte Kong. Maj. saadan Forvaring, som Hans Heimægtighed med nyeds og tilfredsstilles i alle Maader. Til ydermere Vidnesbyrd, at saa ubrodeligen holdes skal, have vi med vor Billie og Vidskab ladet vore Signeter trykke nedensfor dette vort aabne Brev. Givet og skrevet udi Kjøbenhavn, den Tirsdag næst efter Alle Helligen Dag (17de Novbr.) Aar 1536 ¹).

Borgermester Jørgen Kof, kaldet Mynter, som Journalist under Grevens Feide.

Under Kjøbenhavns Beleiring, fortæller Zvitfeld ²), Iod Borgerstanden adskillige Skamskrifter og Viser udgaae, hvormed de forulempede Adelen her i Riget, ligesom om den havde brudt sin Tro, saavel imod Kong Christian den Anden som imod Grev Christoffer, hvem de atter havde svoret paa Kong Christians Vegne, og angreb dem meget grovt paa deres Ære, Lempe og gode Rygte. Adelen tog sig dette Angreb saa nær at den paa Tydsk Iod udgaae et uderligt Forsvarskrift, som er stilet til "Alle oc huer, hues Condition oc Vilkaar de ere, synderlige det Høyløfflige Ridderkaff oc Adal udi Tydskland" og hvori den søger at forsvare sig imod disse Bestyldninger, samt navnlig at bevise, at de med den bedste Billie ikke havde kunnet gjere andet end forlade Grev Christoffers Parti, da han aldeles ingen Sikkerhed hvede dem imod Plyndringer og Misbandlinger af Almuen og Soldaterne, ja endogsaa selv tog Deel heri og siden fængslede endeel af de Ansæteste og Rigejste ³).

¹) Orig. i Geh. Arch. med paatrykte Segl, alle conserverede.

²) Ar. Zvitf. Nr. pag. 1462.

³) J Nye D. Mag. V. 138 findes tydelige Beviser for at den skaanske Adal i Førstningen meente Greven det vel.

Dette Forsvarsskrift afgiver et mærkeligt Beviis paa, hvor stor en Magt Pressen allerede dengang har haft, hvilket endnu bekræftes ved efterfølgende Erklæring af den bekjendte Borgermester Jørgen Koef, kaldet Myntmester eller Mynter, i Malmö, som har været en af de mest frygtede Forsfattere iblandt Borgerne. Originalen til denne Erklæring er skreven paa Lydstk og opbevares i Geheime-Archivet; den er paa Pergament med hans vedhængende Segl, saaledes som dette blev forundt ham 1526 af Frederik den Første¹⁾.

Jeg Georg Koef kaldet Myntmester, boende "In der Stadt zum Ellenpogenn" (Malmö), gjer Herred bitterligt for Alle dem, som see, læse eller høre dette mit aabne Brev, og ellers for Enhver, at efter som der i sidstforløbne danske Tiede har været nogen Ugunst og Uvillie imellem de strænge, mandhaftige og ærbare Rigsraader²⁾ i Danmark, den menige Adels sammesteds og mig, for nogle Skjelds- og andre unyttige Ords Skuld, hvilke jeg kan have tilladt mig imod dem, da har jeg kun brugt disse Skjelds- og andre Ord og ellers alt Andet, som har kunnet være til Skade for deres Ære, gode Navn og Fygte, som deres dabærende Tjende og veed om disse Rigsraader og Adelsmænd ikke andet end alt Godt og hvad som geraader Enhver til Ære, hvilket jeg vil bekræfte med min høieste Sed. Da jeg nu paa det allerunderdanigste har bønfaaldet den Durchlauchtigste, Stormægtige, Heibaarne Tyske og

1) Hans Vaaben er et Skjold, deelt paa Længs af Rødt og Hvidt, i hvert Felt en Lillie af modsat Farve*); han døde uden Børn**) og altsaa kan Familien Deichmann, som i over 100 Aar har ført samme Vaaben, ikke nedstamme fra ham. Med et lignende Vaaben blev Peder Hansen adlet 1476***).

2) "Den Gestrengen, Ehrenvesten und Ehrbaren"; en Dansk vilde paa hiin Tid have sagt: de ærlige og velbyrdige Mænd og strænge Herrer.

*) Ab. Lex. I, 295.

**) Kraggs Christian III's Hist. I, 300.

***) Mag. til Adelshist. I, 4.

Herre, Hr. Christian, Konge til Danmark og Norge, de Ven-
 ders og Gothers ic., min allernaadigste Herre, om hans For-
 hen for Guds Skyld og for synderlig Gunst og Naade hos
 de nævnte Rigsraader og Adelsmænd, at de aldeles vilde tilgive
 mig Alt, hvad jeg i Ord, Handlinger, Skrifter eller ellers kan
 have gjort imod dem, saa har Hs. Kong. Maj. gjort Saadant
 og forskaffet mig dette indremmet og tilgivet af Danmarks Rigs-
 raader og Adel, hvorfor jeg takker Hs. Kong. Maj. paa det
 Underdanigste og de Andre paa det Venligste og Ydmygste ¹⁾.
 Jeg forpligter mig derfor paa min Tre og Tro, som jeg skyl-
 Hs. Kongl. Maj, Sammes Son, Hertug Frederik, og Riget
 Danmark, til, saalange jeg lever at være en trofast Tilhænger
 af Hs. Kongl. Maj., Sammes Son, Raader, Adel og alle
 Indbyggere i Riget Danmark, som ere Kong. Maj. og de andre
 Dmtalte troe og hengivne, og aldrig at handle eller practisere
 imod dem, enten hemmeligt eller aabenbart, enten i Ord eller
 Handlinger, i Skrifter eller paa nogen anden Maade, som Men-
 neskenes Sind kunde udtænke, men herved i høieste Maal forbin-
 der og forpligter mig til at undlade hermed, og uden al Hjel-
 perede ²⁾ har jeg til Bekræftelse herpaa underskrevet med mit
 Navn og med mit Vidende sat mit Signet herunder. Givet i
 Lund Onsdag efter Mikkelldag (1ste Octbr.) Aar 1539.

Dette Foreskrevne bekjender jeg Jorgen Koek med egen Haand.

Udskrift, paa Dansk: Jorgen Koeks i Malmo forpligt, att
 vere Koning Christian och hans Raadis sonn huld och throe,
 och huffs swæ och scheltz ord hand haffde om Riigens Raadt
 och Adell vdi feygden, wor icke anderledis scheett, End som den
 thiid aff theris finde. Anno 1539.

¹⁾ "Demutigste unnd vleisfigste".

²⁾ "Geuerde", Gefährde, d. e. Arglist*); paa Dansk udtrykkes
 dette i ældre Breve ved Ordet "Hjelperede".

*) Adelungs Wörterbuch II, 469.

Historisk Beskrivelse over Bjerge og Hattung Herreder i Veile Amt.

Herregaarden Tirsbæk.

Beliggenheden, Haven, Eiendommen.

I den smalle Dal, som snøer sig om imellem Bakkerne og i sin Tid er bleven befyldt af større Vandmasser, end den lille Møllebæk, der nu risler i dens Midte, springer fra venstre Side af en betydelig Bjergmasse frem og snævrer Dalen ind til omtrent Halvdelen af dens tidligere Brede; ved denne Bjergmasses sydlige Side ligger Tirsbæk, saa tæt op til dens Fod, at man fra de omgivende Banker kan kaste Stene ind i Lødegaarden. Seet fra Syd af er derfor Dalen aldeles lukket, og saavel Baggrunden som Siderne dannes af høie, skovklædte Bakker, som rage høit op over Gaardens Bygninger, medens Forgrunden er en smuk Eng, der strækker sig umiddelbart ned til Stranden og blot adskilles fra denne ved et Steendige. Fra disse Bakker, saavel i Haven som især i Skoven, er der en hyndig Udsigt over Fjorden til de skovbegroede Heider, steile Skrænter og takkede Kyster, der give dennes Bredder, især den søndre, noget saa hyerst Maleriskt. Flere interessante Punkter i den saakaldte Kongens Skov kængste Beskueren, og vel vedligeholdte Gange føre til de smukkeste Udsigter, hvor der gjerne er anbragt Bænke. Ogsaa i Storskoven, den østlige Deel af Eiendommen, er der en smuk og vild Udsigt, især fra en derbørende bar Bankerhøj heelt over til Bogense, Gyldesteen og Harridslevgaard, i en Afstand af 5 Mile, hvor desuagtet i klart Veir de rede Tage blive synlige. Haven er anlagt af Niels Linde henimod Midten af det forrige Aarhundrede og indeholder flere prægtige Lindecaller, ligesom der ogsaa gaaer en saadan langs med Engen ned til Stranden og imponerer ved sin Længde, saavel som ved Trærnes Skjænhed. Ved Enden af denne ligger et lille Fiskerhuus ved Stranden, og paa denne Plet tilbragte en for saa Aar siden afdød Fiskerkone sit hele

Liv indtil den høie Alder af næsten 100 Aar; hun kunde erindre at Alleen var plantet, og ikke mindre end 11 Ciere havde Gaarden seet, medens hun levede i sin beskedne Hytte, som nu er nedreven, men som stod lige ved det nuværende Fiskerhuus. — Haven lod Niels Linde omgive med en fire Alen høi Steenmura, der trindtom indesluttedes af et ligesaa høit Jorddige, som paa det Smalleste er henved 10 Alen bredt; da Jordsmonnet imidlertid ikke var jævnt, har man paa nogle Steder maattet fylde dette Jorddige op, paa andre maattet skjære sig igjennem en Bankeryg, saa der i en Omkreds af flere hundrede Alen aabnedes et dybt Svalg, som adskilte den Deel af Bakken, der blev i Haven, fra det Øvrige i Skoven. Denne Bakke lod Niels Linde forhøje omtrent 50 Alen, for fra selve Haven at erholde Udsigt over til Byen, og indrettede den tillige saaledes at man kunde kjøre derop, thi han var dengang allerede for gammel til at gaae; paa en Stol sad han da hver Dag og havde Tilsyn med sine Arbeidere, og den Slittige belønnedes efter gamle Folks Fortælling paa Stedet med Tobak, som han stedse havde i Forraad, medens den Doyne frygtede hans aarvaagne Blik. Denne Banke adskiltes fra Haven ved et Plankeværk og indrettedes til en Dyrehave, hvor der endnu vedligeholdtes en Wildtstamme indtil 1808, da Spanierne skjød alle Dyrene bort. I denne Dyrehave, omtrent midt paa Bakken, indrettede Kammerherre Frih Venzon 1802 efter Dattids almindelige Skik en muret Begravelse med et smukt Marmormonument over sin afdøde Frue, **Juliane Wilhelmine** fød Comtesse Vedel-Jarlsberg; hertil har Familien Venzon ved Salget af Tirsbæk forbeholdt sig Eiendomsret. — I Havens nordvestligste Hjørne omdannede Linde en anden Høi til et Vindhjerg, idet den blev affaaret i fire Terrasser, ligeledes opsatte med Kampesteen og omtrent af Havemurens Høide; disse bleve beplantede med Viinranke, af hvilke endnu endeel ere til, og fra Bjergets planerede Top nyder man en meget smuk, skjøndt temmelig indskrænket Udsigt. Herfra fores den Fremmede gjerne op til Pavillonen Marienlyst i Skoven Lyktorn, og dette som

faa mange Punkter i Skov og Have lener rigeligt den Anstrængelse, man anvender paa at besejge disse Bækker, thi Marienlyst skal ligge over 250 Fod lodret Heide over Fjorden. I denne lille Skov anlagde Niels Linde en stor Dam, hvortil Grofter fra alle Sider ledede Vandet; denne stod da ved en stor Sluse i Forbindelse med en anden i Haven, fra hvilke underjordiske Rønder ledede Vandet ned til Pladsen foran Vinbuerne, hvor saaledes et prægtigt Springvand bestandigt spillede. — Alt dette er Øst for Gaarden, men Vest for samme ligge fem regelmæssigt anlagte Fiskeparke, som ved Sluser stode i Forbindelse med Graven saavel som med Bækken, saa Vandet kunde ledes ud og ind efter Behag. Bækken drev først to Møller og derefter en nu nedlagt Saugmølle, fra hvilken en Rende kunde lede Vandet ind i Parterne og Gravene, saasnart dette behøvedes. — Alt dette synes os nu umuligt for en Privatmand at indrette, saa uhyre Beføstninger maatte det medføre, men dengang var der stor Rigdom i Danmark, og slige tilshyneladende Smaating som saadanne Haver, de prægtige Palladser i Amaliegade og Bredgade, o. s. v., vidne bedst om Mødsætningen til vore Tidens fattigdom. Niels Linde oplevede imidlertid ikke at see alle disse Forskjønelser fuldsorte, hvilket først skete under Justitsraad Lindenpalm¹⁾.

Gaardens Ladebygninger bleve, som alt omtalt, dels opbyggede 1575 af Jørgen Lunge, — der rimeligvis paa denne Tid nedbrød den gamle Ladegaard Bimmerborg, hvis Spor endnu kendes paa Marken Alentang, — dels i forrige Aarhundrede af Niels Linde og Lindenpalm. Dertil anlagdes formodentlig den Teglovn, som tidligere stod i den saakaldte Teglovnshov til Heire for den store Allée, der fører ned til Stranden, og Leeret hentedes ovenfra Bækken ved Louisenhøj. Lade og Kostald stode dengang ligeved Foden af Granbækken, hvor nu en smuk lille Plantage beskytter Tagene imod Nordvestvinden, men Kammerherre Fritz Wenzon lod efter Salget af

1) D. Atl. IV, 159.

Julianenberg de nu altjor store Udbygninger, som desuden ikke sluttede sammen, afbryde og de nuværende opføre mere sluttet og regelmæssigt. Teglovenen blev nedbrudt, da den ikke mere behøvedes, thi Brændet betales her altjor heit til at en saadan let svarer Regning.

Til Tirsbæk herte 1837: Fri Hovedgaardstart 31 Tdr. 4 Skpr. 1 Tdr. 1 $\frac{1}{5}$ Alb. Ager og Engs Hartkorn, 6 Tdr. 3 Skpr. Hartk. Melleskylde, 13 Tdr. 4 Skpr. 2 $\frac{2}{5}$ Alb. Skovskylde, samt contrib. Hartk. 6 Tdr. 6 Skpr. 1 Tdr. Ager og Eng, 6 Skpr. Skovskylde. Hovedgaardens Areal udgjorde 714 Tdr. Land, nemlig 325 Tdr. Land Ager og Eng, 389 Tdr. Land Skov; i den saakaldte Storskov græssede efter gammel Vedtægt henved en Snæs Kreaturer. Endvidere herte dertil 2 Vandmelser, som næsten altid havde Vand nok af den lille Bæk, og hvortil der navnlig om Vinteren, naar de store Aaer vare tilfrosne, søgtes fra fjerne Steder; de forrentede omtrent 10,000 Rbd. Af Bøndergodset laae i Engom Sogn 20 Huse samt et Hospital, i Hornstrup Sogn 8 Huse og en Skole, og Indtægten deraf var 254 Rbd. 4 Mk. i Landgilde samt 1966 Ugedage. Fra Gaarden skiltes, som alt omtalt, 1802 Parcellen Julianenberg paa 170 Tdr. Land og noget over 11 Tdr. Hartk. fri Hovedgaardstart; dens Gier har efter Skjederne stedse fri Kjerfel forbi Tirsbæk ned til Stranden, deels for at hente Sand, deels for at ud- og indskibe Produkter.

Sagn.

Foruden de alt under Engom Sogn fortalte Sagn om Ove Lunge og om Bottrup = Mæe findes der kun faa saadanne om Tirsbæk, hvilke jeg dog vil meddele. Et Bærelse paa Gaarden, fortælles der, aabnes aldrig uden Nytaarsnat, da Herfabet gaaer ind og lægger en Pude i samme, men ingen Anden maa komme derind. — Paa den store Gang i den vestre Flei leber der ofte om Natten en Hjort, som forstrækker Pigerne i Bærelserne nedenunder og forhindrer deres Søvn. —

I Værelset strax indenfor Taarnet seer man undertiden om Natten et hvidklædt Fruentimmer med et Barn paa Armen; dette skal være en Pige, som engang i dette Kammer dræbte sit Barn. — Muligviis er det den samme hvide Skikkelse, som tidligere, inden Ladegaarden blev bygget om, ofte om Natten saaes at gaae gjennem Porten over Broen og til Vensire gjennem Ladegaarden og over den lille Bro op til det Huus, som ligger under Skoven og tidligere var Gaardens Smedie; hun var ved Siden et Negleknippe, og Ingen kunde uden Rædsel betragte hendes blege Ansigt; i levende Live var hun Huusholderisse paa Gaarden. — I Alleen ned til Stranden er der om Natten ikke godt at gaae, thi paa det Sted, hvor tidligere Teglovnene stod, er der noget Spøgeri, som endogsaa paa Nogle hænger sig op paa Nyggen og holder sig fast paa Bryttet. Naar man gaaer der forbi med en Lygte, — hvilket Fiskerne undertiden maae gjere, naar de ville stjæle Dreter i Bækken, — bliver Lysets Flamme stedse mindre og mindre, indtil den tilsidst sidder paa Spidsen af Tanden; naar man kommer forbi det farlige Sted, brænder Lyset igjen som før, og man seer da heller Intet paa Nyggen. — Ved Stranden for Enden af Alleen laae, som alt omtalt, to Fiskerhuse, af hvilke det ene var falsk-færdigt og blev nedrevet, det andet er opbygget for saa Nar siden. Paa samme Sted, hvor dette nu staaer, laae der tidligere en Hytte, som kaldtes gamle Jens Sifters Huus. Her boede der, dengang de Svenske vare her i Landet, en Fisker, som heed Peer Madsen, og paa den Tid toge de Svenske næsten alt Dvæget bort her i Landet; Polakkerne, som kom efter og ikke fandt Noget, bleve da onde og gjorde mange Ulykker. Saa-dan kom der en Dag en heel Deel polske Myttere ned til Fiskerhuset og forlangte af Peer Madsen, at han skulde svemme deres Heste. Dette gjorde han ogsaa; men, medens han var ude i Stranden, hængte de hans Kone op i Skorstenen og røgde hende ihjel, og det af bare Ondskab ¹⁾: da Manden

1) Snarere dog for at udrydde Tilstaafse om skjulte Penge, eller af Hævn, fordi hun ingen havde, jfr. Hist. Tidsskr. II, 234.

herie hendes Skrig, frygtede han for ikke heller at kunne frelse Livet, da der vare Polakker allevegne, kastede sig derfor af Hesten og druknede. Han speger endnu bestandig, og af og til seer man her en Mand til Hest uden Hoved, samt herer om Matten en stærk Stei paa det gamle Vaadelsie, ligesom om man kastede Marer i en Vaad; han kan vel ogsaa om Matten tale til Tisserfolkene inde i Huset, men man skal da bare lade være at indlade sig med ham¹⁾.

Tirsbæks Historie og Giere.

Om Oprindelsen til Navnet ere Meningerne meget deelte, ligesom dette ogsaa skrives paa de forskjelligste Maader, nemlig snart Tjrsbek, snart Tiersbhyrke, Tirsbeck, Tersbeck, ja endogsaa Tidersbek²⁾ og Thygersbeck³⁾; i det sidste Aarhundrede og især i den senere Tid seer man det ofte skrevet Thyrsbeck, dog sikkert uden anden Hjemmel end Sagnet om at Gaarden skal fylde den berømte Dronning Tyre Danebod sin Oprindelse; i de ældste Documenter, jeg har truffet paa, skrives Navnet afværende Tjrsbeck og Tirsbeck, derimod udtales det altid Tirsbæk eller af Almuen Tisbæk. Skrivemaaden er uenshyldigen alt for vækkende til at man i dette Tilfælde kan uddrage nogen Slutning fra samme, hvorimod Udtalen snarere tillader dette. Det maa da bemærkes at man træffer paa en Mængde Stedsnavne, som synes at hielede sig fra Personnavnene Ty og Tyre, men Udtalen viser uden Tvivl altid, hvilket af disse der maa anses for Stamordet, thi hvor Navnet udtales "Tis" eller

1) Tidligere aftrykt efter mine Meddelelser i Hist. Tidsskr. I. c. og i Thieles Følkesagn I, 98—99; ligesledes er det pag. 145—46 meddeelte Sagn om Hr. Ove Lunge allerede aftrykt hos Thiele I. c. pag. 300—1.

2) Ex. doc.

3) D. Atl. I. c.; jeg maa dog bemærke, at jeg aldrig har truffet paa noget Document, hvori denne mærkelige Form forekommer.

"Tirs", stammer det sikkert fra Mands- eller Gudenavnet Ty eller Tir, Gen. Tis, hvorimod Qvindenavnet Tyre vedligeholder sin Y-Lyd. Jeg feiler derfor vel neppe i at antage Gaarden Tirsbæk for at skylde et Hof eller Tempel for den berømte Krigsgud sin Oprindelse, ligesom overhovedet denne Egn er rig paa Spor, som lede os tilbage til Afskyffelsen¹⁾. Varianterne Thygersbæk og Tiidersbæk kunne vel ligesaalet komme i Betragtning som Tiersbyrke, hvor Navnets Endestabelse, hvortil Oprindelsen saa naturligen søges i den forbilobende Bæk, gaaer over til "Birk", dog uden al Consequents, skjøndt der forresten til Gaarden fra ældgammel Tid af herte Birket. Dog denne Undersøgelse af Navnet overlader jeg til Linguisterne, som da ogsaa maae tage Lector Steenstrups Forslag om at udlede Navnet af en Hjærepind i Dverveelse²⁾; da jeg ikke har studeret dette Fag, bover jeg kuns beskedent at fremsætte en Hypothese, men ingenlunde at udgibe denne for useilbar.

Skjøndt jeg altsaa ingenlunde antager Gaardens Navn for at burde udledes fra den berømte Dronning Tyre, bover jeg dog ikke med en anden nyere Forfatter³⁾, aldeles at benægte Muligheden af, at hun jo kan have opholdt sig her. Et,

¹⁾ Allene i Hatting Herred forekomme Afsendrup, DENSE (Dinsve), Dnstrup (udtales: Denstrup, Uenstrup, altsaa formodentlig Dins-torp), Tirsbæk, Torsted, hvorimod Thysted vel snarere skriver sig fra Qvindenavnet Tyre, ligesom ogsaa Thyrsild, Thyregøed, Thyrestrup og maaskee Tyres Stald (paa Glud Mark i Bjerge Herred).

²⁾ Jfr. pag. 130; naar jeg isvrigt paa dette Sted bemærker, at man i Torvemoserne paa Tirsbæk Marker aldrig finder Træstammer, da er dette Udtryk mindre helbigt valgt, idet Meningen kuns var: Stammer af den her omtalte Træsort, Tyr og Gran, hvorimod Egestammer findes der i Mængde. — Man misforstaae forresten ikke mine Uttringer, som om jeg derved overhovedet tilsigtede et Angreb paa den geniale Lector Steenstrup, hvis interessante Arbejder vistnok kuns saa have læst med større Fornøielse end jeg; det er blot denne Hypothese, som jeg ikke troer holder Stand for Kritikens Domsfel.

³⁾ Cand. Worsaae i Hist. Tidsskr. II, 279.

rigtignok meget usandsynligt Sagn fortæller, at denne Dronning fødvanlig lod hente Vand fra Tyres Klevé ved Skjærup, en Miil Syd for Veile Fjord, og det imedens hun opholdt sig paa Tirsbæk ¹⁾; at disse to Ting ikke let have ladet sig forene, synes ickefaldende, og at der med Hensyn til Tyres Klevé finder en Forberling Sted med en senere Dame af samme Navn, maa vel nu ansees for afgjort; men at Dronning Tyre har opholdt sig paa Gaarden Tirsbæk er ellers et saa almindeligt Sagn, at jeg ikke ganske vover at forkaste det; Navn efter hende har imidlertid Gaarden sikkert ikke. — Vi ville nu forlade denne fabelagtige Tid og gaae over til den mere sikre, da Historien taler og Kjendsgjerninger kunne anføres; vi træffe da Gaarden anselig og betydnende i en saa tidlig Tid, som vi med Villighed kunne forlange det, nemlig alt for henved 450 Aar siden, og det bliver altsaa rigtigst at betragte den Familie lidt næriere, i hvis Cie Tirsbæk dengang befandt sig.

Familien Dyre eller de nye Lunger.

Til de ældste og anseeligste Adelslægter herer den nu uddøde Familie Dyre eller Dyring, som saa ofte forekommer i Kjømpesigerne ²⁾ og af hvilken Hr. Ove Dyre var med iblandt de Sammensborne, som myrdede Erik Glipping i Funderup 1286. Næsten alle de Slægter, som havde deeltaget i dette Kongemord, forarmede i den paaafølgende langvarige Krig, og Familien Dyre indtager under dette Navn heller ikke mere nogen anselig Plads i Danmarks Historie, hvorvel den først uddøde i Begyndelsen af forrige Aarhundrede; ³⁾ en Linie derimod, som forandrede Navn og i det mindste igiennem 7 Slægtled eiede Tirsbæk, træder endnu i det 16de og Begyndelsen af det 17de

¹⁾ D. Atl. V., 970.

²⁾ Peder Syvs Viser pag. 193, 671, 673.

³⁾ Nd. Lex. I, 128; den endnu levende Familie Dyring eller Dyring stammer fra Bremen og har aldeles Intet at bestille med de danske Dyrer.

Marhundrede kraftigen frem for strax efter at uddøe. Familiens Vaaben var to hvide Horn i blaat Felt, og muligens sigter allerede den ældgamle Vise om det uheldige Slag ved Lena 1208 hertil med de Ord:

Jeg vil laane Dig Herr Offe Dyre
Med sit forghyldte Horn; ¹⁾
Han hugger ned for Fode i Strid
Som Bønder de meie Korn.

1. Lave eller Lange Dyre. En Mand af dette Navn har levet til henimod Slutningen af det 14de Marhundrede, under Baldemar Atterdags og Dronning Margrethes Regieringer, og været i Besiddelse af Tirsbæk samt af Gods i Harthe Sogn ved Kolding og rimeligviis ligeledes i Njodsted i Holmands Herred, lidt Eyd for Veile Fjord; i denne Egn, mellem Kolding, Veile og Beltet, boede i det 14de og 15de Marhundrede en stor Mængde Adelsmand, men de forsvandt efterhaanden ganske i det 16de, da Kongerne indkjøbte alt dette Gods — det Fortrinligste i Jylland — til Krongods, hvorfor vi der saa at sige ikke kjende til nogen Herregaarde. Besøjet for at Lave Dyre har havt sit Hiem her ligger i hans Sønners Historie, thi vi vide ellers intet Andet om ham end at han skal have havt 3 Søner og 2 Døttre. ²⁾

2. Jens og Niels Lavesen. Om den Sidste vides kun, at han og flere Andre, nemlig Ridderen Johan Thomesen, Præsten Terkild Jensen og Bøvnerne Nils Lavesen af Tyrsbæk, Nils Ottesen af Megtved ³⁾ og Nils Petersen, Pors (Pors?) kaldet, af Smidstrup, i Maret 1415 skienkede Prædike-

1) Herved kan iøvrigt ogsaa være tænkt paa et Jagthorn til at blæse i, hvilket bestrykes ved Vers 24; at Hornet i Visen kaldes forghyldt beviser derimod neppe, at det ikke er tænkt paa Vaabenet, thi saa usiagtige heralbiste Kundskaber maa man ikke forlange af disse Folkedigtere.

2) Lisbeth Brykses Slægtbog.

3) Megtved, Møgtved eller Møstved laae i Starup Sogn, Brust Herred ved Kolding, og var Skelernes Stammesæde.

lykken i Harthe Sogn ¹⁾ til Præstebordet, for deres Sjæles og Lenners, døde og døe skullendes, Hilsen; derfor skulde Sognepræsten paa St. Olufs Aften holde en Begjængelse i Kolding Sogneskirke med 4 Vigilier og Dagen efter med 6 Messer for dem og deres Forældre; Mæret efter stødte 12 Bønder deres Andeel i samme Lykke paa samme Vilkaar. ²⁾

Den anden Broder, Jens Lavesen af Tirsbæk, er derimod mere bekendt. Alt 1401 siges han ³⁾ af "egitt" Birkeathing at have taget et Vidne, at alt det Gods, der ligger i Breballe og Tirsbæk, haver været frit Gods af Hedenstaf, med Undtagelse af et Landbo, som Kongen her har, og der ligger redelig Markeskiel med Steen og Stabel imellem Romsmark, Herr Konningens Birk, og det fornævnte Gods; ⁴⁾ og her komme vi da til

¹⁾ Estrar Vest ved Kolding; i dette Sogn findes en Saltkilde, som 1496 blev taget i Brug og atter i Midten af det følgende Aarhundrede bearbejdet, dog uden Nytte, da man ei fersted at blive af med det ferste Vand, som var kommet ind i Saltkilden; det var vistnok Umagen værd igjen at undersøge denne Kilde, som man nu maafee bedre kunde benytte.

²⁾ Ifølge en Vidisse af 1492, som jeg har extraheret og som enten findes i Kolding Byes Archiv eller i Amtsarchivet i Veile, jeg har desvære undladt at notere hvilket af Stederne.

³⁾ I en Vidisse af 1533, da der igjen var Strid om denne Sag; desvære eksisterer Originaldocumentet ikke mere, men det blev 1748 afskrevet paa Tirsbæk af den berømte Klevenfeld, paa hvis Afskrift vi kunne stole.

⁴⁾ De hidhørende Udryk i denne i flere Henseender mærkelige Vidisse, saaledes som Klevenfeld har opbevaret os dem i sine Samlinger, ere følgende.

. Velbyrdegh mand Jens Laugß af Tirsbæk tagett hæfde paa egitt berketingh *) mett ny hengendes indjegller fer, vnder gudtz aar m e D. paa thet første lydendes at viij Dännemendtt venditt hæffuer att alt thett godtz ther ligger ij breballe oc thrsbeck hæffuer veritt friett godtz aff Hedeßstab feroden iett Landbo keningen hæffuer ther, De ther

*) Egitt kan vel neyre betyde hans eget Birkeathing, da i saa Fald "hans" ifølge Datids som Nutids Sprogbrug maatte være tilseiet.

det vigtige og interessante Spørgsmaal, hvad Romsbirk og hvad "Eget" eller "Ighæ" Birk har været, og om Tirsbæk virkelig alt i en saa tidlig Periode kan have havt et Birk; denne Sag trænger til en nøiere Undersøgelse.

Tirsbæk Bæk. Om Birkerne's Ælde og Oprindelse her i Landet er der skrevet meget, og det hidtil bundne Resultat synes at være, at de ældste Birker ere de geistlige, som alt forekomme i det 12te Aarhundrede, derefter komme de kongelige, som man først træffer Spor til i det 14de og som maaskee oprindelige ere opstaaede i Nærheden af Kjøbstæderne, og endelig de adelige Birker, som antages at være opstaaede ved Salg, Gave, Mageskifte eller Pantelehn af kongelige Birker og senere ved kongelige Benaadninger; ¹⁾ en saadan Pantsettelse af et Kongsgods med Birkeret forekommer under Dronning Margrethe, nemlig 1391. ²⁾ Det her forteligen Bererte vil deels finde Befrættelse deels Udvidelse ved efterfølgende Bemærkninger, som ere Resultatet af endeel til Veile og Tirsbæks Historie henberende Documenter, hvoraf jeg har havt Afskrifter i Hænde, thi Originalerne ere desværre for længe siden ødelagte.

Vi stode Nordvest for Veile, i Byens nærmeste Omegn, paa ikke mindre end fire forskjellige Benævnelser paa dervedværende Birker, hvilke dog ved nærmere Undersøgelse uden Tvivl reducere sig til to, der i de senere Aarhundreder efter de Gaarde, til

ligger vedeliggende markstjæll med steen og stæbell imellem Romsmark Herrens kongens berck oc thet forsagd godh. Breballe eller, som det senere kaldes, "Brebekalgh" er en By i Hornstrup Sogn i Nørwangs Herred, der stöder op til Tirsbæks Vestgrændse og altsaa fra de ældste Tider af har hørt til denne Gaard, hvad enten man saa vil sætte dette i Forbindelse med det gamle Hof eller Tempel for Guden Ty, hvortil Byen maaskee alt var henlagt under Hedenskabets, eller paa anden Maade forklare Sagen. Breballe indeholder nu 22 Gaarde og 30 Huse. *)

¹⁾ Rosenvinges Retshist. II, 178—79.

²⁾ Suhms D. Hist. XIV, 562—63.

Hvilke de herte, kaldtes Grundet: og Tirsbæk-Birk. Disſes ældre ſamtidige Benævnelse var Roms-Birk og Eget: eller Ighe-Birk, og det Førſte af dem var et kongeligt Birk, der havde ſit Navn efter den ſaakaldte Romsgaard, hvilken vi alt have omtalt ¹⁾ ſom en Kongsgaard, der laae ſtrax udenfor Veile og af Kong Hans 1504 blev ſolgt til Byen. Vi træffe Benævnelsen Roms-Birk første Gang i det omtalte Vidne af 1401, hvor Udtrykkene: "Romsmark Hr. Konings Birk", here ſammen, hvilket ſaavel er klart af Meningen ſom af et ſenere Vidne af 1469, i hvilket Roms-Birk ligefrem nævnes. ²⁾ Gaarden og

¹⁾ Pag. 150; jvf. D. Atl. V, 939.

²⁾ Iſølge Klev. Liſtr. af Orig. i det nu forſvundne Archiv paa Tirsbæk; de hidhørende Udtryk ere følgende.

. fer^m jes perſen, pedher rally ic. (nemlig de 8 af Kongen udnævnte Commiſſarier) haſſue ſvo vdi ſandhen ſpyrd at vij ee kronen haſſue ey mer en een ødhø boel vdi bredetalgh. De thett beviſde fer^m vincentius fer eſø mz gamble beſeygde breff De at the two gardhe ſom vii haſſue vdi fer^m bredetalgh leedh anders nielſen Hr. tymme nielſens ſoget ther bygge pa fer^m vincentius rettæ agher jordh De var ther tilſorn engen adelbyggæſtædh. It. fer^m ies perſen, pedher rally ic. haſſue vtleet ee ſpyurd at bredetalgh var ey i byerck, men Hr. Johan Karpenbergh tvang them til at gøre twgh *) vdi Roms byerck. Thy bethe wy og byude tigh fer^m jes perſen vdi ſtarup met fer^m thine metbroddre atj vtlegge eſø vor. ee kronens boel ee all then Deel ee rettighæt, ſom eſø her at haſſue vdi bredetalgh ee lader thet enge-lund, nar Niels mandrup vor elſteligh heffueſind ee embitzmand ether ther em tillreffuer. ſherbiudendes alle vere ſegede ee embitzmen fer^m Vincentius neghit forſang at gøre pa fer^m ij gardhe Eller tvinge hand thieneer vdi bredetalgh at gøre twgh eſſter thy the ey met rete ere vdi byerck vnder vor kongeliggh heffud ee vrede. Datum in caſtro noſtro Helsingborgh Die btj thome cantuarienſis epiſcopi noſtro ſub ſecreto preſentibus inferius appenſo. Anno Dnj m c d ſexageſimo Nono.

*) Fog, nemlig Hævningſtog, Sandemændetog o. deſl.; han lagde dem alſaa under denne nye Jurisdiction, thi at der ved Udtrykket "at Breballe ei var i Birk", kun ſigtes til det kongelige, ikke til det private Birk, viſer det i Texten omtalte Vidne af ſamme Aar 1469 fra Jelling Syſtelthing.

Birket vare tilligemed hele Nærvangs Herred henlagte under Høneborg Lehn ¹⁾ og igjennem flere Generationer pantsatte til Familien Krummedige, thi den Hr. Timme Nielsen (Kosensfrands), der nævnes i det anførte Vidne, var gift med Anna Krummedige, en Datter af den Hr. Erik Krummedige, som spillede en saa vigtig Rolle under Dronning Margrethe og Erik af Pommern, ²⁾ og har rimeligviis med sin Frue faaet Deel i dette Pantelehn, som vi senere bestandigt træffe i hendes Familjes Hænder. Fru Annas Brodersøn, Hr. Claus Krummedige, forsegte flere Gange paa at forurrette Veile Borgere, som i Aarene 1489—1503 optog en Mængde Thingsvidner fra Jelling Eghedsathing, Hattung Herredsting, Ighe Birkething ³⁾ og Veile Bything, hvorved de segte at værne deres Jorder imod hans Umåsfelser, i det han prøvede paa at berøve dem saavel deres Andeel i Romsmark, nemlig hvad der ligger Eyd for Veien ind i Bjerge Herred, — skiondt dette havde tilhørt Byen siden Kong Baldemars Tid, — som ogsaa Haremosse, hvilken sidste han virkelig tog fra dem, uagtet den havde ligget til Veile fra Arilds Tid af; for at undgaae alle disse Bryderier kjøbte de rimeligviis Romsgaard af Kong Hans, thi de bleve saaledes eneste Lodseiere paa denne Gaards Marker og undgik alt Fælledsskab med den myndige Lehnsmænd og Panthaber. — I denne Mellemtid er iøvrigt Navnet Romsbirk — som jeg sidste Gang træffer paa 1469, — gaaet over til Grundet Birk, der alt forekommer i Aaret 1500 i en Commissionsdom, hvorved Skjellet mellem Grundet Birk og Veile Byfred fastsættes, og fra samme Birkething udtog Veile Borgere 1552 et Vidne angaaende Grund-

1) D. Atl. V. 1002; Høneberg Slot laae i Grundsø Sogn i Eldbo Herred tæt ved Sneghei, hvor den gamle Slotsplads endnu sees.

2) Ny D. Mag. VI., 9—19.

3) Jvf. pag. 151, hvor dette Thingsvidne henføres til 1403, hvilket dog maa være en Skriverfeil i den af mig benyttede Afskrift for 1493 eller 1503, som de i Dec. forekommende Personer vise; Drig. have Wallensteins Kveater opbrændt; Gaarmann om Veile pag. 62 har mærkeligt nok 1412, hvilket er ligesaa urigtigt.

ferne af Nomsgaard, dengang den endnu herte under Kronen; hermed endte Veile Byes Grandsstrid med det kongelige Virk. ¹⁾

Ligesom den kongelige Lehnsmænd søgte at udvide sit Panteluhn paa Byens Befæstning, saaledes søgte han ogsaa at tilegne sig den Tirsbæk tilhørende Eiendom, og af begge de anførte Documenter seer man, at saavel Jens Lavesen 1401 som dennes Sønnesen Vincents Iversen 1469 maatte værne om deres Ret, hvortil endnu kommer et andet Vidne af 1469 fra Jelling Sydsøfthing, at Niels Termindsen, Foged paa Tirsbæk, havde været der paa Thinget med gode gamle beseglede Breve, lydende paa Breballe og "tjers byrkte" Mark, og flere Thingsvidner, lydendes at forⁿ Breballe By med al sin Tilliggelse, med "fænet", ²⁾ Virkeret og Eiendom, havde været til Tirsbæk af lang Tid. ³⁾ Desuagtet fik dog Hr. Claus Krummediges Søn Erik Krummedige til Hanneborg udsirket et Brev af Kong Frederik den Første til Bønderne i Breballe, hvorved disse tilholdes at søge Grundet Virkething indtil Nogen kom med bedre Bevistning. I den imellem Erik Krummedige og Hr. Ove Lunge til Tirsbæk derover opstaaede Proces, som afgjordes ved en Herredagsdom af 1533, fremlagdes en Mængde Breve og Thingsvidner, hvoraf man blandt Andet seer at Tirsbæk Virk en Tidlang har været nedlagt og at i denne Tid Bønderne fra Breballe søgte til Grundet Virkething, hvilket ved en Dom af Rigets Hofmester Mogens Gjøe, Rigsraaden Erik Banner og flere fandtes at være Kronens Virk til Skade, da Kronens By kun var 7 Gaarde, ⁴⁾ medens Hr. Oves By var 16. Hr. Ove Lunge forlangte at see Eriks Virkebrev, som dog ikke kom før Dagen, men efter hans Paastand skulde deri staae, at Grundet Virkething paany var lagt i Hr. Tho-

¹⁾ Alt efter Afskrifter i Veile Byes og Amts Arkiver.

²⁾ Fænet, Fæ, her: Gods.

³⁾ Klev. Saml.

⁴⁾ Rimeligviis kun den saakaldte Kirkeby, ved Hornstrup Kirke, og Gaarden Store Lysholt.

mas Nielsens¹⁾ Tid, og at det ikke lod paa Hr. Oves By og Tjener; endvidere fremlagte han de alt omtalte Vidner af 1401 og 1469, samt endelig et af Frederik den Første til ham 1531 udstædt Brev, hvorved Kongen overdrager ham til evig Tid "Bredeballg" By og hans Hovedgaard Tindersbeck udi et frit Birk med al Birkeret, som andre Birker paa Landet i Danmark friest nyde og have; dette under og tillader Kongen ham ex speciali gratia et pro servitio facto et faciundo, da han har berettet, at hans Forældre ser ham have brugt Bredalle By i et frit Birk.²⁾ Hermed var da Sagen afgjort, thi Dommen gif nu naturlighvis Erik Krummedige imod,³⁾ men mærkeligt er det at to saa fuldkommen modstridende Kongebreve kunde udstædes i Lebet af et Par Aar, thi Ove Lunges Birkbrev af 1531 var, som der udtryffeligen bemærkes, det ældste, og 1533 døde Kongen. Grundet med tilhørende Birkeret gif omtrent i Aarhundredets Midte fra Kronens Besiddelse over til Privates, ikke blot til Lehn, men til Gie; Iver Vind til Grundet, der døde 1586 og ligger begravet i Hornstrup Kirke, er saavidt mig bekiendt den Første, som eiede denne Gaard⁴⁾.

Vi gaae nu over til at undersøge det andet Birk, nemlig Eget eller Ighe, hvorvidt derved kan menes Tirsbæk Birk eller ikke. Et saare vigtigt Argument for den første Mening er, at det ikke godt kan være noget andet, da ingen anden Gaard med Birkeret laae her, og det eneste Thingsvidne fra dette Birkething, hvori der opregnes Vidner, er det af Borgermester Jep Sørensen i Veile 1493 eller 1503 udtagne, i hvilket forekommer: Henrik Skotte i Suede, Per Clausen i Tirsbæk, Nis Per-

1) Hr. Thomas Nielsen Lange til Lydemgaard var Lehnsmænd paa Sonneberg 1517, Rigsraad og Ridder og døde 1520; han var gift med Else Pedersdatter Thott, Hr. Claus Krummediges Gifterleverste, som altsaa havde medbragt ham dette Pantelehn; 1523 vare igjen hendes Børn i Besiddelse deraf.

2) Birkbrevet i Reg. over alle Ede i Gesh. Arch.

3) Ifølge de ofte omtalte Klev. Afskrifter.

4) D. Atl. V, 997.

fen i Breballe, samt desuden endnu 10 andre Mænd, hvis Hjemstavn ikke angives, men angaaende hvilke den mindre paalidelige Afskrift sikkert har forbigaaet et "sammesteds" eller "ibidem", saa at efter al Sandsynlighed ogsaa de have hert hjemme i Breballe; Eneide eller Døkersneide ligger omtrent 1 Mil Nord for Breballe, og Sandsynligheden for, at alle de Nævnte have hert under Tirsbæk, bekræftes altsaa ogsaa ved deres Hjemstavn. Angaaende Benævnelsen Egnet eller Ighe Birk har jeg alt bemærket, ¹⁾ at denne ret vel passer til det Sted ved det saakaldte Egelunds Led, hvor jeg antager det ældre Thinghuus for at have staaet; naagtet disse to Navne see saa forskellige ud, er Ighe dog blot den jydste Udtale af Ordet Ege. Dette ældgamle Birk har, som man sees af det Foregaaende, altsaa allerede bestaaet i Aaret 1401 og rimeligviis endnu langt tidligere; det er da vistnok det ældste Privatbirk, som kan paavises, og skulde maaskee allerførst kunde udledes fra Hedenstabet af, som Vidnet selv udtrykker sig; det har uden Tvivl netop været i Anledning af de Forsølgelser, den kongelige Lehnsmænd, Hr. Johan Skarpenberg, begyndte at udøve imod Bønderne, at Jens Lavesen lod dette Thingsvidne udtage, og dog fortsattes disse Forsølgelser og fremkaldte det alt anferte Vidne og Commissionsdom af 1469. ²⁾ Endnu 1493 (1503) bestod Birkethinget, men blev nu nedlagt og uden Tvivl først gjenoprettet af Hr. Ove Lunge efter det kongelige Fornyhelsesbrev af 1531, og da paa den anden Side af Bakken ved Horsens Veien, hvor ogsaa Netterstedet endnu sees. ³⁾ Her bestod det under Navn af Tirsbæk Birk i over 250 Aar og havde til sine Tider en meget betydelig Jurisdiction, men denne afverlede ligesom Hovedgaardens Eiendom; senere, henimod Aarhundredets Slutning, blev Thinghuset nedbrudt, og forlagt til Møllen; Birkedommeren boede da enten paa Gaar-

¹⁾ Pag. 152.

²⁾ Pag. 282—86.

³⁾ Jfr. pag. 152.

den, eller i en af Bønderbyerne. 1) En Charakteristik over Justitsembedsmændene i Aarhus Stift i Maret 1731 giver os en ret mærkelig Skildring af en saadan Jurisdiction i tidligere Dage. "Virkedommeren Laurids Tercheldsen", hedder det, "er en Bøndemand der af Gudsset og boer i Alsdrup; han kan gierne oplæse en Doms Afskrift, naar den conciperes for ham; han har som Dommer beklødt Tirsbæk Virk paa 17de Aar og i al den Tid ikke havt anden Bestalling end en Suldmagt fra forrige Tirsbæks Eier, velb. Junker Anders Rosenkrands, men aldrig nogen kongelig Confirmation. Virkefrier var almindeligviis Ridfogden eller en af Tjenerne paa Gaarden, som gjerne kan skrive, hvad han diciteres." 2) Virket bestod, som alt bemærket, indtil 1799, da Kammerherre Christian Benzou tilbed Kongen at overdrage

1) Udtaget af Aarhus Stiftsarchiv og mig godhedsfuldt meddeelt af Dr. Hüberg.

2) Endnu være faren var Virkedommeren paa gamle Kjegegaard, hvor der i den isjer nedbrudte Bygning over Berten fandtes et lille Værelse, som kaldtes Virkedommerens Kammer og var bestemt for ham; til hans aarlige Lon horte ogsaa et Par af Herrens gamle aflagte Stovler. Disse Træk give en klar og tydelig Anskuelse om, hvorledes disse Smaabirker bleve forsynede og forfærgete, og hvor stor en Velgjerning det var for Landet, at de mindre af dem Alle bleve aflastede; at denne Velgjerning snart kunde udvides til Hertugdømmerne enstet vist Enhver, som tænker sig ret ind i de Ulykker, saadanne Vinkelsjurisdictioner føre med sig. Et saadant "Adeliges Gut" Espenæs ligger i Schwansen ved Elien, lidt Syd for Cappeln, og har sin "Gerichtshalter" og Jurisdictionen ligesaagedt som det største, og dog beboes det allerede i mange Aar kun af to Mennesker, en gammel Mand og en gammel Kone, og dets hele Areal, med alt Tilliggende, er ikke engang 5 Tønder Land; man tænke sig engang at her ulykkeligviis blev begaaet en Terbrydelse, da de til en saadan Sag nødvendige Beslutninger skulde udredes af Jurisdictionen? Hele Gjentommen vilde gaae med, og der gives altsaa Ingen, som har større Fordeel af at lade Lovovertrædelser blive upaatalte, end netop saadanne Smaajurisdictioners egen Dyrighed.

ham samme, som nødvendig Folge af at han og hans Søn bortfulgte Bøndergodset; ved kgl. Resol. af 5te April 1799 bestemtes da, at Birket skulde nedlægges og enhver Deel henlægges under det Herred, hvorunder det herte og hvori det laae; til Birket herte dengang Byerne Breballe, Alsjendrup, Engom og Bredal, af hvilke den første blev lagt under Nørvangs Herred, de tre andre under Hatting Herred; ved Canc. Skriv. af 12te Apr. d. A. blev dette communiceret Stiftamtmand Hølfried i Beile og af 13de Apr. Kammerherre Benzou.

Efter denne Digression vende vi igien tilbage til Jens Lavesen.

I det Tingsvidne, som paa Kong Erik's Opfordring i Aaret 1421 udstædtes fra de forskjellige Landsdøbing i Danmark, nævnes iblandt Byderne Jens Laugesen af Thyrsbeck¹⁾; den samme forsegler tilligemed Jes Andersen og Nys Andersen af Laage²⁾ som Vidne et 1429 udstædt Brev, hvorved Per Henrikssen til Hr. Erik Nielsen (Gyldenstjerne) af Tim³⁾, Ridder, følger en Gaard inden Talling Sjøssel i Nørre⁴⁾ Herred inden Langskov Sogn, som hedder "Dihleholms gardh"⁵⁾ med al Tilliggelse, dog at han først indfrier den fra Christiern Willæ, til hvem den var pantsat.⁶⁾ — Endnu 1432 er Jes Lagesen af Thyrsbeck tilligemed Peder Goldt af Møggelshøj⁷⁾ og otte Andre med at udstæde en Sone for Henrik Sandberg, som var beskyllet for at have forvoldt Mathis Ndtzersens Død, men sig lovliggen "vordhe" og gjorde den

1) Nr. Hvitf. Nr. pag. 682.

2) En lille Herregaard i Sindbjerg Sogn i Nørvangs Herred.

3) En berømt Gaard i Tim Sogn Hind Herred i Ringkjøbing Amt, som i flere Aarhundreder har tilhørt Familien Gyldenstjerne.

4) o: Nørvangs Herred, som ogsaa alene kaldtes Bangs Herred.

5) Dholm, i D. Atl. V, 977 urigtigen kaldet Dldholm, er ellers en stor og velhavende By.

6) Klev. Danste Herold ex dipl. orig.

7) I Naarup Sogn i Bjerge Herred.

Net, som Nogens Naad havde for Nette fundet, hvormed da den Drabtes Arvinger vare tilfredse ¹⁾. — Samme Aar synes Jens Lavesen at være død og forekommer ikke oftere. Han var efter Slægtbøgerens Vidnesbyrd gift med Fru Kirsten af en gammel tydsk Familie, som kaldes Ketelhut, Kjettelhut, Kætelhoet, Ketelhood, Kettelhoffuit og Kjedelhut, og som i sit Vaaben ferte tre blaae Stormhuer med korsviislagte Vaand, eller, efter nogle Slægtbøgers Paastand, tre røde Hatte; Familien var talrig og anseet her i Landet i det 14de Aarhundrede ²⁾. Med hende aflede Jens Lavesen to Sønner, Iver og Claus Jensen. — Til vor Tids True Alter i Veile Sogneskirke har Jens Lavesen skænket en Humlegaard i Skiden Ohde i Veile ³⁾, men hvad Aar dette er skeet, vides ikke.

3. Hr. Iver Jensen, Ridder. Allerede 1433, altsaa rimeligviis Aaret efter Faderens Død, forekommer Iver Jensen som en anseet og indflydelsesrig Mand, idet han ved sin Forben formaaede Kong Erik til at optage Povel Mathisson i Adelsstanden og gav ham Dyrernes Vaaben; Iver Jensen var dengang kunns Vabner, derimod Ridder, den næste Gang han forekommer, nemlig 1461 og 1462, da han til Niels Pederssen Glambek i Pjedsted ⁴⁾ pantsætter sine Agre og Rettighed paa Pjedsted Mark for 6 rhinske Ohlden, som han ham skyldig var; disse Agre og Rettigheder vare efter et Thingsvidue af Brusk Herredsihing et ode Byggested i Pjedsted og $\frac{1}{2}$ Otting Jord dertil over al Pjedsted Mark, hvilket Niels Persen Pilekviist i Leie havde og Hr. Iver Jensen saabelsom hans Forældre havde ciet ulast og ukjæret i 40 Aar ⁵⁾; over denne

1) Codex vetus reg. in folio Nr. 844, hvor Afstriften af Brevet findes.

2) Nd. Lxx. 1, 281; Suhms D. Hist. XIII, 357, 493, 561; Script. Rer. Dan. VII, 51.

3) Ifølge et Pergaments Dec. af 1468 i Veile Byes Archiv.

4) En Kirkeby, nu i Holmans, dengang som det synes i Brusk Herred i Veile Amt.

5) Klev. Saml.

Vagatel opstod der 71 Aar senere en betydelig Process. — En anden Eiendom, som Hr. Iver Jensen selv fik i Pant, gav ogsaa Anledning til stor Strid, og det var Marup Mølle, Gaard og Lykke samt Drum "Lykke, Lykke og Slette" ¹⁾, hvilket han fik i Pant af Hr. Niels Mandrup til Barretsfob; disse Mandrupper udtog desangaaende Herreds- og Sognevidner af 1446, 58, 79 og 80, bestandigen for at bevise, at det kun var som Pant og ikke som Eiendom, at dette Gods var overdraget, og det sidste Vidne, et Sognevidne fra Daugaard Kirkegaard, indeholder at Hr. Iver Jensen ikke fik alt dette Gods i Hævd før den Dag, han derpaa gjorde Lavhævd, og havde Drum (Marup) Mølle i Pant af Hr. Mandrup; iøvrigt havde dette Gods tidligere tilhørt den bekjendte Mark Palle (Munk), efter hvis Død hans Søn Jesse Palmesøn og Hr. Ove Gase 1403 til Hr. Niels Mandrup udlovede alt Markens Gods i Almind Eysfel, Vær Eysfel, Jelling Eysfel og Løver Eysfel og i Horsens og i alle Kjøbsteder i disse fire Eysfeler; hvor betydeligt dette var, ser man af at der alene i Vjerge Herred foruden Marup og Drum dertil hørte Gods i Urlev, Valle, Allerup, Grund, Stouby og Hyrep ²⁾. — Hr. Iver Jensen viste sig ligesom hans Fader gæmild imod Veile Kirke, idet han til St. Marie Magdalenes Alter skænkede en Jord synden for Kirkegaarden, hvilken han havde kjøbt i dette Tiemeed ³⁾.

Hr. Iver Jensen var gift med Fru Birgitte Oxe ⁴⁾, en Datter af Peder Oxe til Alsjerbo og Mette Godow, og aflede med hende to Sønner, Vincents og Claus Iversen, af hvilke den Sidste blev Stamfader for Dyrerne i Bendshysfel, samt to Døttre, Anna Iversdatter, som blev gift med

¹⁾ Den Første i Stouby, den anden i Drum Sogn, Begge i Vjerge Herred.

²⁾ Orig. i det Barretsf. Arch.

³⁾ Ifølge det omtalte Pergamentsbrev af 1468.

⁴⁾ Naar Rüge i Peder Oxes Levnet pag. 1 paa Stamtavlen sætter deres Levetid til 1503, da er dette naturligviis aldeles urigtigt.

Peder Grubbe til Alslev¹⁾, og Mette Iversdatter, der gjorde langt anseeligere Giftermaal, idet hun først ægtede den norske Ridder og Rigsraad Hr. Anders von Bergen til Enerim, derefter den bekjendte Ridder Hr. Knud Møffen, ligesledes norsk Rigsraad, som stod i Spidsen for Opstanden imod Kong Hans og blev dræbt 1502; endelig tredje Gang 1504 den svenske Rigsforstander Svante Nielsen Sture, som døde 1512, og hvis store Forgjænger, Steen Sture den Ældre, hun af Dalin og andre partiske svenske Historiefriivere beskylde for at have forgivet, dog uden al anden Grund end at hun var Dansk. Efter sin sidste Mand's Død maatte hun flygte fra Sverrig, hvor hendes Stedson, Steen Sture den yngre, efterstræbte hende; hun reddede sig til Danmark og blev Forstanderke for St. Agnethe's Kloster i Roskilde; 1516 gav hun Anledning til Krigens Fornyelse med Sverrig ved som Godtgjærelse for sin tilgodehavende Morgengabe at lade et svensk Skib opbringe²⁾.

4. Vincents Iversen. Denne var den første Eier af Kirsebæk, om hvem det er bekjendt at han gik i Regjeringens Tjeneste, thi i den Klage, han 1469 indgav til Kongen og Raadet over at Lehnsmanden Hr. Timme Nielsen (Kosens Frands) ulovligen lod bygge paa hans Grund i Breballe, kaldes han vor elskelige Hoffind og Tjener³⁾; i denne Anledning blev den alt omtalte Commission nedsat og Embedsmæn-

¹⁾ Lisbeth Bryskes Slægtebog; Alslev eller Allislev ligger i Allislev Sogn, Farsø Herred i Præste Amt og hører nu under Grevsfabet Bregentved; den har i over 200 Aar tilhørt Familien Grubbe.

²⁾ Jfr. om hende Behrmanns Chr. Tidens Hist. II, 12, 72-73; det er beklageligt at flere danske Historiefriivere have optaget det løse Nygte om hendes Forbrydelse, uden at veie Vidnesbyrdenes Troværdighed; de tidligere svenske Beretninger om Unionen skulde dog nu være os saa temmelig bekjendte efter Alt, hvad der er oplyst om deres Upaalidelighed.

³⁾ Om disse Hoffinder og deres Embedslygter jfr. Justitær. Jacobsens Afhandl. i Hist. Tidsskr. II, 43 — 61.

dene tilholdte, ikke at gjere Indgreb i Vincentius's Eiendom ¹⁾. Senere blev han forlehnnet med Stegehuus paa Meen og nævnes som Hovedsmand paa dette Slot 1485, da han som Vidne forsegler flere Documenter ²⁾; 1487 var han med at hylde Hertug Christian, som Konge Christian den Anden ³⁾, og er ikke senere forekommet mig.

Vincent's Iversen var gift med den sidste Spire af en rig og mægtig Slægt, nemlig Fru Kirstine af den ældgamle Familie Lunge, som i sit Vaaben førte 3 gylde Lillier i rødt Felt, en Datter af Hr. Tyge Lunge til Vassnæs og Anna Kabbel, og avlede med hende 5 Sønner, hvoraf i det Mindste de 4 vare berømte og anselige Mænd. Slægteløberne berette, at Fru Kirstines Fader og Sødskende gave Vincent's Iversen betydeligt Gods for at hans Børn skulde optage deres Moders Familienavn og saaledes redde dette fra Undergang; dette udførte de efter Sagnet ogsaa og kaldte sig Lunge, men beholdt deres gamle Vaaben, hvorved altsaa de saakaldte nye Lunger opstode ⁴⁾. Det Gods, som Vincent's Iversen saaledes erhvervede, maatte da i det Mindste tildeels have været Adferstrup paa Lolland, i Sandby Sogn Nørre Herred, omtrent $\frac{3}{4}$ Mil Nord for Nakskov, til hvilken han benævnes i det ene af de omtalte Breve af 1485 ⁵⁾; Gaarden blev i noget over 100 Aar i Familien Lunge, som paa samme opførte en stor, trefleiet Hovedbygning, der nu tildeels er nedreven, ligesom ogsaa Bøndergodsset er frasolgt og Gaarden udparcelleret ⁶⁾. Iøvrigt gives

1) Det maa være dette ham tilbagegivne Gods, som menes, naar der i en Fortegnelse i Geh. Arch. tales om to Gaarde i Breballe, som han fik i Mageskifte af Kongen.

2) Klev. Sigilsaml., Klev. D. Herold, Paludans Bestr. over Meen I, 279, Rügges Peder Ores Levnet pag. 12; 1480 i Rhodes Lollands Bestr. I, 159 er en Trykfeil.

3) Nr. Svitsf. Kr. pag. 992.

4) At dette Sagn uden Tvivl er ubegrundet vil siden blive vist.

5) Rüge I. e.

6) D. Atl. VI, 495, Rhode I. e., Jensens Provindsf. Lev. pag. 11, hvor Gaarden urigtigen benævnes Adstrup.

der ogsaa Efterretninger, som paaflaae, at Vincents Iversens Frue ikke var en Datter, men en Datterdatter af Hr. Tyge Lunge og Fru Anne Kabbel, og heed Kirsten Krabbe, Datter af Hr. Mogens Krabbe til Bustrup og Fru Lisbeth eller Gjertrud Lunge ¹⁾, men dette beroer paa i Slægtbe-
gerne temmelig sædvanlige Forbærlinger.

Vincents Iversens fem Sønner vare: Iver, Tyge, Ove, Vincents og Niels Vincentisen, af hvilke den Første var Ridder og Befalingsmand paa Hagenskov Slot, nu Frederiksgave i Thyen; han skal have udmærket sig i udenlandsk Krigstjeneste og druknede omtrent 1520 ved St. Anna Plads i Kjøbenhavn ²⁾; den Anden var Geistlig og en lærd Mand, de tre Sidste bleve paa een Dag Rigsraader ved den store Promotion 1523 ³⁾; Vincents var Dr. juris og i sin Tid meget anset for sin Værdom og Dygtighed; han blev Ridder og norsk Rigsraad og myrdet 1536 paa den norske Erkebisp Oluf Engelbrechtsens Foranstaltning, uagtet han kom til ham som Gesandt fra den danske Konge ⁴⁾.

¹⁾ Etamt. over Fam. Krabbe i Goffm. ber. Adelsand. II, 204.

²⁾ Jfr. om ham Vedel-Simonsen om Hagenskov Slot pag. 28—29, Ar. Svitsf. Nr. pag. 1143—44, Solbergs D. Hist. II, 55—56, 134—35.

³⁾ Jfr. Geneal. Biogr. Archiv I, 184; de forekomme første Gang som Rigsraader i Frederik den Førstes Haandskriftning Mandagen efter St. Peders Dag ad vincula (3die Aug.) 1523 *).

⁴⁾ Næsten alle vere Historikere omtale dette Mord, men Endeel falde Erkebispen Oluf Lunge, skjendt han dog aldrig har ført dette Navn **); han heed Oluf Engelbrechtsen og var af en aldgammel norsk Slægt, som i sit Vaaben førte en Rose, emfat med 3 Lillier, uden Tvivl den samme Familie som de franske Guiser, af hvilke i sin Tid en Linie er kommen til Norge ***); Erkebispen førte aldrig Sami-

*) G. L. Badens bl. Afh. III, 72—102; naar Dagen i Geneal. biogr. Archiv I. c. sættes til den 23de August, beroer dette paa en Trykfeil.

***) Det Manuskript, som er benyttet i Noterne til Krags Christian III. Historie, har uden Tvivl først fundet paa denne Forveiling, der hverken findes hos Hvitfeldt, Holberg eller Münter, ja ikke engang i Krags Text I. 163; derimod have G. L. Baden og Allen bebolet Navnet.

****) De Lev. I, 138, 199.

5. **Hr. Ove Lunge; Ridder, Danmarks Riges Raad.** Denne Mand griber ind i sin Tids Begivenheder og tilhører derfor den almindelige Fædrelands Historie; ikke blot et enkelt Steds eller en Families Historie; derfor tilkommer der ham en udførligere Biographie, og da en saadan hidtil ikke er trykt, har jeg ikke taget i Betænkning at give den Plads her; Materialierne ere meifommeliggen sammenplukkede fra de forskjelligste Kilder, thi noget Sammenhængende om denne Mand har ikke tidligere være udarbejdet.

Angaaende **Ove Lunges** Ungdom og Opdragelse vide vi aldeles Intet; thi den første Gang, han forekommer, er i Aaret 1511 som Vidne ved hans Svigerfaders, **Erik Timmesen** (Kosentrands) til **Engelsholms**¹⁾, Skifte med sine Stedborn, **Hr. Christoffer Lykkes** Døtre²⁾; det er rimeligt, men dog ikke afgjort vist, at han allerede dengang var gift med hans Datter. To Aar efter fik han af **Christian den Anden** Livsbrev paa den aarlige Byskat af **Veile**³⁾, ligesom han allerede af **Kong Hans** var bleven forlehnet med **Veile Mølle** samt tilhørende Disteri for sin Livstid⁴⁾. Efter Krigens Gjenudbrud imod **Sverrig** i Aaret 1518 fik han Commando over et Krigsskib **Maria**, med hvilket han formodentlig har gjort Toget imod **Stokholm** med, hvilket dog som bekjendt mislykkedes. Kongen lod derefter sine Admiraler **Søren Norby** og **Tile Gislér** fra deres Lehn **Gulland** og **Dland** af opbringe svenske Kjøbmandsskibe og Priisgodset sælge i **Reval**, hvortil **Ove Lunge**

kenavn, og **Hvitfeldts** Beretning om at hans Fader blev adlet er en Fabel, som rigtignok de fleste Nyere have udfkrevet; derimod blev hans **Sønmedatter** adlet. Man har endnu en af **Erkebispens** slagen Mynt med hans Vaaben paa, og i **Musæet** for **Nord. Oldf.** findes en **Stee**, som uden Tvivl har tilhørt ham.

1) I **Nerup Segn**, **Terrild Herred** i **Veile Amt**, 2 Mile Vest for denne By.

2) **Gl. D. Mag. IV**, 18.

3) **Suhms N. Saml. I**, 58.

4) **Jfr. Forliget af 1539** pag 309.

blev benyttet, hvorfor han tilbragte Vinteren i denne Tabn med sit Skib og der forhandlede det indbragte Bytte; for at dette blev beserget til Kongens Tilfredshed, saavel som for Anvendelsen af 4000 Mark Revalsk, som han paa Kongens Vegne laante af Stormesteren i Lifland, fik han Dwittering St. Hans Dag 1519, samt 4 Dage efter som Godtgjærelse for hans Tjeneste og den Forsømmelse, han derover har lidt i sine egne Forhold, Tilladelse til i de efterfølgende 10 Aar at udføre toldsrit 50 Stude og 10 Læster Silb hvert Aar ¹⁾).

I Aarene 1521 og 22 nævnes han oftere i Anledning af sin Proces med Biskop Jørgen Friis om Stolviggaard eller Stoldinggaard i det Sleebigste, hvilken Sag dog ikke fik Ende i de første 10 Aar. I Leit Sogn, Ries Herred i Abenraa Amt, omtrent $\frac{1}{2}$ Mill Nordost for denne By, ligger nemlig nu en Bondeby ved Navn Stollig, af hvis Jorder uden Tvivl en stor Deel have hert til en gammel Hovedgaard ved Navn Staldbygaard, Stoldinggaard eller Stolviggaard paa Lyhtenas ²⁾, ved hvilket Lyhtenas forstaaes Leit Sogn, eller snarere dets nordøstligste Deel, som imod Nord befyldes af Gjerner Fjord. Det omstridte Gods var: Stoldinggaard med 4 Gaarde i Kirkeby, 4 Gaarde i Nordby og Runde Mølle, hvilket Gods Ove Lunges anden Frue, Anna Henriks Datter Friis, havde arvet efter sin Bedstefader, men hvori hendes Slægtning, Biskop Jørgen Friis i Viborg, og dennes Medarvinger, — hvoriblandt hans Svoger Hr. Wulf Pogvist, — gjorde Forbring paa en Broderslod, ja den Sidste havde endogsaa uden videre ladet sig indføre i samme Gods, medens Fru Annas første Mand,

¹⁾ Suhm I. c. pag. 352—53.

²⁾ Suhms N. Saml. I, 377: „staldby gerdt oc godts liggendes wti sønder Jutland paa lyhtenæs;“ at denne hidtil ubekjendte Gaard virkelig maa søges her, sees af D. Atl. VII, 646 Not. i, ifølge hvilken det gamle Navn paa Leit er Luchte eller Lygte, ligesom ogsaa de i Texten anførte Byer ligge i dette Eegn.

Hr. Bjørn Andersen, levede og havde samme i Børge ¹⁾. To Herredagsdomme af 1521 og 1522 tilkjendte Ove Lunge Godset, men uden at han kunde komme i fuldkommen Besiddelse deraf, saa at han 9 Aar efter, 1531, med Aldemænd paa Viborg Landsting vilde lade sig indføre i samme; Biskoppen fremlagde da en Dwittering fra Hr. Ove Lunge og Hr. Niels Sog, men denne benægtede Hr. Ove Lunge at have udgivet, og Retten erkjendte Brevet for falskt. Hr. Ove lod sig da indføre i 10 Læster Korn af Stiftets Gods og stillede Borgen, at ville møde for næste Herredag, men forinden blev Sagen endeligen forligt, da Biskoppen benægtede at have udgivet falske Breve; Hr. Ove Lunge beholdt Stolsviggaard uden Indsigelse fra Bispens Side, og denne fik derimod de 10 Læster Korn tilbage, men mistede dog et Aars Indtægter deraf ²⁾. Det Mærkeligste ved Sagen bliver imidlertid efter denne Proces endnu, at Stolsviggaard synes at have været et Pantelehn, Kronen tilhørende, og at det altsaa egentlig kun er Panteretten, der procederes om, thi 1531 quitterer Frederik den Første Hr. Ove Lunge, Ridder, vor Mand og Raad samt Embedsmand paa vort Slot Nastrup, for hvis han oppebar af Stolsviggaard og Gods, siden Kongen kom til Regjeringen ³⁾; Forholdet mellem Kronens, Kirkens og Privates Gods, mellem personligt Lehn, Pantelehn, — som saa ofte nedarbejdes igjennem flere Slægter, —

¹⁾ Suhms N. Saml. I, 372, 77; til Oplysning af Slægtskabet og hiin Tids forviklede Arvelovgivning tjene efterfølgende Slægtled:

Jørgen Friis til Døden.

Henrik Friis til Døden.

Anne Henriks Datter † 1542.

^{*} 1) Hr. Bjørn Andersen til Steenalt, DRR, R, † 1503.

2) Hr. Ove Lunge til Tirsbæk, DRR, R, † 1540.

Anders Friis.

Niels Friis.

Hr. Anders Friis til Haraldskjær, Ridder.

Anne Friis.

^{*} Hr. Wulf

Pogvise, Ridder.

Jørgen Friis,

Biskop i Viborg,

affat 1536.

²⁾ Nr. Svitsf. Kr. pag. 1356 samt Trykfejlslisten.

³⁾ Reg. over alle De Gch. Arch.

og virkelig Eiendom, mellem Lehn og Pantelehn af Kronen, af Kirken og af Privatmand, samt endelig mellem de forskjellige Familiers Rettighed til og Meddele i snart virkelig Eiendoms-gods, snart Pantegods, er i denne Periode ikke til at hitte Rede i og vil aldrig kunne blive fuldkommen oplyst, da dertil hører en uelagtig Kundskab næsten til enhver Bondegaard i Danmark og dennes Historie, ja til mange Bøndergaarde og Steder, som slet ikke mere eksistere; at dette aldrig vil kunne naaes, følger af sig selv. Efter Reformationen bliver Forholdet dog en lille Smule rimeligere, da Kirken næsten heelt træder ud og dens Gods forenes med Kronens, men der bliver dog mere Forsvikling tilbage end man rimeligviis nogenstunde vil see lest.

Forvel **Ove Lunge** hidtil er forekommet enkelte Gange i offentlige Forhold, saa havde han dog indtil **Christian den Andens** Fald endnu aldeles ingen betydelig offentlig Rolle spillet, ligesom han heller ikke synes at have deeltaget i Opstanden imod denne ulykkelige Konge, medens hans Broder, **Dr. Vincents Lunge**, blev brugt meget af Kongen i dennes Forhandling med sine trofaste Undersaatter og var ham trofast hengiven, saalænge han forblev i Landet. Efter Kongens uoverlagte Flugt forlod imidlertid saavel han som næsten hele det øvrige Land den Herre, der havde forladt sig selv, og Kong **Frederik den Første** modtog med aabne Arme den nu saa rige og mægtige Familie **Lunge**, ligesom det vel ogsaa især var i Betragtning af Familiens Rigdom og af **Dr. Vincents Lunges** Dygtighed og Brugbarhed at Kongen strax ved den store Promotion udnævnte alle tre Brødre til Rigsraader, altsaa 1523, kort før Haandfæstningen blev udstædt. — Ved Kong **Frederiks** Kroning, den 7de August 1524, slog han endeel Adelsmænd til Riddere ¹⁾, hvoriblandt uden Tvivl ogsaa **Ove Lunge**, der i det følgende Aar og siden fremdeles bestandigt benævnes som Ridder, derimod førte han endnu ikke noget Familienavn, ligesaa lidt som nogen

¹⁾ Ar. Svitz. Kr. pag. 1268.

af hans Brødre med Undtagelse af Vincents, der for det meste bliver kaldet *Lunge* eller *Longe*; først efterat Frederik den Første havde udstædt sin Forordning af 1526 og deri opfordret den danske Adels til, for at raade Bod paa den herskende Forvirring i Familieforholdene at antage faste arvelige Slægt-
navne, først da have *Lungerne*, ligesom saa mange andre gamle danske Slægter, optaget denne Skik, og det gamle Sagn om Anledningen til denne Navnesforandring og det i et saadant Diemed testamenterede Fordegods bliver altsaa noget tvivlsomt, dersom det ellers skal finde Anvendelse paa Andre end Dr. Vincents *Lunge*.

Fra nu af forekommer Hr. *Ove Lunge* som Rigsraad næsten ved alle Leiligheder, hvor Raadet er samlet, og det vilde være baade trættende og unyttigt overalt at anfere de enkelte Steder. I Maret 1525 kjeber han af Jomfru Gjertrud Maltes Datter *Munk* og dennes Søster, Fru *Anne Maltes Datter*, som var gift med *Jens Trogilsen*, to Søsterlodder i *Rastedgaard*, der skal have ligget i *Hornum Herred* i *Nalborg Amt* og da rimeligviis var det nuværende *Nebstrup* i *Synderup Sogn*, nu to *Bendergaarde*, men hvorved man seer Spor af den gamle Bygning, som var beboet af Adels¹⁾; Navnet passer iøvrigt bedre paa *Radsted By* i samme Sogn. Om denne Eiendom maatte han dog i Maren 1526, 28 og 37 fere Processer med disse Damers Broder, *Søren Maltesen Munk*, men Dommen faldt ud til *Ove Lunges* Fordeel²⁾. — Fra Maret 1525 have vi endnu et Par Gifterretninger, som tjene til at gjøre sig en Idée om hans Velstand paa den Tid. I Fortegnelsen over den Etyrke til Hest, hvormed Rigsraaderne og Lehnsmændene vilde møde i Høystendommerne for at afværge det forventede Indfald af *Christian den Anden*, ansattes han til 10 *Slavind*, hvilket var meget betydeligt, da kun to verdslige Rigsraader stillede mere, nemlig *Hofmesteren Mogens Gjøe*

1) D. Atl. V. 49.

2) Klev. Saml.

og den rige **Predbjørn Podebust**, hver 16 **Glavind**; indenlands skulde han udruste 10 **Glavind** og 4 **Skytter**, Alle til Hest, og hans Indtægt var altsaa 1200 **Mark** eller 800 **Rbd.** **Selv**; i hele **Jylland** var der med Undtagelse af **Predbjørn Podebust** ingen **Privatmand**, som besad en saa stor Indtægt ¹⁾. Til at menstre **Adelen** udnævntes i dette og det følgende **Mar** enkelte **Mænd** i hvert **Stift**; **Hr. Ove Lunge** havde tilligemed **Biskopperne** **Tilsyn** baade med **Viborg Stift** og med **Vendsyssel**, samt desuden i **Forening** med **Erik Banner** og **Hofmesteren**, **Hr. Mogens Gjøe**, **Overcommandoen** over hele **Jylland** ²⁾; ogsaa 1531 havde han den samme **Bestilling**, samt tillige at hjælpe **Folk** til **Lov** og **Ret**, hvilket vil sige, at holde **Herredage** og der affige **Domme** ³⁾. — I **Maret** 1528 blev han af **Kongen** forlehnct for **Livstid** med **Nastrup Slot** i **Vendsyssel** med de to tilliggende **Herreder** **Venneberg** og **Jerstev** ⁴⁾; det ham paahvilende **Gjæsteri** var at holde **Kongen** og hans **Følge** to **Nætter** i **Nalberg**, samt at bestille ham **Natteleie** i **Vendsyssel** ⁵⁾. — Blandt de 87 **Adelsmænd** fra **Jylland**, **Jyen** og **Smaalandene**, som **Kongen** i dette **Mar** udfkrev til et **Tog** i **Tydskland**, for hvilket de dog klogeligen undskyldte sig, var ogsaa **Hr. Ove Lunge** ⁶⁾, som samme **Mar** endnu paa sin **Hustrues** **Begne** tog **Lavhævd** paa endel hende tilhørende **Gods** ⁷⁾ og tre **Mar** efter fik **Bekræftelse** paa

1) **Nye. D. Mag. V**, 51, 53, 95; i **Geneal. Viegr. Arch. I**. 186 er denne **Fortegnelse** misferstaaet, thi **Jngen** af de her **Anførte** tjente til **Fæds**, men **Ferstjellen** var kun imellem dem, som skulde mede i **Hertugdømmerne**, og dem, som blot skulde stilles indenlands o: i det egentlige **Danmark**.

2) **N. D. Mag. I. c.** pag. 95, 301.

3) **Ibd.** pag. 130, 32.

4) **Voss Excerpt.** i det **Danske Selskabs Archiv**; **D. Hist. V**, 399 beretter, at han har faaet dette **Lehn** 1527, hvilket dog vel neppe er rigtigt.

5) **Hist. Tidsskr. II**, 27, 28.

6) **Ar. Svitz. Nr.** pag. 1310.

7) **Klev. Saml.** efter **Pet. Dyrskjotts Breve**.

det til Tirsbæk hørende ældgamle Birkething ¹⁾); 1532 blev han paa 2 Mar forlehnet med Teglgården ved Veile, som hidtil havde hert til Sortebredrekloster, men som kom i Kongens Børge, da Munkene forløb Klosteret; Mar 1535 skænkede Kongen den til Byen ²⁾).

Den 3die April 1533 døde Kong Frederik den Første, og alle de Færrer, som hidtil kun havde truet i det Fjerne, nærmede sig nu med stærke Skridt. Paa Herredagen i Kjøbenhavn deelte Raadet sig i to Partier, hvoraf det stærkere, — det strengt catholske med Bisperne i Spidsen, — overstemte det Andet, som lededes af Hr. Nogens Gjøe og Erik Erikfen Banner; til disse sluttede sig ogsaa Hr. Ove Lunge, medens hans Broder Niels holdt sig til Bisperne ³⁾, og den overstemte Minoritet forlod misfornøiet og med tunge Mhuclser Herredagen, medens de triumpherende Catholikker spillede Mestere. — Disse Mhuclser gik snart i Dpshydelse. — Sjenderne landede Maret efter ved Kjøbenhavn under Grev Christoffer, proclamerede den fangne Christian den Anden og vare snart Herrer over den største Deel af Landet. Med stor Iver og Kraft drev man nu i Jylland Kongevalget, og en Deputation, i hvilken Hr. Ove Lunge deeltog, blev strax sendt til Holsteen for at underrette Hertug Christian om det paa ham faldne Valg og tilbyde ham den vækkende Krone. Kongen blev, som bekjendt, i al Hast hyllet ved Horsens, men Sagerne forberedes Dag for Dag, og til de tidligere Tab kom nu ogsaa Byen og Bendshøvel, ved hvilken Leilighed Hr. Ove Lunge mistede Mistrup, som Skipper Clement forlehnedes til Michel Tolder ⁴⁾. — Den jydskke Adel tabte dog ikke Modet, skjøndt Alt spaaede et uheldigt

1) Jfr pag. 286; D. Atl. IV, 159 beretter, at han fik denne Befræstelse 1532, efter hvilken Autoritet er mig ubekjendt.

2) D. Atl. V, 950.

3) Nr. Svitf. Nr. pag. 1400, hvor ikke Ove men vel Niels Lunge deeltager i den over Hans Tausen assagte Dem.

4) Nye D. Mag. V, 138.

Udsald af Striden, og med en Begjæring, som kunns Ulykken fæder den af sig her i vort sindige Fædreland, sluttede de sig fastere og fastere om den nyvalgte Konge og tilbageviste alle Tilbud om Underkastelse. Man har endnu opbevaret et hjerteligt og trosthyldigt Brev fra en saadan Adelsmand, **Anders Gyldenstjerne**, — som 16 Dage efter faldt ved **Evensstrup** imod de seierlige Vender, — hvori han underretter sin Broder **Erik**, der var Hovedsmand paa **Agershuus**, om **Sagernes** Stilling og henfalder ham om at modstaae alle Fristelser og holde fast ved den Udvalgte; vel ere Udvalgte og Udvælgte kunns merke, thi **Sjælland**, **Skaane**, **Halland**, **Syen**, **Lolland**, **Falster**, **Meen**, **Langeland** og **Vendsyssel** ere tabte; hvor **Bispen** af **Vendsyssel** er, veed man ikke, han kryber nu i et **Mussebul**¹⁾, og hvor deres **Søster Elsebe**²⁾ er bleven, har han heller ikke spurgt, "min kjære Broder, fremfor Alt beder jeg Dig for al broderlig Trost, at Du ikke lader Dig overtale, enten af **Hr. Tyge**³⁾ eller nogen Anden, i Hvo det være kan, enten med listige og behændige Ord eller med deres Trudsel og "puffig" Tale, at Du giver Dig nogensinde fra min Herre og ind til Grevnen eller de Lybske. Kjære **Erik**, vil Du betænke og erindre, hvad Velgjerninger og Villighed min Herres Fader, **Kong Frederik**, beviste baade Dig og mig, da giver Du Dig aldrig fra min Herre..... Men Du skal vide, for jeg vil give mig fra min Herre med min fattige Tjeneste, da vil jeg for Lebe med ham, om jeg ikke haver at ride paa..... Kjære **Erik**,

1) **Erik Erikson** Banner bestylder ham senere for at være fæben i **Peder Ridemands Døn** *), et værdigt Tilflugtssted.

2) **Fru Elsebe** **Olufs** Datter **Gyldenstjerne**, gift med **Bonde Due**, men stilt fra ham; hun levede paa denne Tid med **Bispen** eller **Bisperne** i **Vendsyssel**, som jo selv kunde give hende **Abjuration**, og blev siden gift med **Erik Mortensen**.

3) **Krabbe**, **Nigets Marsk** og een af **Grev Christoffers** Raader.

"lad Dig ikke fortrybde at Du tager nogen Skade paa Din For-
 "lehuing i Lolland, min Herre retter Dig det vel op, med Guds
 "Gjaldp. Tænk hvad Skade Hr. Nogens Gjøe lider og Erik
 "Banner; de ere qvit ved al den Deel, de havde i Sjælland,
 "Skaane, Thyen, Lolland og Falster; det regne vi eller agte for
 "Intet! Jeg er og af med mit Degnedom (Kannikedomme) og
 "hvis jeg havde i Roskilde og i Sjælland; dog frev Grevens
 "mig sin Leide til, at jeg skulde beholde hvis jeg havde udi
 "Sjælland, dersom jeg vilde komme der til Landet og hylde ham,
 "hvilket jeg aldrig agter, med Guds Gjaldp." 1).

Med denne fulde Fortrosthing om en retfærdig Sag og et
 heldigt Udfald rykkede den jydskke Adel imod Bønderne og kom
 for Aalborg, ikke meer end 300 Heste stærk; den troede at træffe
 paa en sammenloben Bøndehob, men fandt en velrustet Hær
 paa 6000 Mand, Eliten af den danske Bøndestand, nemlig de
 altid Kampberedte Bøndelboer, der rykkede frem med gjaldende
 Horn og under en øvet Anfører opstillede sig i Slagorden paa
 et Bjerg. "Da vaar saa vyde kommen," siger Hvitsfeld, "at
 "Adelen enten skulde fla eller romme med Spot. Hvorfor de
 "bleve saa beraadde, at de heller vilde eventyre Lykken end flye
 "med Skamme. De forløbe demnem oc paa, at det vaar ikkun en
 "gemeene Almue oc foractede Sjenden." Udfaldet er bekjendt.
 De thydskke Ryttere, som skulde falde Bønderne i Flanken, toge
 strax Reispaus, og Adelen's tungt bevæbnede Heste styrkede paa de
 kledde, nysplejede Agre — det var i October, — som de maatte
 over; Nederlaget var fuldstændigt, og i over 100 Aar efter
 mindedes man med Rædsel de Bøndelboers Koller, Morgenstjerner
 og Spyd, thi kun disse Vaaben benyttede de sig af, men dem
 forstode de ogsaa at bruge.

Nagtet nu hele Landet gif tabt indtil Randers og paa
 Vestkysten indtil Varde, lod Adelen ikke Modet falde, men grab
 alle Forholdsregler for at holde Sjenden ude. 4 Dage efter

1) Jbb. V, 138—39.

Slaget blev Hr. Ove Lunge sat til, i Forening med Magistraten i Randers at ordne denne vigtige Byes Forsvar, medens den udvalgte Konge blev anmodet om, snarest muligt at komme til Hjælp, og nu vendte Lykken sig; Adelsens Standhaftighed vandt Seier. Bønderne stormede, men "bleve slagne tilbage og finge store Hug", og endnu i samme Aar naaede Hævnen dem; Johan Rantzau stormede Aalborg, og Blodbadet var forfærdeligt, som altid naar i hiin Tid tydske Leietropper huserede. — Hvormegen Deeltagelse man end feier for de Undertrykte, som mandigen, med Vaaben i Hænde, forsvarede deres Frihed, og hvor stærkt man end maa misbillige den Maade, hvorpaa Adelen benyttede sin Seier, saa kan man dog ikke nægte den jydsk Adels Fæsthed og Standhaftighed sin Beundring, ligesom der vistnok heller ingen Tvivl er om, at Kunns den reddede Danmark fra at blive tydsk. Grev Christopher og de Lybske havde naturligtvis aldrig skaanet Nationaliteten, og de to vigtigste Byers, Kjøbenhavn og Malmoes, Øvrighed var alt tydsk, ligesom disse Steders Hu kun stod til at indtræde i Hanseforbundet; den jydsk Adels Standhaftighed frelste Danmark og frelste det for Kong Christian, men ligesaa vist er det, at den uden hans Hjælp havde maattet bukke under. At den siden misbrugte sin Seier er uden for al Tvivl, men den aldrig svigtende Memesis har ramt den haardt, thi hvor ere disse stolte Hersterveres Afkom nu? Hvor træffe vi disse berømmelige og rige Slægter, som stolt maalte sig med hele Europas Adels og neppe ansaae tydske Fyrster for sine Lige? Man see sig om efter Gjøerne, BANNERNE, LUNGERNE, MUNKERNE, GYLDENSTJERNERNE, PODEBUSTERNE, ROSENKRANDSERNE, BRAHERNE, ULFELDERNE, ULFSTANDERNE, KRUMPENERNE, ØYERNE, SPARRERNE, LINDENOVERNE, BILLERNE, BILDERNE, BJØRNERNE, URNERNE, SKINKELERNE, VALKENDORFERNE, VOLLERNE, KRASSERNE, STRISERNE, KRAGERNE, SØGERNE, KRUMMEDIGERNE, LYKKERNE, BRYSTERNE, GALTERNE, GARDENBERGERNE, TROLLERNE, TUELERNE, KROGENOSERNE, THOTTERNE, SKRAMMERNE, KRABBERNE, PARSBERGERNE, URUPERNE, SVITFELDERNE, TORNE-

Frandserne, Krumstrupperne, Grubberne, Globerne, Vifferterne, Tidemanderne, Fastierne, Pogvisterne, Dyrerne, Tinhuserne, Langerne, Kaaserne, Rafnsbergerne, Bekerne, Falsterne, Venstermanderne, Sackerne, Sviderne, Svasserne, Strangesenerne og alle hine øvrige Slægter, som dengang i Danmark virkelig vare, hvad Rigstraaderne i Sverrig endnu den Dag idag kaldes, nemlig Landets Herreer? Af alle de her nævnte Familier, hvis Antal, om det behøvedes, meget let kunde fordobles, ere i dette Dieblik her i Danmark i det Høieste 7 tilbage, og endogsaa af disse sygne de Fleste hen, uden Formue og uden Midler til at opretholde deres ældgamle Navn, medens Fremmede færdes i deres Fædres Boliger, eller vel endogsaa nedrive disse — for at sælge Stenene! Herrens Haand er kommen over de Starke og deres Afkom er bortveiret fra Jorden, men vi, som see Straffedommen, hvad Ret have vi til at fordomme Hine og deres Færd? Have de feilet, da have de sandelig ogsaa bedet derfor, og Historiens Sag er det, med Upartisthed at veie deres Handlinger, ikke at fordomme dem uhorste. Saadant gjore kun de partiske og uretfærdige Dommere!

Strax efterat Opstanden i Jylland var undertrykt, allerede i Januar Maaned 1535, blev Hr. Ove Lunge tilligemed Iver Juel fra Golding af sendt op til Sverrig for at opfordre Kong Gustav Vasa til, i Overeensstemmelse med det bestaaende Forbund at sende Kong Christian Hjælp, og derefter at underhandle med de Norske ¹⁾. Gustav Vasa sendte en anseelig Flaade, samt desuden en Armee, som faldt ind i Halland og snart befriede dette Land saavel som Skaane, medens Flaaden forenede sig med den preussiske og danske Flaade, hvilken Sidste tildeels bestod af Skibe, som udrustedes af Private paa egen Bekostning; blandt disse Patrioter var ogsaa Ove Lunge, saavel som den Erik Gyldenstjerne, der af sin faldne Broder

1) Ar. Svitz. Kr. pag. 1439, Krags Christian II's Hist. I, 85, Suhms N. Saml. III, 277.

med saa megen Barme var bleven opfordret til at slutte sig til Kong Christian og som nu saa vel fulgte denne Opfordring, at han fra Norge skaffede en Flaade paa 10 Skibe tilveie, hvilken han selv var med at anfere ¹⁾. Flaaden vandt under den berømte Peder Skrams Anforsel den ene Seier efter den anden, og Lykken begunstigede til Lands ligesaa stærkt den udvalgte Konge, som allerede den 24de Juli 1535 kunde begynde at indeslutte Kjøbenhavn. I den langvarige Beleiring udnævntes Ove Lunge og Johan Friis til Krigsraader, hvis Bestilling var at sørge for Proviant ²⁾, men han havde tillige som Oberst Commando over Krigsfolket og var een af de Oberster, til hvilke den tappre Henrik Branthun efter en langvarig og haardnakket Beleiring maatte overgive Krogen Slot ved Helsingør Helligtrefongers Dag 1536. — Efter Kjøbenhavns Overgivelse var han naturligviis med paa den mærkelige Rigsdag, paa hvilken Wispernes Fangning og Afstæffelsen af den catholske Religion blev vedtaget, efter hvilken Tid han endnu deeltog i de offentlige Anliggender lige indtil sin Død; sidste Gang jeg har truffet ham tage Deel i et offentligt Anliggende er 1539 ³⁾, da han med flere Gesandter blev sendt til Gent til Regentinden i Nederlandene, som havde tilbudt sig at møde Fred imellem Kong Christian og Pfalzgreven, men denne Underhandling gik overstyr, da det hverken var Regentindens eller Pfalzgrevens Alvor.

Om Hr. Ove Lunges Process med Erik Krummedige i Maret 1533, angaaende Breballe By og dens Beboeres Forpligtelse til at søge Grundet Birk, have vi alt talt. — Mar 1546 havde han den Sorg at miste sin kjære Broder Vincents, hvilken Erkebisp Oluf Engelbrechtsen lod snigmørde i det Fængsel, hvori han imod al Folkeret og Krigsbrug

¹⁾ Krag, l. c. pag. 97, Suhms Saml. l. c. pag. 274.

²⁾ Ar. Svittf. Kr. pag. 1466.

³⁾ Ar. Svittf. Kr. pag. 1469, 86; Krag l. c. I, 152, 210, II, 33, 316.

havde kastet ham; i et Brev fra Midsommerstid samme Aar til den nye Lehnsmænd paa Bergenhuus, *Efte Ville*¹⁾, opfordrer han denne indstændigen til at tage sig af den Myrdedes Enke og Børn, at der ikke skal tilføies dem nogen videre Overlast. Brevet slutter med det saa naturlige Dnske, "at den milde Gud maatte end snarere, end Noget troer, gibe sin Raade til at dette Mord maatte blive straffet", hvilket ogsaa opfyldtes, idet Erkebisppe maatte forlade Stift og Fædreland, meest for dette Forræderies Skyld, thi for sin Modstand imod den udvalgte Konge havde han under andre Omstændigheder vistnok faaet Tilgivelse. — Maret efter fik han Ciendomsdom paa en øde Jord i Nyborg med paastaende Stald²⁾, hvilket maaskee var forbrudt Guds fra Borgerkrigen af, og samme Aar forte han for Herredagen Proces med **Tord Glambek** om de Agre og den Jord i Pjedsted, som hans Oldefader (o: Bedstefader) **Fr. Iver Jensen (Dyre)** 1462 havde pantsat til **Niels Pedersen Glambek** i Pjedsted; **Tord Glambek** udlagde **Fr. Ove** 6 Agre paa Pjedsted Mark 1533, hvormed denne dog ikke vilde lade sig noie, men paastod at det ei var den rette Jord, hvilket dog blev beviist, medens Herredagsdommen ellers forbeholdt **Fr. Ove** Ret til at tale paa det øde Byggested i Pjedsted og den halve Otting Jord over al Pjedsted Mark, som var medindbefattet i Pantet³⁾. — Med Sognepræsten i Veile, **Mester Oluf Nielsen**, havde han en Strid om Lienden af Dretfiskeriet ved Veile Mølle, der af Kong **Hans** var forlehnat **Fr. Ove Lunge**. Præsten gjorde ifølge et Brev af **Christian den Første** Fordring paa, som Liende af dette Fiskeri at have Ret til alt, hvad der fangedes Søndag Nat, og selgelig ogsaa til i denne Nat at opdrage Stigbordeerne for Mølleaaen. Dette vilde Mølleren ikke tilstede og fik deri Medhold af sin Husbond, som beraabte sig paa sit Lehnsbrev, hvori der slet ikke taltes

1) Klev. Saml.

2) Cancell. Reg.

3) Klev. Saml.

om nogen saadan Act for Præsten; for at faae en Ende paa Sagen fikede **Hans Møller** og **Iver Pallesen**, — hvilken Sidste rimeligviis var Møllersvend, — nu selv en Søndag Nat i Mollepotterne, hvorfor Præsten kaldte Sandemænd til og forlangte dem voldsorne; Sandemændene frikjendte imidlertid de Anklagede, og Præsten indstævnedes derpaa Sandemændene til Landstthinget for at faae Dommen underkjendt. Her fremlagde han blandt andet et Ringsvidne af 1508, ifølge hvilket Præsten skulde nyde al den Fisk, som falder i Mollepotterne Søndag Nat ¹⁾, og Retten domte St. Mortens Dag 1538, at Mester Oluf skulde nyde sit Fiskeri og Eiendom efter hans Beviser og Forlekningsbrevs Indhold ²⁾. Hermed var Sagen imidlertid ikke til Ende, thi Hr. **Ove Lunge** indstævnedes den nu for den heieste Instantz, Kongens Retterthing, hvor den foretoges 1539 Lørdag næst efter Fastelavnssøndag (22 Febr.) og med begge Parterz Samtykke blev forliigt saaledes, at den af Parterne, som skulde være eneberettiget til at opdrage Stigboderne Søndag Nat, skulde give den Anden $\frac{1}{4}$ Tonde Dreter inden St. Olufs Dag (29de Juli) ³⁾; Mølleren beholdt da, som det Naturlige, selv Fiskeriet og skarede siden denne Afgift til Præsten, hvilket dog senere blev forandret til en Pengesgift. Samme Aar erhvervede Hr. **Ove Lunge** et Kongebrev til Dyrigheden i Beile, at de skulde undersøge Aastedet, da Kronens Fiskeri af Brohyl meget fortrængedes ved Nædkommendes Garnsæt og Vaabbræt i Forstroget ved samme Fiskeri, og derefter afsæle og afsætte ordentlige Grændser for dette Fiskeri, saaledes som det af Arilds Tid været har ⁴⁾.

Hr. **Ove Lunge** eiede foruden **Tirsbæk**, **Stolviggaard** og Andeel i **Kastedgaard** endnu **Odden** i **Vendsyssels**, i **Mygdal**

1) Om en anden, omtrent samtidig Strid angaaende Dretefiskeri ved Beile Fjord og Geistlighedens ved denne Leilighed anvendte Snildhed jfr. **Maanedskr. Orion I**, 380—81.

2) Ifølge Doc. i Arch. i Beile.

3) Klev. Saml.

4) Doc. i Beile Archiv.

Sogn, Horns Herred, en ældgammel Herregaard, som ligger ved et Tillob af den store Uggerby Na, omtrent 1½ Mil i Nordost for Hjørring, og er een af de nordligste Herregaarde i Danmark; den forekommer alt i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede og tilhørte i det følgende de gamle Lunger, fra hvilke den igjennem Skiftavl-Friserne gik over til de nye Lunger, der have opført den grundmurede Hovedbygning; nu er Bøndergodset frasolgt og Jorderne tildeels udparcellerede. Et smukt Legat er i den senere Tid skænket til Sognkirken Mygdal, nemlig til Udstyr for den sødeligste Pige, som i Marts Løb bliver gift i Sognet. — Ove Lunge synes mig ifølge de tidligere anførte Sagn¹⁾ at maatte betragtes som den Mand, der i sin Egn dannede Overgangen fra den tidligere Landkultur til den senere, hvilket paa samme Tid flere af hans Jævnlige udførte paa andre Steder i Landet, idet de til deres Gaarde lagde een eller flere Bøndergaarde, hvilke de enten ved Kjøb eller paa andre Maader havde faaet i deres Besiddelse, og derefter saameget som muligt udfiktede det Hele af Fælledsffabet med de andre Sognebeboere; med Hensyn til Tirsbæk var det da Bottrup og Høgholt, han underlagde Gaarden, og af den første dannede Avlsgaarden Bimmerborg. Man seer at dette alt var et vigtigt Skridt fremad til et forbedret Avlsbrug, men som ikke lod sig udføre uden Modstand fra Sognets øvrige Beboere, der ansaae sig for betydeligt forurettede ved denne Ophævelse af Fælledsffabet, hvortil dog, som Sagnet ogsaa udtrykkeligen bemærker, deres Samtykke var indhentet. Mærkeligt er det at det var fra Engom Sogn, og alene herfra, at Ove Lunge lagde Gaarde ind under sin Hovedgaard, thi her ciede han tienshylligen ellers heist ubetydeligt Bøndergods, medens Breballe By i Hornstrup Sogn tilhørte ham heelt. Denne Omstændighed kunde maaskee tyde hen paa, at man ikke havde en saadan Dispositionsret over det Bøndergods, der i længere Tid havde hørt under en Gaard, altsaa sit Fæstegods, hvilket ganske stemmer med de nyere Bestemmelser i saa Henseende, men at en saadan Indskrænkning

¹⁾ Jfr. pag. 146—47.

derimod ikke fandt Sted med Hensyn til Selveiergods, som man tilkjøbte sig, — og for et saadant Princip taler unægtelig Billighed; dog dette er kun en Hypothese, som endnu trænger til at bekræftes ved mangfoldige specielle Facta, forinden den kan fremstilles som Regel.

Hr. Ove Lunge døde Aar 1540, Søndagen før St. Mathæi Dag i Faste (22de Febr.), og blev begravet i sin Sognkirke Engom imellem begge sine Fruer¹⁾. Han var første Gang gift med Fru Karen Rosenkrands, Datter af Erik Timmesen til Engelsholm og Fru Margrethe Sæg; med hende arlede han fire Døttre, Dortha, som blev gift med Claus Eggerdsen Ulfeld til Kragerup²⁾, Viveke, der fik Jens Juel til Højselmed³⁾, Karen og Anna, hvilke to Sidste bleve Nonner; Karen blev igjen udtaget af Klosteret af sine Slægtninge Jørgen og Otto Brahe⁴⁾ og gift med Peder Pedersen i Norge, efter hvem hun var enke 1571⁵⁾; Anna fik som Nonne en Søn med Biskop Joachim Rønnow i Roskilde, dog rimeligvis før han blev Geistlig; der meldes Intet om at der er overgaaet hende nogen Straf for denne Sags Skyld. — Ove Lunges anden Frue var Anne Friis til Odden og Stolviiggaard, Datter af Henrik Jørgensen og Fru Anne Lunge, og med hende havde han fire Sønner og tre Døttre, nemlig Iver til Tirsbæk, Christoffer til Odden, som blev gift med Fru Karen Juel og faldt i det berømte Slag ved Svarteraa 1565, Tyge, som fik Sophie Raas, Johan, der

1) Jfr. pag. 136.

2) I Drølev Sogn, Leve Herred i Holbøks Amt; han kaldes ogsaa til Elmelund paa Ngen, paa hvilket han dog kun var Lehnsmænd.

3) I Hal Sogn, Vester Herred i Ribe Amt; han opførte 1532 en ny Hovedbygning paa Gaarden.

4) Folger Parsbergs Slægtebog: "Jørgen Brahe og Otte Brahe nøde hende til at bliifue Dannequinde".

5) Klev. Saml.; alle Slægtebeget kalde ham urigtigen Palle Pedersen.

uden al Tvivl døde som Barn, **Maren**, gift med **Niels Apelsen Rosenkrands** til Nyhave, **Christense**, der først fik **Peder Fasti-Skrum** til Voldbjerg, siden **Niels Juel** til Abjerg, og endelig **Kirsten**, som fik **Apel Juul** til Willestrup. — Fru **Anne Friis** havde af sit første Ægteskab med Nigsraaden **Hr. Bjørn Andersen** til Steenalt to Sønner, **Henrik** og **Anders Bjørnsen**, samt en Datter, **Anna Bjørns Datter**, hvilke altsaa bleve Halsfodskende til **Lungerne**, og i den Anledning opstod 70 Aar efter **Bjørn Andersens** Død en Arveproces, som **Lungerne** tabte, uagtet de paaberaabte sig den langvarige Besiddelse igjennem flere Generationer, thi Løsen var om Guds, som **Hr. Ove Lunge** havde kjøbt og pantet imedens han var gift med **Klagernes** Bedstemoder, men Dommen faldt, at **Lungerne** skulde bringe deres Breve tilstede og bevise deres retmæssige Besiddelse ¹⁾. Iøvrigt havde Fru **Anna Friis** strax efter sin anden Mand's Død i Aarene 1541 og 42 haft vidtloftige Arvestridigheder med sin ældste Søn, **Henrik Bjørnsen** til Steenalts, Enke, Fru **Anna Bjørn**, Datter af **Johan Bjørnsen** til Nielsstrup, samt hendes Moder, Fru **Gjertrud Parsberg**, i hvilken Anledning der holdtes et Møde i Veile 1541 og paa Steenalt 1542 i Fasten af endeel af deres fælleds Venner, som ogsaa lykkelig fik et Forlig tilveiebragt ²⁾. Endnu den 1ste Juli 1542 levede hun paa Lirsbæk og tilskrev **Hr. Esker Wille** til Balden et Brev i Anledning af at een af hendes Dreng i Drukkenskab havde saaret een af **Hr. Eskes** Bønder i Haanden, hvilken Sag Drengen havde afgjort i Mindelighed med Bonden og hun nu beder Huusbonden om, fra hans Side at lade være upaatakt, da "thet er ickij wd en et vorkondigt barn Som samme skade gjorde, ti beder jeg eder kjerlig oc gierne at ij ville giøre for guds skyld oc for mynne skyld oc offvergiiffe thette med tende sffatige Dreng, Hvad som jeg enten kunde giøre eller lade for eders skyld enn andenn gangh thett skal ij altid

¹⁾ Klev. Saml.

²⁾ Codex vet. Reg. in folio Nr. 844.

fyndte meg well willigenn att forskulle, eter tij Hellig tresellig-
hedt beffalundes". — Samme Aar døde Fru Anna og blev be-
gravet hos sin Egtefælle i Engom Sognekirke.

6. **Iver Lunge.** Denne Hr. Oves ældste Søn, som i sin
Arvepart fik Tirsbæk, er en ganske anden Personlighed, end Fa-
deren, og i en enkelt, men ikke i alle Retninger en Typus for
en dansk Adelsmand fra hiin Periode. Saaledes synes han ikke
at have kjendt til den Uergjerrighed, som tilfredsstilles ved vig-
tige Embeder og høie Uresposter, — muligviis har han heller
ikke besiddet Evner til at beklæde dem; dette overlod han til An-
dre, ja satte end ikke videre Priis paa at erholde indbringende
Pantelehn, hvilket i hans yngre Aar ikke havde været saa van-
skeligt. Derimod opoffrede han sig ganske til Bestyrelsen af sine
Godser, søgte ved Mageskifter at samle sit Gods nærmere om
sin Hovedgaard og ved fordeelagtige Giftermaal at forege sin
Formue, hvilket ogsaa lykkedes ham særdeles vel, saa han i alt
Fald i denne Retning hverken har manglet Klogskab eller For-
stand. Alt i Adelsens Tæxt af 1543 ansattes Iver Lunges
Arvegoods til 619 Mark,¹⁾ en meget betydelig Sum, især i
Sammenligning med hans Brødre, af hvilke Tyge kunns sættes
til 160 og Christoffer endogsaa kunns til 50 Mark. I Aarene
1546 og 47 havde han og hans Medarvinger en langvarig
Proces med Broderen Tyge Lunges Enke, Fru Sophie Raas,
der gif fra Arb og Gjæld, hvilket hine modsatte sig, skjendt
forgjæves.²⁾ I det første af disse Aar kaldes han Kongens
Hoffinder, har altsaa i det Mindste prøvet Hofjenssten, som
dog ikke maa have tiltalt ham; samme Aar 1547 fik han Veile
Melle i Pant af Kongen for 200 Tschimsdalere, hvortil da
herte Tiskeriet i Brohyl, nogle Humlehaver og anden Tilliggelse;
dette varede dog kunns i 10 Aar, da Dronning Dorothea i
Aaret 1557 fik Kongens Brev at maatte indløse den for den
samme Sum; den er nu ansat til 21 Td. 2 Sk. Møllestylds

¹⁾ Krag's Christian III. Hist. II, 162; 619 Mark er 416 Rbd. Sølvs.

²⁾ Klev. Saml.

Hartkorn, samt for Biskeriet 2 Td. 1 Et. St. 1) 1549 havde han paa sin Trues Vegne og i Forening med dennes Moder og Søster en Proces med Jørgen Skinkel til Lammehave om 3 Gaarde i Odense Herred; de Indstævnte udebleve, og Jørgen Skinkel vandt derfor sin Sag. 2) I Maren 1570 og 71 havde han og hans Medarvinger en anden vigtigere Proces, nemlig om Arven efter den for Meeneed 1558 til evigt Fængsel indbødte Peder Christensen til Hjelmsogaard i Sjælland, Lange i Fyen og Taagerup i Skaane, der rigtignok 1559 kom fri imod at betale Kongen 2000 Daler, men 1567 overlob Kongen alt sit Arvegodss imod frit Underhold medens han levede; Kongen folgte alt Godset igjen 1568 til Peder Oye og Otto Brahe, som derom maatte føre Proces med Iver Lunge til Tirsbæk og hans Medarvinger, der paastode at være Peder Christensens Slægt og gjorde Paastand paa Arv efter ham. Man veed ikke hans Slægt navn, men uden al Tvivl var han en Dyre, da han førte dette Vaaben, og altsaa virkelig beslægtet med de nye Lunger, men saa langt ude, at Dommene af 26de Novbr.

1) D. Atl. V, 952. Her er vistnok Stedet til at giere opmærksom paa en Beskaffenhed ved hiin Tids Pantelehn, som ingenlunde paaagtes tilstrækkeligt af dem, der ansee hiin Indretning for saa fordærvelig for Kronen. Kongen behøvede nemlig ingenlunde selv at staffe den fornødne Pengesum tilveie for dermed at indløse et Pantelehn, men kunde overdrage dette til en anden Vysthavende, samt ved samme Leilighed forhøje Pantet. I Almindelighed var Concurrencean ogsaa saa stor, saa der aldeles ikke var nogen Trang til saadanne Vysthavende, og naar man antager, at Sammenhold imellem Stændens Medlemmer skulde trykke Afgifterne ned, da betragte man blot vor Tids Forpagtere, som fuldkomne ere under samme Omstændigheder; troer da virkelig Noget, at disse ved en Auction over en Forpagtning skulde kunne forene sig om at holde den i en lav Priis? Kuns under meget uheldige Conjuncturer eller i en afsides og kuns lidet afholdt Egn kan saadant tænkes, og fordem var det fuldkommen det samme med Pantelehnene, vel at mærke naar Regjeringsen satte Priis paa at have disse anbragte til den høieste Afgift, men herimod kunde undertiden andre Omstændigheder tale.

2) Klev. Saml.

1570 gif dem imod, hvorefter Kjøberne 1571 fik Laasbrev paa alt Godsset. 1) Dette udgjorde: *Sjelmfogaard* i Sneesløv Sogn, Ringsted Herred, nu en Bondegaard, dengang en Hovedgaard med tilliggende 15 Gaarde, 2 Huse og en øde Jord; 2) *Tange* i Krarup Sogn, Salling Herred i Thyen, nu nedlagt og drives under Eggestov, fordm en Hovedgaard med tilliggende Mølle og 2 Boel, samt desuden 10 Gaarde og 9 Huse; *Taagerup* eller *Togerup* i Tommerup Sogn i Gjerns Herred ved Skaanes sydlige Kyst, omtrent 2 Mile Øst for Falsterbo, lige ved Tralleborg, en nu forsvunden Hovedgaard, til hvilken der laae 2 Møller, 66 Gaarde og 4 Huse, adspredte over hele Skaane; 3) alt dette bethdelige Gods folgte Kongen for 6000 Daler og frit Ophold for Peder Christensen. — 1572 maatte han og Medarvinger føre den alt omtalte Proces med Bjørn Andersen til Steenalts Descendenter; ligeledes 1587 havde han en vidtøstlig Proces om Gundestedgaard i Gundested Sogn, Slet Herred i Aalborg Amt, omtrent 2 Mile Sydvest for Ribe, en nu udparcelleret lille Gaard, som i lang Tid herte under det nærliggende Krastrup. Brodrene Vincents og Timme Rosenkrands, Iver Lunges Søstresønner, eiede i Fælledskab denne deres Fædrenegaard, men den Første folgte sin Andeel til Landsdommer Mourits Stygge til Holbekgaard, hvorved Iver Lunge troede sig forurettet, da Vincents havde forpligtet sig til ikke at sælge sit Gods eller den Arv, ham efter Fader og Moder kunde tilfalde, til Andre end sin Broder Timme, saafremt denne vilde give ligesaameget som en Anden; Timme Rosenkrands lovede da igien sin Morbroder Iver Lunge Forkjøbsret, men Retten fandt, at dette ikke kunde komme Mourits Stygge til nogen Skade i hans Kjøb, derimod maatte det blive en privat Sag mellem de Paagjældende. 4) — Med Borgerne i Veile havde Iver Lunge

1) Küges Peter Ores Levnet pag. 219—25, Resens Frederik II. Av. pag. 164.

2) Küge l. c.

3) Rigens Domb. i Gesisterets Archiv.

4) Klev. Saml.

mangfoldige Stridigheder, dels 1553 angaaende deres Veie ind i Bjerge Herred, ¹⁾ dels 1557, 59 og 63 om Markeskjeldet imellem Breballe og Veile Marker, hvorom flere Aastedsmøder af dertil udnævnte Commissarier afholdtes, dog uden Nytte ²⁾; under hans Søn blev Striden endnu heftigere og kom først til Ende efterat der var brugt Vold. — Til Præstebordet i Veile laae ifølge et Vidne af 1508 fra Veile Bything 2 Aagre paa Bredal Mark, den ene Nord, den anden Ost for Byen, af hvilke aarligen svaredes 12 Sk. Havre; 1560 udstædte Iver Lunge et Bekræftelsesbrev paa at han havde disse Aagre til Leie af Sognepræsten i Veile, Hr. Niels Buch, til en af sine Bønder i Alsændrup; deraf gif da aarlig efter gammel Skik 12 Sk. Havre og to unge Høns. ³⁾ — Af Kongen fik han, som vi alt have hørt, ⁴⁾ 1566 Pantebrev paa Kronens Herlighed af Engom Kirke og Præstegaard, 8 Gaarde og 1 Boel i Hedensted Sogn, samt et Degneboel i Nebstager Sogn; endvidere ved Magestifte med Kongen 1576 en øde Gaard i Engom, 2 Gaarde i Bredal, 1 Gaard i Alsændrup, Kronens Herlighed af et Kirkeboel og et Gadehuus i Nebstager, af en Gaard i Engom og af nogle jordegne Bønder i Alsændrup; 1578 Kronens Herlighed af 8 jordegne Bønder i Daugaard, af Kirkegaarden sammesteds, af en Gaard i Smidstrup i Gadberg Sogn, en Gaard i Dalover i Randbøl Sogn, en Gaard i Lindballe Sogn, som kaldtes Gjeddsbelle ⁵⁾ og en Gaard i Tildskov; derimod fik Kongen i dette Aar af Iver Lunge en Gaard i Binding Sogn, 2 Gaarde i Gaarslev Sogn, hvoraf den ene heed Volsbroholt, ⁶⁾ 2 Huse og et Møllested sammesteds, samt endelig et Boel i Njæsted Sogn, hvilket sidste rimeligviis var det fra Tædrene arvede, som der tid-

¹⁾ Jvf. pag. 154.

²⁾ Doc. i Veile Archiv.

³⁾ Ibid.; Gaarmann om Veile pag. 67.

⁴⁾ Jfr. pag. 119, 137.

⁵⁾ Gjeddsbøl er nu en By; disse tre Sogne ligge i Tørrild Herred i Veile Amt.

⁶⁾ En saadan Gaard nævnes alt 1451, men existerer nu ikke mere.

ligere havde været Strid om; ¹⁾ 1579 fik han i Magekifte med Kongen Kronens Net af en Gaard i Dem Sogn, Dembraa kaldet; ²⁾ 1581 noget Gods i Daugaard Sogn, i Bjerge Sogn samt i Naarup Sogn Gramrode By. ³⁾ Naar man nu her til lægger alle de Magekifter, som have været nødvendige for at faae dette Gods ombyttet med nærmere og beqvemmere beliggende, vil man indrømme at han har været en yderst driftig Mand, og man vil ikke undre sig over at det forhen omtalte Vidne af 1584 ⁴⁾ viser ham som Eier af største Deelen af Sognet, om han end af endeel Gaarde kunns var Herlighedsseier. — Foruden Tirsbæk eiede Iver Lunge Østrupgaard i Haastrup Sogn, Calling Herred i Svendborg Amt, en ældgammel Herregaard, som nu hører under Grevskabet Brahesminde; ⁵⁾ desuden Nielstrup i Ollerup Sogn, Sunds Herred i samme Amt, hvilken hans Frue medbragte ham, ⁶⁾ samt en Gaard i Kiøbenhavn; ⁷⁾ hans og begge hans Fruers Navn og Vaaben tilligemed Mars-tallet 1582 stod paa den forrige Prædikestol i Haastrup Kirke, hvilken han lod opfatte i det nævnte Aar. ⁸⁾ Han døde paa Tirsbæk den 24de Marts 1587 ⁹⁾ og blev begravet i Ollerup Kirke, hvor hans Ligsteen endnu findes. Han blev første Gang gift med Maren Bjørn til Nielstrup, en Datter af Hr. Jo-

¹⁾ Kongen søgte i denne Periode stærkt at arrendere sig og valgte til Krongods i Jylland Egnen mellem Kolding, Vejle og Lille Belt, hvor alle de nævnte Sogne ligge; dette Gods horte dengang ligesom nu til det Bedste i Jylland; det andet store Distrikt var Egnen om Skanderborg, som var mindre god, men udmærkede sig ved sin hyperlige Jagd.

²⁾ Em Sogn i Børlum Herred i Bendshøvel; her ligger nu ingen By af Navnet Emvraa, derimod er Em Annex til Braa.

³⁾ Alt efter Orig. i Geh. Archiv.

⁴⁾ Sfr. pag. 138.

⁵⁾ D. Atl. III, 597, VI, 821; naar Østrup i Lunde Herred ibd. l. c. pag. 639 tillægges ham, da er det en Feiltagelse.

⁶⁾ D. Atl. VI, 812.

⁷⁾ Pont. Orig. Hafn. pag. 340.

⁸⁾ D. Atl. l. c. pag. 734.

⁹⁾ Mag. til Nd. Histor. I, 110; Nyerups antiqv. Fodr. pag. 20.

han Bjørnsen til Næsstrup og Fru Gjertrud Parsberg; med hende abledede han Sønnerne Ove, Johan og Vincents, hvilke to sidste døde som Børn, samt Døttrene Gjertrud og Sophie, af hvilke den Første fik Kiler Bryske til Dallund og arvede Tirsbæk, den Anden fik Ditlev von Ovalen og arvede Næsstrup. — Fru Maren Bjørn døde ligeledes paa Tirsbæk den 12te Mai 1561, ¹⁾ hvorefter han ægtede Fru Karen Bryske, en Datter af Geert Bryske til Dallund og Anna Viffert; med hende fik han ingen Børn, og hun overlevede saavel ham som to af hans Børn; hun døde først 1624 og kaldes 1590 Fru Karen Bryske til Tårup, Iver Lunges Efterleverste, i en Sag imod Otto Emmiksen til Steensgaard. ²⁾ Endnu kan tilføies, at hos Iver Lunge paa Tirsbæk døde 1580 saavel hans Svigermoder, Fru Anna Viffert, nemlig den 4de Mai, ³⁾ som Jomfru Anna Podebust den 25de Juli. ⁴⁾

7. Ove Lunge. Han er fød den 21de Juni 1548 ⁵⁾ og arbede efter sin Fader Tirsbæk samt tillige dennes Estrid med Weile By om Skjellet mellem Breballe og Weile Marker. Herredsfogden i Nørvangs Herred, Therkild Grøn, havde ifølge sin Embedspligt meddeelt Ove Lunge et Thingssvidne angaaende dette Skjel, men herfor indstærkede Borgermester og Raad ham 1592 for Landsstthinget, hvor de dog tabte saa aldeles, at de bleve tilpligtede at betale ham Kost og Løring; to Aar efter toge de et Thingssvidne paa at de protesterede imod enhver Sag, der denne Estrid angaaende kom for Nørvangs Herredstthing, da de vilde have den ind for Bytthinget. Man greb nu fra begge Sider til endnu kraftigere Midler, og en formelig lille Krig synes at være begyndt, i hvilken en af Ove Lunges Døttre blev fængslet i Weile, men som det synes lod hans Høskønd ved sine

1) Ibid. I. c.

2) Klev. Saml.

3) Klev. Stamt.

4) Codex nov. reg. in 4to No. 1263.

5) Hist. Dpt. om Adelen, Mf. i Danske Selskabs Archiv.

Folk Fængslet opbryde med Magt for at befrie ham. ¹⁾ Lehnsmanden paa Koldinghuus, den berømte Casper Markdanner, blandede sig nu paa det Offentliges Begne i Sagen, og ved hans Mægling tilbeiebragtes der den 2den April 1601 et endeligt Forlig, hvoraf jeg meddeeler Hovedpunkterne, som bedst oplyse Striden: Ove Lunge skal opgive hvad Tiltale han kan have til Niels Rasmussen og hans Forlovere for Penge, de have lobet ham, samt hvad Tiltale han kan have til Jens Byzsvend og Niels Rasmussens Datter for det Vidne, de have aflagt med Niels Rasmussen; han skal endvidere ingen Tiltale have til de Veile Borgere for den Fange, Ove Lunges Fisker, som udbrod af Fængslet i Veile, og endelig estergive hvad Tiltale han kan have til nogen Veile Borger for Voldsfager eller andre Sager. Derimod estergiver Casper Markdanner hvad Sager han har imod Ove Lunges Tjener Jep Bunde og Hendrik Clementsen i Bredal, samt Hans Dyrskjøtt, hvilke for Veile Bything vare voldsorne, Jep Rasmussen And i Breballe og Medbrodre, som vare Ran overorne til Veile Bything, hvilke Byfogden ogsaa estergiver (tilgiver), dog forbeholder Casper Markdanner Veile Byes Ret til den Eiendom paa Veile Mark, som Ove Lunges Tjener har brugt, hvilket skal gaae efter de kongelige Mandater og Byens Privilegier. ²⁾ — Aar 1607 og 1608 havde Ove Lunge en Arvesag, som i sig selv ikke var betydelig, men dog er vigtig forsaavidt som den viser, at han i disse Aar endnu var i Live, og at derimod Ditlev von Oualen og kort efter hans Enke Sophie Lunge vare døde, som det synes begge i Aaret 1607; det var om Fru Sophies Fæstningsgave og Guldkjæde, der streedes, men von Oualens Arvinger tabte aldeles i alle Instantsfer. ³⁾

¹⁾ I Hist. Tidstr. II. 176 ere ved Beretningen herom et Par stemme Trykfeil indløbne, nemlig ikke blot, som i Trykfeilslisten bemærket, Iver Lange paa to Steder istedetfor Iver Lunge, men i den 6te Linie skalde der staae "Iver Lunges Søn Ove," hvorimod man nu alene læser "Iver Lange".

²⁾ Alt efter Doc. i Veile Archiv.

³⁾ Klev. Saml.

Foruden Tirsbæk arbejdede **Ove Lunge** ogsaa Estrupgaard efter sin Fader, ¹⁾ samt fik Andeel i Froslevgaard i Froslev Sogn, Sønder Herred paa Mors, ubist paa hvilken Maade. ²⁾ Han ægtede den 11te Juni 1589 i Riege ³⁾ Berthe Bille, en Datter af Peder Bille til Eganholm og Birgitte Rosenkrands, samme Dag og Sted da Johan Bernekov holdt Bryllup med hendes Søster; de havde ingen Børn, saa denne Linie af Familien Lunge uddøde med ham, de andre henimod 30 Aar efter. Ved Ove Lunges Død gik Tirsbæk for første Gang over til en Kvinde, efterat den i mere end 200 Aar var gaaet fra Mand til Mand i Familien Dyre eller de nye Lunger; Fru Lisbeth Bryste siger derom i sin Slægtelov: "Den Gaard waar Gaaed i Arffue effter Fadr, Saa 6 Sønnen Haffde Boed paa Gaarden, Men Nu Gick den først i Søster Arffue, der Fru Giertrud Lunge sich denn." Naar Ove Lunge døde vides ikke, men hans Søster overlevede ham, og hun døde 1611; ⁴⁾ hun beholdt Tirsbæk indtil sin Død, da hans eneste efterlevende Søster arbejdede den og bragte den over til

Familien Bryste.

Denne stolte og hovmodige Slægt stammer fra Skotland og er derfra i det fjortende Aarhundrede kommen til Danmark; den skal efter Sagnet være den samme som den skotske Kongeslægt Bruce, med hvilken dens Naaben dog ikke har mindste Overensstemmelse. Dette er i selv Felt en halv, sort, guldbevæb-

¹⁾ D. Atl. III, 598, VI, 821; ved denne Gaard er der en Mærkelighed, som sikkert er eneste i sit Slægt; den tilhørte i det 16de Aarhundrede Mads Vadspyd, som to Gange blev fanget af Tyrkerne; den første Gang udløste Peder Ove ham, hvorefter han pantsatte ham Estrupgaard; den anden Gang blev han udlest af en gift Kone i Hamborg, som han tog med sig til Danmark og gav Manden en Læst Korn til Leie.

²⁾ D. Atl. V, 581.

³⁾ Histor. Optegn. om Abelen, Ms.

⁴⁾ Høgelunds Almanacke Ms.; Sigprædiken over Selvig Ranzau.

net Orn, samlet med en flakt rød Lillie; Skjoldet omgives af en vinget Drage, som bider sig i Halen. ¹⁾ Familien var især bosat i Tyen og aldrig talrig; den bar Tilnavnet: de onde Bryskere, og det var et gammelt Ord: Bryskerne have altid kun været saa her i Landet, men onde.

8. **Kiler Bryske.** Fru Gjertrud Lunge holdt den 16de Sept. 1582 paa Tirsbæk Bryllup ²⁾ med Kiler Bryske til Dallund, en gammel Herregaard i Søndersø Sogn, Skobby Herred i Odense Amt, Bryskernes Stammefæde, som i over 270 Aar tilherte denne Familie; han var en Broder til sin Svigerfaders, Iver Lunges, anden Frue, altsaa til sin Kones Stedmoder. 1568 indleste han med Kongens Tilladelse Wisjenberg Birk og Ulkendrup Mark i Odense Amt med tilliggende 12 Gaarde for 4450 Mark Danst og 3253 myntede Daler, for hvilken Sum det havde været pantsat til hans Farbroder, Antonius Bryske til Langese, Nigstraad og Kongens Cantzler, fra dennes Søster, Fru Sidsel Bryske, Eskild Hjøes Esterleveriske, og var dengang Kongens Hoffinder. ³⁾ Med sin Frue fik han det halve Nielstrup og ved Frue Sophie Lunges, Ditlev von Oualens, Ove Lunges og dennes Enkes, Fru Birthe Willes Døds arvende han paa sin Hustrues Vegne Tirsbæk, Nstrup og den øvrige Deel af Nielstrup, ⁴⁾ men døde selv 3 Aar efter, nemlig 1614; Frue Gjertrud Lunge døde samme Aar, ja maaskee endogsaa samme Dag. ⁵⁾ De havde tre Børn: Iver, som 1611 faldt i Beleiringen for Calmar, Maren, som døde 1610 og var gift med Jacob Høg til Trudsholm, samt endelig Lisbeth.

9. **Fru Lisbeth Bryske og hendes Børn.** Denne for sin litteraire Virksomhed berømte Dame er fød paa Dallund

1) Ab. Ser. I, 91.

2) Hist. Optegn. om Abelen, Ms.

3) Klev. Saml.

4) Alle disse Gaarde findes i hans Børns eller Døttrebørns Besiddelse

5) Dette give i det mindste de i Datterens, Fru Lisbeth Bryskes, Slægtbog forekommende Uttringer Anledning til at formode.

den 14de Oct. 1585 og blev første Gang gift i Odense den 6te Oct. 1605 med Mogens Krabbe til Beegholm i Skaane, med hvem hun havde 5 Børn, 2 Sønner og 3 Døttre. Hun døde i Kjøbenhavn den 13de Februar 1614, hvorefter hun den 28de Aug. 1616 paa Stjernholm Slot ved Horsens blev gift med Henrik Wille til Willestov, Skjerrildgaard og Drumgaard, som døde paa Tirsbæk den 3die Martz 1655; med ham havde hun 8 Børn, 5 Sønner og 3 Døttre, men ikke 10, eller ialt af begge Ægtefæder 15, som man paa nogle Steder seer angivet. ¹⁾ Fru Lisbeth anvendte sin Fritid til genealogiske og heraldiske Arbejder, af hvilke to i flere Afskrifter ere komne til Efterverdenen, nemlig hendes Slægtetog og hendes Vaabenbog, begge i Folio med hosmalede Vaabener, men vanskelige at finde Rede i, da hun ogsaa udsæer Stamtablerne paa Spindelinen; iøvrigt gode Kilder til Adelshistorien. — I hendes Tid er Sylland bleven tre Gange harget forfærdeligt ved fjendtlige Indfald, nemlig 1627—29, 1644 og 1657—59, ved hvilken Leilighed de danske Tropper og især de os til Hjælp sendte Fremmede ofte vare værre til at plyndre end Fjenderne. At Tirsbæk ved disse Leiligheder har lidt meget, er afgjort, og især efter den sidste Krig maa Tilstanden have været yderst sorgelig; her, som overalt, laae en Mængde Gods øde, saa der til Veilegnen endogsaa ere komne Colonister fra Vendsyssel og Thy. ²⁾ Af nogle øde Bondegaardte i Daugaard By oprettede Fru Lisbeth Bryske en Aulsgaard, som fik Navnet Bryskersborg og i lang Tid herte under Tirsbæk; ³⁾ den hedder nu Williamsborg. Sine Børn af sidste Ægtefæde havde Fru Lisbeth for det meste boende ganske i sin Nærhed, idet Knud Wille eiede Skjerrildgaard i Nebstager Sogn, Steen Wille Drumgaard i Drum Sogn, begge i Bjerge Herred, hvilke de havde arvet efter Fa-

¹⁾ Schonau om lærde Fruentimmer pag. 310.

²⁾ Hist. Tidsskr. II, 247.

³⁾ D. Aftl. IV, 152.

deren Genrit Bille; ¹⁾ den ældre Broder Nogens Bille, Befalingsmand paa Koldinghuus, som ogsaa benævnes til Tirsbæk, ²⁾ døde allerede 1648, og Kiler Bille til Gjeldskov i Thyen Maret efter. I Maren 1666 og 67 stiftede og delte hun for sin Alverdoms og Svagheds Skyld alt sit Gods imellem sine Børn, nemlig Knud til Skjerrildgaard, der 1662 benævnes til Tirsbæk, Steen til Drunggaard, Viveke, som var gift med Oluf Brokkenhuus til Hjuleberg i Skaane, Landsdommer i Sieland, Gjertrud, som var gift med Ulrik Frederik Schult til Hindstrupgaard, samt endelig Jomfru Zilleborg Bille, som døde ugift. Af dette Skifte seer man at Tirsbæk ialt udgjorde 320 Td. 4 Sk. 1 Tdk. 2 Alb. Hartkorn, hvoraf paa en Broderlod kom 91 Td. 4 Sk. 2 Tdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.; paa den første Lod kom Halvdelen af Tirsbæk Hovedgaard med Mølle, hvilket ansettes til 49 Td. 4 Sk. Sk., Halvparten af Gaardens Bygninger og Virkeret samt i Breballe By $4\frac{1}{2}$ Gaarde, 3 Huse og et øde Sted, ialt 42 Td. $1\frac{1}{2}$ Sk. Sk., ³⁾ men dette blev efter Skifteforretningen Eiendommens hele Størrelse, saa den nye Eier maatte supplere den ved Mageskifte med sine Sedskende eller ved Kjøb. Fru Lisbeth Bryske døde den 4de Decbr. 1674 i Veile i den høie Alder af 89 Aar og var den Sidste af sin Slægt og sit Navn her i Danmark.

Familien Bille.

10. Steen Bille. Han er fød den 7de Febr. 1630 og arbejdede ved sin Faders Led Drunggaard, hvilken han under Skifteforretningen over Moderens Eiendomme bortknyttede til Broderen Knud Bille til Skjerrildgaard for dennes Andeel i Tirsbæk, nemlig Halvdelen af Hovedgaarden og Bygningerne, den halve Virkeret og Halvdelen af Tøgt og Arbejde af Hospitals-

¹⁾ Ibid. pag. 155, 58.

²⁾ Ibid. pag. 159; det sammesteds omtalte Mageskifte mellem Tirsbæk og Billestov maa sikkert herse paa en Feiltagelse.

³⁾ Ex doc.

gaarden i Engom, samt det ham tilfaldne Gods i Breballe, $4\frac{1}{2}$ Gaard og 4 Huse, ialt 91 Td. $5\frac{1}{2}$ Sk. Hk.; Drumgaard med Svends Mølle samt 5 Gaarde og 3 Huse i Drum og 3 Gaarde i Hornum By, udgjorde 98 Td. 5 Sk. Hk., hvortil herte Hedensted Konge Korntiende, Drum Konge og Kirketiende samt den Kirkejord paa Drum Mark, som horer til Drum og Stouby Kirker. Endvidere kjøbte Steen Bille 1671 af sin Svoger Frederik Ulrik Schult 4 Gaarde og 2 Huse i Nøsenbrup, 1 Gaard, 1 øde Gaard og 2 Huse i Predal, 2 Gaarde i Daugaard, hvoraf den ene næsten var øde, og endelig hans Andeel i Jomfru Magdalenes Eiendom, liggendes over al Veile Mark og Skov; ¹⁾ han eiede desuden ogsaa Søbo i Jordløse Sogn i Salling Herred i Svendberg Amt, hvilket han fik ved 1661 at ægte Karen Bille, en Datter af den bekjendte ulykkelige Marck Anders Bille til Damsbo og Søbo, der faldt i Forsvaret for Fredericia 1657. Hun døde paa Tirøbæk 1671 og blev begravet i Sognekirken Engom, men senere dervfra fært over til Jordløse Kirke i Thyen. 1679 døde Steens Søster, Jomfru Zilleborg Bille, og hendes Liig blev den 27de Nov. nedsat i Faderens Grav i Engom Kirke, hvorimod Steen Bille selv, som døde 1686, rigtignok ligeledes blev begravet der den 26de Oct., men senere fært over til Jordløse; Søsteren Viveke Bille døde 1698 og blev den 3die Mai nedsat i Familiebegravelsen i Engom; hun var da 74 Aar gammel. ²⁾ Han havde kun to Børn, Henrik Bille, som i Paris begik et Drab og ifølge de daherskende strenge Duelllove uden Skaansel blev henrettet, og Sophie Bille, som saaledes arvede saavel Tirøbæk som Søbo og bragte begge Gaarde over til

Familien Rosenkrands.

II. Anders Rosenkrands. Han er fød 1654 og en Søn af Nogens Rosenkrands til Ollimminge og Demme-

¹⁾ Ex doe.

²⁾ Engom Sogns Ministerialbøger, D. Atl. VI, 740, 818.

strup i Skaane, Landting og Kjærgaardsholm i Jylland samt Damsbo i Thyen, og Sophie Wille, ligeledes en Datter af Marsken Anders Wille til Damsbo og Søbo; ved sit Giftermaal med sin Cousine Sophie Steens Datter Wille fik Anders Rosenkrands Tirsbæk med tilhørende Brystersborg, samt Søbo i Thyen, og havde 7 Børn, af hvilke dog kun eet overlevede ham. Han opholdt sig stadigt paa Tirsbæk og købte 1707 en Gaard i Breballe samt Møret efter en Gaard og to Huse i Alsdrup; foruden de tre fornævnte Gaarde eiede han Kjærgaardsholm i Haasum Sogn, Nedding Herred i Salling og Landting i Gising Sogn, Ginding Herred i Ringkjøbing Amt, af hvilke han arvede den første efter sin Fader, den anden efter sin Broder Axel Rosenkrands til Spetterup. Hans Trues Led er mig ikke bekjendt og staaer ikke anført i Engom Sogns Kirkebøger, derimod alle hans Børns, af hvilke de Børne bleve førte til Familiebegravelsen i Gising Kirke. Kunns Sønner Holger overlevede ham og arvede de skaanske Godser; fra ham nedstamme de svenske Rosenkrandsfer; Datteren blev gift med Niels Linde til Busstrup og Melstrup og bragte saaledes igien Tirsbæk over til en ny Familie. — Anders Rosenkrands overlevede ogsaa hende, men opholdt sig i sine sidste Aar paa Tirsbæk hos Svigersønnen, til hvem han havde afstaaet denne Gaard; han døde endelig, 88 Aar gammel, den 27de August 1742 og blev den 17de September indsat i Familiebegravelsen i Engom, men siden ligeledes ført til Gising Kirke¹⁾.

Familien Linde.

Denne mærkelige Families Stamfader er Christen Christensen Linde, som døde 1706, 80 Aar gammel, og ligger begravet i Hølstebro²⁾. Han skal have været Bispekrammer, men engang efter en Stranding paa en Klitgaard ved Vester;

¹⁾ Engom Sogns Ministerialbøger.

²⁾ D. Atl. V, 799.

habet for en Spotprisd have tilkøst sig en massiv Døbefont af Guld, efter Andre have fundet en Kasse med Ducater; denne Skat lagde Grunden til hans Rigdom, som foregedes betydeligt ved hans Flid og Stræbsomhed; tildeels ved de overordentlig lave Eiendomspriser i Jylland fra den ulykkelige Krig og lige indtil Frederik den Sjendes Tid blev han sat istand til at indkøbe en stor Mængde Godser, som han uddeelte til sine Børn, der for det meste slægtede Faderen paa og ved deres Flid, Stræbsomhed og Virkelyst have bidraget saa meget til at fremme Jyllands Udvikling i den første Halvdeel af forrige Aarhundrede. 1701 lod han sig adle og valgte et ulige tverdeelt Skjold; øverste og største Felt selv med et voxende Lindetræ, nederste Felt rodt, deri en gylde Lindorm. — Hans og hans Sønners uhyre Besiddelser have efter et løseligt Overslag, som imidlertid snarere er for lavt end for høit ansat, udgjort 22 eller 23 komplette Godser i Ringkjøbing, Veile og Viborg Amt med henved 7000 Tdr. Hartkorn Jordegods, 1100 Tdr. Hartk. matr. Tiender; hans Efterkommere paa Mandsklinien leve endnu, men nie saa godt som Intet; i mindre end 100 Aar er al den Herlighed forsvunden, og mærkeligt nok ere alle disse Godser nu udparcellerede, eller i alt Fald Bøndergodset som Selveiendom i Beboernes Hænder.

12. Niels Linde. Han er fød 1674 og arbejdede efter sin Fader uden Tvivl Bustrup ¹⁾ i Namming Sogn, Rødding Herred i Salling, Mølstrup i Limring Sogn Alborg Herred, Tanderup ²⁾ i Snebjerg Sogn Hamrum Herred, begge i Ringkjøbing Amt, samt $\frac{1}{3}$ af det dengang saa store og betyde-

¹⁾ Hoffm. ber. Adm. St. Jam. Rosenkrands; ogsaa det almindelige Sagn tillægger ham denne Gaard, stundt hverken han eller nogen af hans Slægt i D. Atl. nævnes som dens Eier; derimod er det i Stamf. nævnte Nygaard kun en Nyløgaard, som han anlagde ved Landting.

²⁾ D. Atl. V, 774, 853; af den Mængde Godser, som tilhørte Familien Linde, kan gjerne endnu eet eller andet være tilfaldet ham, dog nævner det almindelige Sagn kun de af mig anførte.

lige Stubbergaard ¹⁾ i Sebel Sogn Ginding Herred i samme Amt, tidligere et Nonnekloster, siden en herlig Eiendom paa henved 100 Tdr. Hartkorn fri Hovedgaardstaxt samt 7 Herligheder, som det kaldtes, nemlig 7 Kirker med Kaldsret, 7 Møller, 7 Skove, 7 ferste Seer, 7 Moser og Heder til Tervefjær, 7 grønne Enge udenfor Gaardens Grænser og 7 Sneise drivende Plove; i Slutningen af det 17de Aarhundrede var den uddeelt til 14 Vodseiere, men disse udlestes efterhaanden af 3, hvoriblandt Niels Linde. Ved sit Giftermaal med Karen Rosenkrands eller egentlig først ved Svigerfaderens Død forenede han endnu dermed Kjærgaardsholm, Landting, Tirsbæk og Brystersborg og var saaledes Eier af 8 Godser paa over 2300 Tdr. Hartkorn Jordegods og 500 Tdr. Hartkorn matr. Tiender, altsaa mere end der udfordres til et Grevskab. Paa sine Godser forbedrede og forskjønnede han efter yderste Omme, opførte nye Bygninger og Avlsgaarde, anlagde Haver, plantede Alleer, forbedrede og forskjønnede Kirker, kort sagt udgjorde i Forening med sine Brødre, sine Svogre Geert Lichtenberg og Daniel Friedenreich samt Etatsraad Lassen paa Bjornsholm en høist agtværdig Samling af jydsk Godsseiere, som for deres Eiendommers Cultur og Forforskjænnelse samt hele Landets Fremme gjorde mere end næsten alle Andre tilsammentaget, dog desværre ifølge hin Tids Anstuelser tillige fremmede Høveriet, saaledes at dette farlige tværggede Vaaben i mindre retfærdige og forstandige Eiers Hænder blev et Middel til Landets næsten fuldkomne Ruin; de i Behandelsen af forrige Aarhundrede saa forsmættede Kirker, af hvilke Frederik den Sjerde bortfolgte en Mængde, som tildeels vare takkede med Lyng og faldefærdige, medens de 100 Aar iforveien i Regelen vare i meget god Stand, havde ogsaa disse Mænd meget at takke, thi med Blytage, anselige Taarne samt en Mængde indvendige Prydelser vare de i højeste Grad gabmilde. — Fru Karen Rosenkrands døde den 6te Mai 1736 og efterlod sig kun en Søn, Chri-

1) Ibid. pag. 861.

sten; hun efterfulgtes 10 Aar senere, nemlig den 12te August 1746, af Niels Linde, som aldrig modtog nogen Rang eller Titel af Regjeringen og derfor efter gammel, i Jylland endnu ikke forglemt, Skik blot kaldtes Junker.

13. Christen Linde. Af denne Son havde Faderen stor Sorg, ikke fordi han gjorde noget Dndt, men han manglede saa aldeles Gyner, at han med fuld Frie maatte kaldes fjottet, fjollet, eller, som Jyderne sige, taabelig; intet Under derfor at Almuen ansaae ham for en i Buggen forbyttet Skiftning. "Han var saadan," fortælle de Gamle, "at han tidt gik ud i et Kjør eller en Modding indtil Armene uden at vide af det, saa Karlene maatte hen og trække ham op"; hvilket med saa Ord er en kraftig Skildring af den Ulykkelige Tilstand. Imidlertid bestyrede efter Faderens Død dennes Brodre hans Eiendomme, og dersom ikke en skjæbnesvanger Kjærlighed til en forfererist Kvinde havde grebet ind i hans Planteliv, vilde han være død som han levede, rolig og ubemærket. — Maren Jorgens Datter Lofs var en Skomagerdatter fra Horsens, men saa fattig, at hun i sin Barndom blev anbragt paa Bryhersborg som Hensæpige. Hendes Familie stammede, som det synes, fra Norge, og allerede 1613 nævnes en Adelsmand Christoffer Lofs, som det synes en Danst af Fodsel, i en Herredagsdom i Eken ¹⁾; om Maren Lofs var af den samme Familie, ved jeg ikke, men en Kjøbmand Peter Lofs fra Bragnæs og hans Son Peter Fogh Lofs forekomme 1756 i Engum Sogns Kirkebooger og vare tiensynligen af hendes nære Slægt. Hun borede imidlertid op som Hensæpige, blev siden Malkepige paa Tirsbæk og udmærkede sig tidligen saavel ved sit Coqvetteri som ved sin usædvanlige Skjenhed og en Dnde, som man ellers ikke let finder i denne Stilling og som henrev Alle. Den gamle Niels Linde syntes godt om hende og antog hende til sin Husholderisse i sine sidste Aar, stod ogsaa, som siden blev beviist, i et endnu noiere Forhold til hende, men var i saa Henseende ingenlunde den eneste Lykkelige. Efter hans Død forelskede hans Son sig i hende, og hun forstod saa vel at spille sine Kort, saa han besluttede at ægte hende. Hans Faders Brodre og Svoger traadte nu til og lagde Sag an imod ham for Tamperretten, da ingen Forestillinger hjalp; i denne skandalose Proces blev der beviist, at hun ikke alene var meget berhyttet for sin Vandel, men i heieste Grad mistænkt for sit Forhold til hans Fader, og Dommen, affagt i Marhuus Tamperret den 16de December 1750, led paa at Christen Linde aldrig maatte ægte hende.

¹⁾ Blev. Saml.

Alligevel gjorde han det og fortrod det snart, thi hun fortsatte ugeneert sit forrige Lønnet, og endeel unge Officerer søgte strax ud til den gamle Gaard, hvor der fandtes en saa smuk ung Frue og af et saa scieligt Gemyt; to Lieutenanter Raas, een af Sø- og een af Landetaten, samt en Lieutenant Rodenborg nævnes hyppigt i hiin Periode i Kirkebogen og vare vel nogle af den stakkels Christen Lindes værste Plageaander. Han kunde tilfjældt ikke længere holde det ud. Prygl og Mishandlinger havde han anvendt med ligesaa lidet Held som gode Ord og flygtede nu formeligt for sine Gæster til Rjergaardsholm. Uheldigviis finder man Intet saa let paa denne Jord som en smuk Kone finder Elskere, og her tjente som Forvalter en ung og rask Mand, Jørgen Svass, der antog sig for at nedstamme fra den gamle adelige Familie af dette Navn og som allerede før hendes Giftermaal meentes at have staaet i noie Forbindelse med hende. Til Følgerne kan Enhver slutte sig, og da den uhykkelige Christen Svass fik Dinene op, bemægtigede Maseriet sig ham i den Grad, at han laasede Deren, greb sin Kone i Halsen og forsøgte at qvæle hende; paa hendes Skrig ilede Elskeren til, sprængte Deren, kastede sin Herre hen i en Krog og bar den allerede Afmægtige ud. Christen Linde lod en Hest sadle og reed strax til Tirsbæk, hvor han blev syg og $\frac{1}{2}$ Aar efter døde; i Kirkebogen staaer der: "1756, 19 April ¹⁾, som var den anden Paaske dag, døde Christian Linde til Tirsbæk 2c. efter et halvt Aars Hibe- og derefter heftig Sygdom og blev den 10de Mai nedsat i Begravelsen". — Faderens Forhold til den forføreriske Kvinde straffede sig forfærdeligt.

14. Fru Maren Lofs ægtede, saasnart Sergeaaret var omme, sin Elsker, og saaledes fik den fattige Jørgen Svass 7 complete Godser; Skierrildgaard traadte i Stedet for Melstrup og formodentlig Stubbergaard, hvilke han neppe har faaet med, og hans Formue var i Sandhed misundelsesværdig. Han lod sig adle med Navnet Lindenpalm og de gamle Svassers Baaben den 5te Juni 1761, blev Cancelliraad og siden Justitsraad, men forte med alt det et saa vildt og ryggesløst Lønnet, saa det ene Gods gik bort efter det andet, tilfjældt Tirsbæk og Bryhffersborg 1775, og han tilbragte sine sidste Dage deels paa en lille Bondegaard Palmelund, som han i bedre Dage havde bygget til sin Rudff, deels hos sin gamle Ven von Müllen i Daugaard. Hans Kone døde 1778 og han selv 1781, 53 Aar gammel, og det i saa stor Fattigdom at den Wiin, som blev

1) Han var fød 1729, allsaa dengang kun 27 Aar gammel.

druffet ved hans Begravelse, indtil Dato ikke er betalt. De bleve begge nedsatte i Begravelsen i Engom Kirke.

15. **Christine Lindenpalm**, Hgtevarrets eneste Datter, er fød 1758 og blev, endnu i Faderens bedre Dage, gift med en mærkelig Eventyrer, **William Zalling**, Brigadeer, Directeur ved det asiatiske Compagnie, Ridder (o: Storkors) af Dannebrog, som kom til Danmark fra Ostindien, hvor han under Oberst Elive havde erhvervet sig betydelige Rigdomme. Efter sit eget Sigende var han en Englønder af god Familie, og hans Børn fik ham naturaliseret som dansk Adelsmand 6 Mar efter hans Død; efter det almindelige Sagn var han en Præsteføn fra Holland, som havde giennemgaaet mange forunderlige Eventyr og nu endelig igien landede i sit Fødreland. Han var fød 1743 og døde den 2den April 1797 som Herre til Dronninglund og Dronninggaard i Vendsyssel, Petersholm ved Veile, Kjærgaard i Ribe Amt, samt Williamsborg, som han efter sig kaldte det tidligere Bryffersborg efterat have ombygget det; saavel Tirsbæk som Bryffersborg købte han 1775 af sin Svigerfader, men folgte det første allerede 26. Februar 1776 (Skjøde af 1. Mai) til Generallieut. Grev Moltke; i Skjødet angives Eiendommens Størrelse til fri Hovedgaardstact 42 Td. 5 Sk. 3 Fdk. Alger og Engs Hartkorn, 13 Td. 6 Sk. 2 Fdk. Skovsk., 6 Td. 3 Sk. Møllestyld, 288 Td. 1 Sk. 2 Alb. Sk., Vendergods, beliggende i Assendrup, Bredal, Breballe, samt i Engom, Hedensted og Hornstrup noget Kirkejord, i Engom endvidere et Hospital, samt Organistens Loft og Huus; Tiender: Engom Konge og Kirketiende med jus vocandi, Hornstrup Kirketiende uden denne Ret, ialt matr. for 89 Td. Sk.; Landgilden var 550 Rbd. 5 Mk. og fuldt Hoveri, undtagen af Bredal, som blot gjorde lange Reiser.

16. Grev Casper Hermann Gottlob Moltke til Mølgesfelde i Holstøen, Ridder (o: Storkors), Generallieutenant af Cavalleriet, Kammerherre, eiede Tirsbæk kuns i 3½ Mar, men forøgede Eiendommen i denne Tid med: Engom By, 4 Gaarde og 6 Huse, ialt 15 Td. 6 Sk. 2 Fdk. 2 Alb. Sk., Skovsk. 2 Sk., hvoraf foruden Afgiften til Hospitalet svarede 32 Rdl. 2 Mk., et Huus ved Veile, Stockholm kaldet, som svarede 6 Rdl., to Enge sammesteds Tinkjær og Engelsholm Enge eller Altona Mæe kaldede, af hvilke den første alt i Lindenpalm's Tid havde hørt til Eiendommen, men siden var kommen bort,¹⁾ samt endelig Konge- og Kirketiende med jus vocandi af Hedensted

¹⁾ Maafee var dette den Jomfru Magdalenes Eiendom over al Veile Skov og Mark, som omtales 1671.

Kirke, hver matr. for 30 Td. 4 Sk. 6k. Ved Kjøbecontract af 27. Juli 1779, (Eskjøde af 1780) solgte han Eiendommen for 85,000 Rdlr. til

17. Christian Benzon, Stamherre til Christiansdal, Kammerherre, Ridder (o: Storkors), Oberstlieutenant, som ifølge sin afdøde Farbroders, Stattholder Jacob Benzons Testament af 3die Decbr. 1766 oprettede Christiansdal og Tirsbæk til Stamhuse. Imidlertid fik han ved kgl. Bevilling af 21de Decbr. 1792 Tilladelse til at udstykke og bortfælge Tirsbæk imod at fundere en Fideicommisscapital af 80,000 Rdl. Ifølge denne bortfølgte han for 58,970 Rdl. Bøndergods i Næsendrup og Breballe, samt Resten ved Kjøbecontr. af 2den Juni 1797 (Eskjøde af 14de Aug. 1798) for 27,030 Rdl. til sin Søn; foruden Hovedgaard, Engom, Hedensted og Hornstrup Tiender samt Engene ved Veile, Lindkjær og Engelsholms Enge, horte endnu til Tirsbæk af Bøndergods 154 Td. 5 Sk. 1 Alger og Engs Hartkorn, 6 Td. 1 Sk. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskylv, hvilket i Landgilde gav 407 Rdl. 15 Sk. og gjorde 1196 Ugedage.

18. Kammerherre Peter Ulrich Frederik Benzon fortsatte den af Faderen begyndte Udparcellering og deelte Gaardens Jorder ifølge Rentek. Bevill. af 22de Febr. 1800 i en stor Mængde Parceller, som han hver for sig agtede at bortfælge; til Hovedparcellen vilde han kunns conferbere henved 200 Td. Land, hvoraf langt over Halvdelen var Skov, Have og Gaardsplads, Resten Algerland; hvis denne Plan var bleven udført, vilde den herlige Bygning, som alt for kostbar at vedligeholde, nu være nedreben, men heldigvis fandt han kunns Kjøber til 68 Stykker (fra Nr. 31—98, 170 Td. Land), hvilke Lømmemand Søren Møller i Breballe købte den 19de Juni 1802 for 7500 Rdl. og derpaa opførte Parcellen Julianeberg. Ved Eskjøde af 11te Juni 1801 solgte han endvidere begge Tienderne af Hedensted for 14,200 Rdl. til Niffel Kjær til Drumgaard og 5te Juni 1804 Hornstrup Konge og Kirketiende for 4000 Rdlr. til Sognemændene. Den 21de Juni s. A. overdrog han Tirsbæk Hovedparcel til sin Broder Jacob, som derimod udlagde ham Christiansdal; af Bøndergodsset var der da endnu tilbage 59 Td. 5 Sk. 3 Fdk. 1 Alb. Alger og Engs 6k., 2 Td. 3 Sk. 1 Fdk. 1½ Alb. Skovskylv, samt Engom Kirke med begge Tienderne; Hovedgaardens Marker have ingen Forandring undergaaet siden.

19. Kammerjunkker Jacob Benzon solgte Gaarden alt 1806 til et Interessentskab, som dog først 1808 fik Eskjøde og benyttede Mellemtiden til at slaae en Mængde Brande i de herlige Skove.

20. Interessentskabet bestod af Hans Lorenzen og Hans Ammitsbøll i Veile, Søren Møller paa Julianeberg og Hr. Schjøtt paa Kjølholt ved Veile; de bortsolgte det øvrige Bøndergods indtil de 6 Td. 6 Sk. 1 Fdk. Sk., som endnu ere tilbage, og derefter, med Forbehold af Engom Kirke og Tjender, Gaarden selv ved Kjøbecontract af 17de Sept. 1810, (Skjøde af 24 Juni 1811) for 185,000 Rdlr Courant og 200 Ducater til

21. Hofagent Alexander Carl Becker, i Altona, forhen dansk Consul i Archangel, som lod den bestyre ved en Hamborger, Hr. Paulli; Becker solgte igjen den 20de Mai 1812 for 36,000 Rdl. Species Gaarden til sin Søn

22. Generalkrigscommissair Carl Frederik Becker, som eiede den i 28 Aar, en længere Tid end Nogen siden Anders Rosenkrands's Død; han solgte den igjen 1840 for 71,200 Rbd. Sølv til

23. Kammeraad Christensen til Røde Mølle, Stænderdeputeret, Birkedommer i Voller Birk, som Aaret efter for 89,000 Rbd. Sølv afhændede den til

24. Baron Brockdorf, Gaardens nuværende Eier; dog have de to Sidste endnu ikke faaet Skjøde. — Mærkeligt er det at den samme Gaard, som i de 200 Aar fra 1400 til 1600 kun havde 6 Eiere og Alle Søn efter Fader, i de næste 240 Aar ikke havde mindre end 17 Eiere, af hvilke aldrig mere end to Led i samme Familie fulgte efter hinanden. — Som Alt her i Verden danner et Kredsløb, saaledes er Tirsbæk ogsaa nu, efter 450 Aars Forløb, nærmere ved sin oprindelige Størrelse end den har været i hele Mellemtiden, skjøndt den nu rigtignok ikke er fuldt saa stor som dengang, thi imod Breballe By kunne de endnu levede Huse og de Marker, — omtrent 130 Td. Land, — som Gaarden har tilbage af Hr. Ove Lunges Acquisition, ikke veie op, men ved de fleste andre udstykkede Gaarde, især i Jylland, vilde man uden Tvivl ved en nøiagtig Undersøgelse finde, at de netop nu ere omtrent af samme Størrelse som for 450 til 500 Aar siden, efter i Mellemtiden at have gennemgaaet store Forandringer.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 06 06 11 026 6